

T.C.

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

TÜRK EDEBİYATINDA MANZUM TECVİT METİNLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Murat AKKAYA

Danışman

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK

2020

Kırıkkale

KABUL ONAY

Prof. Dr. Muhittin Eliaçık danışmanlığında *Murat Akkaya* tarafından hazırlanan ‘‘*Türk Edebiyatında Manzum Tecvit Metinleri*’’ adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

23 / 10 / 2020

(Başkan)

.....

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

Kişisel Kabul Sayfası

Yüksek Lisans Tezi Dönem Projesi olarak sunduğum ‘‘Türk Edebiyatında Manzum Tecvit Metinleri’’ adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

23 / 10 / 2020

Murat AKKAYA

İmza

ÖNSÖZ

Türkler, İslamiyeti din olarak kabul etmeleri sonrası, dinin gereği ve sunduğu yeni yaşamı hayatlarına tatbik ettiler. Arap ve Fars edebiyatlarıyla da sosyo-kültürel kaynaşmanın tabii sonucunda Türk edebiyatı için yeni bir dönem olan ve bugün bizlerin Divan Edebiyatı, Klasik Edebiyat adlarıyla andığımız çağı başlattılar. Bu tarihten sonra Türk edebiyatının bir ayağı, artık zengin Arap ve Fars kültür ve edebiyatı üzerinde oldu. Özellikle hecenin yanında aruzun da kullanımı yaygın hâle gelmekle beraber, Arap ve Fars tarihlerine ait zengin kültürel birikimlere de şiirlerde yer verildi. Hatta onların benzerleri veya onlardan daha iyi eserler kaleme alınmaya çalışıldı.

Bu tarihî kaynaşma sonrası Türkler, telif ettikleri edebî eserlerinin yanında kabul edip benimsedikleri İslam dininin, Arapça bilmeyen Türk halkına öğretilmesi için nesrin yanı sıra manzum dini muhtevalı eserler de kaleme almayı ihmal etmemişlerdir. Tefsir, fıkıh-fetva, kırk hadis gibi konular ve dini menkıbeler nazmen kaleme alınan dinî metinlerin başında gelmektedir.

Bu dinî ilimlerden bir diğeri de İslam dininin iki büyük kaynağından birincisi olan Kur'an-ı Kerim'in doğru ve hatasız okunmasını sağlayan tecvit ilmidir. Tecvit ilmi, Kur'an'ı okumak ve manalarını doğru anlamak isteyen kişi için elzem bir araçtır. Çünkü Kur'an, tecvit üzere nazil olmuştur. Hz. Muhammed de ashabına bu şekilde tebliğ, tebyin ve teşri etmiştir. Sahabeler de tabiin nesline bu şekilde talim etmiş ve böylece Kur'an'ın tecvit ile kıraat edilmesi gerekliliği üzerine ayet, hadis ve icma hasıl olmuştur. Dinî ilimler açısından öğrenilmesi elzem olan bu tecvit ilmini şairlik yeteneği ile beraber tecvit ilmine de vâkıf olan birçok kişi Türkçe olarak ya nazmen kaleme almışlar veya aslı Arapça olan manzum tecvit metinlerini, Türkçe manzum olarak tercüme etmişlerdir.

Türk edebiyatı açısından özgün bir değeri olan bu eserler üzerinde, bu zamana kadar geniş çerçeveli bir çalışma yapılmadığı fark edilmiş olup hazırlanan bu yüksek lisans tezinde Türkçe manzum tecvit metinlerinin Türk edebiyatındaki edebî ve sanatsal değerleri noktasında geniş bir çerçeve belirlenmiştir.

Bu çalışma öncesinde İBB dijital arşivi, DİB dijital arşivi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı dijital arşivi ve Süleymaniye Kütüphanesi dijital arşivlerinde taramalar yapılmış olup el yazması manzum tecvit metinlerine rastlanılmıştır. Bunların birçoğu istinsah edilmiş nüshalardır. Elbette bir çalışmada bütün metinler üzerinde

inceleme yapmak mümkün değildir. Bu yüzden manzum tecvit metinlerinin beyit sayıları, müellifleri, metinlerin şekli yapıları, okunur olmaları, bahsedilen konuların durumları gibi şartlar gözetilerek dokuz metin seçilmiştir. Örneğin ‘Nazmü’t-Tecvîd’ adlı metnin ölçüsüz, kısa ve basit üslubu bu metni çalışmaya dahil etmemize sebep olmuştur. Fakat ‘Manzûm Tecvîd Risâlesi’ adlı eserde ise eserin aruzla yazılmasının yanı sıra metinde yer alan çizimler etkili olmuştur. Bu iki metin ve diğer metinler üzerinde incelemelerde bulunularak Türk edebiyatında tecvit ilminin nazmen kaleme alınması ve bu metinlerin edebî ve sanatsal durumları belirginlik kazanmıştır.

Türk edebiyatında özgün bir yeri olan bu eserler üzerine çalışma yapmama karar vermemde öncülük eden çalışmalarım esnasında zorlandığım noktalarda yardımcı olan saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Muhittin Eliaçık hocama teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca çalışmalarım sırasında tecvit ve kıraat ilmine vukufiyetiyle bana yardımları dokunan saygıdeğer kurra hafız Fatih Ercanlı hocama da teşekkür ederim.

Murat Akkaya

Ekim 2020

ÖZET

Bu çalışma, manzum tecvit metinlerinin Türk edebiyatındaki edebî ve sanatsal durumlarına genel bir çerçeve çizilmesi için hazırlanmıştır. Tez, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm öncesi “Önsöz”, “Özet”, “Kısaltmalar”, “Tablolar” ve “Giriş” bölümleri sırasıyla yer almaktadır.

Birinci bölümde beş başlık bulunmaktadır. İlk olarak tecvitin tanımı yapılmış ve amacı anlatılmıştır. Daha sonra dinî eserlerin manzum kaleme alınması açıklanmıştır. Tecvit metinlerinin de nazmen anlatımına dair izah yapıldıktan sonra üzerinde inceleme yapılan dokuz manzum tecvit metni hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde manzum tecvit metinleri şekil, muhteva ve sanat yönünden incelenmiştir. Şekil yönünden nazım şekli, vezin/ölçü, kafiye ve redif noktalarından incelemelerde bulunulmuştur. Muhteva bölümünde, manzum tecvit metinlerinin muhteva durumlarına genel bir çerçeve belirlenmiştir. Sanat yönünden ise manzum tecvit metinlerinin Türk edebiyatındaki sanatsal durumlarına genel bir çerçeve çizilmiştir.

Üçüncü bölümde bu çalışmada dahil edilen dokuz manzum tecvit metninin transkribeleri verilmiştir. Bu metinlerden “ Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem” ve “Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî” adlı iki eserin günümüz Türkçesine aktarımı da yapılmıştır. Metinlerden sonra manzum tecvit metinlerinin muhteva durumlarına dair genel bir tablo hazırlanmıştır. Sonuç bölümünde ise bu tezin hazırlanış amacı olan Türk edebiyatında manzum tecvit metinlerinin durumları hakkında bütün bir değerlendirme verilmiştir.

Kaynakça kısmında ise tezde yararlanılan eserlerin künyeleri verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tecvit, Nazmen Anlatım, Türk Edebiyatı, Manzum Tecvit

SUMMARY

This work has been prepared to draw a general framework for the literary and artistic situations of poetical tajwid texts in Turkish literature. The thesis consists of three parts. The sections ‘Preface’, ‘Summary’, ‘Abbreviations’, ‘Tables’ and ‘Introduction’ are included before the first chapter, respectively.

There are five titles in the first chapter. First, the definition of tajwit was made and its purpose was explained. Then the religious works that were written in verse are explained. After explaining the narration of the tajwid texts as well information was given about the nine verses tajwid texts examined

In the second part, verse tajwid texts were examined in terms of form, content and art. Examinations in terms of form from the points of verse form meter/measure, rhyme and redif (repeated voice) were made. In the content section, a general framework has been determined for the content of verse tajwid texts. In terms of art, a general framework is drawn to the artistic situations of verse tajwid texts in Turkish literature.

In the third chapter, transcripts of nine verse tajwid texts included in this work are given. Two works of these texts named “Nazmu’l-Ehemm Fi ‘İlmi Tecvidi’l-Elzem” and “Tercume-i Manzume-i Ibn-i Cezeri” were also translated into modern Turkish. After the texts, a general table about the situation of verse tajwid texts was prepared. In the conclusion part, a complete evaluation is given about the status of the texts in verse of Turkish literature, which is the purpose of this thesis.

In this bibliography part, the label of the works used in the thesis are given.

Keywords: Tajwid, Narration, Turkish literature, In verse tajwid.

KISALTMALAR

DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
H.z.	: Hazret-i
Ktp.	: Kütüphane
vd.	: ve diğerleri
vb.	: ve benzeri
y.y.	: Yayın yeri yok.
t.y.	: Tarih yok.
Yay.	: Yayınları

TABLolar

Tablo 1. Manzum Tecvit Metinlerinin Nazım Şekilleri.....	34
Tablo 2. Manzum Tecvit Metinlerinde Vezin/Ölçü.....	35
Tablo 3. Manzum Tecvit Metinlerinde Muhteva Örnekleri.....	45
Tablo 4: Muhteva Karşılaştırma Tablosu.....	310
Tablo 5: Manzum Tecvit Metinlerinin Muhteva Tablosu - 1	312
Tablo 6: Manzum Tecvit Metinlerinin Muhteva Tablosu - 2	313
Tablo 7: Manzum Tecvit Metinlerinin Muhteva Tablosu - 3	314
Tablo 8: Manzum Tecvit Metinlerinin Muhteva Tablosu - 4	315

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
ÖZET.....	3
SUMMARY	4
KISALTMALAR	5
TABLolar	6
GİRİŞ	9
I. BÖLÜM.....	12
1. TECVİT	12
2. TECVİT İLMİNİN AMACI.....	12
3. DİNÎ ESERLERİN MANZUM BİÇİMDE KALEME ALINMASI.....	14
4. TECVİT METİNLERİNİN NAZMEN KALEME ALINMASI.....	15
5. TÜRK EDEBİYATINDA MANZUM TECVİT METİNLERİ	18
5.1. Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem	18
5.2.Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî	21
5.3. Risâle-i Manzûme-i Tecvîd	23
5.4. Manzûm Risâle-i Tecvîd	26
5.5. Manzûm Tecvîd	28
5.6. Manzûm Tecvîd Risâlesi	28
5.7. Zafer Tecvîdi	29
5.8. Manzûm Tecvîd	31
5.9. Nazmü't-Tecvîd	32
II. BÖLÜM	34
2. MANZUM TECVİT METİNLERİNİN ÖZELLİKLERİ	34
2.1. Şekil Yönünden	34
2.1.1. Nazım Şekli	34
2.1.2. Vezin/Ölçü.....	35
2.1.3. Kafîye/Uyak	39
2.1.4. Redif	41
2.1.4.1. Revî harfinden sonra yalnız ek ve takı olan redifler ..	41
2.1.4.2. Revî harfinden sonra ayrı bir sözcük olan redifler ...	42

2.1.4.3. Revî harfinden sonra hem ek hem de ayrı bir sözcük olan redifler	43
2.2. Muhteva Yönünden	44
2.3. Sanat Yönünden	46
2.3.1. Nida	47
2.3.2. İktibas	48
2.3.3. İstiare	49
2.3.4. Telmih	49
2.3.5. Tenasüp	50
2.3.6. İştikak	50
2.3.7. Teşbih	51
2.3.8. Kalb	51
2.3.9. Cinas	51
2.3.10. Tarih Düşürme	54
III. BÖLÜM	55
3.1. MANZUM TECVİT METİNLERİ	55
3.1.1. Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem	57
3.1.2. Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî.....	111
3.1.3. Risale-i Manzûme-i Tecvîd.....	161
3.1.4. Manzûm Risâle-i Tecvîd	199
3.1.5. Manzûm Tecvîd.....	244
3.1.6. Manzûm Tecvîd Risâlesi.....	256
3.1.7. Zafer Tecvîdi	270
3.1.8. Manzûm Tecvîd.....	284
3.1.9. Nazmü't-Tecvîd	294
3.2. MANZUM TECVİT METİNLERİNİN MUHTEVA TABLOSU	309
SONUÇ	316
KAYNAKÇA	319

GİRİŞ

Bir toplumun ilmî ve kültürel müktesebatındaki derinlik ve genişlik, o toplumun medeniyet perspektifini yansıtır. Kendi aidiyetlerinin kodlarını barındırdığı ilmî ve kültürel mirasından sürekli beslenen bir insan, topluma ve doğaya daha doğrusu varlık âlemine o pencereden bakar ve yeryüzünü o perspektif noktasına şekillendirmek ister. Tıpkı bir ağacın vereceği meyvelerin kalitesinin, köklerinden beslenme derecesinde olduğu gibi... Bu sebepten toplumların kendi mazilerini iyi bilmeleri ve tanımaları gerekir.

Türklerin, İslam dinini benimsemeleri sonrası, ilmî, kültürel ve edebî olarak müktesebatlarında büyük bir gelişme oldu. İslam dinini kabul eden Türk milleti için artık düşünce dünyalarından kuracakları devletler sistemlerine ve gerektiğinde düşmanlarla yapacakları savaflara kadar yeni ve kudsî kavramlar varlıklarını belirledi. Bu değişim ve gelişme edebiyat sahasına da yansdı. Türk edebiyatı açısından, “Türklerin çok eski çağlardan beri güçlü bir halk şiiri geleneği vardı ve hece ölçüsünü kullanıyorlardı. İslamı kabul ettikten sonra, İran edebiyatının etkisiyle Türkler de Farsça şiirler yazmışlar ve şiirlerinde Farsça’yı şiir dili olarak benimsemişlerdir.”¹ Bunun yanı sıra da “İslam’ı kısa zamanda öğrenmek ve öğretmek için, daha önce kullanmış oldukları Göktürk ve Uygur alfabelerini bırakarak Kur’an yazısı olan Arap harflerini kullanmaya başlamışlardır.”² Böylece Türkçe’nin, Kur’an yazısı olan Arap harfleri ile yazılması, Türklerin hem Kur’an-ı Kerim hem de diğer Müslüman milletlerle daha sağlam bir bağ kurmalarına neden oldu.

Aynı inanç havzası içinde etkileşim hâlinde olunan Arap ve Fars medeniyetlerinin etkisi tabii olarak “tarihî ve ictimai etkilerle beraber Tanzimat’a kadar devam edecek bir zevk ve dil tabakalaşmasını”³ meydana getirmiştir. Türk edebiyatının divan edebiyatı olarak adlandırılan bu dönemde şairlerin “Araplardan ve İranlılardan aldığı nazım şekillerinde her üç milletin bedii zevklerinin birleştiği noktalar vardır. Yine her üç millet, aynı şekillere milli zevkleriyle kendi sosyal hayatlarının ve coğrafyalarının estetiğini işleyerek onlara birbirinden ayrı çehreler vermeğe muvaffak olmuşlardır.”⁴ Böylece miladi 12. asırdan itibaren artık Türk edebiyatında hece ile

¹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2009 s.5.

² Mehmet Akkuş, “Arap ve Türk Edebiyatında Dini Edebiyatın Müşterekleri”, *İslamî Türk Edebiyatı Sempozyumu*, İstanbul, 2012, s. 271.

³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Basımevi, 1988, s.1.

⁴ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I. Cilt, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1983, s.186.

beraber, Fars edebiyatı vasıtasıyla alınan aruz ölçüsü üzerine inşa edilen gazel, kaside, mesnevi, musammat gibi nazım şekilleri ile tevhid, münacat, naat, medhiye vd. nazım türleri tercih edilir olmaya başlamıştır.

Kadim İran kültür ve edebiyatından çokça istifade eden Türkler, oluşan bu yeni şiir zevk ve tarzını hemen hemen her alanda istimal ettiler. Gerek tasavvuf sahasında gerekse beşerî ve dünyevî zevk ve eğlenceler üzerine nazmen anlatımlar asırlarca süregeldi. Bu iki tarzın dışında veya onlara ek olarak İslam dininin ve dine ait alet ilimlerinin, Müslüman Türklere daha kolay öğretilmesi için de manzum eserler kaleme alınmaya başlandı.

Manzum fıkıh metinleri, manzum dinî hikayeler, manzum tecvit metinleri hatta manzum fetvalar doğrudan Türkçe olarak kaleme alınmakla beraber ya mensur bir metin manzum olarak veya aslı Arapça olan manzum bir eserin Türkçe manzum tercümesi yapılarak eserler telif edilmiştir. Bununla beraber “mensur eserleri manzum hâle getirme çalışmaları dinî, tasavvufî ve ahlakî konuların yanında fennî mevzularda da kendini gösterir. Kaynaklara bakıldığında bu çalışmaların klasik edebiyatımızdaki ilk örneklerine 15. yüzyılda rastlanmaktadır.”⁵

Türk edebiyatının ‘klasik’ olarak adlandırılan dönemlerinde dinî konuları nazmen anlatmayı gerektiren bazı sebepler olmuştur. Amil Çelebioğlu bu sebepleri; nâzımın şâir oluşu, tercüme eserler aslının da manzum oluşu, talimi konularında manzum yazma geleneği, nazire yazma geleneği, kolay okuma ve ezberleme olarak sıralamıştır.⁶

Klasik Türk edebiyatı sahasında dinî metinlerin nazmen anlatımına dair; manzum fetvalar, manzum fıkıh metinleri, manzum hicret-nâmeler vb. muhtevalı eserler üzerine makale ve kitap çalışmaları olmuştur. Fakat tecvit ilminin, Türkçe nazmen anlatımının ve bu metinlerin Türk edebiyatındaki edebî ve sanatsal durumlarını ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır.

“Türk Edebiyatında Manzum Tecvit Metinleri” başlığı altında hazırlanan bu çalışma ile nazmen Türkçe tecvit anlatımının, Türk edebiyatındaki edebî ve sanatsal durumları üzerine genel bir çerçeve çizilmiştir.

---

⁵ Ferdi Kiremitçi, “Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserleri Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdikî'nin Manzum Akaid-Nâme Örneği” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Kış 2012, s. 1502.

⁶ Amil Çelebioğlu, “Türk Edebiyatında Dini Metinler”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara, 1998, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., s. 350.

Bu alışma, klasik Türk edebiyatı sahasında emek sarf eden ve klasik Türk edebiyatının kültürel ve ilm birikiminden zevk ve lezzetle istifade etmek isteyen herkes için yararlı olacağı düşünülerek hazırlanmıştır. Bu alışma ile birlikte tecvit ilminin nazmen anlatımı ve metinlerin muhtevalarına dair sorular açıklık kazanmıştır. Ayrıca – belki de – en önemlisi geçmişte bize ait ve hlen bizim olan ilm ve kültürel mktesebatımız arasında, Türkçe manzum tecvit metinlerinin de var ve sürekli istimal edilmiş olduğu daha iyi anlaşılmış olacaktır.

1. TECVÎT

Tecvit [التجويد] kelimesi تفعيل vezninde bir mastar olup sözlüklerde, bir nesneyi güzel söylemek ve hoşça yapmak manalarına gelir.⁷ İstilahî olarak da ‘‘Kur’an-ı Kerim’i, harflerin mahreç ve sıfatlarına uyararak doğru okuma alışkanlığını kazandıran bir ilimdir.’’⁸

2. TECVÎT İLMİNİN AMACI

Tecvit ilminin amacı Kur’an-ı Kerim’i, ayet ve hadis-i şeriflerden gelen emirler doğrultusunda hatasız olarak okutmaktır. Hâl böyle olunca Tecvit ilminin hükmü farzdır. Çünkü Kur’an-ı Kerim’de وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً⁹ buyurulmuştur. Müfessir Vehbi Efendi bu ayeti açıklarken ‘‘Fahri Râzî’nin beyânı vechile tertîl; harflerini beyân ederek ağır ağır okumaktır. Çünkü; Kur’ân’ı acele okumakta huzûr-ı kalb olmadığından ma’naları düşünülemez, maksat fevt olur. Zira Kur’ân’ı okumaktan maksat; onun va’zlarını kabul etmek ve yasakladıklarından kaçabilmektedir. Bu ise gayet teenniyle ve düşünce düşünce okumakla hâsıl olduğundan süratle okumakta elbette bu maksat fevt olacağından şüphe yoktur. Kur’ân okuyan kimsenin tecvîde riâyeti lâzım olduğuna işaret için rettil emrinden müstefâd olarak vücûb (تَرْتِيلاً) ile te’kîd olunmuştur. Binaenaleyh; Kur’ân’ı tilavette harflerini beyan ederek tecvidine riâyet etmeyen kimse vâcibini terk ettiğinden dolayı günahkâr olur. Çünkü; cemi’-i ibâdetde üssülesas; huzûr-ı kalbdır. Huzûr-ı kalb ise teennîde olduğundan Kur’ân’ı teennî ile kıraat lazımdır’’¹⁰ der. Bununla beraber ‘‘Allahu teâlâ, Furkan suresinin 32. ayetinde Kur’ân’ı tertîl/tecvit ile inzal ettiğini buyurmuştur: كَذَلِكَ لِنُنَبِّئَ بِهٖ فَاذَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلاً [onunla senin kalbini kuvvetlendirmek için böyle (azar azar indirmişiz)dir ve onu(sana) ağır ağır okuduk]. Hz. Ali’ye ‘tertîl’in manası sorulduğunda ise; ‘‘الترتيل: تجويد الحروف ومعرفة الوقوف’’¹¹ buyurdular.

Hiz. Muhammed, kendisine indirilen Kur’an’ı tecvit ile okumuş, ashab-ı kiram dinlemiş ve onlar da Hiz. Muhammed’den duydukları gibi okumuş, öğrenmiş ve öğretmişlerdir. ‘‘Tabiîn, tebeüttâbiîn ve onları takip eden nesiller de tâ günümüze

⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi, Ankara, 2017, s. 1227.

⁸ Ramazan Pakdil, *Talim, Tecvîd ve Kıraat*, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., İstanbul, 2019, s. 26.

⁹ Müzzemmil Suresi, 4. ayet.

¹⁰ Müfessir Vehbi Efendi, *Hulâsâtü'l-Beyân*, VI. Cilt, Üçdal Neşriyat, t.y., s. 6206.

¹¹ Ramazan Pakdil, a.g.e., s. 27.

kadar onu tecvit ile okuyagelmişlerdir. Dolayısıyla bir tevatür ve icma hasıl olmuştur. Böylece Kur'an-ı Kerim'i tecvit ile okumak hem kitap hem sünnet hem de icma ile sabittir ve farz olmuştur.”¹² Abdullah b. Mesûd ise der ki: “Kur'an'ı kum saçır gibi saçmayın. Şiir okur gibi hızlı okuyup geçmeyin. Harikaları karşısında durun ve onunla kalpleri harekete geçirin. Sizden hiçbirinizin amacı surenin sonuna kadar gelmek olmasın.”¹³ Çünkü Kur'an'ın edebî mucizesinin anlaşılması ve mana derinliklerine nüfuz edebilmenin bir şartı da Kur'an'ın tertîl üzere okunmasına bağlıdır. Eğer Abdullah b. Mesûd'un dediği tarzda şiir gibi okuyup geçilirse Kur'an'ın Allah kelamı olmasındaki mucizevî özellikler gizli kalır.

Kur'an okurken bunların anlaşılması ve bozulmaması için tecvidi bir ilim olarak bilmek farz-ı kifayedir ve “farziyyetin hududu itibariyle, her Müslümanın namazı sahih olacak kadar kıraatini düzeltmesi, yani nazarî olarak bilmese de amelî olarak düzgün ve tecvitli okuması veya daha orijinal ifadesi ile kıraatini lahn-ı celîden kurtaracak kadar düzgün ve tecvitli yapması farz-ı ayndır. Kıraatinde tecvitin bütün inceliklerini uygulaması, eski ifadesiyle kıraatini lahn-ı hafîden kurtaracak şekilde tecvide riayeti farz-ı kifayedir.”¹⁴

---

¹² Ramazan Pakdil, a.g.e., s. 28.

¹³ İbn-i Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd* (Çev. Şükrü Özen), y.y., VI. Cilt, İstanbul, 2008, s. 89.

¹⁴ Ramazan Pakdil, a.g.e., s. 28.

3. DİNÎ ESERLERİN MANZUM BİÇİMDE KALEME ALINMASI

İslam coğrafyasında manzum olarak konu anlatımının önemli bir yeri vardır ve birçok eser telif edilmiştir. Özellikle Selçuklu, Osmanlı zamanları ve coğrafyalarında dinî-şerî ve dinî-tasavvufî olarak iki geniş çerçevede¹⁵ birçok eser kaleme alınmıştır. Manzum olarak yazmanın bariz nedenlerinden biri nazımın tabiatında bulunan estetik zevk ve cazibedir.¹⁶ Diğer türlere nazaran dinî metinlerin şiir olarak kaleme alınmasında da “nâzımın şair oluşu veya bu sahada eser verme arzusu, tercüme eserlerde aslının da manzum oluşu, talimi konularda manzum yazma geleneğinin mevcudiyeti, nazire yazma geleneği, kolay okuma ve ezberleme”¹⁷ gibi sebepler etkili olmuştur. Fakat “dinî eserlerin manzum olarak kaleme alınmasının asıl mühim sebeplerinden biri veya birincisi, talimi (didaktik) olmak maksadıyla ilgilidir. Bu nev eserlerin bir kısmı, tedris gayesiyle yazıldığından, ezberlenmesi istendiğinden; nazımın, okunma ve ezberlenme kolaylığı ile herhalde musiki ciheti de dikkate alınarak birçok manzum eserler yazılmıştır.”¹⁸

Tefsir-tefsir usulü¹⁹, fıkıh-fetva²⁰, kırk hadis, dinî hikayeler gibi daha birçok konu hakkında Arapçanın dışında aruz vezni kullanılarak Türkçe manzum eserler ya telif edilmiş veya aslı Arapça iken Türkçe manzum olarak tercüme edilmiştir.

Ayrıca “mensur eserleri manzum hâle getirme çalışmaları dinî, tasavvufî ve ahlakî konuların yanında fennî mevzularda da kendini gösterir. Kaynaklara bakıldığında bu çalışmaların klasik edebiyatımızdaki ilk örneklerine 15. yüzyılda rastlanmaktadır.”²¹

Dinî konuların nazmen anlatımı sadece Osmanlı Türkçesi ile sınırlı kalmaz. Çağatay Türkçesiyle de manzum dinî metin kaleme alınmıştır. 16. Nakşibendî Şeyhlerinden Hoca Ubeydullah Ahrarî'nin mesnevi nazım şeklinde olan tasavvufî eseri, Babür tarafından nazmen kaleme alınmıştır.²²

¹⁵ Agah Sırrı Levend, “Dini Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, y.y., 1973, (10.08.2020) <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/38410/445360>

¹⁶ İhsan Fazlıoğlu, “Bir Bilgi Türü Olarak Şiir Üzerine Bir Taslak”, *Sarıç Dergisi*, Sayı 1, Kasım 1997, s. 16-17.

¹⁷ Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 315-352.

¹⁸ Amil Çelebioğlu, a.g.e., s. 315-352.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bünyamin Taş, “Klasik Türk Edebiyatında Manzum Tefsir”, *International Journal of Social Science*, Sayı 37, 2006, s. 101-121.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhittin Eliaçık, “Osmanlıcada Manzum Fetvâlar ve Edebî Değerleri”, *Turkish Studies*, 2012, C. 7/1, s. 41-56.

²¹ Ferdi Kiremitçi, a.g.e. s. 1502.

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Fuat Birkan, “*Risale-i Vâlidîyye Tercümesi*”, Kitabevi Yay., İstanbul.

4. TECVİT METİNLERİNİN NAZMEN KALEME ALINMASI

Kur'an'ı okurken tecvidi uygulamanın farzı üzerine daha önce de belirtildiği gibi hem ayet hem sünnet hem (de sahabe ve tâbiîn tarafından) icma vardır. İslamî ilimlerde vukûfiyet sahibi olmakla beraber şiir yazmaya da istidadı bulunanlar, tecvit ilmini manzum olarak ya kendileri kaleme almışlar ya da Arapça metinleri Türkçe manzum olarak tercüme etmişlerdir.

Tecvit ilmini nazmen kaleme almak istemelerinde yukarıda da değinildiği gibi nâzımın şair oluşu, bu sahada eser verme arzusu gibi sebeplerin yanında, manzum tecvit metinlerinde bizzat müelliflerin eserleri yazmalarındaki en büyük amaçlarının, Müslüman Türk halkının Arapça bilmemesi ve bu yüzden de halkın Türk dilinde manzum eser talep etmeleridir. Örneğin; Mehmed Emin Tokâdî, eserinde “*Huşûşan muhtaşar manzûm ola ol - Ararlar Türkî tercümân-ı maqbûl*” demesinden Arapça bilmeyen Müslüman Türklerin tecvit ilmini anlatan Türkçe eser aradıklarını ve bunun da özellikle nazımla kaleme alınmış olmasını talep ettikleri anlaşılmaktadır. Hem de manzum talep etmelerinin sebebi, mensur eserlere göre manzum metinlerin hıfzedilmesi daha kolay olduğundandır. Zira müellifler, metinlerde tecvit konularının daha kolay ezberlenebilmesi için nazmen kaleme aldıklarını da söylerler. Örneğin; Zafer isimli manzum tecvit metninde, müellifin eseri kaleme almasındaki nedeni anlatırken;

Anı hıfz iden muzaffer fi'l-mağarri ve's-sefer

Tesmiye itdim bu tecvîd ismin anuñ çün zafer

Neşri hıfz itmekte elbet var şu 'ûbet gâlibâ

Hıfzı sehl olsun deyü nazm itdim anı tâlibâ

Mukim veya seferî olan kim olursa ezberleyeninin muzaffer olacağından dolayı eserin adını işte bu yüzden ‘Zafer’ koyduğunu belirtir. Daha sonra mensur metinlere göre manzum eserler daha kolay ezberlenebildiği için bu eserini nazmen kaleme aldığını ifade eder.

14. beyitinde kendisini Naci olarak tanıtan “Manzûm Risâle-i Tecvîd” adlı eserin müellifi ise “*Biri lâzım biri 'ârız ey fetâ / Kâri oldur kim bunu ezber diye*” diyerek

Kur'an'ı okuyacak kişinin bu konuyu ezbere okuması (bilmesi) gerektiğine vurgu yapar. Hatta Nazmü'l-Ehemm sahibi Şeyhü'l-Kurra Hafız Mehmed Efendi ezberin nerede zor nerede kolay olacağına dair açıklama dahi yapmıştır:

Bağçe ve yol akarsu cânibinde ezber güç olur

Gice şabâh câyi' iken halvetde tîzce hıfz olur [33. Beyit]

Bahçe, akarsu ve yol kenarlarında ezber zor olur, gece (veya) gündüz vakti açken ve de kimseler yokken (ilim) tez hıfzedilir. Ayrıca metinlerden iktibas edilen şu beyitlerde müellifler tecvit ilmini neden kaleme aldıklarını açık bir şekilde dile getirmişlerdir.

Velâkin 'Arabîden bilmeyenler

Ki andan intifâ'ı az görenler

Huşûşan muhtaşar manzûm ola ol

Ararlar Türkî tercümân-ı maqbûl

Bu geldi hâtır-ı gamgîne cânâ

İdem mefhûmunı Türkçe inşâ'

Oğuyub anı hem ezberleyeler

Bunı aña vesîle eyleyeler

Müyesser eyledi ol Hayy u Kayyûm

Ki kıldım 'aynını Türkçe manzûm

[Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî, 232. ve 236. Beyitler]

Hâtırâ geldikçe ba'zı söyledük

Te'sîri çün Türkçe nazm eyledük

[Manzûm Risâle-i Tecvîd, 287. Beyit]

Sehl ile fehm olmak için oldu bu Türkice nazım

Lütfile herkes zevk-i 'ilmi ideler bundan hazım

[Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 221. Beyit]

Bu tespitlerle beraber tecvit ilminin nazmen anlatımında – nazmın belirli kalıplar ve kurallara sahip olmasından dolayı – yine nazmen anlatılabilecek konuları ve/veya örnekleri metne aldığını müelliflerin tercih ettiği anlaşılmıştır. “Manzûm Risâle-i Tecvîd” sahibi “*Nazma gelmez çün mişâli neyleyem / Nazm ile olanı ba'zen söyleyem*” diyerek nazmen kaleme almış olduğu metinde, nazma uygun olanı tercih edip nazmın sınırlarını aşan bilgi ve örneklerden kaçındığını belirtmektedir. Netice olarak “Mensur eserleri manzum hâle getirme çalışmaları dinî, tasavvufî ve ahlakî konuların yanında fennî mevzularda da kendini gösterir. Kaynaklara bakıldığında bu çalışmaların klasik edebiyatımızdaki ilk örneklerine 15. yüzyılda rastlanmaktadır.”²³ Dinî, ahlakî metinler sınıfına dahil olan manzum tecvit metinleri de 15. Yüzyıl sonrası Türk edebiyatında kaleme alınmaya başlanmıştır. Amil Çelebioğlu'nun dinî metinlerin nazmen anlatımına dair tespitleri, tecvidin manzum olarak kaleme alınmasında gerekli sebepler olmakla beraber metinlerin incelenmesi sonrası başka sebepler de olduğu anlaşılmıştır. Arapça bilmeyen Müslüman Türk halkının, makbul ve muteber Türkçe manzum tecvit metinleri aradıkları ve bu ilme vâkıf ilim ehli insanlardan Türkçe manzum eser talep ettikleri fark edilmiştir. Ayrıca tecvit ilmine vâkıf olmakla beraber nazma da istidadı olan kişilerin, tecvit ilmini manzum olarak kaleme almalarında diğer önemli bir sebep de Müslüman Türk halkının sosyal hayatında dinin anlaşılması, öğrenilmesi ve uygulanması gerekliliğidir. Çünkü din, kişisel yaşamdan toplumsal hareketlere, edebî ve kültürel çalışmalardan daha birçok alanda bir milletin şekillenmesinde en önemli etmenlerden biridir. Kur'an ile azamî meşguliyet için tecvit bilmenin gerekliliğini fark eden Türk halkı, bu ihtiyacın giderilmesi için ilim ehli insanlardan taleplerde bulunmuşlardır. Böylece hem şairlik yeteneği olanların bu alanda da eser verme istekleri hem de halkın Müslüman halkın bir talepleri üzerine tecvit ilmi nazmen kaleme alınmıştır.

²³ Ferdi Kiremitçioğlu, a.g.e. s. 1502.

5. TÜRK EDEBİYATINDA MANZUM TECVİT METİNLERİ

Bu çalışma için İBB dijital arşivi, DİB dijital arşivi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı dijital arşivi ve Süleymaniye Kütüphanesi dijital arşivleri taranmıştır. Birçoğu istinsah edilmiş olan manzum tecvit metinleri olduğu fark edilmiştir. Bütün metinler üzerinde bir çalışma yapmak mümkün olmadığından bu çalışma için dokuz manzum tecvit metni seçilmiştir. Daha başka arşiv araştırmalarında muhakkak bu seçilen metinlerin dışında manzum tecvit metinlerine de rastlamak mümkündür.

Müelliflerin ilmî dirayetleri, konunun işlenişi, eserin hitap ettiği kitle vb. sebeplerden dolayı metinlerde mutlak bir dil, üslup ve şekil bulunmamaktadır. Araştırmalarda karşılaşılan metinlerin dil, üslup, şekil, muhteva durumları nazara alınmış ve dokuz metin bu şekilde tercih edilmiştir. Böylece tecvit ilminin öğretilmesi, aktarılması noktasında farklı şekil ve üsluplarda kaleme alınmış manzum tecvit eserlerinin Türk edebiyatındaki konumu – hitap ettiği veya ilgili olduğu saha çerçevesi – genel olarak belirginlik kazanmaktadır. Üzerinde incelemede bulunmak için seçilen bu eserler şunlardır:

5.1. Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem

Bu eser gerek dil ve üslup açısından gerekse şekil ve konuyu anlatımı açısından çalışmaya dahil edilen ilk eserdir. Eser sahibinin adı Mehmet'tir. Yedi kıraatı, Osman Efendi'den tahsil ederek bu ilimde yegâne bir üstat olmuştur. İlm-i kıraate dair Nazmü'l-Ehemm ve Tenbîhât namlarıyla manzum iki eser-i muteberi vardır. Nazmü'l-Ehemm defaâtla tab' olunmuştur. Şu iki beyit Tenbîhât risalelerinin ser-levhasıdır:

Nâm-ı Hudâyla ibtidâ olan emir tamâm olur

Hamd u şenâlar Hâkka kim andan nice in'âm olur

Habl-ı metîn ile Hâbîb-i Muşafâ yetmez mi kim

Rûz-ı cezâda kullara anlardan çok ikrâm olur''²⁴

²⁴ Ali Emiri, “*Tezkire-i Şuarâ-i Âmid*” (Der. Galip Güner, Nurhan Güner), Anıl Matbaa, Ankara, 2003, s.33.

Eserin sonunda harflerin mahreçlerini gösteren bir çizim de mevcuttur. Bu çizimin orijinal hâli korunarak üzerinde transkribe işlemleri yapılmıştır. Müellif, eseri 224 beyit ve 44 bölüm üzere aruz ölçüsünün recez bahri'nin *müstef'ilün/ müstef'ilün/ müstef'ilün/ müstef'ilün* kalıbıyla kaleme kalmıştır. Hafız Mehmed Efendi'nin aruzu eserin ekseriyetine başarıyla uyguladığı görülmektedir. Fakat imale, zihaf, vasl gibi bazı kusurlar da yok değildir. Bu tarz dinî metinlerde – Arapça ayet, hadis veya ibarelerin yer verilmesi zaruretinden dolayı - edebî ve teknik detaylardaki zafiyet hoş görülebilir. Müellif, 44 bölümün 5'i gazel ilk yedi ve son bölümü mesnevi tarzında ve sekinci bölümden itibaren de – bölüm başlıkları olsa da – beyitler birbiriyle bağlantılı olup kaside nazım şekli ile kaleme almayı tercih etmiştir. Ayrıca yer yer kafiye kusurları da bulunmaktadır. Edebi sanatları, Hafız Mehmed Efendi de ihmal etmemiştir. Lakin eser, dinî bir konu ihtiva ettiğinden diğer türlere göre edebî sanatlar açısından zayıf kalmıştır. Buna rağmen eserde nida, mecaz, telmih, tezat vb. edebî sanatlar yer yer kullanılmıştır. Ayrıca önemli olan bir nokta da müellifin kurra olması dolayısıyla tecvit ve kıraat ilminde vukûfiyet sahibi olduğundan eserde diğer tecvit metinlerinde yer almayan birkaç konuya da yer vermiştir.

Eserin Bölümleri:

1. Risâle-i Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem [1. ve 12. Beyitler]
2. Fî Şurûti't-Ta'allümi ve Âdâbihî [13. ve 36. Beyitler]
3. Fî Şurûti't-Ta'lîmi ve Âdâbihi [37. ve 48. Beyitler]
4. Bâbu Meĥârici'l-Ĥurûfi [49. – 59. Beyitler]
5. Bâbu Şıfâti'l- Ĥurûfi [60. – 67. Beyitler]
6. Fi't-Ta'rîfâti [68. – 81. Beyitler]
7. Kavâ'idün Mühimmetün [82. – 84. Beyitler]
8. Tenbîhâtün ve Meşâibü Kırrâatün [85. – 102. Beyitler]
9. Bâbu Envâ'i'l- Meddâti [103. – 105. Beyitler]
10. En-Nev'ü'l-Evvelü el-Meddü't-Ṭabî'i [106. Beyit]
11. En-Nev'ü's-Sânîyyü el- Meddü'l- Muttaşılü [107. Beyit]
12. En-Nev'ü's- Şâlûsü el- Meddü'l- Munfaşılü [108. Beyit]
13. Fî Ahvâli'z-Zamîri [109. – 112. Beyitler]
14. En-Nev'ü'r-Rabî'u el-Meddü'l-Lâzımü [113. – 115. Beyitler]
15. En-Nev'ü'l-Ĥâmis'ü el-Meddü'l- Ârızü [116. – 119. Beyitler]
16. En-Nev'ü's-Sâdis'ü el-Meddü'l- Lînü [120. – 122. Beyitler]

17. Bâbü Aḥvâli't-Tenvîni ve'n-Nûn-i's-Sâkineti [123. Beyit]
18. El- Hâlû'l-Evvelü el-İḥfâü [124. – 125. Beyitler]
19. Es- Sâniyyü el-İzhâru [126. Beyit]
20. Es-Sâliṣü el-İdgâmü Me'a'l-Ġunneti [127. – 129. Beyitler]
21. Er-Râbi'u el-İdgâmü Bilâ Ġunnetin [130. Beyit]
22. El- Hâmisu el-İklâbü [131. Beyit]
23. Fî İdgâmi'l-Miṣleyni [132. – 133. Beyitler]
24. Fî İdgâmi'l-Müteçâniseyni [134. – 137. Beyitler]
25. Fî İdgâmi'l-Mütekaribeyni [138. – 139. Beyitler]
26. Fî Lâmi't-Ta'rîfi İzhâru Kameriyyetün [140. Beyit]
27. İdgâmü Şemsiyyetün [141. Beyit]
28. Fî Aḥvâli'r-Râi ve Şurûṭi Tefḥîmihi [142. – 146. Beyitler]
29. Fî Şurûṭi Tefḥîmi Lâmin Lafzâtü'l-lahi [147. Beyit]
30. Fî İmâleti Ḥafşın [148. Beyit]
31. Fî Teshîli Ḥafşın [149. – 150. Beyitler]
32. Fevâ'idün [151. – 152. Beyitler]
33. Fî Sekti Ḥafşın [153. – 155. Beyitler]
34. Bâbü Aḫşâmi'l- Vaḫfi [156. – 162. Beyitler]
35. Fî Keyfiyeti'l- Vaḫfi [163. – 169. Beyitler]
36. Fi'l- Maḫtû'î ve'l-Mevşûli Fi'r-Resmi'l-'Osmânî [170. – 181. Beyitler]
37. Fî Tâi't-Te'nîsi 'Ale'r-Resmi'l-'Osmânî [182. – 186. Beyitler]
38. Fî'l-Vaḫfi's-Secâvendî [187. - 190. Beyitler]
39. Fî Hemzeti'l-Vaşli [191. – 193. Beyitler]
40. Fî'l-İsti'âzeti ve'l-Besmeleti [194. – 195. Beyitler]
41. Fî't-Tekbiri 'İnde Ḥatmi'l-Ḳur'âni [196. – 198. Beyitler]
42. Fî Secdeti't-Tilâveti 'Alâ Mezhebi Ebî Ḥanîfe Raḫimehu'l-lah [199. – 200. Beyitler]
43. Fî Tertîbi's-Süveri'l-Ḳur'âniyeti [201. – 210. Beyitler]
44. El-Münâcâtü İlâ Ḳâziyi'l-Hâcâti [211. – 224. Beyitler]

Eserin çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları mevcuttur. Bu nüshalar:

- 0649/5 Süleymaniye Kütüphanesi;
- 0366/003 Süleymaniye Kütüphanesi;
- 42 Kon 4199/1 Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi;

- 21 Hk 1729/2 Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi-Yazma Eserler;
- 11572/US0064 Marmara Üniv. Nadir Eserler Koleksiyonu-İlahiyat Fakültesi;
- 06 Hk 4866, 06 Mil Yz A 9748/1, 06 Mil Yz A 9746/1 Ankara Milli Kütüphanesi;
- 19 Hk 189/2 Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunmaktadır.

5.2. Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî

Eserin müellifi Mehmed Emin Tokâdî'dir. 1664'te Tokat'ta doğmuştur. Hayatı hakkındaki bilgilerin önemli bir kısmı, mensuplarından Seyyid Yahya'nın yazmaya başlayıp Hasib Üsküdârî'nin tamamladığı Menâkıbnâme'sine dayanmaktadır. Babası terzi Hasan Efendi, Nakşibendiyye tarikatının Urmeviyye kolunun pîri Aziz Mahmûd-ı Urmevî'nin müridiydi.²⁵ Mehmed Emin Efendi, ilim tahsiline memleketinde başlayıp 1698 yılında İstanbul'a geldi. Şeyhülislam Mirzazâde Mehmed Efendi'den uzun süre dersler aldı. Daha sonra Mekke'ye giderek Ahmed Yekdest Cüryanî'den tasavvuf ilmini öğrenip, tasavvufta talebe yetiştirecek duruma geldi. İkinci kere Hicaz seferinde hadis alimlerinden Ahmed Nahlî'den hadis ilmini öğrenip iczce aldı. İstanbul'a geldiği sıralarda hat sanatını Yedikuleli Hattat Abdullah Efendi'den öğrendi.²⁶ Rûznâmçe-i evvel kesedarı Ali Efendi'nin oğluna ders vermeye başlayınca bazı devlet ricâlinin dikkatini çekti ve reîsülküttâb kalemi kâtipliğine tayin edildi. Kesedar Ali Efendi 1702'te Edirne'de görevlendirildiğinde oğluna ders vermesi için onu da beraberinde götürdü. 1710'da Kıymıl Mehmed Bey mîrimîranlık göreviyle Habeşistan'a, ardından Kudüs valiliğine tayin edildiğinde kâtip olarak onun yanında bulundu. 1717'de yılına kadar Mekke'de kalan Mehmed Emin Tokâdî bu dönemde muhaddis Ahmed b. Muhammed en-Nahlî'den hadis icâzet aldı. 1719-20'de İstanbul'da önce Dârüssaâde ağalığına tayin edilen, ardından rûznâmçe-i evvel olan Kıymıl Mehmed Bey'in maiyetinde görev yapmaya devam eden Mehmed Emin onun vefatından sonra evlendi. Bir süre Eyüp Sultan Türbesi'nde türbedarlık yaptı. İrşad faaliyetini uzun yıllar bir tekke şeyhi olmadan sürdürdü. Şeyhülislam Mustafa Efendi, 1743'te Ayvansaray'daki Emîr Buhârî Tekkesi'nin şeyhi, Tokâdî'nin pîrdaşı Kıymıl Ahmed Efendi vefat edince bu tekkenin şeyhliğini ona teklif etti. Bu teklifi tekkede ikamet etmemek şartıyla kabul eden Mehmed Emin, iki yıl kadar tekke şeyhliği yaptıktan sonra 15 Şaban 1158 (12 Eylül 1745) tarihinde vefat etti ve Zeyrek'te Pîrî

²⁵ Halil İbrahim Şimşek, "Mehmed Emin Tokâdî", *DİA*, XXVIII. Cilt, 2003, s. 467.

²⁶ Abdullah Pamuk, "*Mehmed Emin Tokâdî*", Pamuk Yay., 2003, İstanbul, s. 33, 34.

Paşa (Soğukkuyu) Camii Kabristanı'na defnedildi. Kâtibzâde Mehmed Refî tarafından ta'lik hatla yazılı mezar kitâbesinde müridlerinden Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin şu tarih beyti bulunmaktadır: “Peyk-i vaḥdet sırr-ı pâkinden oḡur târîḡini / Oldu lâhûta revân Allah deyip rûḡ-ı Emîn.²⁷

Tokâdî, bu eseri hecez bahrinin *meḡâ 'ilün/meḡâ 'ilün/fe 'ülün* vezninde kaleme almıştır. Ayrıca 18 bölümden meydana gelen eser mesnevi nazım şeklinde yazılmış olup yer yer zihaf, imale ve vasıl gibi kusurlara rastlanılmaktadır. Mehmed Emin Tokâdî, bu eserin yazmasındaki amaçlarını şu beyitlerde söylemektedir:

Ḥuşūşan muḡtaşar manzûm ola ol

Ararlar Türki tercümân-ı maḡbûl

Bu geldi ḡâtır-ı ḡamḡîne cânâ

İdem meḡhûmunı Türkiçe inşâ'

Oḡuyub anı hem ezberleyeler

Bunu aḡa vesîle eyleyeler

Müyesser eyledi ol Ḥayy u Ḥayyûm

Ki kıldım 'aynını Türkiçe manzûm

İnsanların tecvit ilmine dair makbul bir Türkçe eser aradıklarını ve özellikle manzum olmasını istediklerini dile getiren Tokâdî, bunu dert edinerek Hayy ve Kayyûm olan Allah'ın yardımıyla Türk dilinde bu manzum tecvidi inşa eylediğini söyler.

Eserin Bölümleri:

1. Girizgâh [1. – 14. Beyitler]

²⁷ Halil İbrahim Şimşek, a.g.e., s. 467.

2. Harflerin Mahreçleri Bâbı [15. – 34. Beyitler]
3. Harflerin Sıfatları Bâbı [35. – 65. Beyitler]
4. Tecvîdi Bilme Bâbı [66. – 79. Beyitler]
5. İnce Okunanların Bâbı [80. – 91. Beyitler]
6. Râ'lar Bâbı [92. – 98. Beyitler]
7. Lam'lar Bâbı [99. Beyit]
8. İsti'lâ ve Itbâk Bâbı [100. – 116. Beyitler]
9. Zâ – Zî – Ze Bâbı [117. – 130. Beyitler]
10. Dikkatli Olunması Gerekenler Bâbı [131. – 137. Beyitler]
11. Sâkin Nûn ve Tenvîn Bâbı [138. – 144. Beyitler]
12. Medleri Bilme Bâbı [145. – 157. Beyitler]
13. Vakıfları Bilme Bâbı [158. – 169. Beyitler]
14. Vasl ve Kat' Bilme Bâbı [170. – 198. Beyitler]
15. Tâ'lar Bâbı [199. – 214. Beyitler]
16. Vasıl Hemzesi Bâbı [215. – 219. Beyitler]
17. Revm ve İshmâm Bâbı [220. – 224. Beyitler]
18. Duâ Bâbı [225. – 244. Beyitler]

5.3. Risâle-i Manzûme-i Tecvîd

Eserin müellifi, kendi adını 218. beyitte Şeyh Sinan²⁸ olarak belirtmektedir. “Şeyh Sinan Efendi halveti tarikatının Uşşakiye şubesinin şeyhlerinden Muğla köylerinden Leynelidir. Hadis ilminde meşhur Mesabih’i tercüme etmiştir. Bunun bir nüshası Muğla Kütüphanesi’ndedir. Bu eserde 30 sene Gelibolu yakınındaki Bolayır’da ikamet ettiğini bildirmektedir”²⁹ 17. asırda yaşamış olan Şeyh Sinan Efendi’nin doğum ve ölüm tarihine ait herhangi bir kayıt yoktur. Fakat kendi kaleme aldığı Mesabih Tercümesinden dile getirdiği şu ifadelerden 1620 tarihinde hayatta olduğu anlaşılmaktadır:

Bij otuzdan muharremde müverrahdur bu târîhim

²⁸ “Ben fakîr kim Şeyh Sinân adımdurur / Şeyh-i ‘Abdü’l-Kâdir üstâdımdurur”.

²⁹ Bursalı Mehmet Tahir, “Osmanlı Müellifleri” (Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), Cilt I, Meral Yay., İstanbul, t.y., s. 184.

İki yılda tamâm oldu ‘avâikden erup te’hîr³⁰

Uzun yıllar Gelibolu yakınlarında bulunan Bolayır’da ikamet eden Sinan Efendi Fakat şu beyitlerde Bolayır ehlinen yakındığı ve biraz da şikayetçi olduğu anlaşılmaktadır:

Ey dirîgâ kim Bolayır ehline

Düşmedi sevda Başâyir ehline

Bunca yıllardır ki Qur‘ân kadrini

Hiçbiri bilmedi Furkân kadrini

Bir gün olup diyeler vâ-fırkatâ

Żayi‘ itdik ‘ömrümüz vâ-ħasretâ

Şeyh Sinan Efendi, eserin 13, 14 ve 15. beyitlerinde bu manzum eseri hakkında beklenmedik bir anda yazıldığını ve bunun Allah’ın lütfu ve inayeti ile İbn-i Cezerî’nin eserini tercüme ettiğini dile getirmektedir:

Ba‘de zâlik kim bu nazmım muħtaşar

Zâhir oldı hîç degilken muntazar

Ĥaķ te‘âlâ çün ‘inâyet eyledi

Luţf idüb ‘avnin ‘inâyet eyledi

Yazdım işbu nüşha(y)ı şıbyân için

³⁰ Namık Açıkgöz, “*Divan Şiirinde Leyne Geçiyor Mu?*”, Muğla, 2017. (20.05.2020) <http://www.hamlegazetesi.com.tr/divan-siirinde-leyne-geciyor-mu/>

Kim bu tecvîd ‘ilmini tibyân için

Tercüme kıldım ki Şeyh Cezerî

Gör ne didi diñle ol zî-nazarî

Aẖz-i tecvîd ẖatm-i lâzımdır dedi

Terk iden tecvîdi âşimdir dedi

Eserde didaktik bir hava hakimdir. Şeyh Sinan Efendi, eseri 268 beyit olarak aruzun remel bahrinin *fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün* kalıbında mesnevi nazım şekliyle kaleme almıştır. Dinî bir konu ihtiva etmesi dolayısıyla yer yer zihaf, imale ve vasıl ile hece fazla veya eksikliğinde dolayı kusurlar olsa da bunları hoş görülürse genel olarak başarılı bir eser kaleme alınmıştır.

Eserin Muhtevası:

1. Girizgâh [1. – 43. Beyitler]
2. Fî Beyâni Meḥârici’l-Ḥurûfi [44. – 73. Beyitler]
3. Beyânu Ḥurûfi Mehmûse ve’l-Mechûreti ve Eşvâtihâ [74. – 80. Beyitler]
4. Kalkale Ḥarfleridir [81. – 90. Beyitler]
5. Fî Beyâni Terķîki’l-Ḥurûfi ve Tefḥîmihâ [91. – 132. Beyitler]
6. Ḥarfî Yermelûn ve-mâ Yete‘allaķu bi’l-Ġunne³¹ [133. – 140. Beyitler]
7. Fî Beyâni İdgâmi Me‘a’l-Ġunneti [141. – 147. Beyitler]
8. Fî Beyâni İzhâri ve Ahkâmihâ [148. – 152. Beyitler ve 1 Mısrâ-i Âzâde]
9. Fî Beyâni İklâbi [153. – 157. Beyitler]
10. Fî Beyâni İhfâi [158. – 163. Beyitler]
11. Fî Beyâni İdgâmi Mişleyni [164. – 168. Beyitler]
12. Fî Beyâni İzhârin Şefevîyyin [169. – 173. Beyitler]
13. Med Olan Yerler ve Olmayan Yerler [174. – 179. Beyitler]
14. Fî Beyâni Meddi Muttaşılı ve Meddi Munfaşılı [180. – 206. Beyitler]

³¹ Bu başlık A nüshasında mevcuttur. Esas alınan B nüshasında yoktur.

15. Fî Beyâni Naşîhatin Li'l-Kâri' [207. – 222. Beyitler]

16. Ahkâmü'l-Vakfi³² [223. – 229. Beyitler]

17. Ahvâlü Mevķûfâtin [230. – 257. Beyitler]

18. Fî Beyâni Sektetin [258. – 268. Beyitler]

Şeyh Sinan'nın diğeri eserleri:

Kaynaklarda iki eseri zikredilmektedir. Bunlardan biri ‘‘Mesâbih Tercümesi’’³³ diğeri ise ‘‘Manzûm Akâid’’dir.³⁴ Araştırmalar sonrası arşivlerde rastlanılan bu ‘‘Manzûm Tecvîd’’ adlı eseri kaynaklarda zikredilmemektedir. ‘‘Manzûm Tecvîd’’ adlı eserinin iki yazma nüshası mevcuttur. A ve B diye isimlendireceğimiz bu nüshalardan;

A nüshası 24397 arşiv numarasıyla Kütahya Belediyesi, Mustafa Hakkı Yeşil Kütüphanesinde bulunmaktadır.

B nüshası ise 19 Hk 497/5 arşiv numarasıyla Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına bağlı Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'nde ‘‘Risâle-i Manzûme-i Tecvîd’’ adı ile bulunmaktadır.

5.4. Manzûm Risâle-i Tecvîd

Eserin müellifi hakkında bir bilgiye ulaşılmasa da 14. beyitinde ‘‘Bir fakîrem hem hakîrem Nâciyem / Ben za'if ey Rabb 'afvîna râciyem’’ diyerek adının Nâci olduğunu ve 15. beyitinde ise ‘‘Şeyhlü Şehrîne geldim ben fakîr / Çün ğarîbem özümü kıldım hakîr’’ diyerek Şeyhli adında bir yere gittiğinden bahsetmektedir. 9. beyitte eserin adını ‘‘Kitâbü't-Tecvîd’’³⁵ koyduğunu ve Hafs rivayeti kaidelerini esas aldığını belirtmektedir:

Hâzihi'r-risâleti kitâbü't-tecvîd

'Alâ ka'deti Hafşın rahmetü'llâh

³² Bu başlık A nüshasında mevcuttur. Esas alınan B nüshasında yoktur.

³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Alim Sinan Efendi, *Tercüme-i Mesabihu's-Sunne*, Manisa İl Halk Ktp., No 45 Ak Ze 261/1.

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Alim Sinan Efendi, *Tercüme-i Akaid*, Suleymaniye Ktp., Pertev Paşa, No 613, 136-146 vr.

³⁵ Eserin adı ‘‘Kitâbü't-Tecvîd’’ iken Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki nüsha ‘‘Manzûm Risâle-i Tecvîd’’ adıyla kayıtlıdır.

Eser, 309 beyit olarak aruzun remel bahrinin *fâ'îlâtün/fâ'îlâtün/fâ'îlün* kalıbında mesnevi nazım şekli ile kaleme alınmıştır. Manzum tecvit müelliflerinin ortak bir özelliği ki Arapça bilmeyen Müslüman Türklerin tecvit ilmini öğrenebilmeleri için kaleme almak istemeleridir ki Nâci de bu eseri neden kaleme aldığını şu beyitlerde dile getirmektedir:

Nice yârenler yanuma geldiler
'İlm-i Kır'ân anladuğum bildiler

Oğudılar bu za'îf bî-çâreden

Hem getürdiler hicâbı aradan

Dilediler kim kavâ'id bileler

Ka'de üzre hûş tilâvet kıllalar

Hem bize sizden teberrük kıla ol

Anlamağa bize âsân ola yol

Bu risâle cem' kıldım ben daği

Kim tabî'at mûcibince ey aği

İhtîşâr itdim bunı ben nazmile

Kim tabî'at issî olanlar bile

Ya'ni manzûm olan tabî'ata
mülâyimdür ezberlemege ve
oğumağa âsândurur minh.

Müellif, Kur'ân ilmi (kıraat, tecvit) bilmediklerinden yanına gelerek Kur'an'ı doğru tilavet edebilmek için bu ilmi öğrenmek istediklerini ve bundan dolayı da bu risaleyi kaleme aldığını belirtmektedir. Ayrıca eserde ana metnin kenarlarına bazı

beyitlerin şerhleri düşülmüştür. Bu şerhler müellif tarafından mı yoksa müstensih tarafından mı yazıldı eserde buna dair bilgi bulunmamaktadır.

Eserin Muhtevası:

1. Girizgâh [1. – 31. Beyitler]
2. Bâbun Fî Beyâni Meĥârici'l-Ĥurûfi [32. – 53. Beyitler]
3. Bâbun Fî Beyâni Şifâti'l-Ĥurûfi ve'l-Ezdâdihi [54. – 123. Beyitler]
4. Bâbun Fî Beyâni Nûni's-Sâkini ve't-Tenvîni [124. – 140. Beyitler]
5. Bâbun Fî Beyâni Aĥkâmi Hâi Zâmîrin [141. – 145. Beyitler]
6. Bâbun Fî Beyâni Aĥkâmi Mîmi Sâkinin [146. – 152. Beyitler]
7. Bâbun Fî Beyâni Aĥkâmi el-Meddi ve'l-Ķaşri [153. – 162. Beyitler]
8. Bâbun Fî Beyâni Aĥkâmi'l-Vuĥûfi [163. – 196. Beyitler]
9. Bâbun Fî Beyâni Aĥkâmi'r-Râ'ati [197. – 212. Beyitler]
10. Bâbun Fî Beyâni Maĥtû'âtin ve Mevşûlâtin [213. – 309. Beyitler]

5.5. Manzûm Tecvîd

Eserin 11. beyitinden müellifin Sürûri Halîl olduğu anlaşılmaktadır. Telif tarihi hakkında bir bilgi kayıtlı değildir. 96 beyit olan eser hecez bahrinin *mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün/mefâ'ilün* kalıbıyla kaside nazım şeklinde kaleme alınmıştır. Eserde yer yer zihaf, imale ve vasıl görülmektedir. Buna rağmen başarılı bir eserdir.

Müellif, eserin muhtevasında farklı başlıklar ile konulara yer vermeyip bir bütün hâlinde kaleme almıştır. Girizgâh yaptıktan sonra harfler, harflerin mahreçleri ile bölgeleri ve sıfatları gibi konulara değinmiştir. Sonrasında ise mahreçlerin sayısı konusunda bilgi vermiştir. Ardından mahreç ve sıfatları işin ehlerinden meşk edilmesi gerektiğini belirtip en son bölümde de dua talep etmektedir.

5.6. Manzûm Tecvîd Risâlesi

Müellifin adı bilinmemektedir. Eser, Hüsâmü'l-Mar'aşî'nin Hafs kıraati üzerine kaleme aldığı eserinin tercümesidir. 63 beyit olarak kaleme alınan bu eser, son bölüm hariç kaside şeklinde remel bahrinin *fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Son bölüm mesnevi şeklindedir. Yer yer zihaf, imale, vasıl

ve hece eksikliğinden veya fazlalığından kaynaklanan vezin hataları vardır. Ayrıca eserde harflerin mahreçlerini gösteren 3 adet el çizimi resim mevcuttur. Bu çizimlerin orijinal transkriptleri yapılmıştır.

Eserin Muhtevası:

1. El-Faşlü'l-Evvelü Fî'l-Mehârici [1 ile 21. Beyitler]
2. El faşlü'l-Evvelü Fî Aḥkâmi'n-Nûni's-Sâkineti Ve't-Tenvînü [22 ile 29. Beyitler]
3. El-Faşlü's-Sânî Fî't-Tefhîmi Ve't-Terķîķi [30 ile 35. Beyitler]
4. El-Faşlü's-Sâlisü Fî'l-Meddi [36 ile 38. Beyitler]
5. El- Faşlü'r-Rabi'ü Fî'z-Zamîri [39 ile 42. Beyitler]
6. El-Faşlü'l-Hâmisü Fî'l-İdgâmi [43 ile 47. Beyit]
7. El-Faşlü's-Sâdisi Fî'l-İzhâri [48. Beyit]
8. El-Faşlü's-Sâbi'ü Fî'l-İmâleti [49. Beyit]
9. El-Faşlü's-Sâminü Fî'l-İşmâmi Fî Ğayri'l-Vaķfi [50 ile 51. Beyitler]
10. El-Faşlü't-Tâsi'ü Fî'l-Hemzeteyni Fî Kelimetin [52 ile 54. Beyitler]
11. El-Faşlü'l-Âşirü Fî'l-Vaķfi [55 ile 60. Beyitler]
12. Der-Beyân-i Secdât [61 ile 63. Beyitler]
13. Secde Du'âsı

5.7. Zafer Tecvîdi³⁶

Eserin matbu nüshasının arkasında manzum akaid bölümü bulunmaktadır. Bu bölümde müellifin mahlası Hilmi olarak geçmektedir. Ayrıca manzum tecvit bölümünün 14. beyitinden³⁷ Yenice-i Vardarlı olduğu anlaşılmaktadır. Eser, 71 beyit olarak mesnevi nazım şekli ile son bölüm hariç remel bahrinin *fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/fâ'ilün* kalıbında kaleme alınmıştır. Son bölüm ise *fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/fâ'ilün* kalıbı ile yazılmıştır. Sanatsal değeri çok yüksek olmayan eserde zihaf, vasıl, imale gibi hatalar bulunmaktadır. Müellif, eseri telifindeki gayesini şu beyitler ile açıklamıştır:

³⁶ Eserin “*Zafer Manzûm Tecvîd*”, “*Tecvîd*”, “*Risâle-i Tecvîd*” adlarıyla da istinsah edilmiş nüshaları vardır.

³⁷ Maķşad-ı aķşâ budur her kim nazar itse aņa / Muķrî-i Vardar Yeņicesin du'a ile aņa

İktidârım yoğiken nazma bunı ey pür-vefâ

Bizden itdiler recâ çün ba'zı yârânı şafâ

İrticâ itdikleri sâ'at şurû' idüb hemân

Besmeleyle başladım nazma o demde bî-gümân

Sâbıkan nazm itmemiş tecvîd bir ehlü'l-edâ

Hamdü li'llâh ben faķîre oldu tevfiķ-i Hudâ

Anı hıfz iden muzaffer fi'l-maķarri ve's-sefer

Tesmiye itdim bu tecvîd ismin anuğ çün Zafer

Nazma iktidarının olmadığı bir zaman, çevresindeki insanlar ümitle bu konuyu nazmen kaleme almasını talep etmişlerdir. Bu talep üzerine besmele ile başlamış ve eseri tamamlamıştır. Ayrıca müellifin bu eseri nazmen kaleme alana kadar daha önce hiç tecvidi nazmen kaleme alan olmadığını da belirtmektedir. Eseri mukîm veya seferî olan kim olursa ezberleyenin muzaffer olacağını söyler ve eserin adını işte bu yüzden 'Zafer' koyduğunu belirtir.

Eserin Muhtevası:

1. Girizgâh [1. – 14. Beyitler]
2. Bâbu Harfi Meddin [15. Beyit]
3. Bâbu Sebebi Meddin [16. Beyit]
4. Bâbu Meddi Muttaşilin [17. Beyit]
5. Bâbu Meddi Munfaşilin [18. Beyit]
6. Bâbu Meddi Lâzımın [19. Beyit]
7. Bâbu Meddi Ârızın [20. Beyit]
8. Bâbu Meddi Lînin [21. Beyit]
9. Bâbu İhfâin [22. – 23. Beyitler]
10. Bâbu İzhârin [24. – 25. Beyitler]
11. Bâbu İklâbin [26. Beyit]

12. Bâbu İdgâmi Me‘a’l-Ġunne [27. – 28. Beyitler]
13. Bâbu İdgâmi Bilâ Ġunnetin [29. Beyit]
14. Bâbu İdgâmi Mişleyn [30. – 31. Beyitler]
15. Bâbu İdgâmi Müttecâniseyn [32. 34. Beyitler]
16. Bâbu İdgâmi Müttekâribeyn [35. – 36. Beyitler]
17. Bâbu İdgâmi Şemsiye [37. – 38. Beyitler]
18. Bâbu İzhâri Kameriyye [39. – 49. Beyitler]
19. Bâbu Kalkaletin [41. Beyit]
20. Bâbu Ahvâli’r-Râi [42. – 46. Beyitler]
21. Bâbu Lâmi’l-Celâli [47. – 48. Beyitler]
22. Bâbu’s-Sekti [49. Beyit]
23. Bâbu Hâü’s-Sekti [50. Beyit]
24. Bâbu İbdâli ve’t-Teshîli [51. – 52. Beyitler]
25. Bâbu’s-Sıla [53. – 54. Beyitler]
26. Tertîbu Secâvendî Hurûfin [55. – 71. Beyitler]

Eserin Nüshaları:

- a. 00041-001 demirbaş numarası ile Süleymâniye Kütüphanesi’nde ‘‘*Zafer Manzûm Tecvîd*’’ adıyla kayıtlı;
- b. 00041-003 demirbaş numarası ile Süleymâniye Kütüphanesi’nde ‘*Tecvîd*’ adıyla kayıtlı;
- c. 19 Hk 218/5 demirbaş numarası ile Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi’nde kayıtlı;
- d. 00044 demirbaş numarası ile Hacı Selim Ağa Kütüphanesinde ‘*Risâle-i Tecvîd*’ adıyla kayıtlı nüshaları mevcuttur.

5.8. Manzûm Tecvîd

Eserin müellifi bilinmemektedir. Mesnevi nazım şekliyle yaklaşık 80 beyitten oluşan eser ölçsüz olarak kaleme alınmıştır. Son derece basit bir dil kullanılan eser 15 bölümden meydana gelmektedir.

Sanatsal değeri son derece düşük olan eserde hamd ve salattan sonra harflerin sıfatlarıyla mahreçlerini bilmenin vacip olduğunu ve telaffuzlarının doğru yapılması

gerektiğini belirtir. Müsennâ tâ hakkında bilgi verdikten sonra da şu başlıklar hâlinde eser kaleme alınmıştır:

1. Beyânu Ma‘rifeti et-Tecvîdi [15. – 20. Beyitler]
2. Bâbu’l- Hürûfi [21. – 40. Beyitler]
3. Bâbu Şifâti’l-Hürûfi [41. – 52. Beyitler]
4. Bâbu Tefsîri eş-Şaffâti [53. – 56. Beyitler]
5. Bâbu Beyâni İsti‘lâin [57. – 58. Beyitler]
6. Bâbu Şifâti İtbâkin [59. – 60. Beyitler]
7. Bâbu Beyâni Müzlekatı İsmâtin [61. – 62. Beyitler]
8. Bâbu Beyâni Şifâti Ğayri Ezzâdin [63. – 64. Beyitler]
9. Beyânu Hürûfi Lînin [65. – 66. Beyitler]
10. Beyânu İnhrâfin [67. – 68. Beyitler]
11. Beyânu Laşki ve’t-Tekrîrin [69. – 70. Beyitler]
12. Beyânu Tefeşşi ve’s-Şağîri [71. – 72. Beyitler]
13. Beyânu İstiâletin [73. – 74. Beyitler]
14. Beyânu Muvâfîkin [75. – 80. Beyitler]

Eserin taramalar sonrası üç nüshasına ulaşıldı. Bu nüshalar:

- a. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde 15 Hk 1295-3 demirbaş numarasıyla ‘*Manzûm Tecvîd*’ adıyla kayıtlı bir nüsha.
- b. Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi’nde 1662/2 demirbaş numarasıyla ‘*Manzûme-i Tecvîd*’ adıyla kayıtlı bir nüsha.
- c. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde 42 Kon 373/4 demirbaş numarasıyla ‘*Manzûm Tecvîd*’ adıyla kayıtlı bir nüsha.

5.9. Nazmü’t-Tecvîd

Eserin müellifi bilinmemektedir. Eser remel bahrinin *fâ ilâtün/fâ ilâtün/fâ ilün* kalıbında 69 beyit olarak mesnevi nasım şeklinde kaleme alınmıştır. Eserde yer yer zihaf, imale, vasıl gibi kusurlar bulunmaktadır. Eserde birçok beytin altına Kur’an-ı Kerîm’den ayet örnekleri verilmiştir.

Eserin Muhtevası:

1. Girizgâh [1. – 10. Beyit]

2. Der-Beyân-ı İzhâr [11. – 12. Beyitler]
3. Der-Beyân-ı İdgâm Me‘a'l-Ġunne [13. – 17. Beyitler]
4. Der-Beyân-ı İdgâm-ı Bilâ Ġunne [18. – 20. Beyitler]
5. Der-Beyân-ı İhfâ Me‘a'l-Ġunne [21. – 25. Beyitler]
6. Der-Beyân-ı İdgâm-ı Vâcib [26. – 27. Beyitler]
7. Der-Beyân-ı İdgâm-ı Mûteķârîb [28. – 31. Beyitler]
8. Der-Beyân-ı Tefhîm [32. – 40. Beyitler]
9. Der-Beyân-ı Sekte [41. – 44. Beyitler]
10. Der-Beyân-ı Secde [45. – 52. Beyitler]
11. Der-Beyân-ı Meddât [53. – 55. Beyitler]
12. ‘Ayn-Sîn-Ķâf [56. – 69. Beyitler]

2. MANZUM TECVİT METİNLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Manzum eserlerde vezin, kafiye ve redif gibi teknik meselelerden dolayı bahsedilen konunun açık ve anlaşılır bir şekilde karşıya aktarılması mensur eserlere göre daha müşkildir. Çünkü serbest bir şekli olan nesir, rahatça kalem oynatmaya izin verirken nazım ise teknik ve kurallı bir yapıya sahiptir. Şiirin âhenkli ve zevkî olması durumu da eklenince tecvit ilmi vb. ilmî konuları nazmen kaleme almak zor ve beceri isteyen bir sanat icrasıdır. Çalışmanın bu bölümünde manzum tecvit metinleri şekil, muhteva ve sanat yönlerinden incelenecektir.

2.1. Şekil Yönünden

2.1.1. Nazım Şekli

Tecvit ilminin nazmen kaleme alımında nazım şekli açısından ağırlıklı olarak mesnevi tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bazı metinler kaside olarak da yazıldığı olmuştur. Bazı metinlerde de müellifin hem gazel hem kaside hem de mesnevi nazım şekli olarak üçünü kullandığı görülmektedir. Bu çalışmada üzerinde incelemelerde bulunan dokuz manzum tecvit metninin nazım şekillerine dair aşağıda bir tablo verilmiştir:

Tablo 1. Manzum Tecvit Metinlerinin Nazım Şekilleri

Sıra	Eser Adı	Müellif	Nazım Şekli	
1	Risâle-i Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem	Şeyhü'l-Kurra Hafız Mehmed Efendi	5 Gazel, 4 mesnevi, 35 Kaside	224 Beyit
2	Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî	Mehmed Emin Tokâdî	Mesnevi	243 Beyit
3	Risâle-i Manzûme-i Tecvîd	Şeyh Sinan Efendi	Mesnevi	268 Beyit
4	Manzûm Risâle-i Tecvîd	Naci	Mesnevi	309 Beyit
5	Manzûm Tecvîd	Sürûrî Halîl	Kaside	96 Beyit
6	Manzûm Tecvîd Risâlesi	-	Kaside (son bölüm mesnevi)	63 Beyit
7	Zafer Tecvîdi	Hilmi	Mesnevi	71 Beyit
8	Manzûm Tecvîd	-	Mesnevi	80 Beyit
9	Nazmü't-Tecvîd	-	Mesnevi	69 Beyit

2.1.2. Vezin / Ölçü

Tecvit ilminin Türk dilinde nazmen kaleme alınmasında aruz ölçüsünün, heceye nisbeten daha çok tercih edildiği görülmektedir. Hiç şüphesiz bunda metinlerin dinî bir konu ihtiva etmesi önemli bir gerçekliktir. Tecvit, Kur'an'ın doğru ve hatasız okunmasını öğreten bir ilim olduğundan yine Arap edebiyatının aruz kalıpları, bu ilmin nazmen kaleme alınmasında daha uygun olacağı kanaatine varılmış olabilir. Bu çalışmada incelenen metinlere göre, tecvidin nazmen Türkçe kaleme alımında belirli bir vezin olmadığını, müelliflerin metinlerde yer vermek istediği konunun durumuna göre bir veya birden fazla vezin kullandığı görülmektedir. Tabloda dokuz manzum tecvit metninin bahir ve vezinleri verilmiştir:

Tablo 2. Manzum Tecvit Metinlerinde Vezin/Ölçü

Eser Adı	Bahir	Vezin
Risâle-i Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem	Recez	müstef' ilün/müstef' ilün/müstef' ilün/müstef' ilün
Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî	Hecez	mefâ' ilün/mefâ' ilün/fe' ulün
Risâle-i Manzûme-i Tecvîd	Remel	fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün
Manzûm Risâle-i Tecvîd	Remel	fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün
Manzûm Tecvîd	Hecez	mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün/mefâ' ilün
Manzûm Tecvîd Risâlesi	Remel	fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün
Zafer Tecvîdi	Remel	fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün
Manzûm Tecvîd	-	ölçsüz
Nazmü't-Tecvîd	Remel	fâ' ilâtün/fâ' ilâtün/fâ' ilün

Manzum tecvit metinlerinde kusursuz vezne sahip metin bulmak imkânsız olduğu kanaatine varıldı. Metinlerde zihaf, imale, vasıl ile hece fazla ve eksikliğinden kaynaklanan kusurlar mevcuttur. Çünkü metinler didaktik bir anlatıma sahiptir. Arapça ibarelere yer verilmesi gerektiğinden bu kusurlar, didaktik bir anlatıma ait bu tarz metinlerde hoş görülebilir bir durumdur. Metinlerdeki bu kusurlara dair aşağıda bazı örnekler verilmiştir.

Ya'ni t̄alib-i mübtedî uraḳdan³⁸ } Bu beyitteki 'müb' ve 'rak'
Ḥıṣṣedâr olmaz dir ol erzâḳdan } hecelerinde zihaf vardır.

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 35. Beyit]

Esre üstün ötrüden şoḡ gele } Birinci dizede hece eksikliğinden
Çekilür hâ leyke sâkin öḡ gele } dolayı vezin tutmamaktadır.

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 177. Beyit]

Pes ne yerde kim anda var medd infişâl } Birinci dizede hece
Ḳaşrı câizdir anuḡ ey pîr-ḥiṣâl } fazlalığından vezin tutmamaktadır.

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 191. Beyit]

Olurlar bâ ḳatında iḳlâb anlar } Birinci dizede hece eksikliğinden
Ve bâḳî ḥarf ḳatında ihfâ olurlar } vezin tutmamaktadır.

[Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî, 144. Beyit]

Sûre-i Kehf evvelinde ḳayyimâ dimez sözün } Bu beyitteki "vîn"
Ḳaldı elif tenvîn cîmi sekte itdi Ḥafş nâm } hecesinde zihaf vardır.

[Manzûm Tecvîd Risâlesi, 28. Beyit]

Ḥâfe-i aḳdem lisânı hem şenâyâ-(y)ı 'ulâ } İkinci dizede hece veya kelime
Bil ki zâ vü zâl ü şanuḡ maḥreci ḳarîm } eksikliğinden vezin tutmuyor.

[Manzûm Tecvîd Risâlesi, 17. Beyit]

³⁸ اورقندن (uraḳdan)'' olarak yazılmış bu kelime "ırakdan (uzakdan)" olarak düşünülmüştür.

ıl sâkin olmazsa sen zâmîre ıl nazar
Vaşl iderseñ harf-i ‘illet dâhil eyle ol niyâm

[Manzûm Tecvîd Risâlesi, 40. Beyit]

*Birinci dizede hece veya
hece eksikliğinden vezin
tutmamaktadır.*

Geñzden ouma medleri uzatma açu teşdîdleri
Ayırma âhîr harfleri vaf-ı müselleş güc olur

[Nazmü’l-Ehemm Fî ‘İlmi Tecvîdi’l-Elzem, 90. Beyit]

*Birinci dizede ‘uzatma açu’
bölümü ‘uzatmâçu’ olarak
okuduğunda vezin tutuyor*

Secâvendin ıf³⁹ hâlini
Tâhîmle dürdüğ onı
Resm-i ‘Osmânuş resmini
Hemze-i matû‘uñ atı‘nı
Hemze-i mevşülüş vaşlını
Cümlenüş virüş aşlını
Müenneşdür tâ uzunı
Zamîrsizdür uzunı

*‘Mesnevi tarzında yazılan bu metin
ölçüsüz kaleme alınmıştır.*

[Manzûm Tecvîd, 10. – 13. Beyitler]

³⁹ “ıf” قف (af ile fe’nin bitişik yazılışı): Dur manasındadır ki durmak evlâ olanıdır, demektir.

Kehfdeki *lâkinne*⁴⁰ ile *zunnûne*⁴¹ *eṭa 'nâ* gibi } Her iki dizede de
*Rasûle*⁴² *aẓallûne 's-sebîl*⁴³ *Aḥzâbda olur*⁴⁴ } hece eksikliğinden vezin
 [Nazmü'l-Ehemm Fi 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 167. Beyit] } *tutmamaktadır*

Raḥmet *itsün* okuyana aşlına }
 Ḥaḫ te'âla bile anuṣ aşlına } Birinci dizede vasıl (ulama) vardır.
 [Nazmü't-Tecvîd, 67. Beyit]

Metinlerden iktibas suretiyle verilen bu örnekler daha da artırılabilir. Fakat bu kusurların yanında tecvit ilmine dair öğrenilmesi zor konuları – imale ve vasıl nazara alınmadığı zaman – başarılı beyitler kaleme alan müellifler de yok değildir:

Tefḥîm olur *râ* kesreli olmazsa *rabbü er-rûḥ* gibi } 'li', 'bi', 'sa'
 Sâkin olub *mâ-ḳablî* meksûr olmasa tefḥîm olur } hecelerinde imale
 [Nazmü'l-Ehemm Fi 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 142. Beyit] } vardır.

Ger *lafzatu'l-lah* lâminin *mâ-ḳablî* meksûr olmasa } İkinci dizede "bi"
Allâhu naşru'llah gibi ol demde tefḥîm olur } hecesinde imale
 [Nazmü'l-Ehemm Fi 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 147. Beyit] } vardır.

Em men Nisâ Tevbe *Zubih* Fuşşilet *in-lem* ḥaysü-mâ } "Zu" kelimesinde
Min mâ be Rûm Münâfiḳûn ḥulf ḥa Nisâda *ḳat'* olur } imale ve birinci
 [Nazmü'l-Ehemm Fi 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 174. Beyit] } dizede vasıl vardır

⁴⁰ Kehf Suresi, 38. ayet. (Burada kasr'a işaret ediyor.)

⁴¹ Ahzab Suresi, 10. ayet.

⁴² Ahzab Suresi, 66. ayet.

⁴³ Ahzab Suresi, 67. ayet.

⁴⁴ "İmam Hafis; Ahzab Surüşinin 10., 66. ve 67. ayetlerinde geçen (السَّبِيلَا وَ اطَّعْنَا الرَّسُولَا , طُنُونَا) lafızlarını, vasl hâlinde: [طُنُونٌ (Zunnûne) الرَّسُولُ (er-Rasûle) ve السَّبِيلُ (es-Sebîyile)] okur." Siraceddin Öztoprak, *Kur'an Kıraati*, Beyan Yay., İstanbul, 2005, s. 175-176.

*Fe' illem*⁴⁵ muttaşıl Hûd sûresinde
Muhakkakdur ki maḳṭû' ğayrisinde } *Kusursuz.*
[Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî, 190. Beyit]

*Rîbeten fi*⁴⁶ *enziri'n-nâs*⁴⁷ ey ahî
*Ḳavm-i fir'avn*⁴⁸ *ḳum feenzir*⁴⁹ hem daḥî } *Kusursuz.*
[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 98. Beyit]

Rabbenâ çü *âtinâ*⁵⁰dan medd olur
Hep bu emsâl munfaşıldan 'add olur } *Kusursuz.*
[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 188. Beyit]

2.1.3. Kafiye (Uyak)

Metinlerdeki bütün kafiyeler burada gösterilemediğinden kafiye çeşitlerine örnekler verilmek suretiyle iktifa edilecektir.

Ta' lîm-i Ḳur'ân şartları bulunmasa bir kimsede } *Hem anlam hem de ses*
İdinme üstâz sen onu Mekkî yazar Ri'âyede } *bakımından ayrılık*
[Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 34. Beyit]

Kâf mahreci ḳâfdan berî bir barmağın ini ḳadar } *Hem anlam hem de ses*
Dil ortasıyla üst tımaḳ beyninden cim şîn yâ çıkar } *bakımından ayrılık*

⁴⁵ Hud Suresi, 14. ayet.

⁴⁶ Tevbe Suresi, 110. ayet.

⁴⁷ Yûnus Suresi, 2. ayet.

⁴⁸ Araf suresi, 109. ayet; Araf suresi, 127. ayet; Şuara suresi, 11. ayet; Duhan suresi, 17. ayet.

⁴⁹ Müddessir Suresi, 2. ayet.

⁵⁰ Bakara Suresi, 200 ve 201. ayetler; Kehf Suresi, 10. ayet.

[Nazmü'l-Ehemm Fi 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 53. Beyit]

Giç ey nigâh ile nigâh iden hasûd lâ yesûd
Hâib ve hâsir oluben olsun hemân bu dem bünûd

Hem anlam hem de ses
bakımından ayrılık

[Nazmü'l-Ehemm Fi 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 223. Beyit]

Ehattü⁵¹ lafzı besattü⁵² dahi hem
Beyân itmeklik ıtbâkıni elzem

Hem anlam hem de
ses bakımından ayrılık

[Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî, 103. Beyit]

İmdi secde nicedür eyle beyân
Farz sünnet kanķi vâcibdür 'ayân

Hem anlam hem de
ses bakımından ayrılık

[Nazmü't-Tecvîd, 46. Beyit]

Leyke 'ayn ü lâm ü mîm ü rā' nûn
Beyn beyn oldı 'itidâl kâriûn

Hem anlam hem de ses
bakımından ayrılık

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 78. Beyit]

Sâkin olsa hem dahı şonj kesreden
Şonra gelse ya'ni 'ârız esreden

Yalnız ses bakımından ayrılık

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 104. Beyit]

⁵¹ Neml Suresi, 22. ayet.

⁵² Maide Suresi, 28. ayet. (Bu kelimenin aslı بَسَطْتُ iken eserde yanlış harekelendirilmiştir.)

Çün lafızda yokdurur nev' irtibât

Vağf idesin andan ey şâhib ribât

Yalnız ses bakımından ayrılık

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 240. Beyit]

Şorarisen ħarf-i illet oldı vây

Yağşî anla dimeyesin vây vây

Yalnız anlam bakımından ayrılık

[Manzûm Risâle-i Tecvîd, 67. Beyit]

2.1.4. Redif

Tecvîd ilminin nazmen kaleme alımında bu ilmi başkalarına da öğretmek asıl amaç olduğundan söz ve anlama dair sanatlar noktasında diğer manzum metinlere nisbeten zayıftır. Ayrıca ölçüler, uyak ve redif noktasında da zayıflıklar görülmektedir. Divan edebiyatında redifin birçok çeşidi vardır. Bu çeşitlilik uyağın temel harfi olan revîden sonra gelen ek ve sözcüğün durumuna göre değişiklik göstermektedir. Manzum metinlerde rediflere dair metinlerden iktibas suretiyle burada birkaç örnek verilecektir.

2.1.4.1. Revî harfinden sonra yalnız ek ve takı olan redifler:

Taşhîh-i niyet eylemek lâzımdır evvel tâlibe

İhyâ-i dîn maşşûd rızâ-yı Bârı ola râğibe

[Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 14. Beyit]

Ki anlar okuyub nazm-ı mübînî

Derûnî seveler ħabl-ı Metînî

[Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî, 8. Beyit]

Bu söz kavlı-i Halîle mübtenîdir

Aña cumhur-ı cümle muhtedîdir

[Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî, 16. Beyit]

Çek biraz *fihi mühânâ*⁵³ hâsını

Çekme tab'ından ziyâde hâsını

[Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî, 175. Beyit]

Çün beyân kıldım saña tafşîlini

Ara Kur'ân içre var temşîlini

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 143. Beyit]

Harf-i medd kim dinlediñ taşşîlini

Tut kulağın kim diyem temşîlini

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 180. Beyit]

Di ki *veddet tâ'ifetün*⁵⁴ mişâline

Oğuyucak göresin kim mişline

[Nazmü't-Tecvîd, 30. Beyit]

2.1.4.2. Revî harfinden sonra ayrı bir sözcük olan redifler:

Hem mu'temed zâbıt olub esbâb-ı fışkıdan **şâf** *ola*

Hem bî-mürüvvet olmaya 'âdil ü bâ-inşâf **ola**

⁵³ Furkan Suresi, 69. ayet.

⁵⁴ Âl-i İmran Sûresi, 69. ayet.

[Nazmü'l-Ehemm Fi 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 38. Beyit]

‘İlm ü şalâh eyliyle ihtiyârlara çok hürmet *it*

İncinmesin senden şeriklerin dâim ‘izzet *it*

[Nazmü'l-Ehemm Fi 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 31. Beyit]

Hamd idelim hamd bî-**hadd** *Tağrıya*

Şükr idelim şükr-i bî-‘**add** *Tağrıya*

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 1. Beyit]

Sünnetidir cümleden tecvî**d** *anuş*

Şerî‘ atidir sünnetin te’**yîd** *anuş*

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 7. Beyit]

Ah**z** idüb bu ‘ilmi kim tecvî**d** *ide*

Lâ-cerem lâ büdd o dem tecvî**d** *ide*

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 49. Beyit]

Harf-i haleka uğrasa iz**hâr** *olur*

İstimâ‘ ıñ olmasa aklı**ñ târ** *olur*

[Manzûm Risâle-i Tecvîd, 126. Beyit]

2.1.4.3. Revî harfinden sonra hem ek hem de ayrı bir sözcük olan redifler:

Ah**z**-i tecvîd hatm lâzı**m**dır *dedi*

Terk iden tecvîdi â**şim**dir *dedi*

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 17. Beyit]

Fikr idüb sen bu mişâle *kıl nazar*

Diğkat idüb bu hiyâle *kıl nazar*

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 99. Beyit]

Qıl müfehham vaşf-ı isti'âdan öñ

Lâkin ammâ harf-i isti'âdan öñ

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 101. Beyit]

2.2. Muhteva Yönünden

Manzum tecvit metnlerinin muhtevalarında farklılıklar görülmektedir. Bu farklılığın en önemli etkeni, müelliflerin ilmî dirayetleridir. Müellifin tecvit ve kıraat ilmindeki bilgi birikimi metinlerden anlaşılmalıdır.

Metinlerde, konunun işlenişinde kesin belirli bir sıra gözetilmese de metinlerin genel yapılarında ortak bir işleniş tarzı vardır. Bazı metinlerde bölüm başlıkları varken bazılarında yoktur. Bu çalışmanın üçüncü bölümünde transkribeleri verilmiş metinlerde, bölüm başlıkları olmayan metinlerin sol taraflarına kutucuk içinde bölüm başlıkları eklenmiştir.

Metinler genel olarak girizgâh diyebileceğimiz bir ön giriş ile başlamaktadır. Yaklaşık 10 ile 50 beyit arası değişen bu bölümde salat ve selam ile başlayıp tecvit ilminin ehemmiyeti ve hükmü üzeri devam edip, Kur'an'ı kıraat edecek kişilerde bulunması gereken şartlar, eserin yazılmasındaki sebepler, âdâb ve talime ait incelikler vb. konular bahsedilmektedir. Fakat bu bölümün olmadığı metinler de mevcuttur. Daha sonra harflerin mahreçleri ve sıfatları, med harfleri, idgam ve çeşitleri, kalkale, sakin nun ve tenvin, zamir, sekte, lafzatullah lâmı, ra'nın şartları, şemsî ve kamerî harfler, iklâb, tefhîm, teshîl, secde ayetleri, vakıflar, vasıl ve kat' hemzeleri, revm ve işmâm, istiaze, dua olarak devam edip metin nihayete erdirilmektedir. Tecvidin bu konuları bazı metinlerde hiç kaleme alınmazken bazılarında ise uzun açıklamalarla anlatılmaktadır. Bu yüzden bazı metinler daha az bilgi içerirken bazı metinler de konuları daha ayrıntılı ele almaktadır. Tecvit ilminin bütün konularına dair örneklere

burada yer verilmesi mümkün olmadığından med konunun işlenişine dair bir örnekle burada iktifa edilmiştir.

Tablo 3. Manzum Tecvit Metinlerinde Muhteva Örnekleri

	Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem	Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî	Zafer Tecvîdi	Nazmü't- Tevvîd
Med Konusu	20 beyit ----- 103. ve 108. beyitler 113. ve 122. beyitler aralıkları	13 Beyit ----- 145. – 157. Beyitler aralığı	8 Beyit ----- 15. ve 21. beyitler aralığı	3 Beyit ----- 53. - 55. beyitler

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı üzere tecvit ilminin nazmen kaleme alınmasında, konuların işlenişinde belirli bir sistem yoktur. Müellifler, tecvitin konularını kendi tercihlerine göre birkaç beyitte anlatabildikleri gibi daha uzun olarak da kaleme alabiliyorlar.

Ayrıca bazı metinlerde tecvit ilminin esas konularının dışında kalan ve kıraat ilmine dair farklı bilgiler de verilmektedir. İncelenen Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem adlı eserin müellifi Hafız Mehmed Efendi, eserinde “*Fi'l- Maḳṭû ve'l-Mevşûl Fi'r-Reşmi'l-'Osmâni*” başlığı altında on dokuz kelimedeki kat'(durma) ile vasl (geçme) yapılması durumlarına, bu kelimelerin hangi surede geçtiğine ve kelimelerin imlasında kıraat âlimlerinin ihtilaflarına da – kıraat imamlarının remzleriyle – değinmiştir.

Metinlerde anlatılan konularda yer yer hatalara da rastlanılmaktadır. Birçoğu istinsah edilmiş nüshalar olmasından dolayı bu hataların müstensihler tarafından yapıldığı da düşünülmektedir. Metinlerde yer alan hataların tamamını burada vermeyip birkaç örnekle burada iktifa edilmiştir:

Çıkar fâ bu aradan ey bürâder

İki dudaḳda vâv yâ mîm muḳarrer

[Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî, 33. Beyit]

Burada sehven “yâ” yazılmıştır; bu harf “bâ” harfî olmalıdır. Müstensih hatasıdır. Günümüz Türkçesi: Ey birader fâ çıkar bu aradan (ve) iki dudak (arasından da) vâv, bâ, mîm’in (çıkması) kararlaşmıştır.

On bir oldı kaç‘ile fi olan

Vaşliledür ne ki var gerü kalan

[Manzûm Risâle-i Tecvîd, 267. Beyit]

Ve zin “*On bir oldı kaç‘ile fi mâ olan.*” okununca tutuyor, müstensih hatası var.

Ağa ez-cümle mişâldür *ce‘alnâ*⁵⁵

Daği *en‘amte*⁵⁶ *mağzûb*⁵⁷ *zalelnâ*⁵⁸

[Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî, 107. Beyit]

Žad (ض) ile yazılan “zalelnâ” kelimesi sehven zı (ظ) ile zalelnâ şeklinde yazılmıştır. müstensih hatası söz konusudur.

- İncelenen dokuz manzum tecvit metninin içerdikleri bölümler, “Türk Edebiyatında Manzum Tecvit Metinleri” başlığıyla bu çalışmanın birinci bölümünde verildiğinden burada tekrarına gerek görülmedi.
- Ayrıca hazırlanan manzum tecvit metnlerinin muhteva tablosu, çalışmanın son bölümünde verilmiştir.

2.3. Sanat Yönünden

Tecvit, Kur’an-ı Kerîm’i doğru ve hatasız okumayı öğreten bir ilim olduğundan nazmen kaleme alınan tecvit metinleri de didaktik bir anlatımla kaleme alınmıştır. Eserlerde amaç tecvit ilmini öğretim olduğu için edebî ve sanatsal değerler, diğer edebî manzum türlere göre düşüktür. Buna rağmen eserlerde nida, iktibas, tarih düşürme, tevriye, cinas, vb. edebî sanatlar da yer yer varlığını göstermektedir. Bu bölümde,

⁵⁵ Bakara Suresi, 125. ayet.

⁵⁶ Fatiha Suresi, 7. ayet.

⁵⁷ Fatiha Suresi, 7. ayet.

⁵⁸ Secde Suresi, 10. ayet.

incelenen dokuz manzum tecvit metinlerinden bazı iktibaslar ile edebî sanatlara örnekler vereceğiz.

2.3.1. Nida

Müellifler, incelemelere göre metinlerde naif bir dil kullanarak samimi bir arkadaş ve dost şeklinde okuyuculara hitap etmişlerdir.

Nûn-ı ihfâ olsa sâkin mevzi' i hayşûmdur

Bu daği maḥrec şayıldı başka ey 'abdü'r-Rahîm

[Manzûm Tecvîd Risâlesi, 13. Beyit]

Ta' lîm ü ta' allûm tarîķiñ bilmeyince ey püser

Nâil olamaz ' ilme aşlâ her ne kadar sa' y ider

[Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 13. Beyit]

Meḥâric-i hurûfi diñle ey yâr

'Adedde on yedidir re' y-i muḥtâr

[Tercüme-i Manzûme-i ibn-i Cezerî, 15. Beyit]

Ḳalmayup taḳlîd içinde ey dedem

Sa' y idüb taḥķîķa irgürem ḳadem

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 26. Beyit]

Biri ḳalb biri ihfâ biş tamâm

Oldı tenvînlerde bunlar ey hümâm

[Nazmü't-Tecvîd, 10. Beyit]

Daği hem mîm nûnda bulundı beş şıfât ey cân

Cehr müstefile beyyine feth hem müzellika bil hâ

[Manzûm Tecvîd, 92. Beyit]

2.3.2. İktibas

Tecvit ilminin bir teorik bir de pratik tarafı vardır. Her ne kadar teorik olarak tecvit ilminin kural ve kaideleri anlatılsa da pratik tarafı gösterilmeden, uygulanmadan bu ilim tam anlamıyla öğrenilemez. Bu yüzden müellifler, metinlerde konuları işlerken gerek gördükleri yerlerde Kur'an-ı Kerîm'den iktibaslar yapmışlardır. Aşağıda bu iktibaslara numune olması açısından birkaç örnek verilmiştir.

Ṭürdaki *el-müseytirûn*⁵⁹ da sîn ya şād ile oğur

Rūmdaki *za'flarda*⁶⁰ feth ya zamm zād câ'iz olur⁶¹

[Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 152. Beyit]

*Lâ raybe*⁶² *min-hayf*⁶³ *velâ nevm*⁶⁴ mişâliñ didiler

Fethinde üç kesrinde dört zammında yedi vech gelür

[Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 22. ve 23. Beyitler]

Biri *sebbihhü*⁶⁵ biri *kul ne'am*⁶⁶ dır

Biri *tüziğ kulûbe*⁶⁷ *feltekam*⁶⁸ dır

[Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî, 116. Beyit]

⁵⁹ Tur Suresi, 37. ayet.

⁶⁰ Rum Suresi, 54. ayet.

⁶¹ ‘Hafs, (المسيطر) (المسيطر) şeklinde de. Ayrıca Rum Suresinin 54. ayetinde geçen (ضَعْفًا) (ضَعْفًا) lafızlarını, Hamza (ف) ve Şu‘be (ص)’in dışındakiler (“zu‘f” (ضعف) okur. Hafs her iki şekilde de okur.” Siraceddin Öztoprak, a.g.e., s. 175-176.

⁶² Bakara Suresi, 2. ayet.

⁶³ Kurayş Suresi, 4. ayet.

⁶⁴ Bakara Suresi, 255. ayet.

⁶⁵ İnsan Suresi, 26. ayet.

⁶⁶ Saffat Suresi, 18. ayet.

⁶⁷ Âl-i İmran Suresi, 8. ayet.

⁶⁸ Saffat Suresi, 142. ayet.

Rîbeten fî⁶⁹ enzîri 'n-nâs⁷⁰ ey aḥî

Ḳavm-i fir 'avn⁷¹ ḳum feenzîr⁷² hem daḥî

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 98. Beyit]

2.3.3. İstiare

Bir benzetme sanatı olan istiare manzum tecvit metinlerinde de bulunmaktadır. Fakat manzum tecvit metinleri didaktik bir anlatıma sahiptirler. Bu yüzden metinlerde konunun işlendiği bölümlerde söz sanatları neredeyse yok denecek kadar azdır. Bazı metinlerde girizgâh diyebileceğimiz kısımda söz sanatları diğer bölümlere göre daha yoğundur.

Şalâtıyla selâm şâha idelüm ol yüzi mâha

Şefî' ola dergâha olalum bizde nâ' il hâ

} *istiare vardır.*

[Manzûm Tecvîd, 2. Beyit]

2.3.4. Telmih

Mâlik atında Şâfi' i baçe kitâb açar idi

Evrâ sesin iitmeye üstâz-ı pâki dir idi

İmam-ı Şâfi, (hocası olan) İmam-ı Malik'in (ders halkasında iken) mübarek üstadı (kitabın) yapraklarının sesinden rahatsız olmasın diye kitabı yavaş yavaş açardı.

Şâkirdi ḥazret-i Rebî'a Allaha eyledi asem

Şâfi' i bakarken baa itmem cürâ'et su içem

(İmam-ı Şâfi'nin) talebesi olan Hz. Rebia (ise) Allah'a yemin ederek (der ki: üstadım İmam-ı) Şâfi bana bakarken su içmeye dahi cüret edemem.

⁶⁹ Tevbe Suresi, 110. ayet.

⁷⁰ Yunus Suresi, 2. ayet.

⁷¹ Araf suresi, 109, 127. Ayetler; Şuara suresi, 11. ayet; Duhan suresi, 17. ayet.

⁷² Müddessir Suresi, 2. ayet.

[Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 22. ve 23. Beyitler]

2.3.5. Tenasüp

Ta' lîm-i Kıur'ân itmege vardır şurût-ı mu'teber } âkıl, hür, müslim,
'Âkıll mükellef hür ve müslim mü'min ola pür-hüner } mümin, mükellef

[Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 22. ve 23. Beyitler]

kelimeleri arasında

2.3.6. İştikak

Ta' lîm ü ta' allüm tarîkıñ bilmeyince ey püser } ta' lîm ve ta' allüm kelimeleri
Nâil olamaz 'ilme aşıla her ne kadar sa'y ider } 'ilm kökünden gelir.

[Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 13. Beyit]

Dañi 'an mâ nüñû⁷³ mañtû' resimde } bu beyitteki mañtû' kelimesi
Kañ' min mâ⁷⁴ Nisâ Rûm sûresinde } kañ' kökünden gelir.

[Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî, 177. Beyit]

Resimde tâ ile mersûm anlar } mersûm kelimesi resm kökünden gelir.
Eger müfred eger cem' okunurlar }

[Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî, 214. Beyit]

'İlm-i Kıur'ân birle kim 'âlim ola } âlim kelimesi ilm kökünden gelir.
Hep hañalardan kamu sâlim ola }

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 43. Beyit]

⁷³ Araf Suresi, 166. ayet.

⁷⁴ Nisa Suresi, 25. ayet; Rum Suresi 28. ayet.

2.3.7. Teşbih

Misâl-i cennet-i gül-zârı 'ilmiñ

Budur miftâh her zî-şân emriñ

ilmi, cennetin gül bahçesinin misali

olarak görüyor.

[Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî, 2. Beyit]

Teşbih sanatının eserlerde zayıf kaldığı fark edilmektedir. Eserlerin girizgah olarak adlandırabilecek bölümlerinde teşbihe dair bazı örneklere rastlamak mümkündür.

2.3.8. Kalb

Ta'zîm için Kur'ân-ı eşrefi okı tecvîdile

Okı tahâretle otur tâhir mekânda de'bile

edeb: terbiye, ahlak.

d'eb: usûl, âdet

[Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 15. Beyit]

2.3.9. Cinas

Söylenişleri ve yazılışları bir, anlamları ayrı iki sözcüğü bir anda kullanmak olan cinasın birçok çeşidi vardır. Tecvidin manzum anlatımına dair metinlerde de cinas söz konusudur. Bu çalışmada incelenen dokuz manzum tecvit meninden iktibas suretiyle bazı örnekler verilmiştir:

Oğuması nicedür anı işit

Tâbisiñ anı göre sende iş it

Cinâs-ı Tam

[Manzûm Risâle-i Tecvîd, 69. Beyit]

Şorarişen harf-i 'illet oldı vây

Yağışî anla dimeyesin vây vây

Cinâs-ı Muharref

ي او و : illet harfleri olan

[Manzûm Risâle-i Tecvîd, 67. Beyit]

و اي : Ünlem.

Alt dudağı mess ide ger üst *dîşi* } **Cinâs-ı Nâkıs**
Oldurur pes maḥrec-i fânîñ *işi* } **[Cinâs-ı Mutarraḥ]**
[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 65. Beyit]

Adına pes medd-i lâzım didiler } **Cinâs-ı Nâkıs**
Kim aña ḳâri' *mülâzım* didiler } **[Cinâs-ı Mutarraḥ]**
[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 197. Beyit]

Baḳdın ise ehl-i Rûmuñ *zâdına* } **Cinâs-ı Nâkıs**
Zâdurur cümlesi hep zâd *adına* } **[Cinâs-ı Mutarraḥ]**
[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 212. Beyit]

Ortadan oldı yi vü cîm *şîn* } **Cinâs-ı Nâkıs**
Bildürem saña olursañ hem-*nişîn* } **[Cinâs-ı Mutarraḥ]**
[Manzûm Risâle-i Tecvîd, 43. Beyit]

Muḳtezâ medd ḥarf-i *sâkin* olsa ger } **Cinâs-ı Nâkıs**
*Dâbbetin*⁷⁵ mişli *sevâkin* olsa ger } **[Cinâs-ı Müşevveş]**
[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 193. Beyit]

Yâḥūd *ebter bâsını epter* dime } **Cinâs-ı Nâkıs**
Daḥi *fergâb bâsını pî oḳuma* } **[Cinâs-ı Müşevveş]**
[Manzûm Risâle-i Tecvîd, 121. Beyit]

⁷⁵ Fatır Suresi, 45. ayet; Şura Suresi, 29. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu ikisi ile iktifa edilmiştir.)

Ser-levha-i *nâme* ola *nâm-ı* şerîf-i kibriyâ } ***Cinâs-ı Nâkıs***
Ki yümn ile ola müyesser tâlibe hüsn-i edâ } ***[Cinâs-ı Müzeyyel]***
[Nazmü'l-Ehemm Fi 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 2. Beyit]

Ĥamd ü şenâlar sad-*hezâr* ol Ĥâlîka leyl-i *nehâr* }
Ĥıldı bize iki şefî' Ĥur'ân Ĥabîb-i Muştafâ } ***Cinâs-ı Lâhık***
[Nazmü'l-Ehemm Fi 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 2. Beyit]

Sehl ile fehm olmak için oldu bu Türkice *nazm* } ***Cinâs-ı Lâhık***
Lütfîle herkes zevk-i 'ilmiş ideler bundan *hazm* }
[Nazmü'l-Ehemm Fi 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 221. Beyit]

Hem ol veliyy-i ni'meti zât-ı vücûd-ı *kâmilîş* }
Her dem aña kıl pâsubân 'ızzile lütf-ı *şâmilîş* } ***Cinâs-ı Lâhık***
[Nazmü'l-Ehemm Fi 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 223. Beyit]

Ĥapayub muţbıkada ağzıñ ey *yâr* }
Oğu harflerini tefhîm her *bâr* } ***Cinâs-ı Lâhık***
[Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî, 44. Beyit]

Mücerred dilde olur mı *tekerrür* }
Bulunmayınca maḥrecde *teḫarrur* } ***Cinâs-ı Lâhık***
[Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî, 59. Beyit]

Oğunur rā' -i meksûre *murakkağ* }
Kesirden sonra da böyle *muğakkağ* } **Cinâs-ı Lâhık**

[Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî, 92. Beyit]

Harf-i lâmda lâ-cerem *riğkat* gerek }
Her deminde tâlibe *diğkat* gerek } **Cinâs-ı Lâhık**

[Risâle-i Manzûme-i Tecvîd, 95. Beyit]

2.3.10. Tarih Düşürme

Üstâz-ı kâminden ağız eyle bu 'ilmiñ gâyetini
Âhâda bakma sa'yle kıl hayr du'â bil târihiñ

[Nazmü'l-Ehemm Fi 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem, 224. Beyit]

Buradaki “*üstâz-ı kâmil*”
tamlamasında eserin telif
tarihini vermektedir.

Sin (60) + Te (400) + Zel (700) + Kef (20) + Mim (40): 1220

Hurûf bâ-nukat-i târihi-i nazmı }
Üç ihlâş fâtihayile ananı }
Son dizenin noktalı harflerinde
telif tarihini vermiştir.

[Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî, 244. Beyit]

Çe (3) + Hı (600) + Fe (80) + Te (400) + Ye (10) + Nun (50) + Ye (10): 1153

3.1. MANZUM TECVİT METİNLERİ

Doğu medeniyetlerinde şiir, bilgi aktarımı ve iletişimde en önemli araç olmuştur. Bilhassa Türk, İran ve Arap milletlerinde şiir daha etkili ve yaygın bir şekilde kullanılmıştır. İslamiyet'in kabulü sonrası Türkler, Türk şiirini Arap ve Fars medeniyetlerinin kültür ve sanatı ile mezcetmişler ve Kur'an alfabesini de benimseyerek ortak bir medeniyet havuzu oluşturmuşlardır. Farklı milletlere ait kültür ve sanat pınarlarının birleşmesinden oluşan bu havzada, Türkler kimi zaman kurucu kimi zaman da taşıyıcı olarak rol almışlardır. Edebiyat sahası uçsuz bir umman gibi genişlemiş, bilhassa şiirlerin muhteviyatı giderek zenginleşmiştir. Bununla beraber Türkler, günümüz fen ilimleri alanındaki bilim dallarının hem kurucuları hem geliştiricileri hem de uygulayıcıları olarak tarihe damga vurmuşlardır.⁷⁶ Türkler, bütün bunları kendi benliklerini muhafaza ile beraber İslam ile dahil oldukları bu medeniyet havzasında aktif rol oynadıkları müddetçe yapmışlardır.

Bu dönemler nazmın nesre ağır bastığı uzun yüzyıllardır. Bu sebepten şiirin muhteviyatı çok genişlemiş ve şiir (aruz – hece) ile anlatılmayan konu kalmamıştır. Mesela, Arap edebiyatının Leylâ vü Mecnûn'u üzerine yeni – özellikle ilahi aşkı içeren – manalar yüklendiği gibi kadim Fars tarihinin öncülerine atıf yapılarak şiir inşa etmek gelenek hâline gelmiştir.

Şairlerin, bilhassa âlim şairlerin, ihmal etmedikleri konular arasında, dinî konuların talim ve tedrisi de vardır. Çünkü toplumun Müslüman olması ve dinin her daim talim ve tedrisi ihtiyacındaki zarûriyyet, bu konuların arka plana atılmasına engel olmuştur. Manzum dinî hikayeler, manzum kırk hadis şerhi, manzum tefsirler, manzum fetva/fıkıh metinleri gibi birçok dinî alanda eserler ya telif edilmiş ya da aslı mensur olan metinler manzum olarak kaleme alınmıştır. Arşivlerde araştırmalar sonrası burada zikredilen ve zikredilmeyen konular üzerine – birçoğu da istinsah edilmiş nüshalar olan – kaleme alınmış metinler vardır.

“Türk Edebiyatında Manzum Tecvit Metinleri” adıyla hazırlanan bu çalışma için nazmen kaleme alınmış manzum tecvit metinlerine dair yapılan taramalar neticesinde birçok metin tespit edilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, üzerinde incelemelerde bulunulan dokuz manzum tecvit metninin transkriptleri verilmiştir.

---

⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fuat Sezgin, “*İslam Bilim Tarihi Üzerine Konferanslar*”, İstanbul, 2015, Timaş Yay.

Ayrıca Türk edebiyatında nazmen tecvit anlatımına dair klasik Türk edebiyatı sahasında çalışınlara bir örnek teşkil etmesi için bu dokuz metinden ‘‘Risâle-i Nazmü’l-Ehemm Fî ‘İlmi Tecvîdi’l-Elzem’’ ve ‘‘Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî’’ adlarında iki metnin dipnotlar ve yer yer açıklamalar ile günümüz Türkçesine çevirileri de yapılmıştır. Bu metinler şunlardır:

Risâle-i Nazmü’l-Ehemm Fî ‘İlmi Tecvîdi’l-Elzem

Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî

Risâle-i Manzûme-i Tecvîd

Manzûm Risâle-i Tecvîd

Manzûm Tecvîd

Manzûm Tecvîd Risâlesi

Zafer Tecvîdi

Manzûm Tecvîd

Nazmü’t-Tecvîd

**Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi
Tecvîdi'l-Elzem**

Risâle-i Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem

Bismi'llâhi'r-Raĥmâni'r-Raĥîm ve Bihî Neste'înü

[1. ve 12. Beyitler]

Ser-levĥa-i nâme ola nâm-ı şerîf-i kibriyâ

Ki yümn ile ola müyesser tâlîbe hüsn-i edâ

Büyüklük ve şeref sahibi olan (Allah)'ın adı (bu) kitabın ilk baş yazısı olsun (ve bu tecvîd ilmini öğrenmek) isteyene güzel okuyuş bereket ile nasip olsun.

Ĥamd ü senâlar sad-hezâr ol Ĥâlka leyl-i nehâr

Ĥıldı bize iki şefî' Ĥur'ân Ĥabîb-i Muştafâ

Gece ve gündüz (her zaman) o yaratıcı olan (Allah'a) yüzbin(ler) hamd ve senâlar olsun (çünkü) bizlere Kur'an ve Habîb-i Mustafa (olarak mahşerde) iki şefaâtçi kıldı (nasip eyledi).

Olsun şalâtile selâm ol şâha tâ yevmü'l-ĥıyâm

Aşĥâb ve âliyle tamâm onlardurur necm-i hüdâ

O Şah (olan Hz. Muhammed)'e tâ kıyamet gününe kadar salat ve selam olsun, (ne büyük nimettir ki) ashabı ve âliyle tamamı hidayet yıldız(lar)ı onlardır.

Cümle 'ulûmuĥ eşrefi her bir ma'ârif a'refi

Ol dürr-i Ĥur'ân şadefî sertâcıdır 'ilm-i edâ

Bütün ilimlerin en şereflişidir ve her bir marifetin en iyi tanıyandır, O Kur'an incisinin sadefi ve edâ⁷⁷ ilminin baş tacıdır.

Ey ĥâri-i Ĥur'ân olan ta'zîm ve tevĥîr it aĥa

⁷⁷ **Edâ**; Kıraati bizzat üstadın ağzından almak demektir. Ehl-i edâ (edâ ehli) de kıraati bizzat üstaddan (meşâyihden) alan kişidir.

Nûr-tâc giyeler ebevân baht u sa'âdetler saña⁷⁸

Ey Kur'an'ı kıraat eden (kişi) tazim ve hürmet et O'na (Kur'an'a ki) annen ve baban nurdan bir taç giyebilsinler (ve böylece) sana baht ve saadetler (nasip olsun).

Lâkin mehâric ü şifâtile okur ise o zât

Her harfine on hasenât virür aña Bâri' -Hudâ

O kişi (Kur'an'ı) mahreç ve sıfatlarına (dikkat ederek) okursa her şeyi umûm nizâma ve gâyelere münasip hâlk eden Allah, O'nun her bir harfine (en az) on iyi amel sevabı verir.

Her kim hılâfınca gider ma'nâ bozılacak kadar

Kur'an aña la'net ider didi Rasûl-i bâ-şafâ

Her kim ki Kur'an'ı (tecvit ilmüne riayet etmeden) mana bozulacak kadar aksine okursa, safalı Rasûl "Kur'an o (okuyana) lanet eder" dedi.

'İlm ü ma'ârifde vahîd aşrındadır ferd-i ferîd

Hem şadefi dürr-i neẓîd zât-ı pür-hayâ

Vahîd (benzeri bulunmayan ve yaratılmış hiçbir mahluka müsavî olmayan Hz. Peygamber'in) ilim ve marifette ferd-i ferîd'i (en yüksek ve en değerlisi) olduğu gibi ayrıca yine O haya sahibi Zat'ın sadefi yerli yerinde bir incidir.

Ḳurrâ reîsi seb'adan hem aḳdem-i seyyâreden

Ḥayli zamân sa'y eyledim taḥşîle vücûh ü edâ

(Ben) kurra ve "seb'a-i seyyâre" olarak (tanınan Hafız Osman)dan uzun zaman kıraat ilmini ve okunuş tarzlarını öğrenmek için çalıştım.

⁷⁸ Çocuğuna Kur'an-ı Kerîm'i öğreten anne ve babanın kıyamet günü karşılaşacakları güzel akıbeta dair ihtar-ı Nebevîye atıf yapmaktadır.

El-ḥamdü li'llâh böyle bir zât-ı ma'ârif-pîşeniñ

Ğark oluben ni'etine virdi icâzetler başa

Allah'a hamd olsun ki böyle marifet sahibi bir zatın nimetler (denizinde) boğuldum ve bana icazetler verdi.

Zıkr-i cemîl münkatı' olmasun için bu ḥakîr

Bezî eyleyüb maqdürunı nazm-ı ehemme li'l-edâ

Bu hakir için Cemîl zikri (veya güzel zikirleri) kesilmesin ve ehemmiyetli (bu) nazmı yazabilmesi için güç ve kudretini esirgemesin.

Mahrec şıfat ü vasl ü kat' -ı sekt ü vakfla ḥâl-i hâ

Ḥayli fevâid zamm ile nazm oldu bâ 'avn-ı Ḥudâ

Allah'ın yardımıyla mahreç, sıfat, vasıl, sekte, kat' ve vakıfla ha'nın durumu birçok faydalı (şeyler) eklererek nazım hâline geldi.

Fî Şurûṭi't-Ta'allümi ve Âdâbihî [13. ve 36. Beyitler]

Ta'lîm ü ta'allüm tarîķiñ bilmeyince ey püser

Nâil olamaz 'ilme aşlâ her ne kadar sa'y ider

Ey oğul talim (öğretmek) ve taallüm (öğrenmek) yollarını bilmeyince her ne kadar çalışsa da (bu) ilme asla erişemez.

Taşhîh-i niyet eylemek lâzımdır evvel tâlîbe

İhyâ-i dîn maqşûd rızâ-yı Bâri ola rāğibe

(İlmi) talep eden (kişi) ilk olarak niyetini sahih kılmalıdır (ve bu ilmi öğrenmeyi) isteyenin maksadı Allah'ın dininin ihyası ve Bâri (olan Allah'ın) rızasını kazanmak olmalıdır.

Ta'zîm için Kur'an-ı eşrefi okı tecvîdile

Okı taḥâretle otur tâhir mekânda de'bile

Hürmet için şerefli Kur'an'ı tecvitle oku temiz mekânda edeble ve temiz olarak otur.

Kur'âna tevķîr Ḥaḳḳadır küfre gider taḥfif iden

Fem râh-ı Kur'ândır âret-i raḥne mekrûhadan

Kur'an'a hürmet Hakka (hürmettir) bunu hafife alan küfre gider, (ayrıca) ağız Kur'an'ın yoludur (ve) bozuk yol(dan gitmek) mekruhtur.

Kur'âna hürmetdendurur esner iken okumıya

Her âyete ta'zîm idüb şağîre kışşa dimeye

Esner iken Kur'an'ı okuma (zira bu) hürmettendir (ayrıca) her ayete hürmet edip küçük, kısza demeyesin.

Her ne kadar iclâl iderse 'ilme tâlib dir kibâr

Ol mertebe nef'îñ görür ol kadar olur behredâr

Büyükler der (ki) ilme talip (olan) her ne kadar (bu Kur'an'ı) tekrîm ederse (o zaman) o geldiği mertebede menfaatini görür ve o kadar da nasibini alır.

Ta'zîm-i 'ilmden ba'zıdurur üstâza ta'zîm eylemek

Meclisde ağır oturub vaḳḳâr ile söz söylemek

İlme (karşı) hürmetin bazısı da üstada karşı hürmet etmek (ve ilim) meclisinde ağır oturup vakar ile söz söylemektir.

Taklîm-i ezfâr kıass-ı şârib tam hey'etle sivâk

Gider körpe koğuları gir meclisine arı pâk

(İlim) meclisine tırnakları kesip bıyıkları toplayıp dişleri misvakla (ve) kötü kokulardan da giderilmiş arı ve pak bir hâlde gir.

Meclisde bir kimse ile söyleşme gamz itme sakın

Eyleme gıybet kimse(y)i heybet ile tut meclisin

Mecliste sakın bir kimse ile (boş laf) söyleşme, kaş göz işaretleri yapma ve kimseyi gıybet etme, sakınıp korkulacak hâlini tut (koru).

Mâlik katında Şâfi'î baççe kitâb açar idi

Evrâk sesin işitmeye üstâz-ı pâki dir idi

İmam-ı Şafi, (hocası olan) İmam-ı Malik'in (ders halkasında iken) mübarek üstadı (kitabın) yapraklarının sesinden rahatsız olmasın diye kitabı yavaş yavaş açardı.

Şâkirdi hazret-i Rebî'a Allaha eyledi kısem

Şâfi'î bakarken başa itmem cürâ'et su içem

(İmam-ı Şafi'nin) talebesi olan Hz. Rebia (ise) Allah'a yemin ederek (der ki: üstadım İmam-ı Şafi bana bakarken su içmeye dahi cüret edemem.

Ehliyet ü rüçhânını kııl 'itikâd du'âsın al

Utanma şübheñ hüsn-i edâ bile ondan kııl suâl

İlimde derinlik sahibi ve ehliyetli kişilere karşı (sağlam bir şekilde) inanıp (onların) duasını al, (anlamadığın veya bilmediğin bir konuyu da) utanmadan güzel bir üslup ile onlardan sual et.

Bir yirde gıybetin işitsen eyle redd gelmesin

Meclisde çok oturmadan toyma şakin uşanma sen

Bir yerde gıybet (edildiğini) işitsen (duyduklarını) kabul etme (gıybet sana) gelmesin, (ayrıca) sen mesliste çok bulunmaya doyma (daima orda olmak iste) ve sakın usanmayasın.

Gitse bile sağda gide eylemeye yolda suâl

Her ne kadar itse cefâ kıl 'itizâr hâtırın al

Gitse bile sağ (yoldan) gide yolda soru sorma, her ne kadar cefâ etse özür dileyip hatırını al.

Ef'âl-i nâ-hem-vârını haml-ı şalâhla te'vîl it

Eflâhına ola sebep eşgâl-i dünyâyı az it

Düzgün olmayan, uygunsuz eylemlerini dua ile tevil edip dünya ile meşguliyetini de az et (ki böylelikle) kurtuluşuna sebep olsun.

Ednâ 'özürle sakınub dersine fayşal virmeye

Satun ya ğayr-ı vechile ala kitâb çok yazmıya

Az bir özürle sakınıp derslerine aralık verme, satın alınmış veya başka bir şekilde elde edilen kitaba çok yazı yazma.

Havf-ı ziyâ' olmazsa ehlinden kitâb men' eyleme

Lâzım degilse sen kitâb bî-câ şakin hâbs eyleme

Kaybolmak korkusu olmazsa ehlinde kitabı yasaklama (ve) kitap lazım değilse (kitapları) yersiz sakın hapis eyleme.

‘İlm ü şalâh ehliyle ihtiyârlara çok hürmet it

İncinmesin senden şeriklerin dâim ‘izzet it

İlim sahiplerine, salih kişilere ve ihtiyarlara çokça hürmet et, (aynı ilmi öğrendiğin) arkadaşlarına da daim izzet et ki senden incinmesinler.

Kibr ü cidâl eylemeye rifk ü edeble bahş ide

Dişlemiye tamâm sözün şerden şakına hayr ide

Büyüklenmek ve mücadeleden kaçınıp edep ve yumuşaklık ile (konuları) bahset, sözlerin tamamını dinlemeyip şerden sakın ve hayırlı (işler) yap.

Bildigini halka diye terğib ve irşâd eyleye

Eylemeye aslâ hased rûzân şebân sa’y eyleye

Bidiklerini halka doğru yolu göstermek ve rağbetlendirmek için söyle (ve) asla hased eyleme(yip) günler geceler boyunca çalış.

Bahçe ve yol akarsu cânibinde ezber güç olur

Gice şabâh câyi’ iken halvetde tîzce hıfz olur

Bahçe, akarsu ve yol kenarlarında ezber zor olur, gece (veya) gündüz vakti açken ve de kimseler yokken (ilim) tez hıfzedilir.

Ta’lîm-i Kur’ân şartları bulunmasa bir kimsede

İdinme üstâz sen onu Mekkî yazar Ri’âyede

Mekkî, Ri'âye (adlı kitabında); Kur'an'ı öğretmek (için gereken) şartlar bir kişide bulunmazsa sen o kimseyi üstâd edinme yazar.

Taklîd semâ'ıyla mücerred olur ise bilmesi

Aşlını bilmez korkulur Kur'ânı tahrîf itmesi

Dinleyerek taklit etmek yalnızca bilmek olursa (eğer) aslını (tam) bilemediği için Kur'an'ı tahrif etmesinden korkulur.

Kuvvetli sened ile nakli mu'teber şeyhe ola

'İlm-i 'Arabiyye-şinâs vakfı kavâ'idinden ola

İtibar (edilecek) şeyh hem Arapçanın ilmini bilen ve kaidelerde duran hem de kuvvetli sened ile nakli (öğrenilmesi) muteber biri olmalı.

Fî Şurûti't-Ta'lîmi ve Âdâbihi [37. ve 48. Beyitler]

Ta'lîm-i Kur'ân itmeğe vardır şurû-ı mu'teber

'Âkıll mükellef hür ve müslim mü'min ola pür-hüner

Kur'an'ı öğrenmek isteyenlerde (bazı) uyulacak şartlar vardır (ve bu şartlar da) Müslüman, akli başında, hür, hüner sahibi olmasıdır.

Hem mu'temed zâbıt olub esbâb-ı fışkdan şâf ola

Hem bî-mürüvvet olmaya 'âdil ve bâ-inşâf ola

(Kur'an'ı talim edecek kişi) hem itibar edilecek biri ve fisk sebeplerinden de uzak olup hem de insaniyetsiz olmayıp adil ve insaflı olmalı.

Hem niyyeti hâlis ola rızâ-yı Bâri' bî-riyâ

Muhlis 'alâmetiñ dimiş Zü'n-Nûn-ı Mısrî pür-hayâ

Zünûn-ı Mısrî demiş: ‘‘muhlis (olanın) alameti (şunlardır ki) hem niyyeti halis, riyasız (sadece) Allah’ın rızası (esas) olup haya sahibi olmalı.’’

Ola müsâvî aña halkdan zemm ya medh itmeleri

Nisyân ide işlediği a‘mâl-i sâlihaları

(Muhlis olanın alameti:) İnsanların O’nu kötölemesi ve övmesi (O’nun nazarında) eşit ola ve işlediği salih amelleri de unuta.

İde hâzer hıkd ü hâsed ‘ucb ü riyâ eylemeye

Kendüden ednâ olsa da kimse(y)i taḥkîr itmeye

Kin ve hasedden uzak durup kibir ve gösteriş yapmamalı (ve) kendinden aşağı derece olan bir kimseyi de küçük, hor görmemeli.

Ṭâlibleri ğayrdan ta‘allüm itmege incinmesin

Câhil mürâiler gibi hayrdan onu men‘ itmesin

(Bu ilmi) talep edenler başkalarından öğrenmeye incinmesin (ve) cahil iki yüzlüler de O’nu hayırlı (olan bu işten) men etmesin.

Zîrâ bu sû-i niyyete ider delâlet âşikâr

Ṭâ‘at olaydı maḥşadı itmezdi hiç ḡalbini ṭar

(Allah’a) itaat olsaydı maksadı kalbini hiç sıkmazdı, zira kötü niyetli olduğuna (her hâli) çok açık delildir.

Ta‘lime naşb itmezden evvel nefsini bilmek gerek

Şarf ü naḡv fiḡh ü uşûl ile metîn olmak gerek

Öğretmeğe geçmeden evvel nefisini bilmek (ve) sarf, nahiv, fıkıh ve usul ilimleriyle sağlam (donanımlı) olmak gerek.

Oktudığı tarîk şâmil bir kitâbı hıfz ide

Şübhesi olsa şora ya icâzetinde kayd ide

(Bu muallimlikte) okuttuğu usul (şu olmalı ki) bir kitabı hafızasına almalı ve (okuyanın) şübhesi olsa (O'na) sormalı ve yahut diplomasında belirtmeli.

Ahlâk-ı maḥmûde ile muttaşif ola dâimâ

Zühd ü şabr ḥilm tevâzû´ hem sekînetle seḥâ

Daima öğülmüş ahlak ile vasıflanmış olup yumuşak huylu, alçak gönüllü zühd ve sabır sahibi olması gerektiği gibi hem de cömert ve huzurlu bir kalp (sahibi olmalı).

Tebcîl-i Kur'ân kaşdıyla ziyyini taḥsîn eyleye

Müsteḥaḳda elbise giymekden tecennüb eyleye

Kur'an'ı yüceltmek kastıyla (Kur'an'ın) elbisesini beğenip alkışlasın (ve) kendisi (manevi bir makam) kazanmış da (olsa) elbise giymekten çekinsin.

Ta´lîmde tefrîk-i nazar taḥrîk-i yedden kıl ḥazer

Ola işâretçün meger tertîbde sâbık mu´teber

Eğitimde nazarının farklılaşmasından (ve) ellerinin hareket etmesinden çekin, (bu yüzden eğitimdeki) tertipte bahsi geçen muteber (izahlar) sana işaret olsun.

Bâbu Meḥârici'l-Ḥurûfi [49. – 59. Beyitler]

Ḥarfler çıkan mevzı´lere dirler meḥâric ey püser

On yedi mahrec vâriddir kıl tecrübe ol mu 'teber⁷⁹

Ey oğul 'meḥāric' harflerin çıktığı yerlere derler (ve) on yedi mahreç rivayet edilmiştir (sen de) tecrübe edip muteber ol.

Boğazla ağız cevfidir medd harfleriniḡ mahreci

Havâda döğünsün nefes etrāfa degmeye ḡazer

Med harfleri (olan elif, vav, ye'nin) mahreci boğaz ile ağız boşluğudur (burada) çıkan nefesin ağız içinde etrafa değmesinden kaçın.

Boğaz aḡağısıdurur hemze ile hāniḡ mahreci

Üçüncü boğaz ortası 'ayn ḡā andan çıkar

Hemze ile ha'nın mahreci boğaz aḡağısıdır (ve) üçüncü (olarak) boğaz ortasından 'ayn (ile) ḡā da ondan çıkar.

Dördüncü boğaz evveli ḡayn ile ḡāya mahreci

Beşinci dil köküyle dilcik arasından ḡāf çıkar

Dördüncü olarak ḡayn ile ḡā'nın mahreçleri boğaz evvelidir, beşincisi dil köküyle dilcik arasındır (ki) ḡāf oradan çıkar.

Kāf mahreci ḡāfdan berî bir barmaḡıḡ ini ḡadar

Dil ortasıyla üst ḡamaḡ beyninden cim ḡin yâ çıkar

Kāf'ın mahreci ḡāf harfinden bir parmaḡın eni kadar uzaktadır (ve) dil ortasıyla üst damak arasından da cim, ḡîn, yâ çıkar.

⁷⁹ Bu esere göre harflerin mahreçleri şu şekildedir: cevfi bölgesi, boğaz bölgesi (3 bölüm), dil bölgesi (10 bölüm), dudak bölgesi (2 bölüm) ve geniz.

Dil yanile⁸⁰ yan dişlerin iç yanıdır zād mahreci

Şol yan ya sağ yandan gelür dimiş ikisinden ‘Amr⁸¹

Ebu Amr; “zād’ın mahreci dil yanıyla yan dişlerin iç yanıdır sol veya sağ her ikisinden de gelir” demiş.

Uca yakın dil yanile dört diş eti lam mahreci

Dil ucu iki diş eti izhâr olan nûna mağarr

Lâm’ın mahreci dört diş eti ve uca yakın dil yanıdır ve dil ucu iki diş eti izhar olan nûn’nun yeridir.

Uca yakın dil arkasıyla karşısı rā mahreci

Dil ucu iki üst dişin beyninden tã dâl te çıkar

Uca yakın dil arkasıyla karşısı rā’nın mahrecidir (ve) dil ucu ile iki üst dişin arasından da tã, dâl, te sesleri çıkar

Dil alt senâyâ uçlarından şād sîn ve zâ gelür

Dil ucu iki üst dişin ucundan zâ zâl sê çıkar

Dilin alt ‘senâyâ’ adlı diş uçlarından şād, sîn ve zâ gelür (ve) dilin ucu ile iki üst dişin ucundan zâ zâl sê sesleri çıkar.

⁸⁰ Yanıyla.

⁸¹ “**Ebû Amr** (Ebû Amr Zebbân b. El-Alâ b. Ammâr el-Mâzinî el-Basrî, vf: 154/771): Basra Kıraat İmamıdır. 70/689 yılında Mekke’de doğmuş, 154/771 yılında da bir yolculuk sırasında Kûfe’de vefat etmiştir. Hayatının büyük bölümünü Basra’da geçirmiştir. Mekke, Medine, Kûfe ve Basra’da pek çok ünlü kişiden okumuş, pek çok kişiye de hocalık yapmıştır. Açık sözlü, dürüst, zühd ve takva sahibi bir insandı. Hem kıraat konusunda hem de Arap dili ve edebiyatında ve bilhassa garip kelimelerle, cahiliye şiirinde uzmandı. Bir oda dolusu kitabının olduğu bildirilmiştir. Kıraatını; Mücahid b. Cebr, İkrime, Atâ b. Ebû Rebâh, Saîd b. Cübeyr, İbn-i Kesîr, İbn Muhaysın, el-A‘rac, Ebû Ca‘fer, Şeybe b. Nisâh, Hasen Basrî, Yahya b. Ya‘mer, Nasr b. Âsım, Abdullah b. Ebû İshâk’dan; bunlar da Übeyy b. Ka‘b, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Abbas, Ebû Mûsâ el-Eş‘ârî, Osmân b. Affân, Ali b. Ebû Tâlib’dan; bunlar da Hz. Peygamber’den almıştır” Abdurrahman Çetin, “*Kur’an Okuma Esasları*”, Emin Yay., İstanbul, 2019, s. 309, 310.

İki öň üst dişler ucuyla alt dudak qarındurur

Fâ mahreci iki dudak beyninde vâv bâ mîm çıkar

İki öň üst dişlerin ucuyla alt dudak yakındır (ve) fâ mahreci iki dudak arasında vâv, bâ, mîm çıkar.

Di on yedinci geňiz dörd günne ve ihfâ mahreci

Qavl-i halîle iktidâ idilir ehl-i hüner

Hüner ehli dostların sözlerine tabi olunur ve on yedinciye söyle ki günne ve ihfâ mahrecidir

Bâbu Şifâti'l- Hurûfi [60. – 67. Beyitler]

Hems harfleri feħassehû şahşun seket zıddı cebr

Şidd ecid kaçın beket harfleri zıddı riħvedir

Hems harfleri feħassehû şahşun seket (olup bunların) zıddı cebr harfleridir (ve) ecid kaçın beket şiddet harfleri olup bunların zıddı riħve harfleridir.

Riħve ve şedid beyninde lin ‘umer ħurūfuñ didiler

‘Ulüvvü ħuşşa zağtın kız müstefiledir ħayrılar

Riħve ve şiddet arasındaki harfler lin ‘umer dediler, ħuşşa zağtın kız harfleri isti‘lâ harfleridir ve bunların ħayrısı da müstefile harfleridir.

Şād zād tā zâ mutbika ħayrılarını münfetiħa

Di ferru men leb müzlika ħayrılarını muşmete

Şād, zād, tā, zâ mutbika (harfleri olup diğeri) münfetiħa (harfleridir ve) ferru men leb harfleri müzlika (ve bunların dışındakiler) muşmete (harfleri olduğunu) de.

Şād zây sîn şafîrdurur kâkale **kuṭbū ced**indurur

Vav ile yâ sâkin olub mâ-ḳablı meftûḥ lîndurur

Şād, zâ, sîn şafîr (harfleri olduğu gibi) kuṭbū cedin (harfleri de) kalkaledir ve lîn (harfleri ise) vâv ile yâ harfleri sakin, bir önceki harf üstün olmalıdır (o zaman bu sıfatı alırlar.)

Lar inhîrâf harfleridir tekrîr olur râda şaḳın

Di istiṭâle harfi zâd oldu tefeşşî harfi şîn

Lâm ve râ inhîraf harfleridir (ve) râ harfinde tekrîr olur buna dikkat et, istiṭâle harfi zâd olup tefeşşî harfi de şîndir.

Tefhîm **ḥuşşa zağṭın kıız râ** lafzatu'llâh lâm ile

Râ ile lâmda şart bulunsa zıddıdır terkîkle

Ḥuşşa zağṭın kıız râ harfleri ile lafzatullah lâm'ı tefhîm sıfatına sahip olup râ ile lâm'da şart bulunsa terkîk sıfatının zıddı olurlar.

Medd ye vâv ile elif mâ-ḳablına tâbi' olur

Medd ye olsun olmasın yâ her zaman terkîk olur

Harf-i medden ye, vâv ile elif kendilerinden önceki harfin okunuşuna tabi olurlar (bu sebepten dolayı) med olan ye (kendisinden önceki harf meksur olsun veya olmasın) her zaman terkîk ile okunur.

Medd harfleriyle hâ ḥafâ harfleridir zıddı zuhûr

Sa'y it neşâtla ezber it baḳ ğayrısın ol ğayyûr

Med harfleriyle hâ ḥafâ harfleri (olup bunların) zıddı zuhûr (harfleridir) keyifle çalışıp ezberle ve başkaları gibi çok gayretli ol.

Fi't-Ta'rifâti [68. – 81. Beyitler]

Cevfden çıkan gizli havâyâ dir nefesde ehl-i edâ

Maḥrec şaklamak sebebiyle seslenen şavtdır fetâ

Ey genç, edâ ehli ağızdan çıkan gizli havaya nefes der (ve) mahreçleri saklamak sebebiyle çıkana da ses (der.)

Maḥrecdeki şavt-ı mu'ayyene daḥi ḥarf didiler

Oı harfde başka ḥâlet-i mu'ayyene vaşf di şehâ

Ey ulu kişi, (nefesin ağız içinde harflere ait) mahreçlerdeki belirli (yerlere değince çıkan) sese harf dediler (ve sende) o harflerin belirli durumlarına göre başka sıfatları (vardır) de.

Ḥarfde nefes ḥabsi ile kuvvetli şavta di cehr

Ḥarf üzre kâmilce nefes akarsa hems di sen aḡa

Sen, harfi çıkarırken nefesin hapsedilmesiyle kuvvetli çıkan sese cehr de ve nefesin harfle beraber akmasına da hems de.

Şiddet şavt ḥabs olması riḥve tamâm cûy olması

Ḥabs ile cûyuḡ arası beyyine oldu ser-verâ

Ey ulu kişi, şiddet sesin hapsolması riḥve ise sesin tamamen akmasıdır, hapis ile akmanın (şiddet ile riḥvenin) arası beyyine oldu.

Ḥarfıḡ ḥurûcunda diliḡ aşıḡa meyl ider ise

Di istifâl ger yukaru meyl itse di 'ulvî aḡa

Harfin çıkışında dilin aşağı meylederse istifâl (istifâle) eğer yukarı meylederse ulvî (isti'lâ) de sen bunlara.

Dil üst tımağdan ayrulub çıkısa nefes di infitâh

Zâ tâ gibi tımağa kapansa di itbâk aña

Dil üst dudaktan ayrılıp da nefes çıkısa (bu sıfata) infitâh (ve) zâ, tâ harfleri gibi (dil) damağa kapansa buna da itbâk de.

Dudağ ya dil ucunda sehl ile çıkan müzlika

Oğur iken mahrecde ağır gelse di muşmet şehâ

Ey ulu kişi, dudak ve dilin ucundan kolay çıkan harflere müzlika (denildiği gibi) eğer okurken mahreçte ağır gelirse bu harflere de muşmet (denilir).

Hem ıslık gibi nefes beyinde bir kuvvetli ses

Çıkmağa di şafir nedir kalkale ey şâhib-zekâ

Ey zekâ sahibi ıslık gibi nefes arasında kuvvetli bir ses çıkmasına şafir denilir, peki kalkale nedir?

Mahrecde harfi depredüb kuvvetli ses çıkmağa di

Şavt yumuşak bî-zahmet okumağ lîndurur ey fetâ

Ey genç, kalkale (de) mahreçte harfi titretip kuvvetli sesin çıkmasına denir (ayrıca) sesi yumuşak ve zahmetsiz okumaya da lîn denilir.

Dil ucı ya arkasına şavt meyl itmek inhirâf

Tekrîr dil uca yakın arkasını tımağıña

İnhıraf, ses çıkarken dil ucunun arkaya doğru meyletmesi (olduğu gibi) tekrîr (de rā harfinde) dil, uca yakın (olarak) damak da arkasına (yani geriye doğru) meyletmesine denir.

Başub diliñ sürçer gibi ditreyü tırmaklıkdurur

İtme onu izhâr sen didi bize luţfa-sezâ

Lütfa layık olan bize; “dilin sürçer gibi basıp titreyip durmaktadır, sen onu izhar etme” dedi.

Öñ dişleriñ etlerinde tağılsa şavt tefeşşî di

Dil yanına şavt başa baş aksa di istitâl aña

Ön dişlerin etlerinde ses dağılırsa buna tefeşşî de, dilin yan taraflarından ses baştan başa akarsa buna da istitâle de.

Tefhîm semirtmek harfini tola ağız ol şavtıyla

Terķîkde dil kökü inüb ince okunur ey melâ

Ey molla tefhîm kalın olumak (demektir ve) harfini (çıkarırken) ağız onun sesiyle dolmalı, terkîk (ise) dil kökü inip (terkîk harfleri) ince okunur.

Şavt âşikâre ve kavî olmağlığa dirler zuhûr

Gizlice za‘ fıyla hurûfuñ söylemege di hafâ

Sesin açıkça ve kuvvetli olmasına zuhûr derler, gizlice ve zayıf bir şekilde harfleri söylemeye de hafâ derler.

Ķavâ‘idün Mühimmetün [82. – 84. Beyitler]

Rihve ve cehr cem‘inde nefesden iki şülüş kadar

Ḥabs olunub bir şülüşüyle şavt tamâmıyla akar

Rihve ve cehrin bir araya gelmesinden nefesten üçte ikisi kadar (akarken), sesin geriye kalan üçte biri de hapsolunarak tamamıyla akar.

Şiddet-i cehr cem‘inde şavtile nefes hep kapanur

Kâmil nefesle şavt kâmil riḥv-i mehmûsda⁸² akar

Şiddet ve cehr bir arada iken sesle nefes hep kapanır, mükemmel bir nefesle ses rihvet-i mehmûse de mükemmel akar.

Mehmûs şedîd ḥarfinde şavt evvel tamâmen kesilür

Rıfķile ḳopar maḥreciñ nefes tamâmıyla akar

Mehmûs ve şedîd (sıfatının bir olduğu) harflerde ses evvel tamamen kesilir, yumuşak bir şekilde mahreci çıkar (o zaman) nefes tamamıyla akar.

Tenbîhâtün ve Meşâibü Ḳirâatün [85. – 102. Beyitler]

Bil cümle hecâ ḥarfleri yigirmi ṭoḳuz ḥarf olur

Maḥrec şıfatlarla bulâr her birisi mümtâz olur

Bütün hece harfleri yirmi dokuz harf olur, mahreç ve sıfatlar ile bu harfler ayrıcalık kazanır.

Her ḥarfe ḥaḳķını virüb maḥrec şıfatıyla oḳu

Tecvîd bilmek farzdır terk ideni âşim olur

Her harfin hakkını verip mahreç ve sıfata (riayet ederek) oku (ki) tecvit bilmek farzdır (ve bunu bilerek) terk eden günahkâr olur.

⁸² Rihvet-i Mehmûse: Rihvet + hems = ses ve nefes akar.

Keyfiyeti tilâvetiñ tertîl ve tedvîr ve hâdr

Ağırca ya ortaca ya sūr'at ile dimek olur

Tilavetin esası tertîl, tedvîr ve hâdr'dır (ve bunlar) ağırca, ortaca ya da sūratile demek olur.

Tertîlde hârf ya hareke arturma hârfi çiyname

Sūr'at ile oğur isen eksiltme ki o lahn olur

(Kur'an'ı) tertîl (üzere okurken) hârfi çiyname ve hareke artıma, sūratile okursan da (hızını) eksiltmek ki o lahn olur.

Ditretme şavtıñ berf içinde ditreyen kimse gibi

Oğuma zahmetle şağın ağlar gibi tahzîn olur

Karın içinde titreyen kimse gibi sesi titretme (ve) ağlar gibi zahmetle okuma (ki yoksa) hüzünlü bir (tarzda Kur'an okuma) olur.

Geñzden oğuma medleri uzatma açık teşdîdleri

Ayırma âhir hârfleri vağf-ı müşelleş güc olur

Medleri geñzden okuma teşdîdleri de açık uzatma, sondaki hârfleri ayırma yoksa üç vakıf zor olur.

Hemze-(y)i tahkîk⁸³ eyleyüb kuvvetli şavtile oğur

⁸³ “Konuşmalarında heyecan ve acelenin hâkim olduğu Temîm ve Kays gibi bedevî kabilelerin telaffuzunda harf ve hecelerin kaybolmaması için hemzenin bu belirginleştirme ve vurgulama fonksiyonundan âzami derecede faydalanılmış, bunun yanında hemze sesi de gerçek patlarlı ve sert bir gırtlak fonemi (tahkîku'l-hemze) olarak muhafaza edilmiştir. Buna karşılık sükûnetin hâkim olduğu Hicaz, Kureys, Hüzeyl, Kinâne, Sakîf, Hevâzin, Mekke ve Medine halkları gibi yerleşik topluluklarda sert hemze sesi, yerine ve harekesine göre vav, yâ veya elif seslerine kaydırılıp âdeta yok denecek derecede yumuşatılmıştır. Onun içindir ki ilk Kur'an metinlerinde hemze yerine onun tahfîfi olan vav,

Hâ himmesin hâliş getür şavtıda gizlice olur

Tahkîk hemzesini yapıp sen kuvvetli oku (ki) hâ'nın anlaşılrlığı sağlam olsun (ve) sesi de gizlice olur.

‘Aynı neşâhatle okı hâ teccesin izhâr kııl

Ġaynıñ ġaŋıŋıñ hıfz idüb harîrle hâ şâfi olur

‘Ayn (harfîni) tavsiye üzere oku hâ (harfîni) doğrudan izhar eyle, ġayn (harfinin) hırıltısını koruyup hâ (harfî de) sıcak okumakla anlaşılır olur.

Ķuvvetle kâfi kııl beyân kâf inşikâkıñ vir hemân

Hâliş kavî cîmi okı şîn heşşle ifşâ olur

Ķâf harfîni kuvvetle oku ve kâf harfîni açıkça hemen ver (söyle), katıksız ve sağlam olarak cimi oku (ve) şin de kolayca açığa çıkar.

Temkîn ile yâ(y)ı okı zâdı okuma zâ gibi

Vir istitâle şifatıñ maḥrec ile mümtâz olur

Yâ(y)ı temkin ile okı zâdı ise zâ gibi okuma, istitâle sıfatını harfî çıkarırken (iyi) ver ki ayrıcalıklı olsun.

Lâmıñ sükûnuna harîz olub beyân eyle anı

Şeddeli nûnla mîme ġunne virmesi lâzım olur

Sen, lâm harfîni cezimli okumaya istekli olup onu beyan et (ve okuyanın) şeddeli nûn’la mîm’e de ġunne vermesi lazımdır.

---

yâ veya elif harfleri bulunuyor ve bu sert gırtlak sesi bunlarla temsil ediliyordu. Çünkü ilk Kur’an metinleri, hemzeyi tahfif eden Hicaz lehçesinin Kureyş ağzına göre yazılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber, kendisine با نبیءالله şeklinde “nebi” kelimesini hemzeyle söyleyerek (nebi’) hitap eden bir kişiye, “İsmimi hemzeleme, biz Kureyşliler hemzelemeyiz” demiştir.” İsmail Durmuş, “Hemze”, *DİA*, XVII Cilt, 1998, s. 190. (02.03.2020) <https://islamansiklopedisi.org.tr/hemze>

Rā muḥaffefinde diliñ perkitme ditretme şaķın

Şafir gibi virmesün hems şıfatı tâda olur

Rā hafif okunduğunda dilini perkitme ve titretme sakın, hems sıfatı tâ'da olur safir (gibi ses) vermesin.

Şâda nefes şıfatı var fâda nefh ey nâmdâr

Bâ nebresin izhâr kııl vâvda dudak tecvîf olur

Ey namlı kişi, şâ'da tükürük, fâ'da (ise) üfleme sıfatı var, bâ'nın çukurunu belli et vâv'da da dudak oyuk (şeklini alır.)

Sâkin olursa kûṭbu ced ḥarflerini kalkale kııl

Ġayrı ḥurûfda kalkale eylemek vâcib olur

Kûṭbu ced ḥarfleri sakin olursa (bunlarda) kalkale yap, bundan sonra (bu) harflerde kalkale eylemek vacip olur.

Temyîz-i ḥarekât idüb şaķın imâle eyleme

Elifleri terkîkde ifrâṭ itme ki taklîl olur

Harekeleri ayırıp sakın imale eyleme, elif harflerini terkîk ederken aşırı kaçma ki (yoksa) taklîl olur.

Bir cinsinden iki ḥareke gelse ihtilâsından şaķın

Vaķfında nûnuñ ğunnesin uzatma ki tatnîn olur

Bir cinsten iki ḥareke gelse ihtilâs etmekten sakın, nûn'da dururken ğunnesini uzatma ki (yoksa) tatnîn olur.

Terkîk olan harfler mücâvir olsa tefhîm harfine

*Maḥmaşatin*⁸⁴ *berkun*⁸⁵ gibi temyîzleri vâcib olur

Maḥmaşatin (ve) *berkun* gibi terkîk olan harfler komşu olsa tefhîm harfine (bunları) ayırt etmek vacip olur.

*Yüsren*⁸⁶ ‘*alîmen*⁸⁷ gibiler meddiñ ziyâde eyleme

Hemze daḥi arturma bir elif kadar medd olunur

(Bir kolaylık bilenler gibi) *yüsren* ve ‘*alîmen* misali kelimelerin medlerini fazla çekme ve hemze(yi) dahi artıma (çünkü bu) bir elif kadar med olunur.

Bâbu Envâ ‘i’l- Meddâti [103. – 105. Beyitler]

Medd harfleri vâv yâ elif bunlar ne zaman medd olur

Vâv sâkin olub kablı mazmûm olsa harf medd olur

Medd harfleri olan vâv, yâ, elif bunlar ne zaman med olur, vâv sakin olup öncesi ötreli olsa harf med olur.

Sâkin olan yâ kablı meksûr olsa olur harf-i medd

Elifse dâim sâkin olub mâ-kablı meftûh medd olur

Sakin olan yâ(nın) öncesi esreli olsa harf med edilir, elif ise daima sakin olup öncesi fethalı ise (o zaman) med olur.

Üçine *ûtînâ*⁸⁸ mişâl ikidurur medde sebab

⁸⁴ Maide Suresi, 3. ayet; Tevbe Suresi, 120. ayet.

⁸⁵ Bakara Suresi, 19. 20. ayetler. (Birçok yerde bu kelime geçtiği için bu örnekler ile iktifa edilmiştir.)

⁸⁶ Kehf Suresi, 88. ayet; Zariyat Suresi, 3. ayet; Talak Suresi, 4. ve 7. ayetler; İnşirah Suresi, 5. ve 6. ayetler.

⁸⁷ Nisa Suresi, 39. ayet; (Birçok yerde bu kelime geçtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁸⁸ Neml Suresi, 16. ve 42. ayetler.

Hemze harekeli elif sâkin harekesiz olur

(Med harfî olan vâv, yâ, elif harflerinin) üçüne *ûtînâ* (kelimesi) misal(dir ve ayrıca) hemze harekeli (ve) sakin, elif harekesiz (olursa) iki medde sebep olur.

En-Nev'ü'l-Evvelü el-Meddü't-Tabî'î [106. Beyit]

Ger harf-i medden sonra bulunmazsa meddin sebebi

Medd-i tabî'î *ebedâ* bir elif kadar medd olur

Eğer med harfinden sonra meddin sebebi bulunmazsa (buna) tabî'î med (denir ve) *ebedâ* (gibi) bir elif kadar med olur.

En-Nev'ü's-Sânîyyü el-Meddü'l- Muttaşîlü [107. Beyit]

Hemze bulunsa harf-i medden sonra bir kelimedede

Di muttaşîl *câe* gibi miqdârı dört elif olur

Med harfinden sonra bir kelimedede hemze bulunsa (buna) muttaşîl de (örneğin;) *câe* gibi miktarı dört elif olur.

En-Nev'ü's-Sâlüşü el-Meddü'l- Munfaşîlü [108. Beyit]

İki kelimedede bulunsalardı medd-i munfaşîl

*Yâ eyyühâ*⁸⁹ *tûbû ilâ*⁹⁰ dört elif kadar medd olur

İki kelimedede bulunsalardı munfaşîl med (olurdu örneğin;) *yâ eyyühâ* (ile) *tûbû ilâ* dört elif kadar med olur.

Fî Ahvâlü'z-Zamîri [109. – 112. Beyitler]

⁸⁹ Nisa Suresi, 43. ayet; Maide Suresi, 1. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu örnekler ile iktifa edilmiştir.)

⁹⁰ Tahrim Suresi, 8. ayet; Nur Suresi, 31. ayet; Bakara Suresi, 54. ayet.

Medd harfî gâh vâv-ı muḳadder ‘*indehû illâ*⁹¹ gibi

Yâ’-(y)ı mukâddere mişâl *min ‘ilmihî illâ*⁹² olur

Zamir olan (◊) hâ-i kinâye’den sonra med harfi olarak ya mukadder (var olduğu kabul edilen) vâv ile ‘*indehû illâ*’daki gibi uzatılır ya da mukadder yâ ile misal olarak *min ‘ilmihî illâ* daki gibi uzatarak okunur.

Medd itme *yerzah*⁹³ hâsı(y)la mâ-ḳablî sâkin hâları

*Fîhî mûhânâ*⁹⁴ da fakat Ḥafṣa göre medd olunur

Önceki kelimesi sakin olan hâ’ları (örneğin) *yerzahû* kelimesindeki gibi med etme fakat *fîhî mûhânâ*’da İmam Hafṣ’a göre med olunur.

Meksûr olur teḳyîd leh hâ ḳablî ger meksûr ise

Ya yâ-i sâkin vâv ise olmasa hâ maẓmûm olur

Hâ’dan önceki harf eğer kesreli veya sakin yâ var ise (hâ’yı) takyit eder ve kesreli olur yoksa hâ ötreli olur

Kehfdeki *ensânih*⁹⁵ ile Fetih’te ‘*aleyhu’llâh*⁹⁶ da hâ

Maẓmûmedir *ercih*⁹⁷ *fe’elḳih*⁹⁸ hâları sâkin olur

Kehf (suresindeki) *ensânih* ile Fetih (suresindeki) ‘*aleyhullâh*’ta bulunan hâ’lar ötreli olur ve *ercih* (ile) *fe’elḳih* kelimelerindeki hâ’lar sakin okunur.

En-Nev’ü’r-Rabi’u’l el-Meddü’l-Lâzîmü [113. – 115. Beyitler]

⁹¹ Bakara Suresi, 255. ayet; Sebe Suresi, 23. ayet.

⁹² Bakara Suresi, 255. ayet.

⁹³ Zümer Suresi, 7. ayet.

⁹⁴ Furkan Suresi, 69. ayet.

⁹⁵ Kehf Suresi, 63. ayet.

⁹⁶ Fetih Suresi, 10. ayet.

⁹⁷ Araf Suresi, 111. ayet ve Şuara Suresi, 36. ayet.

⁹⁸ Neml Suresi, 28. ayet.

Ger harf-i medden sonra bulunsa sükûn medde sebeb

Vakfen ve vaslen sâbit olursa o medd lâzım olur

Eğer med harfinden sonra sükûn bulunsa bu medde sebeb (olur ve) vakfen ve vaslen (durulsa da geçilse) de sabit olursa o lazımdır med olur.

Di *te' murûnnî*⁹⁹ ve *sîn*¹⁰⁰ ü *mîm*¹⁰¹ *el'ên*¹⁰² dört nev' oldılar

Vâcibdurur meddi bunun miqdârı dört elif olur

Te' murûnnî ve *el'ên* ve *sîn* ve *mîm* dört çeşit lazımdır med oldular (ve bunları) dört elif miktarı med etmek vaciptir.

Lâzım sükûna hareke 'ârız olsa iki vech

'İmrânda *mîm*¹⁰³ *Allah*¹⁰⁴ gibi tûl ya kısa nakl olur

Sükûn-ı lâzımın üzerine iki farklı şekilde hareke gelse, Âl-i İmran suresinde *mîm*, *Allah* gibi uzun ya da kısa (okunur olarak) nakl olur.

En-Nev'ü'l-Hâmisü el-Meddü'l-'Ârızu [116. – 119. Beyitler]

Vaşlında sâkıf olsa sâkin 'ârız olur işbu medd

*El-müslimîn ve'l-müslimât*¹⁰⁵ hem *neste 'în*¹⁰⁶ gibi olur

Vaslen sâkit (geçildiğinde düşen ve yerine hareke gelen sükûn) olsa sâkin, işte bu âriz med olur (örneğin;) *el-müslimîn ve'l-müslimât* hem *neste 'în* gibi olur.

⁹⁹ Zümer Suresi, 64. ayet.

¹⁰⁰ Yasin Suresi, 1. ayet.

¹⁰¹ Şuara Suresi, 1. ayet; Kasas Suresi, 1. ayet.

¹⁰² Enfâl Suresi, 66. ayet; Yunus Suresi, 51. ve 91. ayetler.

¹⁰³ Âl-i İmran Suresi, 1. ayet.

¹⁰⁴ Âl-i İmran Suresi, 2. ayet.

¹⁰⁵ Ahzab Suresi, 35. ayet.

¹⁰⁶ Fatiha Suresi, 5. ayet.

Fethinde câiz üç vecih tûl ve tavassut hem kasr

Kesrinde bu üç vechile dördüncü revm câiz olur

(Son harfin harekesi) fetha olursa üç vecih caiz olur, (bunlar) tûl, tavassut ve kasr'dır (ayrıca son harfin harekesi) kesre olursa bu üç vecihle (birlikte) dördüncü olarak revm caiz olur.

Bu dört vecihden mâ'adâ mazmûmda gelür üç vecih

İşmâmla tûl¹⁰⁷ işmâm tavassutla¹⁰⁸ kasr-ı işmâm¹⁰⁹ olur

(Son harfin harekesi) ötreli olsa bu dört vecihten başka üç vecih daha gelir (ve toplam yedi) olur, (bunlar) işmâm ile tûl, işmâm ile tavassut, kasr ile işmâm.

Revm gizli âvâzla hareke taleb itmege di

Ba'de's-sükûn dudakları yummaqlığı işmâm olur

Revm 'gizli bir sesle harekeyi belirtmektir' de ve sükûndan sonra dudakları yummak ise işmâm olur.

En-Nev'ü's-Sâdisü el-Meddü'l- 'Lînü [120. – 122. Beyitler]

Ger harf-ı lînden şonra bulunsa sükûn di medd-i lîn

Lâzım sükûn ise iki vecih tavassut tûl gelür

Eğer lîn harfinden sonra (sebeb-i medden) sükûn bulunursa buna medd-i lîn de, sükûn-ı lâzım (ile olan medd-i lîn için) iki vecih gelir, bunlar tavassut ve tûl.

Şûrâ ve Meryem evvelinde vâki' olan 'ayn gibi

'Ârız sükûnda üç ya dört ya yedi vechile gelür

¹⁰⁷ İşmâm ile tûl: 4 elif miktarı çekilir.

¹⁰⁸ İşmâm ile tavassut: 2-3 elif miktarı çekilir.

¹⁰⁹ Kasr ile işmâm: 1 elif miktarı çekilir.

(Örneğin) Şura ve Meryem surelerinin başlarında yazılmış olan ‘ayn gibi (olur), ârız (ise) sükûnda üç ya dört ya da yedi vecihle gelir.

Lâ Raybe¹¹⁰ min hayf¹¹¹ velâ nevm¹¹² mişâliñ didiler

Fethinde üç kesrinde dört zammında yedi vech gelür

(Harfin harekesi) fetha olursa üç, kesre olursa dört, ötre olursa yedi vecihle gelir (ve buna dair) *lâ raybe, min hayf, velâ nevm* örneklerini dediler.

Bâbü Ahvâli't-Tenvîni ve'n-Nûnü's-Sâkineti [123. Beyit]

Tenvîn iki üstün iki esre iki ötüre di

Cezimli nûnki nûn-ı sâkin her biri biş hâl olur

Tenvin'in iki üstün iki esre iki ötre (olduğunu) de ve cezimli nûn ki sakin nûn'dur ve her biri beş hâl olur.

El-Ĥâlü'l-Evvelü'l-İhfâü [124. – 125. Beyitler]

Ķız keşfü zac seşâş teşed züz harflerinden birine

uğrasalar feth-i karîb gibi o dem ihfâ olur

Tenvin veya sakin nûn kız keşfü zac seşâş teşed züz harflerinden birine uğrasalar, yakın üstün gibi o zaman ihfa olur.

İzhârla idgâm arasında okunur bî-şedde bil

Ķunne ile oĶı bunu dil üst tımağdan ayrılır

İzharla idgam arasında şeddesiz okunur (bunu) bil ve bunu gunne ile oku, (ayrıca okunurken de) dil üst dudaktan ayrılır.

¹¹⁰ Bakara Suresi, 2. ayet.

¹¹¹ Kurayş Suresi, 4. ayet.

¹¹² Bakara Suresi, 255. ayet.

Eş-Sâniyyü el-İzhâru [126. Beyit]

Allâhu Hayyün Hâlikun 'Adlun Ğaniyyün Hâdiyan

Evvelki harflerine uğrar iseler izhâr olur

Tenvin veya sakin nûn, *Allâhu, Hayyün, Hâlikun, 'Adlun, Ğaniyyün, Hâdiyan* kelimelerinin ilk harflerine uğrarsa izhar olur.

Eş-Sâlişü el-İdgâmü Me'a'l Ğunneti [127. – 129. Beyitler]

Uğrasa **yemnû**¹¹³ harfine *men ye'tihî*¹¹⁴ *hayran yerah*¹¹⁵

*Fazlan min allah*¹¹⁶ gibi idgâm-ı me'a'l Ğunne olur

Tenvin veya sakin nûn, *yemnû* harflerine uğrarsa *men ye'tihî, hayran yerah, fazlan min allah* gibi idgam-ı meal Ğunne olur.

Sâkin nûn ile vâv yâ bir kelimedede olsalar

*Dünyâ*¹¹⁷ ve *şınvânun*¹¹⁸ gibi tahfif için izhâr olur

Sakin nûn ile vâv veya yâ bir kelimedede olsalar, *dünyâ* ve *şınvânun* (kelimeleri) gibi tahfif için izhar olur.

*Yâsîn*¹¹⁹le *nûn* ve *'l-kalemun*¹²⁰ nûnların idgâm eyleme

Niyyet-i vakfile Hafş hazretiçün izhâr olur

¹¹³ Yemnû harfleri: ي - م - ن - و

¹¹⁴ Taha Suresi, 75. ayet.

¹¹⁵ Zilzal Suresi 7. ayet.

¹¹⁶ Fetih Suresi, 29. ayet; Hucurat Suresi 8. ayet; Haşir Suresi 8. ayet.

¹¹⁷ Bakara Suresi, 85. ayet; Yunus Suresi, 88. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu iki örnek ile iktifa edilmiştir.)

¹¹⁸ Rad Suresi, 4. ayet. (burada iki defa geçmektedir.)

¹¹⁹ Yasin Suresi, 1. ayet.

¹²⁰ Kalem Suresi 1. ayet.

Yâsîn (kelimesindeki sîn'i telaffuz ederken çıkan nûn) ile *nûn ve 'l-ķalemun*'u (okurken nûn'u) idgam eyleme (çünkü buralar) Hz. Hafs için izhar olur.

Er-Râbi' u el-İdgâmü Bilâ-Ġunnetin [130. Beyit]

İdgâm bilâ-Ġunne olur **lar**¹²¹ ħarflerine uğrasa

Söyle mişâl *ħayran lehüm*¹²² *min rabbihim*¹²³ gibi olur

Tenvin veya sakin nûn, lâm ve rā ħarflerine uğrasa idgam-ı bilâ-Ġunne olur, örnek söyleyecek olursak *ħayran lehüm, min rabbihim* gibi olurlar.

El-Ĥâmisu el-İķlâbü [131. Beyit]

Ger bâya uğrasa *leyünbezenne*¹²⁴ *min ba 'deh* gibi

Nûn ħalb olunur mîme iħfâ ile di iķlâb olur

Tenvin veya sakin nûn, eĝer *leyünbezenne, min ba 'deh* gibi bâ'ya uğrarsa ihfa ile (gunne edilip) nûn, mîme ħalb olunur (çevrilir) ve bu iķlâb olur.

Fî İdgâmi'l-Mişleyni [132. – 133. Beyitler]

Şol ħarfki sâkin oluben uğrasa kendi mişline

*Âev ve naşarû*¹²⁵ gibi idgâm-ı mişleyn dinilür

Âev ve naşarû gibi şu (birbirinin aynı olan ilk) ħarf ki sakin olup (ikinci olarak ardından gelen) kendi mişline uğrarsa (buna) idgam-ı mişleyn denilir.

Mîm sâkin olub uğrasa bâ ile mîmiñ ĝayrına

---

¹²¹ Lam ve ra ħarfleri.

¹²² Hucurat Suresi, 5. ayet; Muhammed Suresi, 21. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu iki örnek ile iktifa edilmiştir.)

¹²³ Bakara Suresi, 5. ayet; Muhammed Suresi, 3. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu iki örnek ile iktifa edilmiştir.)

¹²⁴ Hümeze Suresi, 4. ayet.

¹²⁵ Enfâl Suresi, 72. ve 74. ayetler.

İzhâr olur *hüm fih*¹²⁶ gibi *hüm bih*¹²⁷ gibi ihfâ olur

Mîm sakin olub bâ ile mîm'in dışındaki harflere uğrasa izhar olur (fakat mîm'den sonra harekeli be harfi gelirse) *hüm fih* (ve) *hüm bihi* gibi (dudak) ihfası olur.

Fî İdgâmi'l-Mütecâniseyni [134. – 137. Beyitler]

Tâ sâkin olub uğrasa dâl ile tādān birine

Meşel *ucîbet da 'veh*¹²⁸ *ķālet tāifeh*¹²⁹ idgām olur

Sakin olan tâ, dâl ile tādān birine uğrarsa *ucîbet da 'veh, ķālet tāifeh* misallerinde olduğu gibi idgam olur.

İdgām-ı nâkışdır¹³⁰ *eķattü*¹³¹ gibi zât-ı harf gidüb

Ķalur şıfat ġayrında ikisi gidüb kâmil olur¹³²

Eķattü (kelimesindeki) zât-ı harf (yani *eķattü*'nün tı mahreci ikinci olan te mahrecine geçerken) gidip sıfat diğesinde kaldığı için her iki harf gidip (yani her iki harf de tam olmadığından) birleşerek nakıs idgam olur.

Dâl tâda idgām olunur idgām olunur zâda zâl

Meşel *'abedüm*¹³³ *iz zalemû*¹³⁴ bâ mîmde idgām olur

¹²⁶ Enam Suresi, 139; Nahl Suresi, 71. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu iki örnek ile iktifa edilmiştir)
¹²⁷ Nisa Suresi, 157. ayet; Hacc Suresi, 71. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu iki örnek ile iktifa edilmiştir.)

¹²⁸ Yunus Suresi, 89. ayet.

¹²⁹ Âl-i İmran Suresi, 72. ayet; Ahzab Suresi 13. ayet.

¹³⁰ “Hangi idgamlar Nakıstır?

1- Vâv ve yâ ile olan idgam-ı meal-gunne.

2- İdgām-ı mütecâniseynde tı harfinin te harfine idgamı.

3- İdgām-ı mütekâribeynde ķafın kef harfine idgamının ikinci vechi.” Ramazan Pakdîl, a.g.e., s. 179.

¹³¹ Neml Suresi, 22. ayet.

¹³² “Tâ (ط) harfinin zatı (mahreci), önündeki tē (te) harfine katılıyor şeddeli olarak okunuyor. Ancak, şedde baştan sonra ince tē (ت) şeddesi olarak okunmuyor. Şeddenin girişine, şeddeli tādā (ط) okuyor gibi kalın giriliyor, ince tē (ت) sesi ile çıkılıyor. Şeddenin yarısında tādā (ط) harfinin kalınlığı (itbâkı ve isti' lâsi) duyurulduğu, hissedildiği için idgam-ı nâkis oluyor.” Ramazan Pakdîl, a.g.e., s. 179.

¹³³ Kafirun Suresi, 4. ayet.

¹³⁴ Nisa Suresi 64. ayet; Zuhruf Suresi 39. ayet.

Dâl te'de, zâ da zâl'da idgam yapılır, misal olarak 'abedtüm ve iz zalemû (ayrıca) bâ harfi mîm'de (idgam olunur.)

*Îrkeb me'anâ*¹³⁵ gibi zâlde eyle idgâm sâyı sen

Misâl *yelhes zâlik* idgâm-ı cinseyn dinilür

Îrkeb me'anâ gibi (bâ harfi mîm'de idgam olur), (ayrıca) sâ'yı sen idgam eyle zâl'de (ki buna) idgam-ı cinseyn denilir, misal olarak *yelhes zâlik* gibi.

Fî İdgâmi'l-Mütekaribeyni [138. – 139. Beyitler]

Mahrec şıfatda yakın olan harflerin evvelkisi

Sâkin olub uğrasalar idgâm mütekarib olur

Mahreçlerinde ve sıfatlarında birbirine yakın olan harflerin birincisi sakin olup (ikinci harf harekeli olursa bu) idgam, mütekarib olur.

*Ûul rabbi*¹³⁶ *bel rafe'a*¹³⁷ *elem nahlikküm*¹³⁸ oldu misâl

İzhâr ve isti'lâ-i kâf ile kef ol me'hûz olur

(Mütekarib idgama) *kul rabbi* (ve) *bel rafe'a* misal olup *elem nahlikküm* (kelimesinde ise) izhar ve isti'lâ harfi olan kâf ile kef harfi beraber çıkarılmış olur.

Fî Lâmi't-Ta'rîfi İzhâru Kameriyyetün [140. Beyit]

EL uğrasa **ebğ hacceke vahaf 'akîymeh** harfine

*Li'l-'âlemîn*¹³⁹ gibi izhâr-ı kameriyye olur

¹³⁵ Hud Suresi, 42. ayet.

¹³⁶ İsra Suresi, 24. ayet; Taha Suresi, 114. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu iki örnek ile iktifa edilmiştir.)

¹³⁷ Nisa Suresi, 158. ayet.

¹³⁸ Mürselat Suresi, 20. ayet.

¹³⁹ Âl-i İmran Suresi, 96. ve 108. ayetler. (Birçok yerde geçtiği için bu iki örnek ile iktifa edilmiştir.)

Elif-lâm takısı ebğ hacceke vaḥaf ‘aḳîymeh harflerinden birine uğrasa, *li’l-‘âlemîn* gibi izhâr-ı kameriyye olur.

İdgāmü Şemsiyyetün [141. Beyit]

Uğrasa ğayrı ḥarflere *ed’dîn*¹⁴⁰ *ve’t-tîn*¹⁴¹ *el’lezi*¹⁴²

*Ve’n-necm*¹⁴³ *ve’s-şems*¹⁴⁴ gibi idgām-ı şemsiyye olur

Elif-lâm takısı (kamerî harflerin dışında kalan) diğerk harflere uğraşa *ed’dîn*, *ve’t-tîn*, *el’lezi*, *ve’n-necm*, *ve’s-şems* gibi idgam-ı şemsiyye olur.

Fî Ahvâli’r-Râi ve Şurûṭi Tefhîmiḥî [142. – 146. Beyitler]

Tefhîm olur rā kesreli olmazsa *rabbü er-rūḥ* gibi

Sâkin olup mâ-ḳablı meksûr olmasa tefhîm olur

Ra (harfi) kesreli olmazsa *rabbü* (ve) *er-rūḥ* gibi tefhîm (kalın okunur) olur (ve yine) ra (harfi) sakin olup önceki harf kesreli olmasa (üstün veya ötre olsa) *türçî* (ve) *feterzâ* gibi kalın okunur.

*Türçî*¹⁴⁵ *feterzâ*¹⁴⁶ gibi ya kesre-i ‘ârîza¹⁴⁷ ola

*İrci*¹⁴⁸ gibi aşlıysa rādan sonra ‘ulvî ḥarf olur

(Eğer ra sakin olup öncesi) kesre-i âriza olursa *irci* ‘ gibi kalın okunur. (ayrıca) rā sakin ve bir önceki harf kesreli be bir sonrası ki de isti‘lâ harfi olur (ise...)

¹⁴⁰ Fatiha Suresi, 4. ayet; Bakara Suresi, 83. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu iki örnek ile iktifa edilmiştir.)

¹⁴¹ Tin Suresi, 1. ayet.

¹⁴² Fatiha Suresi, 7. ayet; Bakara Suresi, 3. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu iki örnek ile iktifa edilmiştir.)

¹⁴³ Necm Suresi, 1. ayet; Rahman Suresi, 6. ayet.

¹⁴⁴ Enam Suresi, 96. ayet; Yusuf Suresi, 4. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu iki örnek ile iktifa edilmiştir.)

¹⁴⁵ Ahzab Suresi, 51. ayet.

¹⁴⁶ Duha Suresi, 5. ayet.

¹⁴⁷ “Asıl hakkı sükûn iken, bir zaruretle kesrelenen harekedir. Hemze-i vasılların kesresi, kesre-i arîzîdir.” Ramazan Pakdil, a.g.e., s. 203.

¹⁴⁸ Fetih Suresi, 28. ayet.

*Fırķ*¹⁴⁹ a gibi meksûr olursa ‘ulvî harf iki vecih

Câ’ izdurur *fırķa* gibi terkîk ve tefhîm olunur

(Ra sakin ve bir önceki harf) kesreli olursa (ve bir sonraki harf de) ulvî (yani isti‘lâ harfî olursa) terkîk ve tefhîm olarak iki vecih (yani hem ince hem kalın) okumak *fırķ* (gibi) caizdir.

Râ kablıle sâkinse bâkî kablıniñ mâ-ğablina

Meksûr degilse *min fütûr*¹⁵⁰ *ebrâr*¹⁵¹ gibi tefhîm olur

Râ (harfî) öncesindeki harf ile sakin (okunur) ise (ve) daha öncesi harf de esreli degilse *min fütûr* (ve) *ebrâr* gibi tefhîm olur.

Meger ki kablı yâ-i sâkin olur ise *ğayr* gibi

Terkîk olur ya revm ile vağf olsa vağl hükümü olur

(Râ’nın) öncesi sakin yâ olur ise eğer *ğayr* gibi terkîk olur veya revm ile vakf olsa hükümü vasl olur.

Fî Şurûti Tefhîmi Lâmin Lafzatu’l-lahi [147. Beyit]

Ger lafzatu’llâh lâmininiñ mâ-ğablî meksûr olmasa

*Allâhu*¹⁵² *naşru’llâh*¹⁵³ gibi ol demde tefhîm olur

Eğer lafzatullah lâmininiñ öncesi kesreli olmazsa *Allâhu* (ve) *naşru’llâh* gibi o zaman (o lâm) tefhîm olur.

¹⁴⁹ Şuara Suresi, 63. ayet.

¹⁵⁰ Mülk Suresi, 3. ayet.

¹⁵¹ Mutaffifin Suresi, 18. ve 22. ayetler. (Birçok yerde geçtiği için bu iki örnek ile iktifa edilmiştir.)

¹⁵² Bakara Suresi, 7. ve 219. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu iki örnek ile iktifa edilmiştir.)

¹⁵³ Bakara Suresi, 214. ayet, Nasr Suresi, 1. ayet.

Fî İmâleti Hafşın [148. Beyit]

Hafşın imâlesi faķat Hûdda *mecrâhâdadır*¹⁵⁴

Râ fetħasıñ kesreye meyl itdir ki ızcâ' dinilür

Fakat İmam Hafs'ın yaptığı imale Hud suresindeki *mecrâhâdadır*, (bu yüzden okurken) üstün olan râ'yı kesreye meylettir, ki buna ızcâ' denilir.

Fî Teshîli Hafşın [149. – 150. Beyitler]

Teshîl yeddi yirde var *a'cemiyyen*¹⁵⁵ fuşşilet

En'ânda *ez-zekereyn*¹⁵⁶ Yûnusda *el'ên*¹⁵⁷ olur

Teshîl (Kur'an'da) yedi yerde vardır, Fussilet (suresinde) *a'cemiyyen*, Enam'da *ez-zekereyn*, Yunus'ta *el'ên* (kelimelerinde) olur.

Yûnusda *Allahü ezîn*¹⁵⁸ Nemliñ *Allahü hayrdurur*¹⁵⁹

Şonraki altısında ibtâl-i elif câ'iz olur

(Teshîl) Yunus (suresinde) *Allahü ezîn*, Neml suresinde *Allahü hayr* kelimelerindedir, sonraki altısında elif (harfinin) iptali caiz olur.

Fevâ'idün [151. – 152. Beyitler]

Yûsufda *lâ te'menünâ*¹⁶⁰ nûnunda al iki vecih

Ƙıl ihtilâs¹⁶¹ ikincisi idğâm me'al-işmâm olur

¹⁵⁴ Hud Suresi, 41. ayet.

¹⁵⁵ Fussilet Suresi, 44. ayet.

¹⁵⁶ Enam Suresi, 143. ayet.

¹⁵⁷ Yunus Suresi, 51. ayet.

¹⁵⁸ Yunus Suresi, 59. ayet.

¹⁵⁹ Neml Suresi, 36. ve 59. ayetler.

¹⁶⁰ Yusuf Suresi, 11. ayet.

¹⁶¹ İhtilâs; Harekeyi kırpmak, tıraş etmek. Üçte birini telaffuz etmez, üçte ikisini atmak.

Yusuf (suresinde geçen) *lâ-te`menünâ* kelimesindeki nûn'da iki vecih (okumayı) al, öğren, birinci vecihte ihtilâs kıl (çünkü böyle rivayet edilmiştir) ikincisinde de idgam, meal-işmâm olur.

Ṭürdaki *el-müseytirûn*¹⁶² da sîn ya şâd ile okur

Rûmdaki *za`flarda*¹⁶³ feth ya zamm zâd câ'iz olur¹⁶⁴

(İmam-ı Hafs) Tur suresindeki *el-müseytirûn*'daki (sîn harfini) hem sîn hem şâd ile okur, Rum suresindeki *za`flarda* ise üstün veya ötreli ile okuduğu için zâd ile okumak caiz olur.

Fî Sekti Hâfşın [153. – 155. Beyitler]

Ḳur'ânda dört mevz'idedir hâzret-i Hâfşın sektesi

Elindedir kesme nefes ancak ki şavtı kesilür

İmam Hafs'ın sektesi Kur'an'da dört yerdedir, (buralarda nefesi tutmak senin) elindedir ki (bu yüzden) nefesini kesme (bu dört yerde) yalnızca ses kesilir.

Kehfde *'ivâcen *kayyimâ*¹⁶⁵ Yâsînde *min merḳadinâ*¹⁶⁶

*Men râḳ*¹⁶⁷ Ḳıyâmetdedurur *bel ranâ*¹⁶⁸ Taṭfifde olur

Kehf (suresinde) *'ivâcen *kayyimâ*, Yasin'de *min merḳadinâ*, *men râḳ* Kıyamet'te, *bel ranâ* da Taṭfif (Mutaffifin)de olur.

¹⁶² Tur Suresi, 37. ayet.

¹⁶³ Rum Suresi, 54. ayet.

¹⁶⁴ “Hafs, (المصيطرون) lafzını (المسيطر) şeklinde de. Ayrıca Rum Suresinin 54. ayetinde geçen (ضعفًا) lafızlarını, Hamza (ف) ve Şu'be (ص)'in dışındakiler (“zu'f” (ضعف) okur. Hafs her iki şekilde de okur.” Siraceddin Öztoprak, a.g.e., s. 175.

¹⁶⁵ Kehf Suresi, 1. ayet sonu ve 2. ayet başı.

¹⁶⁶ Yasin Suresi 52. ayet.

¹⁶⁷ Kıyamet Suresi, 27. ayet.

¹⁶⁸ Mutaffifin Suresi, 14. ayet.

*Sulṭâniyeh*¹⁶⁹ *ḥisâbiyeh*¹⁷⁰ *lem yetesenneh*¹⁷¹ *mâliyeh*¹⁷²

*Kitâbiyeh*¹⁷³ *mâ hiyeh*¹⁷⁴ *iḳtedih*¹⁷⁵ de ba‘zî sekte olur

Sulṭâniyeh, ḥisâbiyeh, lem yetesenneh, mâliyeh, kitâbiyeh, mâ hiyeh, iḳtedih’de bazen sekte olur.¹⁷⁶

Bâbu Akṣâmi’l- Vaḳfi¹⁷⁷[156. – 162. Beyitler]

Lafzen ve ma‘nâ aḡa mâ-ba‘dî ta‘alluḡ itnese

Di vaḳf-ı tâm *ed-dîn*¹⁷⁸ gibi mâ-ba‘dıyla bed’ olunur

Ed-dîn gibi (vakıf yapılan – durulan - yerde mana tamam olur sonraki kelime ile) lafız ve mana yönünden alakası kalmazsa buna tam vakıf denilir, kendisinden sonraki kelime ile (başka mana içeren cümleye) başlanır.

Ma‘nâda ancak müte‘allıḡ olsa di kâfi aḡa

Hem *yûḳinûn*¹⁷⁹ gibi *ulâ’ike*¹⁸⁰ ile bed’ olunur

Yûḳinûn gibi mana (tamam olmakla beraber bir sonraki olan) *ulâ’ike* alakalı olsa buna kâfi vakıf de.

¹⁶⁹ Hakka Suresi, 29. ayet.

¹⁷⁰ Hakka Suresi, 20 ve 26. ayetler.

¹⁷¹ Bakara Suresi, 259. ayet.

¹⁷² Hakka Suresi, 28. ayet.

¹⁷³ Hakka Suresi, 19 ve 25. ayetler.

¹⁷⁴ Karia Suresi, 10. ayet.

¹⁷⁵ Enam Suresi, 90. ayet.

¹⁷⁶ ‘‘Bazı kelimelerin son harekesini belirtmek ve muhafaza etmek için kelimelerin sonuna ziyade edilen sakin hâ (ا, ة)’lardır. Yazılış bakımından zamire benzer. Zamirden farkı; zamirler harekelidir, hâ-i sektelerin tamamı ise cezimlidir, yani sakindir.

İstisnâî olarak iki kelimedede gelen zamirler harekeli deḡil, cezimlidir.

1- Neml Suresi, 28. ayet: فَالْقِئَةُ إِلَيْهِمْ

2- Araf Suresi, 110, Şuara Suresi 36. ayetler: ‘‘أَرْجُوهُ وَأَحَاهُ’’ Ramazan Pakdil, a.g.e., s. 213.

¹⁷⁷ Tecvîd kaynaklarında genel olarak tam, kâfi, hasen ve kabîh olarak dört çeşit vakıf anlatırlarken müellif burada akbîh, fâsîd, lafzî ve manevî vakıflardan da bahsetmektedir.

¹⁷⁸ Fatıha Suresi, 4. ayet.

¹⁷⁹ Bakara Suresi, 4. ayet.

¹⁸⁰ Bakara Suresi, 5. ayet.

Lafzen ise ancak ta‘alluḳ vaḳf-ı hasen di aḡa

Li’l-mütteḳîn gibi bu dem mâ-ḳablıyla ibtidâ olur

(Durulduğunda sonraki kelime ile) alaka ancak lafzen ise buna hasen vaḳf diye isimlendirir, (ayrıca) *li’l-mütteḳîn* gibi (böyle bir yerde durulduğunda) mâ-kablından (önceki kelimededen) tekrar okumaya başlanılmalı.

Ma‘nâ tamâm olmazsa *mâlik*¹⁸¹ gibi vaḳf-ı ḳabîḥ

Küfr itikâdı mühim olursa bu vaḳf aḳbîḥ olur

Mâlik gibi (durulunca) mana tamâm olmaz ise (bu) kabîḥ vaḳf olur, küfür itikâdı mühim olursa bu vaḳf (durmak) aḳbîḥ olur.

*Ḳavle’l-lezîne ḳâlû*¹⁸² gibi de ḳat‘ olursa nefes

Bed’ eylesün mâ-ḳabile itmese fâsid vehm olur

(Okuyanın) nefesi *ḳavle’l-lezîne ḳâlû* gibi de kesilirse önceki kelimededen başlasın, (eğer böyle) yapmazsa fâsid (vaḳf) olur.

İ‘râb cihetinden eger olsa ta‘alluḳ lafzî di

İḥbâr-ı ḥâl gibi ḳıssaş beyninde ma‘nâ dinilür

İrâb cihetinden eğer alaka olsa buna lafzî (vaḳf) de, kıssalar arasında durum bildirirse (buna) mana (cihetinden vaḳf) denilir.

Ḳur’ânda vâcib vaḳf yok olmaz ḥarâma bî-sebeb

Âyet başında ba‘zî dir vaḳf eylemek sünnet olur

¹⁸¹ Fatiha Suresi, 4. ayet.

¹⁸² Âl-i İmran Suresi, 181. ayet.

Kur’anda vacip vakıf yoktur, sebep olmadan haram olan (bir vakıf da yoktur), bazı (âlimler der:) ayet başında vakıf eylemek sünnettir.

Fî Keyfiyeti’l- Vakfî [163. – 169. Beyitler]

Üstünde vakf eylediğin harfi sükûnile oku

Tenvînli fethadaki tenvîn elife kalb olur

Üstünde vakıf eylediğin harfi sükûn ile oku (ve) tenvînli fethada (iki üstünlü tenvin olduğunda) durulacağı zaman tenvin, elife kalb olur (çevrilir).

Ğayrında tenvînile hareketleri hâzif olunur

Revmile olur ise bir sülûs kadar bâkî kalur

Diğerlerinde tenvin ile hareketleri silinip revm ile olur ise (ses) üçte bir kadar baki kalır.

Revm eyle kesr ü zammede işmâm kııl ancak zammede

Ḳum hem *fîhi rahmeh ebîh fed`ûh* gibi iskân olur

Kesre ve ötrede revm eylerken ötreli yalnızca işmâm yap, *Ḳum* hem *fîhi*, *rahmeh*, *ebîh*, *fed`ûh* gibi sâkin olur.

*Lâ nuḥlifûh*¹⁸³ gibi budur muḥtâr olan bil ey eḥî

Leh ve *eḥâh minh* gibi de üç vecih câiz olur

Ey kardeş *lâ nuḥlifûh* gibi ihtiyar edilen budur (bunu) bil, (ayrıca) *minh*, *leh* ve *eḥâh* gibi de üç vecih caiz olur.

---

¹⁸³ Taha Suresi, 58. ayet.

Kehfdeki *lâkinne*¹⁸⁴ ile *ẓunnûne*¹⁸⁵ *eṭa' nâ*¹⁸⁶ gibi

*Rasûle*¹⁸⁷ *azallûne's-sebîl*¹⁸⁸ Ahzâbda olur¹⁸⁹

(İmam Hafs bu yerleri vasıl hâlinde okuduğundan) Kehf'teki (lâkinnâ kelimesi) *lâkine* (olarak kasırla ve) Ahzab'daki (ẓunnûnâ kelimesi vasıl hâlinde) *ẓunnûne* (olarak), (azallûne's-sebîlâ kelimesi) *azallûne's-sebîyile* (olarak), *eṭa' nâ rasûlâ* (kelimesi) *rasûle* (şeklinde) olur.

İnsânda evvelki *ḳavârîr*¹⁹⁰le *selâsil*¹⁹¹de ḥafş

Elif ile vakf eyledi tâ sa' de iki vech olur

İmam Hafs, İnsan (suresindeki) ilk *ḳavârîrâ* (kelimesi) ile *selâsilâ* (kelimesinde) elif ile vakf eyledi, tâ güzelce iki vecih (tarz okuyuş) olur.

Nûr Zuhruf ü Rahmânda *eyyüh*¹⁹² deyü Ḥafş vakf eyledi

Nemlde *etânî*¹⁹³ ya *etân* deyü Ḥafşçün vakf olur

Nur, Zuhruf ve Rahman (surelerinde) *eyyüh* deyip Hz. Hafs vakf eyledi, (ayrıca) Hz. Hafs için Neml (suresinde) *etânî* kelimesi *etân* diye durularak okunur.

¹⁸⁴ Kehf Suresi, 38. ayet. (Burada kasra işaret ediyor.)

¹⁸⁵ Ahzab Suresi, 10. ayet.

¹⁸⁶ Ahzab Suresi, 66. ayet.

¹⁸⁷ Ahzab Suresi, 66. ayet.

¹⁸⁸ Ahzab Suresi, 67. ayet.

¹⁸⁹ “İmam Hafs; Ahzab Suresinin 10., 66. ve 67. ayetlerinde geçen (السَّبِيلَا وَ اطْعَنَا الرَّسُولَا , ظُنُونَا) lafızlarını, vasıl hâlinde: [ظُنُونٌ (ẓunnûne) الرَّسُولِ (er-Rasûle) ve السَّبِيلِ (es-Sebîyile)] okur.” Süleyman Öztoprak, a.g.e. s.175, 176.

¹⁹⁰ İnsan Suresi, 15. ayet.

¹⁹¹ İnsan Suresi, 4. ayet. [Mushaf-ı şerifte “Selâsilâ” olarak yazmakta lakin ‘kasr’ işareti vardır.]

¹⁹² Rahman Suresi, 31. ayet; Zuhruf Suresi 49. ayet; Nur Suresi 31. ayet.

¹⁹³ Neml Suresi, 36. ayet.

Mevşül ve maḳtū' hâ-i te'nîsde Ḥafş vaḳf eyledi

Resme göre vaḳf imtiḥânıda şemeresi olur

Mevsul (vasıl edilen) ve maktu (durulan) müennes hâ'larda Hz. Hafs vakf eyledi, resm-i Osman mushafına göre ise vakıf Mümtehine'de daha faydalı olur.

Ebced ḥurūfuḡ şây elifden yâya dek birer birer

Yâdan kâfa onar onar kâfdan gayna yüz yüz olur

Ebced harflerini elif'den yâ'ya dek birer birer say, yâ'dan kâf'a onar onar kâf'dan gayn'a yüzer yüzer olur.

İşbu ḥesâbla tâ-i te'nîs vaşl kaṭ' elf tıların

¹⁹⁴ Şeyhü'l-Kurra Hafız Mehmed Efendi, burada Kur'an-ı Kerim'deki on dokuz kelimenin vasıl veya kat durumlarına kıraat imamları ve imamların ravilerinin remizleri ile işaret etmektedir. Manzum tecvit metinleri her ne kadar Türk edebiyatı açısından inceleniyor olsa da burada kıraat mamları ve ravilerinin remizlerine dair bir tablo verilmesi uygun görüldü. Tablo 4. için ayrıca bkz. Abdurrahman Çetin, a.g.e., s. 303.

Kıraat İmamları	Remzler	Kıraat İmamlarının Ravileri	Remzler
Nâfi (نافع)	ا	Ḳâlûn (قالون)	ب
		Verş (ورش)	ج
İbn-i Kesîr (ابن كثير)	د	Bezzî (البيزي)	ه
		Ḳunbül (قنبل)	ز
Ebû 'Amr (ابو عمرو)	ح	Dûrî (الدوري)	ط
		Sûsî (السوسي)	ي
İbn-i 'Âmir (ابن عامر)	ك	Hişâm (هشام)	ل
		İbn-i Zekvân (ابن ذكوان)	م
'Âsim (عاصم)	ن	Ebû Bekr Şu'be (ابو بكر شعبة)	ص
		Hafş (حفص)	ص
Hamze (حمزة)	ف	Ḥalef (خلف)	ض
		Ḥallâd (خلاد)	ق
Kisâî (الكسائي)	ر	Ebu'l-Hâriş (ابو الحارث)	س
		Dûrî (الدوري)	ت
Ebû Ca'fer (ابو جعفر)	جع	İbn Verdân (ابن وردان)	عي
		İbn Cemmâz (ابن جماز)	جم
Ya 'ḳûb (يعقوب)	يع	Ruveys (رويس)	پس
		Ravh (روح)	حه
Ḥalefü'l- 'Âşir (خلف العاشر)	خل	İshâḳ (اسحاق)	سح
		İdrîs (ادريس)	سه

Sûrede vâkı' olduğu mertebeler remz olur

İşte bu hesapla dişilik alameti olan te'ler (ve) vasl, kat' elifleri suredeki tı (duraklarında) vaki olduğu mertebelere remz olur.

*En lâ*¹⁹⁵ cim Tevbe cim be Hûd Yâsîn Duḥān Ḥacc İmtihān

Nûn be cim A' rāf Enbiyâda ḥulf ile maḳtû' olur

En lâ kelimesi Tevbe, Hud, Yasin, Duhan, Hac, Mümtehine Nun, Araf, Enbiya'da kıraat imamlarının ihtilafı ile ayrı olur.

*Em men*¹⁹⁶ Nisâ Tevbe Zubih Fuşşulet *in lem*¹⁹⁷ ḥaysü-mâ

*Min mâ*¹⁹⁸ be Rûm Mûnâfıḳûn ḥulf ḥa Nisâda ḳaṭ' olur

Em men (kelimesi) Nisa Tevbe Zubih Fussilet (surelerinde ve) *in lem* (kelimesi) her nerede olursa, *min mâ* (kelimesi) Rum ve Nisa surelerinde ayrı yazılır, Münafikun (suresinde de ayrı yazılması noktasında) ihtilaf vardır.

'An mâ nühû Feth *enne mâ*¹⁹⁹ be Enfâl ḥulf *Yed'ûn* ile

Kesr *enne-mâ* yâ En'âm he Naḥlde ḥulf ile maḳtû' olur

Yed'ûn (kelimesinden önce gelen) *enne mâ* (Hac ve Lokman surelerinde) ittifakla ayrı yazılır. Enfal, Nahl ve Enam surelerindeki *enne mâ* (kelimelerinde) de ihtilaf vardır.

Ḥulf *küllî mâ*²⁰⁰ A' rāf Mülk Mü'minûnla Nisâ be

Ḳaṭ' ile İbrâhîm ancak resm-i 'oşmânî olur

¹⁹⁵ Tevbe Suresi, 119. ayet; Hud Suresi, 26. ayet; Yasin Suresi, 60. ayet; Duhan Suresi, 19. ayet; Hac Suresi, 26. ayet; Mümtehine Suresi, 12. ayet.

¹⁹⁶ Nisa Suresi, 109. ayet; Tevbe Suresi, 109. ayet; Fussilet Suresi, 40. ayet; Saffat Suresi, 11. ayet;

¹⁹⁷ Nisa Suresi, 12. ve 176. ayetler; Maide Suresi, 41., 67. ve 73. ayetler; Tevbe Suresi 58. ayet;

¹⁹⁸ Rum Suresi, 28. ayet.

¹⁹⁹ Fetih Suresi 10. ayet;

²⁰⁰ İbrahim Suresi, 34. ayet.

Küllî mâ (kelimesi için) resm-i Osmanî mushafında farklı yazılış şekilleri bulunmaktadır. Araf, Mülk, Müminun ve Nisa surelerinde bitişik ve ayrı olarak farklı şekillerde yazılır. Ancak İbrahim suresinde ayrı yazılır.

‘*An-men*²⁰¹ Necm Nûr *yevme-hüm*²⁰² Ğāfirdir ü *mâ li*²⁰³ Kehf

Furkân Nisâ Sâile fi Şu‘arâda *қағ* olur

‘*An men* (kelimesi) Necm ve Nur (surelerinde); *yevme hüm* (kelimesi) Ğafir (suresinde); *mâ li* (kelimesi) Kehf, Furkan, Nisa, Mearic ve Şuara (surelerinde) ayrı yazılır.

Rûm Enbiyâ Nûr Vâkı‘a En‘âm remz Bakara

Mâ’ide bu on yerde *һulf in mâ*²⁰⁴ Ra‘dde *қағ* olur

İn mâ (kelimesi) Rad (suresinde) ayrı yazılırken, Rum, Enbiya, Nur, Vakıa, Enam, Bakara ve Maide (surelerinde geçen) on yerde ihtilaf vardır.

Mevşûle *in lem* Hûdda *keylâ* Hacc Hadîd cim ha Ahzâb al

Vaşl *eynemâ* *һulf* ile Ahzâb Nahl Nisâ *зullet* Olur

Hud (suresindeki) *in lem* bitişik yazılır; Hac, Hadid ve Ahzab (surelerindeki) *keylâ* (kelimesi de) bitişik yazılır al (kabul et). Ahzab, Nahl ve Nisa (surelerindeki) *eynemâ* (kelimesinde de) ihtilaf ile belirsizlik vardır.

Vaşl elif Bakara *bi’semâ*²⁰⁵ A‘râf elif Bakara be *һulf*

²⁰¹ Necm Suresi, 29. ayet; Nur Suresi, 43. ayet;

²⁰² Mümin Suresi, 16. ayet; Zariyat Suresi, 13. ayet.

²⁰³ Kehf Suresi, 49. ayet; Nisa Suresi, 78. ayet; Şuara Suresi, 88. ayet; Furkan Suresi, 7. ayet; Mearic Suresi, 1. ayet.

²⁰⁴ Rad Suresi, 40. ayet.

²⁰⁵ Bakara Suresi, 90 ve 93. ayet.

*El len*²⁰⁶ Kıyâme Kehf *velât hîn*²⁰⁷ hâleflerle vasl olur

Elif (remzli Nafi) Bakara suresindeki *bi'semâ* kelimesinde vasl ederken Araf (suresinde) ihtilâflı okur; be (remzli Kâlûn ise) Bakara suresinde ihtilâf etmiştir. Kıyamet (ve) Kehf (surelerindeki) *el len* (ile Sad suresindeki) *velât hîn* (kelimelerinde) ihtilâf ile birleşik olur.

İrmesin el hâ ve yâ gibileri vaqfâ şaşın

*Ûristümûhâ*²⁰⁸ ve *zenûhüm*²⁰⁹ gibiler vasl olunur

Elin değmesin hâ ve yâ gibilere (ki buralarda) vakıftan sakın (çünkü) *ûristümûhâ* (ile) ve *zenûhüm* gibiler vasl olunur.

Fî Tâi't-Te'nîsi 'Ale'r-Resmî'l-'Osmânî [182. – 186. Beyitler]

*Rahmet*²¹⁰ ze Hûd cim A'râf dal Rûm cim Bakara elif Meryem Zuhruf

*Kelimet*²¹¹ be cim Yûnus En'âm Ğâfir A'râfda olur

(Resm-i Osmanîde) *rahmet* (kelimesi) Hud, Araf, Rum, Bakara, Meryem ve Zuhruf (surelerinde); *kelimet* (ise) Yunus Enam Ğafir Araf (surelerinde ta ile) olur.

*Ni'met*²¹² be Baqar dal he Nahl be cim İbrâhîm Tûr be 'Ukûd

Loqmân elif İmrân Fâtır ü *fitrat*²¹³ Rûm tâ resm olur

²⁰⁶ Kıyamet Suresi, 3. ayet; Kehf Suresi, 58. ayet.

²⁰⁷ Sad Suresi, 3. ayet.

²⁰⁸ Araf Suresi, 43. ayet; Zuhruf Suresi, 72. ayet.

²⁰⁹ Muttaffifin Suresi, 3. ayet.

²¹⁰ Bakara Suresi, 218. ayet; Araf Suresi, 56. ayet; Hud Suresi, 73. ayet; Meryem Suresi 2. ayet; Rum Suresi, 50. ayet; Zuhruf Suresi, 32. ayet.

²¹¹ Enam Suresi, 115. ayet; Araf Suresi, 137. ayet; Yunus Suresi, 33. ve 96. ayetler; Mûmin Suresi, 6. ayet.

²¹² Bakara Suresi, 231. ayet; Nahl Suresi, 83. ve 114. ayetler; Tur Suresi, 29. ayet; İbrahim Suresi, 28. ve 34. ayetler; Maide Suresi, 11. ayet; Lokman Suresi, 31. ayet; Âl-i İmran Suresi, 103. ayet; Fatır Suresi, 3. ayet.

²¹³ Rum Suresi, 30. ayet.

Nimet (kelimesi) Bakara, Nahl, İbrahim, Lokman, Âl-i İmran, Fatır, Tur (ve) Maide (surelerinde); *fıtrat* (kelimesi) Rum (suresinde) ta ile yazılır.

*Qurrat*²¹⁴ *Kaşşâ la 'net*²¹⁵ elif Âl-i 'İmrân *Nûr beyyinet*²¹⁶

Fâtır *beқыyyetü*²¹⁷ elif Hûd *ebnet*²¹⁸ Tahrim *tâ* olur

Kasas (suresinde) *qurrat*; Tahrim (suresinde) *ebnet*; Fatır (suresinde) *beyyinet*; Âl-i İmran ve Nur (surelerinde) *lânet* (kelimesi), Hud (suresindeki) *beқыyyetü* (kelimesi) tâ olarak yazılır.

*Ma 'şiyeti*²¹⁹ Mücadele *imraetü*²²⁰ Tahrim *Kaşşâ*

'İmrân Yusuf *sünnet*²²¹ Enfâl Fâtır ü Gâfir olur

Ma 'şiyeti (kelimesi) Mücadele (suresinde); *imraetü* Tahrim, Kasas, Yusuf, Âl-i İmran, (surelerinde ve) Enfal, Fatır ve Gafir (surelerinde de) *sünnet* kelimesi (tâ olur.)

*Şecerate*²²² Duhân *cennet*²²³ Vâkı'a *cimâletün*²²⁴

Ve'l Mürselât *gayâbeti*²²⁵ Yusuf resmde tâ olur

Resm-i Osmanîde *şecerate* (kelimesi) Duhan (suresinde), *cennet* Vakıa (suresinde), *cimâletün* Mürselat, *gayâbeti* (ise) Yusuf (suresinde) tâ olur.

²¹⁴ Kasas Suresi, 9. ayet.

²¹⁵ Âl-i İmran Suresi, 61. ayet; Nur Suresi, 7. ayet.

²¹⁶ Fatır Suresi, 40. ayet.

²¹⁷ Hud Suresi, 86. ayet.

²¹⁸ Tahrim Suresi, 12. ayet; Kasas Suresi, 27. ayet.

²¹⁹ Mücadele Suresi, 8 ve 9. ayetler.

²²⁰ Kasas Suresi, 9 ve 23. ayetler; Tahrim Suresi 10 ve 11. ayetler; Âl-i İmran Suresi, 35. ayet; Yusuf Suresi, 30. ayet.

²²¹ Mümin Suresi, 85. ayet; Enfal Suresi, 38. ayet; Fatır Suresi, 43. ayet (bu ayet üç defa geçmektedir.);

²²² Duhan Suresi, 43. ayet; Vakıa Suresi, 73. ayet.

²²³ Vakıa Suresi, 89. ayet.

²²⁴ Mürselat Suresi, 33. ayet.

²²⁵ Yusuf Suresi, 10 ve 15. ayetler.

Fî Vakfî's-Secâvendî ²²⁶ [187. - 190. Beyitler]

Ṭā remz-i vakf-ı muṭlaḳıñ câiz değil vaşl eylemek

Vakf eylemek evlâ iken câiz-i vaşl cîm remz olur

Mutlak vakıf işareti olan ṭā'da vaşl eylemek caiz değildir, cîm işareti ise vakf eylemek evlâ iken vaşl yapmak da caizdir.

Zâ remz olur vakf-ı mücevvez muḥtelifdir vakf bil

Şâd vakf-ı murahḥaş nâ-çâr vakfında yukardan olur

Zâ işareti mücevvez vakıf olur (lakin üzerinde) ihtilaf olunmuş vakıf (işareti olduğunu) bil, şâd ise murahhas vakıf olup çaresiz (bir

zarurettten dolayı nefes yetmeyince) vakıf yapıldığında – geriden alınmaz – önündeki kelimededen devam edilir.

Vakf eyleme yazılsa lâ yâḥûd remz yazılmasa

Kâf vakf-ı sâbıḳ gibidir kâf za' fi için remz olur

Lâ yazılsın veya yazılmasın “vakıf yapma (durma)” demektir, kâf ise kendisinden önce geçen secavendin hükmünün devam ettiğini bildirir kâf ise zaruret halinde durulabilir işaretidir.

Evlâ olan vakf eylemek ki işâretidir şılî

Mîm vakf-ı lâzım oldu ṭur ḳavl-i secâvendî olur

Şılî işaretinde evlâ olan durmaktır, mîm ise lazım vakıf oldu (burada) dur (demektir ve bunlar) Sevâvendî'nin sözü olur.

'Alâmetü'r-Rumûz

Mim : İşâret-i Vakf-ı Lâzım

Ṭı : İşâret-i Vakf-ı Muṭlaḳ

Cim : İşâret-i Vakf-ı Câiz

Ze : İşâret-i Vakf-ı Mücevvez

Şad : İşâret-i Vakf-ı Murahḥaş

Ḳıf : Şiğâ-i Emr

Ḳaf : Ḳıl 'Aleyhi Vakf

Şılî : Muḥaffef Vaşl-ı Evlâ

²²⁶ “Vakf ve ibtidaları güzel yapabilmek için bir miktar Arapça bilmek lazımdır. Arapça bilmeden bunlar ne anlaşılabilir ne de yerli yerince uygulanabilir. Bununla birlikte Arapça bilmeyenlerin de yararlanabilecekleri, bu kuralları kısmen de olsa uygulayabilecekleri çalışmalar yapılmış, mana nazar-ı itibara alınarak sınıflandırmalar yapılmış ve bu vakfları gösteren remiz harfler tespit edilmiş ve Kur'an kelimeleri üzerine gerektiği yerlere konulmuş, bunların hangi vakf işareti olduğu ve manaları mushafaların sonunda yazılmıştır. Böyle bir çalışma ilk defa Türkistan'ın Secavend yöresinden bir Türk Kur'an bilgini olan **Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî** (ö. 560/1165) tarafından yapılmış, kabul görmüş, günümüze kadar da mushaflarımızda yazılagelmiştir. İşte bu zatın beldesinin adı olan '**Secâvend**', vakıflarla ilgili bu harf işaretlere ve remizlere umumî isim yapılmıştır.” Ramazan Pakdil, a.g.e. s. 253.

Fî Hemzetü'l-Vaşl [191. – 193. Beyitler]

Mazmûm olur hemze-i vaşl üçüncü harf mazmûm ise

Olmasa meksûr okunur el hemzesi meftûh olur

(Fiilin) üçüncü harfi ötre olursa vasl hemzesi ötre olur, (yoksa fiilin üçüncü harfi ötre) olmasa kesreli okunur, lâm-ı tarifli (isimlerin başındaki) hemze ise üstün olur.

Hemze-i vaşl düşdüğü çün cem' olsa iki sâkiniñ

Evvelkisin meksûr oku *eni 'budû*²²⁷ gibi olur

Vasıl hemzesi düşdüğü için iki sakin harf cem olsa, birincisi kesreli olur, (örneğin;) *eni 'budû* gibi oku.

İmrânda mîm Allah mîmiyle harf-i cerr min mûnunu

Meftûh okı cem' için olan vâv mîm mazmûm olur

Âl-i İmran'ın başındaki mîm, Allah²²⁸ mimiyle harf-i cerr olan mîn'in nûnunu fetha olarak oku, cem için olan vâv ve mîm ötreli olarak okunur.

Fî'l-İsti'âzeti ve'l-Besmeletü [194. – 195. Beyitler]

Vâcib te'uvvüz bed'-i Kur'an itse ya söz söylese

Her sûre evvelinde besmele demek sünnet olur

Kur'an'a başlarken veya söz söylerken Allah'a sığınmak vacip olur (ayrıca) her sure evvelinde besmele demek sünnet olur.

Evvel-i Tevbe dinilemez hışmile indigiçün

²²⁷ Maide Suresi, 117. ayet.

²²⁸ “(الم . الله) vasil hâlinde (الم)'in mim'i fetha ile hareke alır, lafza-i Celâl'in lâm'ının tefhîmi korunarak okunur.” Nurettin Başyığıt, a.g.e., s. 123.

Beyne's-süver vaşl olsa evvel âhiri vaşl olunur

Hiddet ile indiği için Tevbe suresinin başında (besmele) denilmez (ve) sureler arasında vasl olsa başı ve sonu vasl olunur.

Fî't-Tekbîri 'İndi Hatme'l-Kur'ân [196. – 198. Beyitler]

Âhir süverde ve'z-Zuḥādan âhir-i Kur'āna dek²²⁹

Allahu ekber söylemek dir Şâfi'î sünnet olur

İmam-ı Şafi der ki; son surelerde Duha suresinden Kur'an'ın sonuna dek (başlarken) Allahu ekber söylemek sünnet olur.

Sâkin yâ tenvînli ise âhir vaşlda kesre vir

*Me'kûl*²³⁰ ile *ebter*²³¹ *mesed*²³² müzmerr *ḥased*²³³ de kaç' olur

Sakin yâ tenvînli ise son vasılda kesre ile oku (ve) *me'kûl* ile *ebter*, *mesed*, *ḥased*' de gizlice durulur.

Tekbîr Nâsdan sonra Fâtiḥa okı el-Müfliḥûn

Diyince dek böylece fahr-i kâinâtdan nakl olur

Nâs'dan sonra Tekbîr getirip Fâtiḥa ve el- Müfliḥûn (Elif-lâm-mîm) oku diye böylece fahr-i kâinat'tan (Hz. Muhammed'den) nakil olur.

---

²²⁹ “Duha suresinden Nas suresine kadar her surenin sonunda tekbir okumak sünnettir. Bunun sebebi, vahyin inkıtandan sonra, bu surenin nâzil olmasıyla Hz. Muhammed'in hem vahyin gelişiyile duyduğu sevinci hem de surede vaat edilenleri tasdik ve şükür sadedinde “Allahü Ekber” demiş olmasıdır.” Nurettin Başyigit, a.g.e., s. 187.

²³⁰ Fil Suresi, 5. ayet.

²³¹ Kevser Suresi, 3. ayet.

²³² Tebbet Suresi, 5. ayet.

²³³ Felak Suresi, 5. ayet.

Fî Secdetü't-Tilâveti Mezheb-i Ebî Hanîfe Raḥimellâh

Vâcibdir on dört yerde secde kı̇âr'ı ve sâmi'lere

[199. – 200. Beyitler]

Âḥir A'râf Ra'd ve Naḥl İsrâ ve Meryem Neml olur

1 2 3 4 5 6

Kur'an'ı okuyana ve dinleyenlere on dört yerde secde vacip olur (bunlar); Araf (suresinin son ayeti ile), Rad ve Naḥl, İsrâ ve Meryem, Neml (surelerinde bulunur).

Şâd evvel Ḥacc Secde Furḳân Fuṣṣilet Necm İnşikâk

7 8 9 10 11 12 13

İkra'durur kı̇avl-i şaḥîḥ mezheb-i Ḥanefî olur

14

(Yine secde ayetleri) Sad (suresinin başı ile) Hac, Secde, Furkan, Fussilet, Necm, İnşikak, İkra (surelerinde yer alır) ve Hanefî mezhebi'nin sahih kavli budur.

Fî Tertîbi's-Süveri'l-Ḳur'âniye [201. – 210. Beyitler]

Seb'u'l-Meşânî Baḳara 'İmrân Nisâ' ve Mâ'ide

1 2 3 4

En'âmle A'râf ile Enfâl Tevbe Yûnus Hûd şehâ

5 6 7 8 9 10

Yûsuf Ra'd İbrâḥîm ve Ḥicr ve Naḥl İsrâ Kehf

11 12 13 14 15 16 17

Meryem ve Ṭaha Enbiyâ Ḥacc Mü'minden Nûr hâ

18 19 20 21 22 23

Sûre-i Furḳân Şu'arâ Neml ve Ḳaşâşdan 'Ankebût

24 25 26 27 28

Rûm Loḳmân Secde Aḥzâb ve Sebeden Fâtîrâ

29 30 31 32 33 34

Yâsîn Şaffât Şâd Tenzîl Mü'min ile Fuṣṣilet

35 36 37 38 39 40

Şûrâ ve Zuhruf ve Duḥāndan Cāsiye Aḥḳāf şehâ

41 42 43 44 45

Sûre-i Muhammed Fetih Hucurât Kāf ve 'z-Zâriyât

46 47 48 49 50

Ṭür ve Necm Kamerle Raḥmân Vâkı 'a ey sürûrâ

51 52 53 54 55

Hadid Cidâl Haşr İmtihân Şaff Cum 'a Münâfikûn

56 57 58 59 60 61 62

Teğâbün ü Ṭalâk Tahrim Mülk ü Nûn Haḳḳa fetâ

63 64 65 66 67 68

Me'âric ile Nûḥ ve Cinn Müzzemmil Müddessir

69 70 71 72 73

Ḳıyâmet İnsân Mürselât Nebe'le Sâhire Şehâ

74 75 76 77 78

'Abesle Tekvîr İnfiṭâr Muṭaffifinden İnşikâk

79 80 81 82 83

Burûc ve Ṭâriḳ ile 'Alâ Ğāşiye Ferc Beledâ

84 85 86 87 88 89

Şems Leyl Zuhâ el-İnşirâḥ Tîn ve 'Alâḳ Ḳadr Lem Yekün

90 91 92 93 94 95 96 97

Zilzâl ve 'Âdiyât ve Ḳâri'a Tekâsür 'Aşr hâ

98 99 100 101 102

Hümeze Fîl Ḳurayş Dîn Kevserle Kâfirân Naşr

103 104 105 106 107 108 109

Tebbetle İhlâş ve Felâḳ Nâs ile ḥatm itdi ḥudâ

110 111 112 113

El-Münâcâtü İlä Kâzî'l-Hâcât [211. – 224. Beyitler]

Bessât-ı çehre pîşgâhım merhamet yâ Rabbenâ

Hem rû-(y)ı siyâh bârgâhım merhamet yâ Rabbenâ

Ey huzurunda (bulduğum) Rabbimiz kara yüzüme (ve) hem çehreme merhamet (eyle.)

Geçti bu 'ömr-i nâzenînim şugl-ı lâ-a'nâ ile

Vâ-hasretâ ki nekadır vaqtım gitdi lehv sehv ile

Bu nazlı ömrüm zahmet çekmeden çalışmak ile geçti (ve ayrıca) ne yazık ki nefsanî eğlenceler ve hatalar ile vaktim gitti.

Fermûde-i *levlâke levlâk* 'izzetine yâ Kerîm

Ol rahmeten li'l-'âlemîniñ hürmetine yâ Rahîm

Ey Kerîm ve ey Rahîm (olan Allah) O, *levlâke levlâk* (hitabına mazhar) ve âlemlere rahmet olan Habîbinin izzeti hürmetine...

İşbu kimine Şeyhî²³⁴ küstâh nâme-i rû-(y)i siyâh

Sen çek berât-ı cürmüne tuğrâ-yı gufrân yâ ile

İşte bu Şeyhî kimine göre küstah(tır); sen onun bu siyah yüzlü defterine onları affederek yâ Gufrân tuğrasını çek.

Hem ol veliyy-i ni'meti zât-ı vücûd-ı kâmilin

Her dem aña kıl pâsubân 'izzile lütf-ı şâmilin

---

²³⁴ Müellifin mahlasıdır.

Hem o nimetin (gerçek) sahibi kamil vücut (sahibi) zâta, kuşatıcı lütfına (karşılık) izzetle her an bekleme yap.

Behredurur kıl ni'meti dünyâ vü 'uqbâda anı

Hem ol du'â'(y)ı 'izzetinden fâriğ eyleme beni

Nasıptır nimeti kıl dünya ve âhirette hem (de) o izzetli duasından beni nasipsiz eyleme.

Ol zât-ı memdûhu'l-hışâle it 'atâ-i bî-hisâb

'Afv eyleyüb zellâtini eyle demâ dem behre-yâb

O ahlakı övülen Zât'a hesapsız (nimetlerini) lütfet (ve) yanılmalarını af eyleyip her daim nasip eyle.

Ki eyledi ihyâ-i dîn hayli zamân şad-âferîn

Bu 'aşra varınca degin himmetler oldu kâşırîn

Ki hayli zaman (Senin hak) dinini ihya eyledi (bu yüzden O'na) yüz aferin (ve) bu asra varıncaya dek (bütün bu) himmetler (ile) kasırlar oldu.

Fikri ziyâ' oldu mülâzem bu za'îfiñ göñlüne

El-ğamdü li'llâh izn-i Câbir oldu işbu fikrine

Bağlandığı fikri kayboldu (ama) elhamdülillah (ki) Câbir'in yol göstermesi ile bu zayıfın gönülüne işte bu fikir (yeniden doğdu).

Bu 'ilm-i eşrefiñ ehemmi-i elzem kavâ'idlerini

Kıldım nazm-ı takrîrine muvâfiğ olanlarını

Bu en şerefli ilmin uygun olan en lazım ve en ehemmiyetli kurallarını bildiren bir şiir yazdım.

Sehl ile fehm olmak için oldu bu Türkice nazım

Lütfile herkes zevk-i ‘ilmiñ ideler bundan hazım

Kolay bir şekilde anlaşılması için bu nazım Türkçe oldu, herkes bu ilmin zevkinden hoş bir şekilde hazım etsin.

Dîde-i inşâfile her kimki ider ise nazar

Ol şâh ‘ömri feyz-i feyyâz olsun bârdır

İnsaf gözü ile her kim ki bakar ise, o (bakan) ulu kişinin ömrü çok bereket ve çok bolluk veren bir feyz ile dolsun (ve bu ona asıl) meyvedir.

Giç ey nigâh ile nigâh iden hasûd lâ yesûd

Hâib ve hâsir oluben olsun hemân bu dem bünûd

Geç ey bakışı ile bakış atan (unutma ki) haset eden mesut olamaz (lakin) bendler hemen bu an (bana engel) olsun (yoksa ben) mahrum ve zararda olurum.

Sîn (60) – Te (400) – Zel (700) – Kef (20) – Mîm (40)

Üstâz-ı kâmilden aḥz eyle bu ‘ilmiñ gâyetin²³⁵

Âḥâda bakma sa‘yle kıl ḥayr du‘â bil târîhin

Kâmil bir üstaddan bu ilmin gayelerini al (ve) başkalarına bakmayıp çalış, hayır dua kıl ve tarihini bil.

060

400

700

020

040

1220

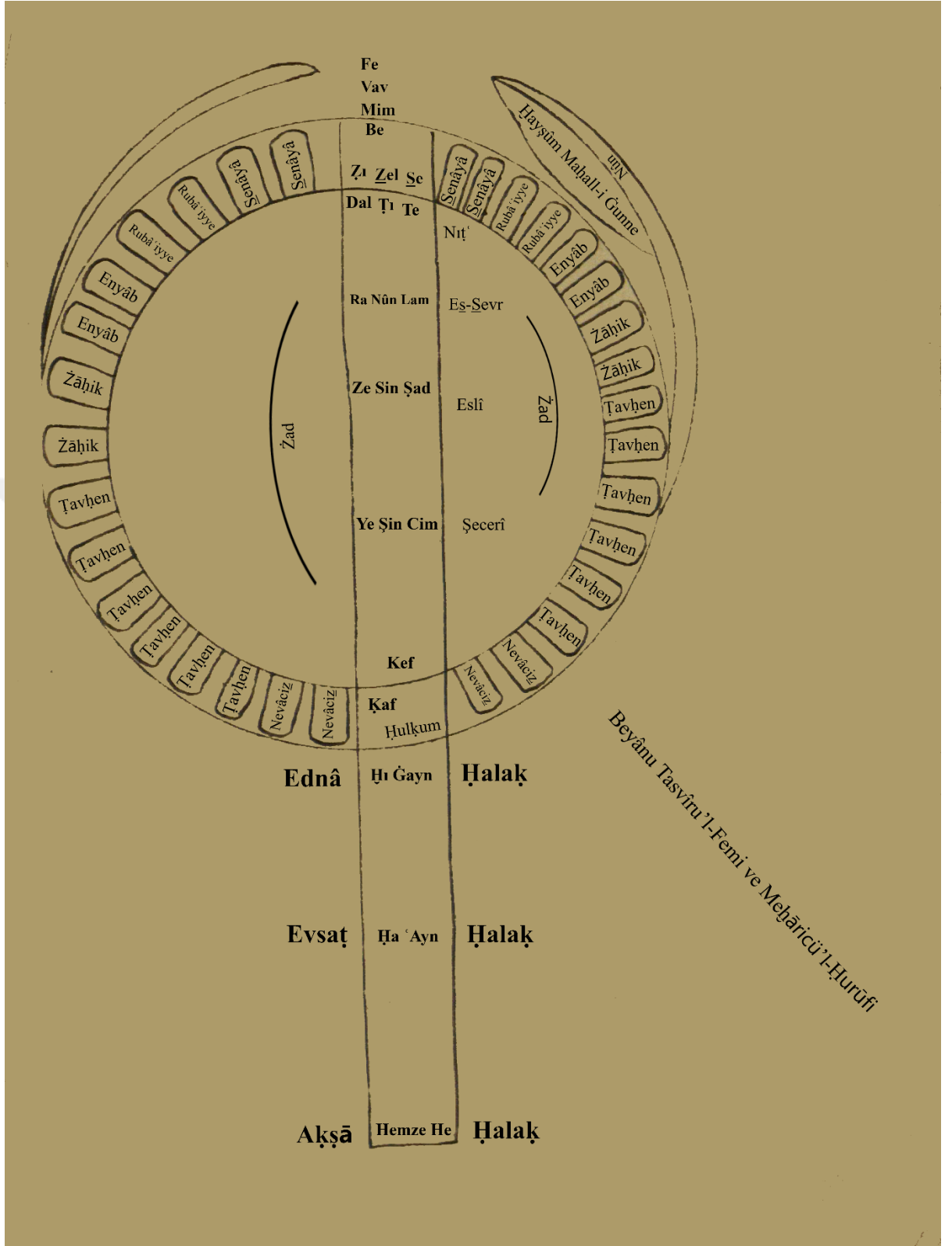
Temmet hâzihî en-nüşatü’ş-şerîfetü bi-ḳalemü’l-müfteḳarr ila’llâh

Ḥalîl bin Molla Muḥammed eş-Şavrkî Taşnîfü’l-Fâzilü’l-Kâmil Şeyḫü’l-Ḳurrâ’

el-Ḥâfız Mehmed Efendi

²³⁵ Buradaki ‘‘Üstâz-ı Kâmil’’ tamlamasında eserin telif tarihini vermektedir.

236

²³⁶ Çizimin Aslı Korunarak Transkribe Edilmiştir.

Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî

Bismi'llâhi'r-Raḥmâni'r-Raḥîm

Şerîfû's-se'ni bismi'llâhi A'zâm

Ser-i ser-levḥa-i Furḳân-ı Ekrem

Girizgâh
[1. – 14. Beyitler]

En büyük olan işlerin şereflişi Allah'ın ismiyle (başlamak), (ve) en Kerîm (olan Allah'ın) Furkan'ı en baş levhada (olması)dır.

Mişâl-i cennet-i gül-zârı 'ilmiñ

Budur miftâḥ her zî-şân emriñ

(Senin) ilminin misali cennetin gül bahçesi (gibidir), (ey) şân sahibi her emrin (bu cennet misali gül bahçesinin) anahtarıdır.

Ki söyler 'afvını Rabbiñ umu ben

Mücîbe ol derûnî yalvaru ben

(Ey Rasul) Rabbin (kitabında) af edeceğini söyler, ki ben de Mücîb (olan o Rabbine) içten yalvarırım.

Ebû'l-ḥayr Muḥammed şems-i Dîndir

O ibnü'l-Cezerî-yü's-şâfi'îdir

Din'in güneşi, hayırların babası Muhammed'dir (ve) O, ibnü'l-Cezerî'ye şefâat edecektir.

Şeh-i medḥ-i şenâdır ḥamdi li'llâh

Keşîrû'l-ḥayrdır maḳbûl-i dergâh

(O Rasul olan) Şah'ı övmek etmek, Allah'a hamd (etmek)tir (ve O) dergâhın makbuliyeti hayırların çokluğundandır.

Ne müncîdir şalât-ı fahr-ı âlem

Rasûlü'llâh-i Ahmed hayr-ı âdem

Adem (oğlunun) hayırlısı (olan) Ahmed peygamber alemin övgü duası(dır ve O) ne (kutlu) necat verendir.

Rasûle bi't-teb'î aşhâb-ı âle

'Aceb²³⁷ tuhfe-i şalât ehl-i kemâle

Rasule tabi olarak âl ve ashabına ve ehl-i kemale görülmemiş acayip salat (olsun).

Ki anlar okuyub nazm-ı mübîni

Derûnî seveler hâbl-ı metîni

Onlar ki apaçık bu nazmı okuyup gönülden sevsinler hâbl-ı metîn (en sağlam olan Kur'an'ı.)

Mübeyyindir muqaddime o şey'i

Ki lâzım kâri-i Qur'âna 'ilmi

Kur'an'ı okuyana ki (okumadan önce bu) o şeyi mukaddime beyan edicidir.

Ki zîrâ anlara vâcib muhattem

Henûz bilmeleri şurû'dan aqdem

Zira o (okuyucu)lar henüz (okumaya) başlamadan önce (bunları) bilmeleri vaciptir.

Mehâric-i hurûfî hem şifâtı

Bilüb söyleyeler efşah lügâtı

²³⁷ Bu kelimenin siyak ve sibakından "edüb" anlamına geldiğini düşünülmektedir.

(O ehil kimseler) en fasih lügati, harflerin mahreçlerini hem sıfatlarını bilip okusunlar.

Muḥarrir olalar tecvîd-i nazmı

Ki ya‘ni ideler itḳāna ‘azmi

(O ehil kimseler) niyetlerini sağlam tutalar ki nazım (şeklinde) tecvidi yazabilir olmalılar.

Mevâkıfla mebâdîyi daḫi hem

Bileler resm-i ‘Osmânîyi muḥkem

(Bu ilmi öğrenecek kimseler) resm-i Osmanîyi hem vakıf (kurallarıyla) hem de başlangıç (kurallarıyla) sağlam bilmeliler.

Ki anda ḳat‘ [u] mevşûlden olur baḥs

Yazılmaz hâ’ ile tâ’-i müennes

Ki o (resm-i Osmanî’de) hâ ile müennes olan tâ yazılmaz (ve yine) onda kat‘ (durma) ve vasıldan (geçmeden) baḥs olur.

Meḥāric-i ḫurūfi diḫle ey yâr

‘Adedde on yedidir re’y-i muḫtâr

Harflerin Mahreçleri Babı
[15. – 34. Beyitler]

Ey dost, (bu meselede) ihtiyar sahiplerinin oyu ile, harflerin mahreçlerini dinle (ki) sayıca onlar on yedidir.

Bu söz ḳavl-i Ḥalîle mübtenîdir

Aḫa cumhur-ı cümle muḳtedîdir

Bu söz Halil (dost olan’ın) sözüne istinad edilmiştir (ki) O’na cümle halk tabi olmuştur.

Ḥurūf-ı medd elifle vâv yâdır

Çıķub cevfden havâda müntehâdır

Med harfleri elif, vâv ve yâ'dır (ve bunlar) boğazdan çıkar havada son bulur.

Gelür hemzeyle hâ aķşâ-yı hâķdan

Daķi 'ayn ile hâ oldu vasaţdan

Boğazın en sonundan hemze ile hâ gelir ve dahi 'ayn ile hâ (boğazın) ortasından çıkar.

Didi ednâ-(y)ı hâķa kim mümeyyiz

Olubdur ğayn hâya aşıl hayyiz

Boğazın üstü ki ğayn ve hâ'ya asıl mekân olarak seçilmiştir dedi.

Ḳāfiḡ mahreci aķşâ-(y)ı lisândır

Ḳâf için esfel-i dil ber-mekândır

Ḳâf'ın mahreci dilin kökü (en gerisi)dir, kâf için (yer ise) dil (kökünün) altının (biraz) üstü mekândır.

Vasaţ cîm ve şîn ve yâya maķarrdır

Bu yâda ğayr-ı medlik mu'teberdir

Dil ortası cîm ve şîn ve yâya karar kılınmış bir yerdir, bu yâ (harfi de) med olan yâ'dan farklıdır.

Diliḡ yanı ile azrâsdan hem

Çıķıserdir bulardan zâd-ı muḡkem

Žād harfi sağlam (bir şekilde) dilin yanı ile azı dişlerinden çıkar.

Gerek şol gerek şağ cânibinden

Mu‘ammem oldu azrās bu ikiden

(Žād harfi için dilin) gerek sol gerek sağ taraf taraftan azı dişlerinin üzeri örtüldü.

Ve lâkin cânib-i şoldan yeserdir

Şağından şu‘ub ammâ mu‘teberdir

Ve lakin sol taraf (žād harfi için) daha kolaydır, sağ taraftan (çıkarmak) zordur amma o da muteberdir, (caiz)dir.

Dil ucu uca yakın dil yanından

Eyü fehm eyle çıkar lâm andan

Bunu iyi anla ki dil ucu (ile üst ön dişlerin etleri temas eden) uca yakın dil yanından lâm çıkar.

Dil ucundan çıkar nûn olsa ger ol

Bu taht-ı maḥrec-i lâma berāber

Eğer o nûn olsa dil ucundan çıkar (bu da) lâm’ın çıkış yeriyle beraberdir.

Daḥi rā maḥreci nûna qarībdir

Ve lâkin zahr-ı re’s-e meyl idübdür

Rā mahreci dahi nûn’a yakındır ve lakin (dil) ucunun arkasına meyledilince (çıkarmak).

Çıkırsar tã’ dâl tâ re’s-i dilden

Muḥakkaḳ üst öñ dişler dibinden

Muhakkak tā, dāl, tâ (harfleri) dilin ucu ile üst ön dişlerin dibinden çıkar.

Su'âl itseñ şafire ḥarflerinden

Di öñ dişler ucu mâ-beynlerinden

Safire harflerini soruyorsan (eğer) ön dişler ile (dil) ucu arasındadır de.

Çıkar muḳâbil olsa dil bu beyne

Şafire didiler zâ şād sîne

Zâ şād sîn (harflerine) şafire dediler (ve eğer) dil bu aralığa mukabil olsa (bu sesler) çıkar.

Bu zâ' ü zâl ü şâ taraf-ı dilden

Çıkıser üst öñ dişler ucundan

Zâl, şâ ve zâ' (harfleri) bu dil (ucu) tarafı ile üst ön dişlerin ucundan çıkar.

Bu üst öñ dişlerin ucu varıb hem

Degerse alt tudaḳ karnına muḥkem

Hem bu üst ön dişlerin ucu alt dudak karnına sağlam (bir şekilde) değerse (ey birader)

Çıkar fâ bu aradan ey bürâder

İki dudakda vâv yâ²³⁸ mîm muḳarrer

Ey birader fâ çıkar bu aradan (ve) iki dudak (arasından da) vâv, bâ, mîm'in (çıkması) kararlaştırmıştır.

²³⁸ Sehven "yâ" yazılmıştır; bu harf "bâ" harfi olmalıdır. Müstensih hatasıdır.

Ḥurūfdan ğunne ‘add olması ma‘lūm

Didiler aḡa maḡrec oldu ḡayṣūm

Ġunne harflerden sayılması malumdur (ve) onun mahreci ḡayṣūm oldu dediler.

Şıfât-ı lâzıme bil on yedidir

Onı şāḡib zıdd olmayan yedidir

Harflerin Sıfatları Babı
[35. – 65. Beyitler]

Lazım sıfatlar on yedidir (bunu iyi) bil (ve bu sıfatlardan) zıddı olmayan yedidir.

Cehir rıḡve istifâl fetḡ muşmet

Bu beşi zıdlarıyla ile ‘ışmet

Cehr rihve istifâl, infitah ve musmet bu sıfatlar ve (bunların) zıtları ile ısmet (sıfatı toplam on bir eder).

‘Ale’t-tertib zıkr it zıdlarını

İdiser keşf anuḡ mefhûmlarını

(Sen bu sıfatların) tertip üzeri zıtlarını zikret (ki) onların manalarını keşf edesin.

Hems nefes cereyânı nuḡukda

Ola feḡassehu şaḡşun seketde

Hems feḡassehu şaḡşun seket harflerini söylerken nefesin (harfle beraber) akmasıdır.

Ecid kaḡın beket ḡarf-i şedîde

Nefesle şavt-ı cery olmaz nuḡukda

Ecid kaḡın beket şiddet harfleri (olup) söylerken nefesle (harfin) akış sesi olmaz.

Didiler **lin** ‘**umer** dir mâ-beynde

Ki ya ‘ni beyn-i riḥve ve’ş-şedîde

Rihve ve şedîde arasındaki harflere lin ‘umer dediler.

Bularda mu‘teber cery ḥabisdir

Ki ba‘zı cerâ bazı muḥbesdir

Bunlarda muteber olan (ses) akışının hapsolmesidir ki bazen akar bazen hapsolur.

Ḥurûf-ı **ḥuşşa zağtın kız** muḥarrer

Aḥa müste‘liye ismiñ virdiler

Belirli (olan) ḥuşşa zağtın kız harfleri (ki) onlara isti‘lâ (harfleri) ismini verdiler.

Diliñi üst çeneye kaldurub hem

Oḡu bu ḥarfleri tefḥîm-i muḥkem

Hem dili üst çeneye kaldırıp bu (isti‘lâ) harflerini sağlam bir kalınlıkta oku.

Ḳapayub muṭbıkada ağıñ ey yâr

Oḡu ḥarflerini tefḥîm her bâr

Ey dost mutbika harflerinde ağızını kapayıp her defasında tefḥîm oku.

Ḥurûfi şād’ ü zād’ ü tā ü zādır

‘Aceb tağlîz ü tefḥîme sezâdır

Şād’, zād’, tā ve zā harfleri garip bir şekilde kaba ve kalın okumaya layıktır.

Di müzlağ ferre min lüb harflerine

Zelağ dirler dudak dil uçlarına

Ferre min lüb harflerine müzlağ de (ve) dudak dil uçlarına da zelağ derler.

Bunun zıddına muşmate dinildi

Ğulağ dut şamta ne ma'nâ virildi

Bunun zıddına muşmate (harfleri) denildi, sessizliğe kulak ver (bak) ne mana verildi.

Ola ħurûf-ı aşliyesi anuğ

Rubâ'î ve ħumâsî bu kelâmın

Bu kelamın aslî harfleri rubâ'î ve ħumâsî olsun.

Gerek anda ħurûf-ı müzliğadan

Kelime ola taħfif seğilden

(İsmât harfleri) ağır olan müzlağ harflerinden kelimelerde (okunurken) daha hafif ola.

Bu on aşĥâb-ı zıdd kim zıkr olundu

'Adîmü'z-zıdd olanı söyle imdi

(Ey dost) bu on tane zıt sahibi (sıfatlar) zıkr olundu, şimdi (ise) zıddı olmayanı söyle.

Şafire şavt-ı zâide dinildi

Mağâricde ħurûf zıkr olundu

Safir (sıfatına) fazla, ilave ses denildi (ve) mahreçlerde harfleri zıkr olundu.

Hurūf-ı kâlkale kim **kuṭbu ceddir**

Muḳalkal maḥrec olan beş ‘adeddir

Kuṭbu ced (harfleri) ki kalkale harfleridir (ve) kalkale mahreci beş adettir.

Bu vâv yâ harf-i lîn olmaḳ muḳarrer

Eger sâkin olurlar ise anlar

Bu vâv, yâ (harfleri) eğer sakin olurlar ise lîn harfleri olması karar kılınmıştır.

Ola meftûḥ mâ-ḳablları hem

Deyilür lîn anlara de-mâ-dem

(Bu vâv ve yâ harflerinin) öncesi fetha olurlar ise devamlı olarak onlara lîn (harfleri) denilir.

Muşaḥḥaḥdur sübûtı inḥirāfiḥ

İder lâm rā da meyl ucı lisânıḥ

İnhiraf (harflerinin) sabitliḡi tashih edilmiştir (ve bu sıfatın iki harfi olan) lâm ve rā dil ucuna meyl eder.

Daḥi tekrârı var bi’l-ḳuvve rāda

Degil bi’l-fi’il câiz bu arada

Rā’nın kabiliyetinde tekrar etmek dahi var, bu arada (bunu) fiilen yapmak caiz değildir.

Diliḥ ḥıfz eyle bi’l-fi’il ‘amelden

‘Ali el-Kāriyi²³⁹ bırakma elden

Dilini (bu gibi) amellerden kendin çalışarak kuru (ve sakın) Ali el-Kāri’yi de elden bırakma.

Tekerrür irti‘dâ-i re’sse dirler

Ki ya‘ni dil başı mahrecde ditrer

Yıldırım çarpmış gibi başın titremesine tekerrür derler ki yani dilin ucunu mahreçte titret (demektir).

Mücerred dilde olur mı tekerrür

Bulunmayınca mahrecde teğarrur

Mahreçte (harf için) karar bulunmayınca, tek başına dilde (hiç) tekerrür olur mu?

Dilin başı varıcağ mahrecine

Dolub bir daği tekrâr urmasına

Dilin başı (harfin) mahrecine varınca (mahreç boşluğu) dolup da tekrar bir daha (dil mahrece) vurunca (tekerrür olur)

Urıcağ bir daği gör kim no’liser

Ki bir harf iki iki dörd olıser

(Dil mahrece) bir defa daha vurduğunda gör ki ne oluyor, bir harf iki iki dört ediyor.

²³⁹ “Herat’ta doğdu. İlk tahsilini burada yaptıktan sonra Mekke’ye gitti ve oraya yerleşti. Mekke’de Müttakî el-Hindî, İbn Hacer el-Heysemî ve Allâme Kutbüddin el-Mekkî gibi alimlerden ders aldı. Başta fıkıh ve hadis olmak üzere kıraat, tefsir, akaid ve kelâm, tasavvuf, tarih, dil ve edebiyat alanlarında devrinin önde gelen âlimleri arasında yer aldı. Kıraat ilmine olan vukufundan dolayı el-Kāri veya genel olarak Molla Ali el-Kāri diye anılır. Resmî hiçbir görev kabul etmedi. Sülûs ve nesih yazıda mahir idi. Geçimini, kenarına tefsir ve kıraatla ilgili açıklamalar koyduğu mushaflar yazmakla sağladı.” Ahmet Özel, “Ali el- Kāri”, *DİA*, II. Cilt, 1989, s. 403.

Şıfatdan şaydılar tekrarı rāda

Bilüb itmeyeler anı edâda

Rā'nın tekrarını sıfattan şaydılar (bunun için) bilip de onu eda ederken yapmamazlık etmesinler.

Bunu bilmek gerek ferd ü ferîde

Bu ma' nâ zıkr olundı Ca'berîde²⁴⁰

Her kadın ve erkek bilmesi gerek (zira) bu mana Caberî'de zikrolundu.

Tefeşşî intişâr-ı şavta dirler

Bu da maḥşûş şîne ey bürâder

Ey birader tefeşşî sesin yayılması derler bu da şîn (harfine) mahsustur.

Didiler daḥi zâda istitâle

Uzadub maḥrecinde lâ-muḥâle

Žād (harfini) mahrecinde mümkün olduğu kadar uzatılmasına dahi istitâle (sıfatına haizdir) dediler.

Kelâmu'llâha tertîl ḥatm lâzım

Derûnî ḥidmetine ol mülâzım

Tecvîdi Bilme Babı
[66. – 79. Beyitler]

Allah'ın (hidayet için indirdiği) kelamına tertîl ile hatim lazım (ve) hizmetine gönülden hizmetine asker ol.

²⁴⁰ “Ca'berî (ö.732/1332) tam adı Burhânüddin Ebû İshâk İbrahim bin Ömer b. İbrahim b. Halil olan Kıraat ilminde temayüz etmiş muhaddis ve fakih bir âlimdir.” M. Kemal Atik, “Ca'berî”, *DİA*, VI. Cilt, 1992, s. 527, 528.

Muḳaṣṣır olur iseñ hıdmetine

Yüzüñ ḳara olur Hıḳ hıdmetinde

(Kur'an'nın) hizmetinden (yapabilirken yapmayıp çekinerek) kusur işlersen, Hak'a (ait bu) hizmetinde yüzün kara olur.

Ki zîrâ emri rettil geldi muṭlak

*Ve rette 'l-nâhu tertîlâ*²⁴¹ didi Hıḳ

Kur'an'ı tertîl ile okuma emri mutlak (kesin bir şekilde) geldi zira ki Hak (olan Allah), *ve rettelnâhu tertîlâ* dedi.

Bu vechile rasûle oldu nâzil

O Sulṭânile bize oldu vâşıl

(Kur'an) bu vechile peygambere indirildi ve Sultan (olan Hz. Muhammed) ile bize ulaştı.

Tilâvetiñ daḫi ol hılyesidir

Ḳırâ'atle edânuñ zînetidir

O (peygamber) tilavetin dahi güzeli ve (Kur'an'ı) kıraatle okumanın da süsüdür.

İşit ta 'rîfîni tecvîdiñ ey yâr

Çıḳarmaḳ maḫrecinden ḫarf her bâr

Ey dost 'harfi her defa mahrecinden çıkarmak' şeklinde olan tecvidin (bu) tarifini işit.

---

²⁴¹ Furkan Suresi, 32. ayet.

Şıfât-ı lâzimesine tamâmet

Daği 'ârızısına itmek ri'âyet

(Harfleri) lazım sıfatlarına ulaştır (ve) dahi ârızî (sıfatlarına da) uymak gerekir.

Telaffuz eylemek harfiñ nazîrin

Ki kendü gibi dimekdür şebîhin

Harfin benzerini telaffuz eylemek ki (buna) kendi gibi benzerini demektir.

Mükemmel ola itmeye tekellüf

Diye luţfile çekmeye te'essüf

(Harfin çıkışı) yapmacık değil mükemmel olup, (harfi) güzellikle söyleyip (sonra) teessüf çekememeli.

Meşâyiğ hizmetine ol müdâvim

Daği tekrârıñ olsun dilde dâim

(Bu işin üstadı olan) bir şeyhin hizmetine devam et (ve dahi) daima dilinde tekrarın olsun.

Gerekdir aḥz için üstâd-ı hâzîk

Ol edâsı anuñ nakle muvâfiḳ

İşinin ehli bir üstattan (bu ilmi) almak gerekir, (çünkü) onun edası (okunuşu) nakle uygundur.

Nuḳülle ḳaşrile ḥuşûle gelmez

Mücerred 'âqlile tecvîd olmaz

Sadece akıl ile tecvit olmaz ve (bu) nakiller/rivayetler kısaltılmak ile (tecvit) meydana gelmez.

Zamânımızda alsın muhtelifden

Edâları çoğının münharifden

(Bu ilmi öğrenmek isteyen) günümüzde farklı (üstadlarda bu ilmi) alsın (yoksa Kur'an'ı) kıraat edenlerin çoğu doğru yolda gitmeyenlerdendir.

Mücerred nakl iden hayrette kalmış

Kiminiñ nakli yok şıfrü'l-yed olmuş

(Bu ilmi) sadece nakleden hayrette kalmış, kiminin (ise bu ilmi) nakli yok (bu yüzden) elleri boş kalmış.

Mürakkağdur hurûf-ı müstefile

Anı elbetde sen terkîk eyle

İnce Okunanların Babı
[80. – 91. Beyitler]

Müstefile harfleri incelmıştır, elbette onları sen (okurken) terkîk eyle (ince oku).

Elif lafzını tefhîmden hazer it

Şebîhinde de tağlîzden güzer it

Elif lafzını tefhîmden sakındır ve benzerinde de kaba söylemekten kaçındır.

E'ûzü ihdinâ Allâhü el-ğamd

Derûnî ihtimâm lâzım mücerred

E'ûzü, ihdinâ, Allâhü, el-ğamd (bunlara) sadece gönülden bir hürmet lazımdır.

Lenâ ve 'l-yetelaṭṭaf²⁴² ve 'ale'llâh²⁴³

Ve lâ 'z-zâllîne²⁴⁴ sümme lâ-m-ı li'llâh

Lenâ, ve'l-yetelaṭṭaf, ve 'ale'llâh ve lâ 'z-zâllîne sonra li'llâh'ın lâmı...

Oğuyunca bularıñ lâmlarını

Dağı *maḥmaşa²⁴⁵maraz²⁴⁶* mîmlerini

(Yukarı beyitte geçen kelimelerin) lâm'larını (ve dahi) *maḥmaşa* (ile) *maraz*'ın mîmlerini okuyunca...

Bihim²⁴⁷ barḳun²⁴⁸ bizî²⁴⁹ bâṭıl²⁵⁰ da bâlar

Mürakkağ dağı anlar ey bürâder

Ey birader *bihim, barḳun, bizî, bâṭıl*'da ki bâ'lar dahi incedir.

Şedîde ile cehre sen ḥarîş ol

Ki anlar cîm ü bâda na't-i maḳbûl

Sen, şedîde (harfileri) ile cehr (harflerine) hırslı ol, ki onlar cîm ve bâ'da kabul edilen vasıflardır.

Mişâli *rabvetin²⁵¹ ḥubbi²⁵² eş-sabr²⁵³*dır

²⁴² Kehf Suresi, 19. ayet.

²⁴³ Maide Suresi, 11. ayet.

²⁴⁴ Fatiha Suresi, 7. ayet.

²⁴⁵ Maide Suresi, 3. ayet.

²⁴⁶ Bakara Suresi, 10. ayet.

²⁴⁷ Bakara Suresi, 15. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

²⁴⁸ Bakara Suresi, 19. ayet.

²⁴⁹ Nisa Suresi, 36. ayet.

²⁵⁰ Araf Suresi, 138. ayet.

²⁵¹ Mûminûn Suresi, 50. ayet.

²⁵² Bakara Suresi, 165. ayet.

²⁵³ Asr Suresi, 3. ayet.

Dağı *üctüſset*²⁵⁴ *hıccü*²⁵⁵ *el-feçr*²⁵⁶ dir

Misal olarak *rabvetin*, *hubbi*, *es-şabr*, *üctüſset*, *hıccü*, *el-feçr* (kelimeleri)dir.

Ĥurûf-ı kâlkale kim **ķuķbu cedd**ir

Muķalkal olmağa sükûn ſartdır

Kalkale harfleri ki ķuķbu ced (harfleri)dir (ve ayrıca) kalkale olması için sükûn ſarttır.

Beyân lâzımdurur ĥâl-i vaşılđa

Vaşılđan ebyen olurlar vaķıfđa

(Kalkale harflerini) vasıl ĥâlinde açık olması lazımdır (ve) vakıfta ise vasılđan daha açık olurlar.

*Aĥtabu*²⁵⁷ *ĥaſĥaſa'l-Ĥak*²⁵⁸ ĥâlarını

Beyân it anlarıĥ mehmûslarını

Aĥtabu, *ĥaſĥaſa'l-ĥak* (kelimelerinin) ĥâ'larını (ve) onların hems sıfatlarını beyan et.

Dağı *yeſtûne*²⁵⁹ *yeſķûn*²⁶⁰ *müſteķîm*²⁶¹de

Şafireyi beyân it cümlesinde

Yeſtûne, *yeſķûn* ve *müſteķîm* (kelimelerin)de (ve) cümlesinde dahi safire (harflerini) beyan et.

²⁵⁴ İbrahim Suresi, 26. ayet.

²⁵⁵ Âl-i İmran Suresi, 97. ayet.

²⁵⁶ İsra Suresi, 78. ayet.

²⁵⁷ Bu kelime Neml Suresi'nin 22. ayetinde “ اءطء ” ſeklinde geçmektedir.

²⁵⁸ Yusuf Suresi, 51. ayet.

²⁵⁹ Hacc Suresi, 72. ayet.

²⁶⁰ Kasas Suresi, 23. ayet.

²⁶¹ Fatiha Suresi, 6. ayet.

Oğunur rā' -i meksûre murađđak

Kesirden Őnra da bűyle muđakđak

Rā'lar Babı
[92. – 98. Beyitler]

Kesreli rā (harfi) ince okunur (ve) kesirden sonra da bűyle muhakkaktır.

Eger sâkin olursa emr bűyle

Bu Őıkda iki Őart var anı sűyle

Eđer sakin olursa emir bűyle, bu iki Őıkta Őart var (Őimdi) onu sűyle.

Eger rā harf-i isti'lâdan evvel

Değilse ince okunur muğaşşal

Eğer rā (harfi) isti'lâ harfinden evvel denilirse hulasa kısa okunur.

Daği mâ-đablınđa kesresi hem

Olursa aŐlîye terkîk muğkem

Hem (rā harfinin) űncesi dahi aslı kesre olursa kuvvetle terkîk (olur).

İdüb farkında đurrâ'lar đilâfi

Đâfiđ kesrinden içün ihtilâfi²⁶²

Đâf (harfinin) kesresinden (dolayı) kıraat imamları (bu konu hakkındaki) farklılığı gűrdükleri iđin...

İki vech űzre anı ođudılar

Đasendür ikside anuğ didiler

²⁶² “فَرْقِ kelimesindeki harf-i isti'lâda kesre bulunduğu için hulf vardır. (Yani hem kalın hem ince okunabilir.)” Ramazan Pakdil, a.g.e., s. 206.

(Bu rā harfi hakkında) iki vecih üzere onu okudular (ve) iki (kıraat da) hasendir dediler.

Müşedded olsa rā tekrîr gizle

Muħaffef olsa daħi emr böyle

Rā şeddeli olsa tekrîrini gizle²⁶³, muħaffef olsa dahi emir böyle(dir).

Olur *celâleni*ñ lâmi muħaffam

Eger mâ-ķablı fetħ ise yaħūd zamm

Lâmlar Babı
[99. Beyit]

Celâle'nin lâmi eğer önceki harf üstün veya ötre ise kalın olur.

Ĥurûf-ı **ħuşşa zağtın kıız** daħi hem

Gerekdür eylemek tefhîm muħkem

İsti'lâ ve Itbâk Babı
[100. – 116. Beyitler]

Hem ħuşşa zağtın kıız harflerinde dahi sağlam olarak tefhîm eylemek (kalın okumak) gerektir.

Ĥurûf-ı muṭbika tefhîm cânâ

Gerek tefhîm isti'lâdan aķvâ

Ey can mutbika harfleri tefhîm (olur ve tefhîm'in) gereği de isti'lâ sıfatında daha kuvvetli olmasdır.

'*Aşâ kâle* feħâmetde edâda

'*Aşâda kâleden* olur ziyâde

Kıraat ederken '*aşâ* (ve) *kâle* (kelimelerinde) '*aşâ*'da (tefhîmin büyüklüğü) *kâle*'den fazla olur.

²⁶³ Yani tekrîr sıfatındaki dil titreşimini hafif yap! Kaba bir titreşim yapma.

*Eḥattü*²⁶⁴ lafzı *besattü*²⁶⁵ dahi hem

Beyân itmeklik ıtbâkını elzem

Hem *eḥattü* (ve) *besattü* lafızlarının ıtbâkını dahi beyan etmek en lazım (iştir).

*Elem nahlük*²⁶⁶de isti‘lâ-i kâfi

Beyân da eylediler ihtilâfı

Elem nahlüküm’de kâf harfinde isti‘lâ sıfatından dolayı ihtilaf eylediler.

Ri‘âyet ihtilâfına eḥakkdır

Kâfiñ idgâmı kâfda müttefikdir

Bu ihtilafı gözetmek daha iyidir (ancak) kâf harfinin kef harfine idgamında ittifak (hâlinedirler.)

Sükûn-ı sâkine cânâ ḥarîş ol

Budur ḥüsn-i edâ edâ-(y)i maqbûl

Ey can, sakın sükûna düşkün ol (çünkü) makbul olan ve güzel okuyuş budur.

Aḡa ez-cümle mişâldür *ce‘alnâ*²⁶⁷

Dahi *en‘amte*²⁶⁸ *mağzûb*²⁶⁹ *zalelnâ*²⁷⁰

²⁶⁴ Naml Suresi, 22. ayet.

²⁶⁵ Maide Suresi, 28. ayet. (Bu kelimenin aslı بَسَطْتُ iken eserde metninde yanlış harekelendirilmiştir.)

²⁶⁶ Mürselât Suresi, 20. ayet.

²⁶⁷ Bakara Suresi, 125. ayet.

²⁶⁸ Fatıha Suresi, 7. ayet.

²⁶⁹ Fatıha Suresi, 7. ayet.

²⁷⁰ “Ayette ve *Mukaddime* metninde bu kelime “zi” harfi ile değil; “dât” harfi şeklinde geçmektedir Tokâdî’nin şerhinde müstensih hatası söz konusudur.” Selahattin Öz, “İbnü’l-Cezerî’nin Mukaddime’sinin Mehmed Emin Tokâdî’ye Ait Manzum Tercümesi ve Değerlendirilmesi”, *Hitt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 27, 2015, s. 167.

Ce *‘alnâ*, en *‘amte* (ve) dahi *zalelnâ* bunlar gibi (kelimeler) ona misaldir.

*‘Asâ*²⁷¹ *mahzûra*²⁷² nı bir hûşca söyle

Olarıñ infiţâhın hâliş eyle

‘Asâ ve *mahzûra* (kelimelerini) hoş bir şekilde söyle ve dili damaktan ayırarak açıklığını sağlam yap.

*‘Asê*²⁷³ *‘aşānıñ* olmaya şebîhi

Dañi *mahzûr*²⁷⁴ nıñ *mahzûr*²⁷⁵ a şebîhi

‘Asê (kelimesi) *‘aşānıñ* (okunurken) benzeri olmasın ve de *mahzûr* nıñ (kelimesi okunurken) *mahzûra* benzemesin.

Dañi tâ’ ile kâfıñ şiddetine

Ri’âyet kııl olarıñ hiddetine

(Hem) dahi tâ’ ile kâf (harfleri) nin şiddetine ve onların hiddetine riayet et.

Misâli *şirkiküm*²⁷⁶ dür *fitneten*²⁷⁷ hem

Olara *teteveffâhüm*²⁷⁸ da munzam

Misal olarak *şirkiküm* hem *hitneten* (kelimesidir), *teteveffâhüm*’de en mükemmel şekilde olur.

---

²⁷¹ Taha Suresi, 121. ayet.

²⁷² İsrâ Suresi, 20. ayet.

²⁷³ İsrâ Suresi, 79. ayet.

²⁷⁴ İsrâ Suresi, 57. ayet.

²⁷⁵ İsrâ Suresi, 20. ayet.

²⁷⁶ Fâtır Suresi, 14. ayet.

²⁷⁷ Enfâl Suresi, 25. ayet.

²⁷⁸ Nahl Suresi, 28 ve 32. ayet.

Teķārüb cins mişliğ gözle hâlin

Olursa ĥarf-i ûlâları sâkin

(Harflerin) cinslerinin yakınlık hallerini gözle, birinci harfleri sakin olursa (eğer)...

Oliser şânîde idğâm ona

Mişâl anlara *ķul rabbi*²⁷⁹ ve *bel lâ*²⁸⁰

İkincide onu idgam yap, misal olarak bunlara *ķul rabb* ve *bel lâ* (kelimeleridir).

Eğer olursa ûlâ ĥarf-i medden

O izhâr olur ancak ol sebebden

Eğer (sakin) ĥarf-i medden evvel olursa, bu sebepten dolayı ancak izhar olur.

Mişâl *ķâlû* ve *hüm*²⁸¹ *fi yevm*²⁸² ey yâr

Teķārüb cins için müsteşniyât var

Ey dost (buna) *ķâlû* ve *hüm* (ile) *fi yevm* misaldir, cins (harflerin) yakınlığı için istisnalar vardır.

Biri *sebbihhü*²⁸³ biri *ķul ne ‘am*²⁸⁴ dır

Biri *tüziğ ķulûbe*²⁸⁵ *felteķam*²⁸⁶ dır

Biri *sebbihhü* biri *ķul ne ‘am* dır (ve) biri *tüziğ ķulûbe* ve *felteķam* (kelimeleri)dir.

²⁷⁹ İsra Suresi, 24. ayet.

²⁸⁰ Müddesir Suresi, 53. ayet.

²⁸¹ Şuara Suresi, 96. ayet.

²⁸² Mearic Suresi, 4. ayet.

²⁸³ İnsan Suresi, 26. ayet.

²⁸⁴ Saffat Suresi, 18. ayet.

²⁸⁵ Âl-i İmran Suresi, 8. ayet.

²⁸⁶ Saffat Suresi, 142. ayet.

Muḥakkaḳ zâd zâdan ey birâder

Zâ – Zî – Ze Bâbı
[117. – 130. Beyitler]

İki şeyle temeyyüz olur muḳarrer

Ey birader doğrusu zâd (harfi) zâ (harfin)den iki şeyle kararlı bir şekilde ayrılır.

Biri maḥrec birisi istiṭâle

Mümeyyiz anlar ile lâ-muḥâle

(Bu iki harfin) biri mahreç birisi (de) istitâle(dir), mümeyyiz olan (bu iki harfin) birbiriyle bağlantısı olmadığını anlar.

Bu Ḳur’ânda gelen zâ’ et tekrâr

Uşûl-i maddelerin cümle ey yâr

Ey dost, Ḳur’anda gelen (yazılmış olan) zâ’lârı ve usûl maddelerinin tamamını tekrarla.

Getürdik bu arada ḳaşd-ı mücmel

‘Aliyyü’l-Ḳârîde zikri mufaşşal

Aliyyü’l-Ḳârî’de açıkça zikredilen (bu meseleleri biz) bu arada özet olarak (yazmayı) niyet ederek bir araya getirdik.

Biri *za* ⁿ287 biri *zıl* ²⁸⁸ *eż-zahr* ²⁸⁹dır

Biri *użmün* ²⁹⁰ *el-ḥıfzu* ²⁹¹ *eykız* ²⁹² *zahr* ²⁹³dır

²⁸⁷ Nahl Suresi, 80. ayet.

²⁸⁸ Bakara Suresi, 57. ayet.

²⁸⁹ Rum Suresi, 18. ayet; Nur Suresi, 58. ayet.

²⁹⁰ ‘‘Kur’an’daki ‘‘azîm’’ ifadesinin yerine hem İbnü’l-Cezerî’nin *Mukaddime*’sinde hem de Tokâdî’nin şerhinde عظم (‘użmi) kelimesi kullanılmaktadır.’’ Selahattin Öz, a.g.e., s. 168.

²⁹¹ Bakara Suresi, 238. ayet.

²⁹² Kehf Suresi, 18. ayet.

²⁹³ Bakara Suresi, 101. ayet.

Biri *za* 'n biri *zıll* (ve) *ez-zahr*' dir (ve) biri *'uzmün*, (diğerleri de) *el-hıfzu*, *eykız*, *zahr* (kelimeleri)dir.

Biri *unzur*²⁹⁴ biri *lafz*²⁹⁵ *el-'azm*²⁹⁶ dir

Daği *zâhir*²⁹⁷ *lezâ*²⁹⁸ *uğluz*²⁹⁹ *kazım*³⁰⁰ dir

Biri *unzur* biri *lafz* (ve biri) *el-'azm*' dir (ve) daki *zâhir*, *lezâ*, *uğluz*, *kazım* (kelimelerdir).

*Şuvâzu*³⁰¹ *zufрін*³⁰² *intezur*³⁰³ *zamâ*³⁰⁴ dir

*Zalâm*³⁰⁵ *ezfer*³⁰⁶ *zannâ*³⁰⁷ *zalâm* dir

Şuvâzu, *zufрін*, *intezur*, *zamâ*, *zalâm*, *ezfer*, *zannâ*, *zalâm* (kelimeleri)dir.

Biri *zılli*³⁰⁸ biri *zalte*³⁰⁹ muğarrer

*'İzîn*³¹⁰ den mâ' adâ ve *'iz*³¹¹ ey birader

Ey birader biri *zılli* biri *zalte* ve *'izîn*' den başka *'iz* (kelimelerinde) karar kılınmıştır.

²⁹⁴ Bakara Suresi, 162. ayet.

²⁹⁵ Kalem Suresi, 18. ayet.

²⁹⁶ Bakara Suresi, 259. ayet.

²⁹⁷ Enam Suresi, 120. ayet.

²⁹⁸ Mearic Suresi, 15. ayet.

²⁹⁹ Âl-i İmran Suresi, 159. ayet.

³⁰⁰ Âl-i İmran Suresi, 134. ayet.

³⁰¹ Rahman Suresi, 35. ayet.

³⁰² En'âm Suresi, 146. ayet.

³⁰³ En'âm Suresi, 158. ayet.

³⁰⁴ Tevbe Suresi, 120. ayet.

³⁰⁵ Bakara Suresi, 17. ayet. (ayette *ظُلَمَاتٍ* diye geçmektedir.)

³⁰⁶ Fetih Suresi, 24. ayet.

³⁰⁷ Bakara Suresi, 46. ayet.

³⁰⁸ Nahl Suresi, 58. ayet; Zufuf Suresi, 17. ayet. (ayetlerde *ظَلَّ* diye geçmektedir.)

³⁰⁹ Taha Suresi, 97. ayet.

³¹⁰ Hicr Suresi, 91. ayet.

³¹¹ Bakara Suresi, 66. ayet.

Biri *zaltüm*³¹² biri *zallû*³¹³ *nezall*³¹⁴ dır

Biri *zallet*³¹⁵ biri *fezzan*³¹⁶ *nazar*³¹⁷ dır

Biri *zaltüm* biri *zallû* (biri) *nezall*' dır (ve) biri *zallet* biri *fezzan* (biri de) *nazar*' dır.

Velâkin zâdladır veyl [ü] helde³¹⁸

Hem evvelki Kıyâmet sûresinde

Fakat Muttaffifin ve İnsan sureleri ile öncesindeki Kıyâmet suresinde zâd iledir.

Biri *yezlelne*³¹⁹ ile *muhtazır*³²⁰ dır

Biri *maḥzûr*³²¹ ki ol men '-i hacir³²² dir

Biri *yezlelne* ve *muhtazır* (kelimeleridir) biri ki *maḥzûr* (kelimesi olup) telaffuzu yasaktır.

Ġayz³²³ da zâ iledir ey birâder

Velâkin Ra 'd Hûdda zâd muḳarrer

³¹² Vakıa Suresi, 65. ayet.

³¹³ Hicr Suresi, 14. ayet.

³¹⁴ Şuara Suresi, 71. ayet.

³¹⁵ Şuara Suresi, 4. ayet.

³¹⁶ Âl-i İmran Suresi, 159. ayet.

³¹⁷ Bakara Suresi, 50. ayet.

³¹⁸ *وَيْلٌ* Mutaffifin suresinin ilk ayetinde geçen ilk kelimedir. Keza *هَلْ* kelimesi de İnsan suresinin ilk kelimesidir.

³¹⁹ Şura Suresi, 33. ayet.

³²⁰ Kamer Suresi, 31. ayet.

³²¹ İsra Suresi, 20. ayet.

³²² “Sözlükte “engellemek, yasaklamak, kısıtlamak” manasına gelen **hacir (hacr)** kelimesi, İslam hukukunda sözlük anlamıyla da bağlantılı olarak kişinin sözlü tasarrufunun hukukî geçerliliğinin engellenmesini ifade eder. Ancak hukukî niteliği ve sonuçlarında ciddi bir görüş ayrılığı bulunmasa da hacrin tarifinde fıkıh mezhepleri ve fakihler arasında bazı farklılıklar mevcuttur. Fakihlerin çoğunluğu hacri “kişiyi malî tasarruftan menetme”, Hanefî fakihleri de “kişiyi sözlü tasarruftan menetme” veya daha teknik bir ifadeyle “sözlü tasarrufun hukukî geçerliliğinin engellenmesi” (Haskefi, VI, 143) şeklinde tarif eder. *Mecelle*'de hacir, “bir şahs-ı mahsûsu tasarruf-ı kavlisinden men” olarak tanımlanır (md. 941).” H. Yunus Apaydın, “Hacir”, *DİA*, XIV. Cilt, 1996, s. 513.

³²³ Âl-i İmran Suresi, 119. ayet.

Ey birader *ğayz* (kelimesindeki *zâ*) *zâ* ile, fakat Rad, Hud (surelerin)de *zâd* ile (yazılması) karar kılınmıştır.

Birisi *ħazz*³²⁴dır ol *ħaşş* ‘*âmme*

Mu^ğârin olmasa ‘*ale*’*t-ṭa* ‘*âma*

(Diğer) birisi de *ħazz* (kelimesidir ve bu kelime Maun suresindeki) ‘*ale*’*t-ṭa* ‘*âm* (kelimesinden) hemen önce yazılan (ve *lâ yeħużzu* kelimesi karıştırılmamalıdır ve) *ħazz* her zaman *zı* ile yazılır (ve bu iki kelime birbirinden farklıdır).

Ki *zîrâ zâd* olıserdir ucunda

Emimme ihtilâf etdi *zanîn*³²⁵de

Ki *zâd* olur ucunda zira (kıraat) imamları *zanîn* (kelimesinde) ihtilaf eylediler.

Olursa *ṭâ* ‘*zâ*’ *zâda* mülâkî

Daḥi *zâd* ile *zâ tâya* telâkî

Dikkatli Olunması Gerekenler Babı
[131. – 137. Beyitler]

Ṭâ’ ve *zâ*’ (harfleri) *zâd* ile yan yana gelirse *zâd* ile *zâ* dahi *tâ*’ya kavuşur.

Temyîz itmek gerekdir birbirinden

Miṣâlîn *zıkr* kıl sen cümlesinden

Ayırt etmek gerektir (bunları) birbirinden, (bu yüzden) sen hepsinden örnekler zikret.

Ye ‘*azzü*’*z-zâlimü*³²⁶ *enḳaza zahrek*³²⁷

³²⁴ Âl-i İmran Suresi, 176. ayet.

³²⁵ Tekvir Suresi, 25. ayet. [Ayette *zâd* ile yazılıdır.]

³²⁶ Furkan Suresi, 27. ayet.

³²⁷ İnşirah Suresi, 3. ayet.

Ve ‘aztü³²⁸ zturra³²⁹ efaztüm³³⁰ cerâ leke

Ye ‘azzü’z-zâlimü, enkaza zahrek, ve ‘azte, izturra, efzatüm başına geldi (daha önce geçti biliyorsun.)

Cibâbühüm³³¹ ‘aleyhim³³² hâlarında

Beyânı şâfi kıl edâlarında

Cibâbühüm ve ‘aleyhim’in hâ (harf)lerinde okurken açıklığı anlaşılır kıl.

Müşedded olsa mîm ü nûn muḳarrer

Gerek izhâr-ı gunne ey birâder

Ey birader belirli mîm ve nûn müşedded olsa gunneli izhar gerekir.

Muḳârin olsa bâya mîm-i sâkin

Olur elbette ihfâ bil bu hâlîn

Sakin mîm bâ’ya yakın olsa (eğer) elbette bu hâl ihfa olur.

Daḫi izhâr olur sâir ḫurûfda

Hem ihfâdan ḫazer kıl vâv fâda

Diğer harflerde dahi izhar olur, hem vâv (ve) fâ’da ihfa yapmaktan sakın.

Muḫaḳḳaḳ nûn-ı sâkin tenvîn ey yâr

Olur idgām ihfâ ḳalb-i izhâr

Sakin Nun ve Tenvîn Babı
[138. – 144. Beyitler]

³²⁸ Şuara Suresi, 136. ayet.

³²⁹ Bakara Suresi, 173. ayet.

³³⁰ Bakara Suresi 198 ve Nur Suresi, 14. ayetler.

³³¹ Tevbe Suresi, 35. ayet.

³³² Fatiha Suresi, 7. ayet.

Ey dost mutlaka sakın nûn ve tenvînde izhar idgam ve ihfa'ya kalbolunur.

Eger tenvîn ile ya nûn-ı sâkin

Ĥurûf-ı ĥalka olursa muķârin

Eğer tenvîn veya sakın nûn boğaz harflerine mukarin olursa (bil ki...)

Di gil³³³ izhâr aña sen ey bürâder

Bu dört ĥükmün birisidir muķarrer

Ey birader sen ona gel izhar de, bu karar kılınmış dört ĥükmün birisidir.

Telâfi eylese lâm râya anlar

Muĥaķķaķ ģunnesiz idġâm olurlar

Onlar (yani tenvîn ve sakın nûn) lâm ve râ'yı tamamlasa (eğer) mutlaka ģunnesiz idgam olurlar.

Ger uğrarlarsa yû' min ĥarflerine

Me' al-ġunne dinür idġâmlarına

(Tenvîn ve sakın nûn) eğer yû' min ĥarflerine uğrarlarsa (bunların) idgamlarına me' al-ġunne denir.

Ve lâkin dört kelim dünyâ³³⁴ gibiler

İdüb izhâr idġâm itmediler

Ve lakin dünya gibi dört (adet) kelimedede izhar edip idgam itmediler.

---

³³³ Gel.

³³⁴ Bakara Suresi, 85. ayet.

Olurlar bâ katında iklâb anlar

Ve bâkî harf katında ihfâ olurlar

(Tenvîn ve sakin nûn) bâ'ya uğrarsa iklâb olur ve diğerk kalan harflere uğrarsa ihfa olurlar.

Fürû´-ı medd üçdür ey muhâsib

Biri lâzım biri câiz ü vâcib

Medleri Bilme Babı
[145. – 157. Beyitler]

Ey arkadaş meddin kısımları üçtür; biri lazım biri caiz (ve biri de) vaciptir.

Gelürse harf-i medden sonra sâkin

Vakıfda hem vasılda bil bu hâlîn

(Hem) vakıfta hem de vasılda harf-i medden sonra sakin gelirse bu durumu bil (ki...)

Ki dirler medd-i lâzım aña ey yâr

Aña medd-i mutavvel oldu miqdâr

Ki (buna) lazım med derler (ve) ona uzatılmış med (de) ölçü oldu.

Gelürse harf-i medd hemzedden evvel

İkisi bir kelimedede mükemmel

Hemze ve öncesinde med harfi ikisi bir kelimedede mükemmel (olarak) gelirse ...

Di aña medd-i muttaşıl-ı vâcib

Emimme oldılar kaşırını hâcib

(Bütün kıraat) imamları kısaltılmasında çekindiler, bu yüzden ona (hükmü) vacip muttasıl med de.

Ki rāzı cümlesi medd itmesine

Bir elifden ziyâde çekmesine

Ki (kıraat imamlarının) cümlesi bir eliften fazla çekilerek medd edilmesine razı(dır.)

Ziyâde olunan miqdârda anlar

İderler ihtilâfı ol erenler

(Kıraat ederken bir elif miktarından) fazla çekmelerde o imamlar ihtilaf ederler.

İkisi bir kelimedede değilse

O hemze başka kelimedede olsa

İkisi (yani elif ve hemze) bir kelimedede değil de o hemze başka kelimedede olsa (o vakit...)

Di aña medd-i munfasıl ey yâr

Ki zîrâ kaşırda tecvîz iden var

Ey dost ona munfasıl med de zira ki kasr (ile okumaya) cevaz veren var.

Bir elifden ziyâdeye vifâkı

Ki ya'ni itmediler ittifâkı

Bir eliften fazla (miktarında uzatmak) uygun (olup) ki bu noktada (imamlar) ittifak etmediler.

Olursa harf-i medden sonra sâkin

Vakıf sebebi ile bil me'âlin

Med harfinden sonra sakin olursa (bunun) manasını vakıf sebebi ile bil.

Bu başka medd-i 'ârîzdır didiler

Bunu câizde dâhil eylediler

Bu başka (bir med olub buna da imamlar) arız med dediler (ve) bunu caizde dahil eylediler.

Hurûfî eyle sen taḥsîn-i muḥkem

Olur vakf ibtidâ(y)ı bilmek elzem

Sen harfleri kuvvetli ve güzel (bir şekilde) çıkarsan evvela vakıf olur (ve bunu) bilmek elzem.

Didiler vakfî cânâ üç kısımdır

Biri tâmm biri kâfî ḥasendir

Vakıfları Bilme Babı
[158. – 169. Beyitler]

Ey can vakıf üç kısımdır dediler, biri tam biri kâfî (diğeri de) hasen'dir.

Eger vakf eylesen sen bir maḥallde

Kelâm irişse tamâma o ḥinde

Eğer sen bir yerde vakıf eylesen (ve) o zaman da kelam tamama erişse (yani söz tamamlansa)...

Ta'alluḳı daḥî mâ-ba'dına hem

Yoğısa lafz ma'nâda mu'ammem

Hem sonraki ile alakası dahi mana ve lafız itibariyle de yoksa...

Bu vakfa vakf-ı tâmm didiler ey yâr

Çıl ibtidâi mâ-ba' dile her bâr

Ey dost bu vakfa tam vakıf dediler, (bu yüzden) her defasında bir sonraki kelimededen başla.

Ta'alluk yalnız ma'nâda olsa

Di aña vakf-ı kâfi vakf olunsa

Alaka yalnız manada olsa (ve burada) vakıf olunursa ona kâfi vakıf de.

Kifâyet ider ibtidâ idersen

Eğer mâ-ba' din okuyub gidersen

Eğer sonraki kelimededen okumaya başlayıp devam edersen bu yeterlidir.

Eğer lafzen ta'alluk olsa ey yâr

Şonunda ibtidâ eyleme zinhar

Ey dost eğer lafzen alaka olsa sonunda sakın (durup da sonraki kelimededen) başlama.

Gerekdür bed'i mâ-ğablından anuñ

Meger âyet başı ola kelâmıñ

Onun öncesine ait kelimededen başlamak gerektir ancak sözün başı ayet olursa (bu istisna).

Şonunda bed'i tecvîz eylediler

Bu vakfa vakf-ı hasendür didiler

Sonunda başlamaya (imamlar) cevaz verdiler (ve) bu vakfa hasen vakıf dediler.

Tamâm olmayanuñ ğayrı kabîhdür

Ki ol kendü ihtiyârla vakfidür

(Kendisinden sonrakiyle lafız ve mana yönünden alaka bulunan ve kendisinde sözün) tamam olmadığı yerde (vakıf yapmak) kabîh'tir ki kişi (kaideye uymayıp) kendi tercihi ile vakıf (yapmış)tır.

Olursa vakf-ı ıztırârî nâ-çâr

Çıl ibtidâi mâ-ğablından ey yâr

Ey dost çaresiz ıztırârî vakıf (yani zorunlu olarak durmak) olursa hemen öncesinden (tekrar okumaya) başla.

Kelâmu'llâhda yokdur vakf-ı vâcib

Sebebsiz daħi yokdur vakfa hâcib

Allah'ın kelimasında vacip vakıf yoktur, vakıf (yapmak)tan dahi sebepsiz çekinmek yoktur.

Muħakkağ kaṭ'-ı mevşûli daħi tâ

Yazıldı muşhaf-ı 'Osmânda cânâ

Vasıl ve Kat' Bilme Babı
[170. – 198. Beyitler]

Ey can Hz. Osman'ın mushafında tâ (harfi) vasıl (bitişik) ve kat' (ayrı) olarak yazıldı.

Ki maḳtû' resm olan on kelimedür

Birisi anuḡ *en lâ melcee*³³⁵dür

Ki resm-i Osmanî'de maktû' (durulan) on kelime (var)dır, onlardan birisi *en lâ melce'e*'dir.

Bir *en lâ ilahe*³³⁶ Hûdda ma'lûm

Biri *lâ ta'budû*³³⁷ Yâsînde mersûm

Biri Hud suresinde malum *en lâ ilahe* (ve) biri Yasin'de *lâ ta'budû* (olarak) resmedilmiş (yazılmış)tır.

Dahi *lâ ta'budû*³³⁸ şâninci Hûdda

Biri *yüşrikne*³³⁹ kim ol Mümtehdinde

Hud suresinde dahi *lâ ta'budû* ikinci, biri de *yüşrikne* (kelimesi olarak) Mümtehine (suresinde)dir.

Biri *lâ tüşrik*³⁴⁰ oldu kim o Haccda

Biri *lâ yud hâlennehâ*³⁴¹ ki Nûnda

Ki biri Hac suresinde o *lâ tüşrik* (kelimesi) oldu (ve diğer) biri ki Kalem (suresinde) *lâ yud hâlennehâ*'dir.

Biri *te'lû'alâ*³⁴² *en lâ ekûle*³⁴³

Biri *en lâ yeķûlû*³⁴⁴ baķ bu ķavle

³³⁵ Tevbe Suresi, 118. ayet.

³³⁶ Hud Suresi, 14. ayet.

³³⁷ Yasin Suresi, 60. ayet.

³³⁸ Hud Suresi, 26. ayet.

³³⁹ Mümtehine Suresi, 12. ayet.

³⁴⁰ Hac Suresi, 26. ayet.

³⁴¹ Kalem Suresi, 24. ayet.

³⁴² Neml Suresi, 31. ayet.

³⁴³ Araf Suresi, 105. ayet.

³⁴⁴ Araf Suresi, 169. ayet.

Biri (Neml suresinde olan) *te 'lû 'alâ*, (diğeri Araf suresinde) *en lâ ekûle* (ve diğeri) biri *en lâ yekûlû* (olarak sen) bak bu söze.

Daği maqtû' dur *in mâ*³⁴⁵ Ra' adde

Vaşl-ı *emmâ*³⁴⁶ meftûh cümle yirde

Rad suresinde dahi *in mâ* ayrıdır, *emmâ* (sözcüğünün hemzesi) fethalı ise her durumda bitişik okunur.

Daği '*an mâ nühû*³⁴⁷ maqtû' resimde

Çat' *min mâ*³⁴⁸ Nisâ Rûm sûresinde

Resm-i Osmanî'de dahi '*an mâ nühû* ayrı (olmakla beraber) Nisa ve Rum surelerinde (yer alan) *min mâ* (dahi) ayrıdır.

Daği *min mâ*³⁴⁹ Münâfik sûresinde

Meşâhif muhtelif olubdur anda

Münafikûn suresindeki *min mâ* kelimesi mushaflarda farklı şekillerde yazılmıştır.

Çatı' dır daği *em men* *essese*³⁵⁰ de

Daği Fuşşileti³⁵¹ *zibhin*³⁵² *nisa*³⁵³ da

Tevbe, Fussilet, Nisa ve Saffat (surelerindeki) *em men* kelimesi de birbirinden ayrı şekilde yazılır.

³⁴⁵ Rad Suresi, 40. ayet.

³⁴⁶ Enam Suresi, 143. ayet.

³⁴⁷ Araf Suresi, 166. ayet.

³⁴⁸ Nisa Suresi, 25. ayet ve Rum Suresi 28. ayet.

³⁴⁹ Münafikûn Suresi, 10. ayet.

³⁵⁰ Tevbe Suresi, 109. ayet. [*Em men* kelimesi bu ayette geçmektedir.]

³⁵¹ Fussilet Suresi, 40. ayet

³⁵² Bu kelime Saffat suresinin 107. ayetinde geçmektedir. Bu kelime ile Saffat suresine atıf yaparak 11. ayette *em men* kelimesine işaret etmektedir.

³⁵³ Nisa Suresi, 109. ayet.

Daği maqtû‘udur ol *haysü mâ*³⁵⁴lar

Daği *en lem*³⁵⁵ ki hemzi feth olanlar

Haysü mâ (kelimeleri) dahi ayrıdır (ve) hemzesi fetha olan *en lem* dahi ayrıdır.

Kaı‘dır *enne mâ*³⁵⁶ En‘âmda ey yâr

Daği hemzesi feth olanda da var

Ey dost Enam (suresinde) *enne mâ* ayrı yazılır, bununla beraber hemzesi fetha olanlar da (ayrı) yazılır.

İki *yed‘üne*³⁵⁷ler Loqmân ü Hacda

Vuqû‘u hııaf Enfâl ü Nahilde

Lokman ve Hac (surelerindeki) iki *yed‘üne* (kelimesi ayrı olduğu gibi) Enfal ve Nahl (surelerinde de) ayrı olması ihtilâflıdır.

Daği maqtû‘ *külle mâ*³⁵⁸ muhaqqak

*Seeltümû*³⁵⁹ mükârininde ancak

(İbrahim suresinde yer alan) *külle mâ* dahi ancak *seeltümühü*’nün yanında ayrı yazılmıştır.

Muhaqqak ihtilâfı dört maħalde

³⁵⁴ Bakara Suresi, 144 ve 150. ayetler.

³⁵⁵ Enam Suresi, 131. ayet.

³⁵⁶ Enam Suresi, 134. ayet.

³⁵⁷ Hac Suresi, 62. ayet ve Lokman Suresi, 30. ayet.

³⁵⁸ İbrahim Suresi, 34. ayet.

³⁵⁹ İbrahim Suresi, 34. ayet. (ayetteki kelimenin sonunda yer alan ‘he’ metinde yer almamaktadır. Oysa kelimenin aslı *سالتموه* şeklindedir.

Nisâ A‘râf Mü‘minîn Mülkde

Nisa, Araf, Müminîn ve Mülk (surelerindeki) dört yerde mutlaka ihtilaf vardır.

Meşâhif muhtelif *kul bi’semâ*³⁶⁰

Daği *haleftümûnî*³⁶¹ ve *’sterev*³⁶²da

Farklı mushaflar *kul bi’semâ*, *haleftümûnî* ve daki *ve’ssterev* (kelimelerinde) farklı yazmışlardır.

Velâkin bu ikide ey birâder

Vasıl cânib-i şâfidir muqarrer

Ve lakin ey birader bu iki yerde vasıl yönünden belirli ve karışık değildir.

Daği maqtû‘ *fî mâ* on maħallde

İki *yebîû*³⁶³ *efzatüm*³⁶⁴ *iştehet*³⁶⁵de

Yebîû (kelimesinin geçtiği iki yer olan) Maide ve Enam sureleri ile *efzatüm* (kelimesinin geçtiği) Nur suresi ve *eştehet* (kelimesinin geçtiği) Enbiya suresindeki *fî mâ*’lar ayrı yazılır.

Daği *şânî Fe‘alne*³⁶⁶ *Vâkı‘a*³⁶⁷ *Rûm*³⁶⁸

³⁶⁰ Bakara Suresi, 93. ayet.

³⁶¹ Araf Suresi, 150. ayet.

³⁶² Âl-i İmran Suresi, 187. ayet.

³⁶³ Maide Suresi, 48. ayet; Enam Suresi, 165. ayet.

³⁶⁴ Bakara Suresi, 198. ayet ve Nur Suresi, 14. ayet.

³⁶⁵ Enbiya Suresi, 102. ayet.

³⁶⁶ “*Fe‘alne*” kelimesi ile Bakara suresinin 233. ayetine işaret etmektedir. “*fî mâ*” lardan biri de bu hizbin 240. ayetindedir. Ayrıca “*fe‘alne*” kelimesi de 240. ayette geçmektedir.

³⁶⁷ Vakıa Suresi, 61. ayet.

³⁶⁸ Rum Suresi, 28. ayet.

Kellâ Tenzîl³⁶⁹ Şu‘arâ³⁷⁰ ki ma‘lûm

Fe‘alne (kelimesinin geçtiği) Bakara (suresi) ile Vakıa ve Rum (surelerindeki *fi mâ’lar*) ve dahi Zümer ve Şuara (surelerindeki) *fi mâ’lar* ayrı yazıldığı malumdur.

Bakara ve Nahl³⁷¹de *eynemâ*³⁷²lar

Yazıldı muttaşıl *eyne* ye *mâ lem*

Bakara ve Nahl (surelerinde yer alan) *eynemâ* (kelimesindeki) *eyne*’ye *mâ lem* (kelimesi) bitişik yazıldı.

*Fe‘illem*³⁷³ muttaşıl Hûd sûresinde

Muḥakkakdur ki maḳtû‘ ğayrisinde

Hud suresinde (yer alan) *fe‘illem* bitişik iken, diğer yerlerde mutlaka ayrı yazılır.

Kehifle hem Kıyâmet sûresinde

Olub mevşûl *ellen*³⁷⁴ ikisinde

Kehf ve Kıyamet surelerinde (yer alan) *ellen* (kelimeleri) ikisinde de vasıl hâlinde (bitişik) yazılır.

Daḫi *keylâ*da mevşûl dört maḫallda

Ḥadîd³⁷⁵ Âl-i ‘İmrân³⁷⁶ ile Ḥacc³⁷⁷da

Keylâ (kelimesi) dört yerde (yani) Âl-i İmran ile Hac ve Hadid (surelerinde) bitişiktir.

³⁶⁹ ‘*Tenzîl*’ kelimesi ile kastedilen Zümer suresidir. Zümer Suresi, 3. ve 46. ayetler.

³⁷⁰ Şuara Suresi, 146. ayet.

³⁷¹ Nahl Suresi, 76. ayet.

³⁷² Bakara Suresi, 115. ayet, Nahl Suresi, 76. ayet.

³⁷³ Hud Suresi, 14. ayet.

³⁷⁴ Kıyamet Suresi, 3. ayet; Kehf Suresi 48. ayet.

³⁷⁵ Hadid Suresi, 23. ayet.

³⁷⁶ Âl-i İmran Suresi, 153. ayet.

³⁷⁷ Hac Suresi, 5. ayet.

Daḥi Ahzâbın ikincisi ey yâr³⁷⁸

Bu dörtden mâ'adâ maḳtû' her bâr

(Bu üç sure ile beraber) bir de Ahzab (suresinde geçen) ikinci (*keylâ*) kelimesi bitişiktir, bu dört yerden başka diğerleri ayrıdır.

Daḥi 'an men yeşâ³⁷⁹ men tevellâ³⁸⁰

Bularla yevme hüüm³⁸¹ maḳtû' ḥâlâ

Bununla beraber *men tevellâ*, 'an men yeşâ' (ve) bunlarla beraber *yevme hüüm* de her durumda ayrı yazılır.

Ḳaṭı'dur mâli hâzâ³⁸² iki yirde

Daḥi mâli'l-lezîne³⁸³ hâü lâ³⁸⁴ da

Mâli hâzâ iki yirde mâli'l-lezîne dahi hâülâ' da ayrıdır.

Yazılır ḳaṭı'la velâte ḥîn³⁸⁵den

Bu mervîdir imâmın muşhafından

Velâte ḥîn ayrı yazılır (zira) imamın mushafından bu şekilde rivayet edilmiştir.

Ve zenûhüm daḥi kâlûhüm ey yâr³⁸⁶

³⁷⁸ Ahzab Suresi, 50. ayet.

³⁷⁹ Nur Suresi, 43. ayet.

³⁸⁰ Hac Suresi, 4. ayet.

³⁸¹ Mümin Suresi, 16. ayet; Zariyat Suresi, 13. ayet.

³⁸² Furkan Suresi, 7. ayet; Kehf Suresi, 49. ayet.

³⁸³ Mearic Suresi, 36. ayet.

³⁸⁴ Nisa Suresi, 78. ayet.

³⁸⁵ Sad Suresi, 3. ayet.

³⁸⁶ Mutaffifin Suresi, 3. ayet. (iki kelime de bu ayette geçmektedir.)

Bular elbetde mevşül yazılurlar

Ey dost *kâlûhüm* ile *ve zenûhüm* (kelimeleri) bunlar elbette bitişik yazılırlar.

Elif lâm ile hâ' yâ-i nidâyı

Ki medhûlinden ayırma buları

Elif lâm ile hâ' ve nida yâ'sını ki dahil olduğu yerden bunları ayırma.

Yazıldı rahmetiñ tâsı muṭavvel

Yidi mevz'ide budur ḳavl-i a'del

Rahmet (kelimesinin) tâ'sı yedi yerde uzun yazıldı (çünkü) en doğru söz budur.

Bakara³⁸⁷ dahi A'raf³⁸⁸ ile Hûd³⁸⁹da

İki Zuhruf³⁹⁰da bir Meryem³⁹¹de Rûm³⁹²da

Hud ile Araf (ve) dahi Bakara (sureleri ile) Zuhruf'ta iki, Meryem'de (ve) Rum'da birer (yazıldı.)

Muṭavvel tâ-i *ni'met* ey bürâder

Ki on bir yerde yazıldı muḳarrer

Ey birader *ni'met*'in tâ'sı uzun olarak karar kılınmış, ki bu on bir yerde (de bu şekilde) yazılmış.

³⁸⁷ Bakara Suresi, 218. ayet.

³⁸⁸ Araf Suresi, 56. ayet.

³⁸⁹ Hud Suresi, 73. ayet.

³⁹⁰ Zuhruf Suresi, 32. ayet.

³⁹¹ Meryem Suresi, 2. ayet.

³⁹² Rum Suresi, 50. ayet.

Bakara³⁹³ da biri üçü Nahıl³⁹⁴ de

Velâkin üçü de Nahl âhirinde

Biri Bakara (suresinde) üçü Nahl'de (yazıldı) ve lakin bu üçü Nahl (suresinin) sonlarındadır.

İki İbrâhîm³⁹⁵ âhirinde oldu

‘Ukûdunda³⁹⁶ ikincisi bulundu

İki (tanesi) İbrahim (suresinin) sonunda (ve) Maide (suresinde geçen *ni‘met* kelimelerinin) ikincisi (bu şekilde) yazılmıştır.

Birisi daği Fâtır³⁹⁷ biri ‘İmrân³⁹⁸

Birisi Tūr³⁹⁹ anuğ birisi Loqmân⁴⁰⁰

Biri Âl-i İmran'da birisi dahi Fatır (suresinde, ayrıca) birisi Lokman ve birisi Tur (surelerinde yazılmıştır.)

Muvaţţal tâ-i *la‘net* iki yerde

Birisi ‘Âl-i ‘İmrân sûresinde

La‘net'in tâ'sı iki yerde uzun olmuştur, biri Âl-i İmran suresinde...

*Fenec ‘al la‘nete*⁴⁰¹ söylediler

³⁹³ Bakara Suresi, 231. ayet.

³⁹⁴ Nahl Suresi, 72., 83. ve 114. ayetler.

³⁹⁵ İbrahim Suresi, 28. ve 34. ayetler.

³⁹⁶ Maide Suresi, 11. ayet.

³⁹⁷ Fatır Suresi, 3. ayet.

³⁹⁸ Âl-i İmran Suresi, 103. ayet.

³⁹⁹ Tur Suresi, 29. ayet.

⁴⁰⁰ Lokman Suresi, 31. ayet.

⁴⁰¹ Âl-i İmran Suresi, 61. ayet.

Birinin dağı Nûr⁴⁰²dadur didiler

Fenec 'al la 'nete diye söylediler, birisi dahi Nur (suresinde)dir dediler.

Yidi mevz'ide *imraet* tavildür

İki Yûnus⁴⁰³da hem Kaşas⁴⁰⁴da birdür

Yedi yerde *imraet* (kelimesi) uzundur, (bunların) iki tanesi Yunus biri de Kasas (surelerinde)dir.

Biri 'İmrâna⁴⁰⁵ üç Tahrim⁴⁰⁶ muhtaş

Dağı kad sem'e *ma şıyyet*⁴⁰⁷ muhaşşas

Biri Âl-i İmran'da üç tanesi Tahrim (suresine) hastır (ve) dahi *ma şıyyet* (kelimesine de) has olduğunu işittim.

*Şecerat*⁴⁰⁸ tâ ile oldu Duğanda

Dağı tâ ile *Sünnet* biş mekânda

Şeceret (kelimesi) Duhan (suresinde) tâ ile oldu, *sünnet* (kelimesi) dahi beş yerde tâ iledir.

Üçi Fâtırda⁴⁰⁹ hem Enfâlde⁴¹⁰ bir var

Birisi de anuğ Ğâfirde⁴¹¹ ey yâr

⁴⁰² Nur Suresi, 7. ayet.

⁴⁰³ Yunus Suresi, 30. ve 51. ayetler.

⁴⁰⁴ Kasas Suresi, 9. ayet.

⁴⁰⁵ Âl-i İmran Suresi, 35. ayet.

⁴⁰⁶ Tahrim Suresi, 10. ve 11. ayetler. (10. ayette iki defa *المُرَات* kelimesi geçmektedir.)

⁴⁰⁷ Mücadele Suresi, 8. ve 9. ayetler.

⁴⁰⁸ Duhan Suresi, 43. ayet.

⁴⁰⁹ Fatır Suresi, 43. ayet. (Bu ayette 'sünnet' kelimesi *سُنَّتْ* üç defa açık 'tâ' harfi ile yazılmıştır.)

⁴¹⁰ Enfal Suresi, 38. ayet.

⁴¹¹ Mümin Suresi, 85. ayet.

Ey dost (beş yerde olan bu *sünnet* kelimesinin) üçü Fatır (suresinde) biri Enfal ve biri de Mümin (suresindedir.)

Daği *ķurretü 'aynin li*⁴¹² Ķaşaşda

Muṭavvel tâ-i *cennet Vâkı'ada*⁴¹³

Ķurretü 'aynin li dahi Kasas (suresinde), uzun tâ ile olan *cennet* dahi Vakıa (suresindedir.)

Muṭavvel *ibnete*⁴¹⁴ *fıṭrat*⁴¹⁵ *beķıyyet*⁴¹⁶

Daği evsaṭ-ı A 'râfda *kelimet*⁴¹⁷

İbnete, fıṭrat, beķıyyet, evseṭi dahi Araf (suresindeki) *kelimet* mutavveldir.

Ki her bâr ferden ü cem 'ân ḥılâfî

Eimme eyleseler iḥtilâfî

Her zaman tekil veya çoğul olduğunda imamlar arasında ihtilaf edilse (o zaman açık tâ ile yazılır.)

Resimde tâ ile mersûm onlar

Eger müfred eger cem ' okunurlar

Resm-i Osmân mushafında tâ ile yazılmıştır onlar ya müfred ya da çoğul olarak okunurlar.

---

⁴¹² Kasas Suresi, 9. ayet.

⁴¹³ Vakıa Suresi, 89. ayet

⁴¹⁴ Tahrir Suresi, 12. ayet.

⁴¹⁵ Rum Suresi, 30. ayet.

⁴¹⁶ Hud Suresi, 86. ayet.

⁴¹⁷ Araf Suresi, 137. ayet.

Fi'ilden hemze(y)i vaşyley ey yâr

Vasıl Hemzesi Babı
[215. – 219. Beyitler]

İderseñ ibtidâ zammile it vâr

Fiili (emr-i hâzır) okuyacağın zaman hemzesini çekerek (hemze-yi vasl) olarak oku.

Eğer okumaya (hemzedem) başlarsan ötre ile oku.

Eger muzâri'niñ 'aynü fi'li

Olursa zamm sen işle fi'li

Eğer fiilin (emr-i hâzır) orta harfi (ayne'l-fi'li) ötreli olursa yap bunu. (Hemzeyi ötreli oku.)

Eger meksûrsa anuñ 'aynü fi'li

Sen andan eyle gil kesrile bedi'

Eğer fiilin ortası (ayne'l-fi'li) esreli olursa ondan esreyle başla. (Başındaki hemzeyi okuyacağın zaman esreli oku)

Dağı esmâ' gayru'l-lâmı da ey yâr

Olur kesr ile ibtidâi her bâr

Lâm-ı tarifsiz okunan isimlerde (vasıl hemzesili isimler) ise her zaman esreyle başla.

İbn me'a ibnetin imriyn işneynin

İsm ü imraetin me'a-isneteyni

(Bu isimler) *ibn*, *ibnetin*, *imriyn*, *işneynin*, *ism*, *imraetin* ve *isneteyni* (kelimelerinin başlarındaki elifler okunmazlar.)

Ĥareke üzre vađıfda ĥazer kıł

Eger revm eylesen ba'zıyle it gil

Revm ve İsmâm Babı
[220. – 224. Beyitler]

Dururken hareke ile durmaktan (harekelemekten) sakın, eğer revm yapmak istiyorsan da harekenin bir kısmı (üçte biri) ile yap.

Fetiḥ naşbile lâkin revm olmaz

Bu ikide revm ḥuşûle gelmez

Ama son hareke fetha ve naşb olduğunda revm yapılmaz. Bu ikisinde revm meydana gelmez (böyle bir vecih yoktur.)

Gidenden şâbit olan çok kalıser

Müşâfehe ile bu zâbt olıser

Gidenden sabit olan çok kalır. Bunun yapılışı bi'l-müşâfehe (yüz yüze) öğrenerek kavranır.

Eğer işmâmla vakf itmek murâdıñ

Olursa uzadırsın sen dudağıñ

Sen eğer işmâm ile vakfetmek muradın olursa dudağıñı uzatırsın.

İdersin sen işâret zammesine

Bu olmaz ref' u zammıñ ğayrisine

Eğer işmâm ile vakfetmek istiyorsan (vakıftan sonra) dudağıñı uzatarak ötreye işaret edersin. Bu (işmâm) da raf' ve zamme hareketlerinden başkasında yapılmaz.

Muḳaddime-i nazm irdi tamâmah

Ki benden tuḥfe ola ḥâş u 'âmme

Dua Babı
[225. – 244. Beyitler]

(Bu) nazmın mukaddimesi tamama erdi ki (bu eser) benden haslara ve halka hediye olsun.

Ĥıtâm olsun aña el-hamdü li'llâh

Ĥıtâmına Ĥıtâm el-hamdü li'llâh

Son olsun (bu sözlerim) ona elhamdülillah, sonun da sonuna elhamdülillah (olsun.)

Şalâtile selâm olsun resûle

Daĥi âl ile aşĥâbına cümle

Rasule salat ve selam olsun (ve) dahi cümle âl ve ashabına (salat ve selam olsun.)

Ebû'l-ĥayr ki şeyĥ şems-i dîndir

Muĥammed nâmı İbnü'l-Cezerîdir

O ki hayırların babası (olan) şeyh ki dîn'in güneşidir (ve adı) Muhammed (olup) namı İbnü'l-Cezerîdir.

Muĥaddime-i tecvîdi enâme

Hediye eyledi ĥâş u 'âmme

Tecvidin bu mukaddimesini yaratılmış tüm mahluklara, has insanlara ve avama hediye eyledi.

Mücevvid olmağa sâ'î olanlar

Edâ 'ilminde mehâret bulanlar

Mücevvid olmaya çalışanlar (ve) edâ ilminde maharet bulanlar (şunu bilirler ki)

İderler intifâ'î cümle andan

Unutulmaz O da ĥayr u du'âdan

Tamamen ondan istifade ederler (ve) O da hayır ve dualarda unutulmaz.

Velâkin ‘Arabîden bilmeyenler

Ki andan intifâ‘ı az görenler

Ve lakin Arapça bilmeyenler ki ondan faydalanmayı az görenler (bu yüzden de...)

Huşûşan muhtaşar manzûm ola ol

Ararlar Türki tercümân-ı maqbûl

(Bu eserin) özellikle muhtasar manzum (şeklinde) olan kabul görmüş Türkçe tercümesini ararlar.

Bu geldi hâtır-ı gamgîne cânâ

İdem mefhûmunı Türkiçe inşâ’

Ey cân bu gamlı, kederli düşünce geldi (öyle ise ben de) Türkçe anlamını inşa edeyim.

Oğuyub anı hem ezberleyeler

Bunu aña vesîle eyleyeler

Onu okuyup hem ezberleyeler (ve) bunu ona vesile eyleyeler.

Müyesser eyledi ol Hayy u Kayyûm

Ki kıldım ‘aynını Türkiçe manzûm

O Hayy ve Kayyûm (olan Allah) müyesser eyledi ki (İbn-i Cezerî’nin eserinin) aynını Türkçe manzum olarak yazdım.

Velâkin sebať idüb ba‘zı maħallda

Ziyâde eyledim ‘ağdini hâlde

Fakat (eseri yazarken) bazı konularda çok durup faylasıyla açıkladım.

İlâhî bahtı bahşeyle bu nazma

Oğusunlar ilâ yevmi’l-kıyâme

Ey ilahım, bu şiire saadet ihsan eyle (ki) kıyamet gününe kadar okusunlar.

Kerem ihsân-ı fazlıñile yâ Rabb

Mağâm-ı cennet-i a‘lâ müretteb

Yâ Rab, kerem ve fazlının ihsanıyla vaad ettiğın yüce cennet makamlarını...

Ki vir Tokâdî Muḥammed Emîne

Daḥi üstâdı hem şâkirdlerine

Ki hem Tokâdî Muhammed Emin’e ve üstadı ile talebelerine...

Daḥi hem vâlid ü validesine

Bu nazmı okuyanınñ cümlesine

Bu manzum (eseri) okuyanların cümlesine (ve) dahi hem anne ve babasına...

Bu nâzıma du‘â-yı ḥayr idenler

İre sa‘âdet-i dâreyne anlar

Bu nâzıma hayır dua edenler iki dünyada saadete ersinler.

Ḥurûf bâ-nukat-i târîḥ-i nazmı

Üç ihlâş fâtihayile ananı

(Yine bu nâzıma) nazım tarihinin noktasız harflerini kullanarak üç İhlas ve bir Fatiha
(sureleri) ile yâd edeni (Allah, iki dünyada saadete ersinler.)

Zi Kaf 17 fi 1192

Temmeti'l-kitâb

Bi 'avni'llâhi'l-Melikü'l-Vehhâb

m. m. m.

Risâle-i Manzûme-i Tecvîd

Şeyh Sinân Raĥmetu'llâh Tecvîde-i Manzûm-ı Mezkûr⁴¹⁸

Bismi'llâhi'r-Raĥmâni'r-Raĥîm

Ĥamd idelim ĥamd-i bî-ĥadd Taĥrıya

Şükr idelim şükr-i bî- 'add Taĥrıya

Kim bizi ol ĩudretinden var idüb

Muĥtezâ-yı raĥmetin izĥâr idüb

Ba's idüb ol faĥr-ı 'âlem Aĥmedi

Seyyid-i evlâd-ı Âdem Aĥmedi

Ĥıldı inzâl aĥa Ĥur'ân-ı 'Azîm

Vaĥy idüb âyât-ı Furĥân-ı Kerîm

Bizi anuĥ milletinden ĥıldı pes

Muĥtafânıĥ ümmetinden ĥıldı pes

Ĥayr-ı ümmet ĥıldı Anuĥ ümmetin

Ümmet oldur ĥuta Anuĥ sünnetin

Sünnetidir cümleden tecvîd anuĥ

---

⁴¹⁸ Esas alınan bu nüshada başlık olarak “Şeyh Sinan Raĥmetu'llâh Tecvîde-i Manzûm-ı Mezkûr” ifadesi yazılıyken diĥer nüshada “Kitab-ı Mevlânâ Şeyh Sinan Efendi Nazm İtdüĥi Terceme-i Cezerîdir” ifadesi yer almaktadır.

Şerî'atidir sünnetin te'yîd anuḡ

Hâşe li'llâh sünnet ola i'tidâ

Sünnetidir maḡz-ı nehc-i ihtidâ

Geldi çün tevḡîd ile tenzîlile

Geldi pes tecvîdile tertîlile

Ḳılsun aḡa Ḳaḡ şalâtile selâm

Nice yüz biḡ bî-'aded her şubḡ-ı şâm

'İlm-i Ḳur'ân ehli şol Ḳur'âna hem

Ḳükm-i Furḡân ehli sâdâta hem

Âline vü şaḡbına ya'ni müdâm

İrgüre rızvân-ı ekber müstedâm

Ba'de zâlik kim bu nazmım muḡtaşır

Zâhir oldı hîç degilken münteḡır

Ḳaḡ te'âlâ çün 'inâyet eyledi

Luḡf idüb 'avnin 'inâyet eyledi

Yazdım işbu nüsha(y)ı şıbyân için

Kim bu tecvîd ‘ilmini tibyân için

Tercüme kıldım ki Şeyh-i Cezerî

Gör ne didi diñle ol zî-nazarı

Aẖz-i tecvîd hatm-i lâzımdır dedi

Terk iden tecvîdi âşimdir dedi

Pes gerek taşhîh ola Qur’ân dili

Şöyle kim efşah ola Furkân dili

Kim mücevved kıldı inzâl anı Hâk

Hôş muşahhah kıldı îşâl anı Hâk

‘İlm-i tecvîd isteye kim bî-halel

Żabı ide maḥrecleri hep bî-‘ilel

Hem şıfât-ı aḥkâmını imzâ ide

Her kavâ‘id kim gelür icrâ ide

Hem vukûfa vâkıf ola ser-te-ser

Olmaya a‘mâ vü câhil bî-haber

Gözleyüb ma‘nâyı tağyîr itmege

Kaşid ide kim nev' -i taşşır itmeye

Ger dilerse bula taşşık ol kişi

Lâ-cerem taşşid ola işdâm işi

Kalmayup taşşid içinde ey dedem

Sa'y idüb taşşıkâ irgürem kadem

Çün buyurdu bu hadîs ol Rasûl

Her kırâ' at şanma kim ola kabûl

Didi vardır kim niçe Kur'an okur

Zu'm ider ol kendüyi Furkân okur

Hâl bu kim Kur'an aña la'net kıılır

Çok kırâ' at kılsa bî-şihhat kıılır

Şöyle tekmîl itmeye 'ilm ü 'amel

Taşşmıdur kılsa niçe zey' ü zelev

Olmaya hergiz kimesne pür-kemâl

Tâ meger anda ola bu üç hışâl

Hıfz-ı tecvîd fehm-i ma'nâ bî-kuşûr

Bunlar ehl ola biri birini fütûr

Bâri tecvîd hıfz iden kâmil gerek

Şeyh-i mukrî 'âlim ü fâzıl gerek

Pes gerek bir ehl-i Kur'ân hizmeti

Rûz-ı şeb bezl ide külli himmeti

Diñleyüb Kur'ânını her lahzada

İttiba' ide aña her lafzada

Ya'ni t̄alib-i mübtedî urağdan⁴¹⁹

Hışşedâr olmaz dir ol erzâğdan

Şüfî kim ma'nî diler elfâzdan

Bî-ğaberdir hiç ol elhâzdan

Pes budur sözün muhaşşıl hâşılı

Bula t̄alib bir mükemmel kâмили

Her ne yerde var ise bulsun anı

Şöyle kim kendüye farz kılsun anı

---

⁴¹⁹ اورقندن (urağdan)'' olarak yazılmış bu kelime ''ırakdan (uzakdan)'' olarak düşünülmüştür.

Žabı idüb cümle anuđ elhâzını

Hıfz ide bir bir kamu elfâzını

Ahı idüb bu ‘ilmi kim tecvîd ide

Lâ-cerem lâ büdd o dem tecvîd ide

‘İlm- Kıur’ân birle kim ‘âlim ola

Hep haıalardan kamu sâlim ola

Çün kâmilîn buldı evvel tekmîl ide

Nice şâlibler dağı tağşîl ide

Dişleyüb bu nuşatim ey kıâbil-i hiıâb

Anladuğsa remzimi ol müsteıâb

Fî Beyâni Meğârici’l-Ħurûfi [44. - 73. Beyitler]

On yedidir didiler çün mağreci

Nehci vâsi’ kııldılar bu müsenâheci⁴²⁰

Cümleden akşâ-yı halk kim ibtidâ

Hemze vü hâ(n)ıđ mağrecidir kııl edâ

Hem boğazığ evsaıdır ‘ayn ve hâ

⁴²⁰ Vezin gereği ‘menheci’’ olması gerekirken müstensih hatası söz konusudur.

Ağza yakın intihâda ğayn ve hâ

Žabť idüb bu altı ĥarfı ey ulu

Ĥarf-i ĥalk di bunlara ey baĥtlu

On meĥâric var diliñde bî-nizâ‘

Birisi kâf maĥrecidir bî-cezâ‘

Didiler hep ehl-i Ĥur‘ân ecma‘în

Ĥâfa aĥreb kâf olubdur bil yakîn

Bunlara di maĥrec aĥsâ-(y)ı lisân

Evvelâ kâf ba‘dehu kâf bil ‘ayân

Cîm ü ŝîn yâ dilde evsať oldılar

Kim dil üzre cümle uslať oldılar

Maĥrec-i zâd oldı eş‘ab cümleden

Kim anı aĥz ide aŝveb cümleden

Azu düşlerine ire dil ucu

Žâd içün anda çekerler hep güci

Çün ‘Arab ĥurrâsıdır kıdve bize

Her birisi mu'temid üsve bize

İttiba' itmek gerek pes anlara

Ehl-i Qur'an ehl-i dil yârenlere

Bâ-huşûs emr itdi ol fahr-ı cihân

Kim 'Arab şavtınca oğına Qur'an

Nazm-ı Qur'an kim 'Arabça oğıya

Uğramaya oğıyan maqt oğına

Tut sözün peygamberin gel rûmiyâ

Oğu Qur'anı 'Arabça bî-riyâ

Dil ucı ger ire şol diş etine

Maḥrec-i lâm ire ḥadd-i zâtına

Lâma aḳreb ḥarf-i nûnı kıl edâ

İçerürek yirde kıl anı edâ

Nûna aḳreb aḥz idüb kıl rā(y)ı sen

İçerürek anla bu ma'nâyı sen

Dil ucı hem diş etinde dâl ü tâ

İkisinden içerürek harf-i tā

Hem kezâlik dil ucından zâl ü şâ

İkisinden içerürek harf-i zâ

Maḥrecinden aḥz ide çün bu üçü

Üst diş altından çıka pes dil ucu

Alt dudağı mess ide ger üst dişi

Oldurur pes maḥrec-i fânî işi

Vâv ü yâ vü mîm kaçan iḥrâc olur

İki dudak ortası muḥtâc olur

Hem dudak⁴²¹ ortasıdır maḥrecleri

Vâv ü yâ sâkin elif menâhecleri

Bunlara di harf-i medd ey gül-‘izâr

Zammeden şoḡ kesreden şoḡ kande vâr

Ġunneniḡ çün maḥreci ḡayşûmdurur

On yedi maḥrec tamâm maḡsûmdurur

---

⁴²¹ Boğaz: Dudak.

Burun içre şadır olur bir şadâ

Ėunne oldur kılgıl anı Ėôř edâ

Bunca Ėarfler kim denildi her biri

Cümleniğ hep vardır mağşûş yeri

Dime yoğdur cümleyi münebbih mecâl

Birbirinden her birin temyîz muğâl

Vâr bir ehl[e] şor vire ağsen cevâb

Söz budur va'llâğü a'lemü bi'ř-şavâb

Beyânu Ėurûfi Mehmûse ve'l-Mechûreti ve Eşvâtihâ [74. – 80. Beyitler]

Sîn şîn şâd vü Ėâ Ėâ' vü fâ

Dört Ėurûf hem şâ vü Ėâ vü kâf tâ

Cümlesi mehmûsedir meřĖûredir

Mâ-'adâsı hep Ėamu mechûredir

Bâ vü tâ vü cîm dâl ü Ėâf tî

Hemze vü kâf bunları şiddetle di

Mâ-'adâsı cümle riğvetle oğı

Ya'ni kim hep za'f u linetle oğı

Leyke ‘ayn ü lâm ü mîm ü rā’ nûn
Beyn beyn oldı ‘itidâl kı̄riûn

Dağı Őonđur dile fâ bâ her biri
Müzlika dindi hōŐ ağla ey kavî

Dağı lâm rā içün di münharif
Leyke ammâ inhirâfi muhtelif

Ķalkale Ħarfleri [81. – 90. Beyitler]

Ķalkale Ħarfleridir hem **kuṭbuced**
VaĶ olunsa sâkin olsa mişl-i Ķad

Şâd ü zâd ü tā’ vü zâ vü ‘ayn ü hâ
Hem dağı Ķâf bu yedi bil ey aĥâ

MuṭbiĶadır hem dağı müste‘liye
Nev’-i ĝilzet bunlara müstevliye

Mâ-‘adâ hep infitâh ve istifâl
AđladıŐsa sözlerim ol pür-kemâl

Şâd ü sîn zâya dağı Ħarf-i Őaĝîr

Çün ziyâde şavta bunlardur cedîr

Di tefeşşî şîn içündür âşikâr

Oliserdur anda çün şavt intişâr

Ger müşedded olsa rā tekrîr olur

Kim anı ihfâ ide tevķîr olur

Pes idüb kârî' mücevvid ihtimâm

İki rā kalmakdan ide i'tişâm

Žād içün var istiġâle bî-nizâ'

Ķılsıñ anı var itâle bî-nizâ'

Maĥrecinden oliserdir müsteġil

Ĥaĥķını ifâ anıñ ke'l-müsteĥil

Fî Beyâni Terķîķi'l-Ĥurûfi ve Tefĥîmihâ [91. – 132. Beyitler]

Hep elif terķîķ olur medde ile

Olmaya müste'liye zâ'id ile

Hem kezâ hemz-i e'üzü kande var

Hep muraĥķaĥ oliser ey şeh-süvâr

*Maḥmaşa*⁴²² mîmi kezâ terkîk olur

Bâ' -i bâtıl mişli ḥôş terkîk olur

Mîm eger ya her ne yerde yâd olur

Diğğat üzre oğıyan o şâd olur

Ḥarf-i lâmda lâ-cerem riğğat gerek

Her deminde ṭâlibe diğğat gerek

Hem kezâlik ola terkîk ḥarf-i rā

Diğğat üzre ola taḥkîk ḥarf-i rā

Şol maḥal kim kesre birle oliser

Yâ sükûnla kesreden şoğ geliser

*Rîbeten ft*⁴²³ *enziri'n-nâs*⁴²⁴ ey aḥî

*Ḳavm-i fir'avn*⁴²⁵ *ḳum feenzir*⁴²⁶ hem daḥi

Fikr idüb sen bu mişâle ḳıl nazâr

Diğğat idüb bu ḥiyâle ḳıl nazâr

⁴²² Tevbe Suresi, 3. ayet; Maide Suresi, 120. ayet.

⁴²³ Tevbe Suresi, 110. ayet.

⁴²⁴ Yunus Suresi, 2. ayet.

⁴²⁵ Araf Suresi, 109. ve 127. ayetler; Şuara Suresi, 11. ayet; Duhan Suresi, 17. ayet.

⁴²⁶ Müddessir Suresi, 2. ayet.

Rā'-(y)ı hayri bil muḥakkaḳ mu'teber

Vaḳf olıcaḳ kı l murakkaḳ mu'teber

Ḳı l müfeḥham vaşf-ı isti'lâdan öñ

Lâkin ammâ ḥarf-i isti'lâdan öñ

Ṭut sözü m kim ḳalbiñiñ sil pasını

Hem müfeḥham *fırḳatin*⁴²⁷ *ḳırḫāsın*⁴²⁸

Ger ola rā fethâdan şoñ bi's-sükûn

Ḵammeden şoñ hem daḫi yâ zü'l-fünûn

Sâkin olsa hem daḫi şoñ kesreden

Şoñra gelse ya'ni 'ârız esreden

Bil müfeḥhamdır bu resme gelse rā

Fethâ vü hem zamme birle olsa rā

Misl-i *zerhüm*⁴²⁹ misl-i *rızḳâ*⁴³⁰ *fe'tebir*⁴³¹

*İni'rtebtüm*⁴³² *ḥayşü mâ*⁴³³ *câ fe'ntezir*⁴³⁴

⁴²⁷ Tevbe Suresi, 122. ayet.

⁴²⁸ Enam Suresi, 7. ayet.

⁴²⁹ Enam Suresi, 91. ayet; Hicr Suresi, 3. ayet.

⁴³⁰ Bakara Suresi 22 ve 25. ayetler; Âl-i İmran Suresi, 37. ayet.

⁴³¹ Haşr Suresi, 2. ayet.

⁴³² Maide Suresi, 6. ayet; Talak Suresi, 4. ayet.

⁴³³ Bakara Suresi, 144. ve 150. ayet.

⁴³⁴ Araf Suresi, 71. ayet; Yunus Suresi, 102. ayet.

Misl-i *rabbî* misl-i *ruşdâ*⁴³⁵ kim gelür

İttifâkı cümlesi tefhîm olur

Vağf olsa ger misl-i *şehr*⁴³⁶ ey şeh-süvâr

Çıl müfehham misl-i *yüsr*⁴³⁷ ey bahtiyâr

*Külli fırkın*⁴³⁸ kim eger tefhîm ola

Ba'zı *qurrâ* mezhebi ta'zîm ola

Şöyle kim '*ayne*'-*l-kıtır*⁴³⁹ mevşûf ola

Pes gerek tefhîm ile mevşûf ola

Žamme dađı fetħadan şođ kim gele

Lafzatu'llâh lâmları tefhîm ola

Kesreden şoğ gelse terkîk itdiler

Bu sözüm hep cümle taħkîk itdiler

Misl-i '*abdu*'-*llâh*⁴⁴⁰ durur hep emsile

Çurma sa'y it iresin hüş menzile

---

⁴³⁵ Kehf Suresi, 66. ayet.

⁴³⁶ Kadr Suresi, 3. ayet.

⁴³⁷ Kehf Suresi, 88. ayet; Zariyat Suresi, 3. ayet; Talak Suresi, 4, 7. ayetler; İnşirah Suresi, 5, 6. ayetler.

⁴³⁸ Şuara Suresi, 63. ayet.

⁴³⁹ Sebe Suresi, 12. ayet.

⁴⁴⁰ Meryem Suresi, 30. ayet; Cin Suresi, 19. ayet.

Şād ile sîn hā ile hā arasın

Қıl mübeyyin tâ ile tā arasın

Hem kezâlik sîn ile şâ arasın

Қıl mübeyyin zâ ile zâ arasın

Dil çıkarsa zâl olur ey bâ-şafâ

Çıkmaz ise zâ pes olur bî-ḥafâ

Żād ile zâ cem'î ki eşkaldurur

Farқ-ı mâ-beyn eyleyen ekmeldurur

Çün қамудан ҳарф-и żād eş'abdurur

Sûre-i Şa'b sûre-i Fe'rgabdurur

Müşkil oldı mişl-i *ba'ze'z-żâlimîn*⁴⁴¹

Fî kelâmü'llâhi rabbi'l-'âlemîn

Çün қамудан efşah icrâ-yi 'Arab

Pes gerek icrâ-(y)i қurrâ-(y)i 'Arab

Tâbi' olsañ ehl-i Rûma fi'l-edâ

---

⁴⁴¹ Enam Suresi, 129. ayet.

ılma Çek kim idesin sen çok atā

Zādan ayru pes nice zād idesin

Far-1 zād itdim deyü ad idesin⁴⁴²

Tā meger zāda ıa Şol dil ucu

Muzmaill ola biraz zādın küci

Ol adarca far-1 mâ-beyn vaŐ olur

Yoksa bi'llāh iki arf bir arf olur

Fātiada ba'zı yerde hem daı

Zā oursa fāsıd olur ey aı

Geri kim mehmüsedendir kâf ü tâ

Nev'-i Şiddetle ola lâkin edā

arf-i sâkin kim gelür *en'amte*⁴⁴³ var

ıl sükûnun sen o arfı âşikâr

Lâmını lâ büdd anu ılıl beyân

Pes *ce'alnâ*⁴⁴⁴ miŐlini kim var fi'l-ur'ân

⁴⁴² Ad etmek: Ad bırakmak. (deyim)

⁴⁴³ Fatiha Suresi, 7. ayet.

⁴⁴⁴ Bakara Suresi, 125 ve 143. ayetler; Hicr Suresi, 16. ayet.

Cem' ola ger iki mişleyn bir yere

Hem kezâlik iki cinseyn bir yere

*İz zeheb*⁴⁴⁵ hem *İz zalem*⁴⁴⁶ emşâli hep

Müdgam olur harfi vü ef' âli hep

Ƙıldı tahkîk Ƙurtubî ol nâm-dâr

Misl-i *Ƙul rabbi*⁴⁴⁷ de idgâm ihtiyâr

Lâkin idgâm itmediler ey ayâ

Harf-i medd olduƘda *fi yevm*⁴⁴⁸ gibi

Harfi Yermelûn ve-Mâ Yete'allâƘu Bi'l-Ġunne⁴⁴ [133. – 140 Beyitler]

Yermelun⁴⁵⁰ harfleri her Ƙande ola

Nûn-ı sâkin kim anuƘ Ƙurbında ola

Anda idgâm eylemeklik vardurur

Ʀut bu sözüm kim sözüm muhtârdurur

⁴⁴⁵ Enbiya Suresi, 87. ayet.

⁴⁴⁶ Nisa Suresi, 14. ayet; Zuhruf Suresi, 39. ayet.

⁴⁴⁷ Enam Suresi, 147. ayet; Taha Suresi, 114. ayet; Müminun Suresi, 29, 93, 97 ve 118. ayetler; Kasas Sûresi, 85. ayet; İsrâ Suresi, 24, 80. ayetler; Kehf Suresi, 22. Âyet. (İdgam olduğundan dolayı bu ibare '*Kur rabbi*' tarzında okunur.)

⁴⁴⁸ İbrahim Suresi, 18. ayet; Secde Suresi, 5. ayet; Kamer Suresi, 19. ayet; Mearic Suresi, 4. ayet; Beled Suresi, 14. ayet.

⁴⁴⁹ Bu başlık diğeri nüshada mevcuttur. Esas alınan nüshada yoktur.

⁴⁵⁰ Yermelûn harfleri: İdgam-ı mea'l-gunne ve idgam-ı bilâ gune harfleri olan ر ل م ن و ی (re, lam, mim, nun, vav, ye) dir.

Ġunne birle müdgam oldı anda nûn

Lâm rādan ġayırda kıılma zünûn

*En yekâne*⁴⁵¹ *min resûlin*⁴⁵² kııl mişâl

*Min mekânin*⁴⁵³ *min ledünke*⁴⁵⁴ bil mişâl

*Min veliyyin*⁴⁵⁵ *min naşîrin*⁴⁵⁶ bi't-tamâm

Bunlara beñzerde kılgıl idğâm

Hem kezâlık bil gel ey tâlib fûnûn

Yermelûne uğrasa tenvîn ü nûn

Ġunne birle müdgam ola ser-te-ser

Lâm ü rādan ġayırısı ey mu'teber

Çün ħarf-i ġunne yemnûdur hemîn

Lâm ü rāda ġunne yoğdur bil yağîn

Fî Beyâni İdgâmi Me'al-Ġunneti [141. – 147. Beyitler]

⁴⁵¹ İdgam olduğı için 'Ey yekâne' şeklinde okunur. Önr: Nisa Suresi, 171 ve 172. ayetler; Enam Suresi, 145. ayet.

⁴⁵² İdgam olduğı için 'Mir rasûlin' şeklinde okunur. Örn: Nisa Suresi, 64. ayet; İbrahim Suresi, 4. ayet.

⁴⁵³ İdgam olduğı için 'Mim mekânin' şeklinde ve mîm tutularak okunur. Örn: Furkan Suresi, 12. ayet.

⁴⁵⁴ İdgam olduğı için 'Mil ledünke' şeklinde okunur. Örn: İsra Suresi, 80. Âyet.

⁴⁵⁵ İdgam olduğı için 'Min veliyyin' şeklinde okunur. Örn: Tevbe Suresi, 74 ve 116. ayetler; Kehf Suresi, 26. ayet.

⁴⁵⁶ İdgam olduğı için 'Min naşîrin' şeklinde ve nûn tutularak okunur. Örn: Hac Suresi, 71. ayet; Fatır Suresi, 37. ayet.

Uğrasa pes nûn ü tenvîn ey hûca

Uğrasa yemnûya ya'ni gör nice

Çıldılar idğām me'al-ğunne ebed

Bu sözüüm pes kavı-i hağ bil mu'teber

Çün beyân kıldım sağa tafşîlini

Ara Qur'ân içre var temşilini

Kim hurûf-ı yermelûne bunlara

Nice uğrar nûn ü tenvîn anlara

Gözleyüb pes anları kııl ihtimâm

Ğunne birle ğunnesin kııl idğām

İsteriseğ bulasın fażl ü kemâl

Pes gerek bir fâżıl ü ehl-i kemâl

Ya'ni 'ilmiğ ger ziyâde fażlına

Ṭālib olsağ ṭālib ol ğıl ehline

Fî Beyâni İzhâri ve Ahkâmihâ [148. – 152. Beyitler]

Ba'de zâlık diğle ey vech-i hasen

Nûn-ı sâkin hem daği tenvîn kaçan

Harf-i halka ugrasa izhâr olur

‘İlm-i Qur’ân ehli hep muhtâr olur

Bunların bir bir mişâlin bulasın

‘İlme sa’y it kim kemâlin bulasın

Lafz-ı *dünyâ*⁴⁵⁷ lafz-ı *kınvân*⁴⁵⁸ hem daği

Lafz-ı *şınvân*⁴⁵⁹ lafz-ı *bünyân*⁴⁶⁰ ey ahî

Bunların hep nûnlara bâhirdurur

Kılma ihfâ kim kamu zâhirdurur

Allâhü Hayyün Hâliqun ‘Adlün Ğaniyyün Hâdî

Fî Beyâni İklâbi [153. – 157. Beyitler]

Nûn-ı sâkin hem daği tenvîn şehâ

Hep hafîdür mâ’adâda bî-hafâ

Lâkin ammâ anları selb itdiler

Harf-i bâya ugrasa kalb itdiler

⁴⁵⁷ Bakara Suresi, 85. ayet; Maide Suresi, 33. ayet. (Birden fazla yerde geçtiği için bu örnekle iktifa edilmiştir.)

⁴⁵⁸ Enam Suresi, 99. ayet. (Birden fazla yerde geçtiği için bu örnekle iktifa edilmiştir.)

⁴⁵⁹ Rad Suresi, 4. ayet.

⁴⁶⁰ Tevbe Suresi, 109 ve 110. ayetler. (Birden fazla yerde geçtiği için bu örnekle iktifa edilmiştir.)

Ġunne birle mîme maġlûb itdiler
Şanki mîmdir şöyle meslûb itdiler

Miṣl-i *enbâ*⁴⁶¹ miṣl-i *embâ* oliser
Şanki maḥza mîm ile bâ oliser

Ķalb idüb *ḳullen bisîmâhüm*⁴⁶² oġı
Şanki maḥzâ lem bisîmâhüm oġı

Fî Beyâni İḥfâi [158. – 163. Beyitler]

Ĥarf-i ḥalġ altı ‘aded hem ḥarf-i bâ
Bu yedi âḥir ḥarfden ayrık mâ‘adâ

Nûn-ı sâkin her birine uğrasa
Yâḥûd tenvîn nûn yerine uğrasa

Anlarıḡ pes ḳıldılar iḥfâ o dem
Ġunne birle ḳıldılar maḥfi o dem

Anları pes ḳıldılar iḥfâ o dem
Ġunne birle ḳıldılar maḥfi o dem

Anlarıḡ her bir miṣâlin bulmaġa
Diġġat it ‘ilmiḡ kemâlin bulmaġa

⁴⁶¹ Bakara Suresi, 33. ayet. (Birden fazla yerde geġtiġi için bu örnekle iktifa edilmiştir.)

⁴⁶² Araf Suresi, 46. ayette bu kelime tenvin ile *كُلِّم بِسْمِئِهِمْ* şeklinde yazılmıştır. Tecvitli okunduġu zaman *كُلِّم بِسْمِئِهِمْ* (*Ḳulleḡ bisîmâhüm*) olur.

Gel gel işbu ma'nîye t̄alib kişi

İşbu tecvîd 'ilmine rāğib kişi

Harf-i mîm olsa müşedded mişl-i nûn

Müdgam olsa şanki nûn-ı yermelûn

Fî Beyânî İdgâmi Mişleyni [164. – 168. Beyitler]

Bî- tereddüd ğunne birle kı1 anı

Şavt-ı haşyûmla o kı1 bil anı

Mişl-i *lemmâ* mişl-i *iz hem* gibi var

Hem kezâ *kem min fietin*⁴⁶³ bil ey yâr

*Innehü*⁴⁶⁴ *innâ*⁴⁶⁵ kezâ *min nâşırîn*⁴⁶⁶

Añladıñsa bu beyânım âferîn

Sâkin olsa bâ katında harf-i mîm

Ğunne birle olur ihfâ vaşf-ı mîm

Kıldılar bu hükmi cumhur ihtiyâr

⁴⁶³ Bakara Suresi, 249. ayet.

⁴⁶⁴ Bakara Suresi, 26, 37, 54, 68 ayetler. (Birçok yerde geçtiğı için bu örnekler ile iktifa edilmiştir.)

⁴⁶⁵ Bakara Suresi, 14, 119, 156. ayetler. (Birçok yerde geçtiğı için bu örnekle ile iktifa edilmiştir.)

⁴⁶⁶ Âl-i İmran Suresi, 22. ayet; Nahl Suresi, 37. ayet. (Birden fazla yerde geçtiğı için bu örnekle iktifa edilmiştir.)

Mısl-i *faḥküm beynehüm*⁴⁶⁷ ey baḥtiyâr

Fî Beyâni İzhâri Şefevîyyin [169. – 173. Beyitler]

Mîm-i sâkin ey yüzi ay bedr-i hasen

Vâva yâhûd bâya uğrasa kaçan

Sen anı okı o dem izhâr ile

Maḥrec-i mîm ḥükmini iş‘âr ile

Fî'l-mıslî mîm-i ‘*aleyhim*⁴⁶⁸ ey aḥâ

Bulmaya vâvın *vele ‘z-zâd*⁴⁶⁹ da ḥafâ

Hem kezâ mîm *lehüm fihâ*⁴⁷⁰ da pes

Olmaya hergiz ebed ihfâda pes⁴⁷¹

*Yâ buneyyerkem me ‘anâ*⁴⁷² kim idgâm olıser

Ḳalb-i ğunne birle itmâm olıser

Med Olan Yerler ve Olmayan Yerler [174. – 179. Beyitler]

Yok imâle çün kim *mecrâhâ*⁴⁷³ gibi

⁴⁶⁷ Maide Suresi, 42. ve 48. ayetler.

⁴⁶⁸ Fatiha Suresi, 7. ayet.

⁴⁶⁹ Fatiha Suresi, 7. ayet.

⁴⁷⁰ Bakara Suresi, 25. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu örnekle ile iktifa edilmiştir.)

⁴⁷¹ Bu mısra esas alınan nüshada yoktur.

⁴⁷² Hud Suresi, 42. ayet. (İdgam olduğu için “*ya buneyyerkem*” şeklinde okunur.)

⁴⁷³ Hud Suresi, 41. ayet.

Pes anı sen okı *mürsehâ*⁴⁷⁴ gibi

Çek biraz *fihi mühânâ*⁴⁷⁵ hâsını

Çekme tab'ından ziyâde hâsını

Dişleyüb pes anla bu fehvâyı sen

Çekme sâkinden şoş ırak hâ(y)ı sen

Esre üstün ötrede şoş gele

Çekilür hâ leyke sâkin öş gele

Hâ' -ı *ensânihü*⁴⁷⁶ mażmûm oldu bil

Bilmeyen bu 'ilmi mezmûm oldu bil

Hem '*aleyhu'llâh*⁴⁷⁷dan zamm oldu hâ

İki yerde bil anı sen müntehâ

Fî Beyânî Meddi Muttaşlı ve Meddi Munfaşlı [180. – 206. Beyitler]

Harf-i medd kim dişlediş taşşîlini

Ŧut kulağın kim diyem temşîlini

Muktezâ medd pes nedir bil gel berü

---

⁴⁷⁴ Hud Suresi, 41. ayet.

⁴⁷⁵ Furkan Suresi, 69. ayet.

⁴⁷⁶ Kehf Suresi, 63. ayet.

⁴⁷⁷ Fetih Suresi, 10. ayet.

‘Aklıñı vâr mücellâ kı1 gel berü

Muķtezâ medd hemzedür kim şoñ gelür

Harf-i medd her kanķi ise öñ gelür

Bir lafızda olsalar ey pür-şafâ

Mis1-i sî⁴⁷⁸ mis1-i sî⁴⁷⁹ mis1-i sâ⁴⁸⁰

Tesmiye kı1 aña medd-i muttaşıl

Çün diñle medd muķtezâden munfaşıl

Tesmiye kı1 medd-i vâcib hem aña

Câiz olmaz kaşrı çün öñden şoña

Müstaķbel lafz olsa lafz-i harf-i medd

Muķtezâ medd başka lafz-ı mu‘temed

Tesmiye kı1 aña medd-i munfaşıl

Muķtezâ medd çünki lafz-ı müsteķıl

Rabbenâ çü *âtinâ*⁴⁸¹ dan medd olur

Hep bu emşâl munfaşıldan ‘add olur

⁴⁷⁸ Bakara Suresi, 49. ayet.

⁴⁷⁹ Hud Suresi, 77. ayet.

⁴⁸⁰ Nisa Suresi, 22. ayet. (Birçok yerde geçtiğı için bu örnekle ile iktifa edilmiştir.)

⁴⁸¹ Bakara Suresi, 200 ve 201. ayetler. (Birçok yerde geçtiğı için bu örnekle ile iktifa edilmiştir.)

Medd-i *tûbû*⁴⁸² medd-i *yehdi*⁴⁸³ kim olur

Munfaşıldır çün *ileyhi*⁴⁸⁴ şoñ gelür

İşbu meddiñ қаşrı câiz çün ey yâr

Medd-i câiz kıldılar ad ihtiyâr

Pes ne yerde kim anda var medd infişâl

Қаşrı câizdir anuñ ey pîr-һişâl

Muhteżâ medd harf-i sâkin olsa ger

*Dâbbetin*⁴⁸⁵ mişli sevâkin olsa ger

*Te'murunni*⁴⁸⁶ hem *elif lâm mîm* gibi

Қāf nûn şād hem yedi ҳā mîm gibi

İki yerde sûre-i Yûnusda hem

Lafz-ı *el'ên* medd olur ey bî-töhem

İki sâkin kıldılar çün ictimâ'

Medd olunmaқ lâzım oldu bî-nizâ'

⁴⁸² Hud Suresi, 3, 52, 61, 90. ayetler.

⁴⁸³ Rad Suresi 27. ayet; Şura Suresi, 13. ayet.

⁴⁸⁴ Hud Suresi, 3, 52, 61, 90. ayetler; Rad Suresi 27. ayet; Şura Suresi, 13. ayet.

⁴⁸⁵ Fatır Suresi, 45. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu örnekle ile iktifa edilmiştir.)

⁴⁸⁶ Zümer Suresi, 64. ayet.

Adına pes medd-i lâzım didiler

Kim aña k̄āri` mülâzım didiler

Çaşr olunmağ câiz olmaz hîç ebed

Medd-i vâcib mişli ey şāhib sened

Şu maḥall kim ḥarf-i sâkinde sükûn

‘Ârız olsa vaḳfla misl-i ‘uyûn⁴⁸⁷

Neste ‘în⁴⁸⁸ kim âḥiri maẓmûmdur

Muḳteẓā medd lâ-cerem ma‘dûmdur

Vaḳf olunsa lâkin ammâ cem‘ olur

İki sâkin anda mehmâ cem‘ olur

İki sâkin cem‘i pes ey sevgilü

Vaḳfla çün ‘ârız oldu ey ulu

Medd-i ‘ârız tesmiye kııl sen aña

Bu mişâli ḥoş beyân kııldım saña

Bunca meddât kim denildi bil anı

⁴⁸⁷ Hier Suresi, 45. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu örnekle ile iktifa edilmiştir.)

⁴⁸⁸ Fatiha Suresi, 5. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu örnekle ile iktifa edilmiştir.)

Üç elif yâhūd eḳall medd kı1 anı

Harf-i medd kim medd-i ṭabi î vardurur

Bir elif miḳdârı vaşf vardurur

Üç elif miḳdârı kim memdûd ola

Medd-i ṭabi île bile ma' dūd ola

Medd eger medd olmasa ba' zı mevâd

Laḥn idiser anda ḳâri' bî-sevâd

Fî Beyâni Naşîḥatin Li'l-Ḳâri' [207. – 222. Beyitler]

Ehl-i tecvîd olmayan ḳâri' ebed

Hîç ḥaṭâdan olmayan 'ârî ebed

Gâh olur kim laḥn ide laḥn-ı celî

Bilmeyüb taḡyîr ide ma' nâ dili

Pes namâz içre ḳırâ' at kıldığı

Fâsid olur her tilâvet kıldığı

Cümleden lafz-ı ve la' z-zâ⁴⁸⁹ ey ḥôca

Ger ola maḥz-ı ve la' z-zâ ey yüce

---

⁴⁸⁹ Fatiha Suresi, 7. ayet.

Çün olur tağyîr ma‘nâ bî-hilâf
Fâsid olur ol namâzı bî-hilâf

Bağdıñ ise ehl-i rûmuñ zâdına
Zâdurur cümlesi hep zâd adına

Diñleñ imdi ol Rasûl-i Kibriyâ
Gör nice ta‘lîm idibdür bî-riyâ

Didi kim şavt-ı ‘Arabla oqıñız
Şöyle kim hüsn-i edeble oqıñız

Pes gerek zâbt ola elfâz-ı ‘Arab
Gitmeye hâtırdan elhâz-ı ‘Arab

Ya ‘Arab kendü ola fâzıl kişi
Ya ‘Arabdan aħz ide kâmil kişi

Ĥamdü li’llâh Şeyh-i Mısrî Fâzılî
Gönderüb ol ehl-i Qur‘ân kâmilî

Ben faķîr kim Şeyh Sinân⁴⁹⁰ adımdurur

---

⁴⁹⁰ Müellifin adıdır.

Şeyh ‘Abdü’l-Ğādir üstādımdurur

Hak cezâlar kılsun aña bî-‘aded

Her ne hâcet kim diler bulsun meded

Ey dirîgâ kim Bolayır ehline

Düşmedi sevdâ Başâyir ehline

Bunca yıllardır ki Ğur’ân kıdrini

Hîç biri yılmadı Furġân kıdrini

Bir gün olub di(r)ler vâ-fırkatâ

Ğāyi ‘eyledik ‘ömrümüz vâ-ħasretâ

Aħkāmü’l-Vaġfi⁴⁹¹ [223. – 229. Beyitler]

Her ne deġlü kıbiliyet bulsa kim

Aħsenü’l-şavt ehl-i tecvîd olsa kim

Her muħaġġik vaġfa ‘ârif olmaya

Şöyle kim ma‘nâya vâkıf olmaya

Ya muġallid olmaya bir ehline

İ‘timâd idüb kemâl ü fazlına

⁴⁹¹ Bu başlık esas alınan nüshada yoktur.

Lâ-cerem pes hâlî ide âyâtı ol

Bilmedi çün ma' nîden gâyâtı ol

Çande çande vaqf idiser bilmeye

Her nice oğursa lezzet bulmaya

Gerçi kim kıldı secâvendi raqam

Çande fehm ide anı her bir 'acem

'Aşr ü hizb-i cüz' ki yazdılar kenâr

Şanma kim hep mevkıfında ber-çarâr

Ahvâlü Mevķūfâtın [230. – 257. Beyitler]

Gelgel imdi diñle ey tâlib beyân

Hôş naşîhat söylerem bilgel 'ayân

Ehl-i tecvîd olmaya sen nâm-dâr

Lâyık oldur tırıviri bir ehl var

Arayub bir kâmili gez Mısr ü Şâm

Hıdmetinde ol anuñ sen şehr ü 'âmm

Ahğ idüb tâ kim vuķūfı bi't-tamâm

Vağf idesiñ vağf-1 kâfi vağf-1 tâm

Diñle imdi ağları bir bir diyem

Ezber it bu sözlerim yâ zü'l-himem

Lafz-1 ma' nâ müstağil olsa dedem

Ol mağaldur vağf-1 tâm ey muğterem

Fâtihada iki yerde bil yağîn

Biri *yevmi 'd-dîn*⁴⁹² birisi *neste 'în*⁴⁹³

Cân göziñ ger kıldıñsa pür ziyâ'

Gözliyesin sen anı ey bî-riyâ

Söz tamâm olduğda çün vağf itdiler

Ağa dağı vağf-1 tâm vaşf itdiler

Vağf-1 kâfi di ağa kim ma' nîde

İrtibâğ olduğca nev'an vağf ide

Çün lafızda yoğdurur nev' irtibâğ

Vağf idesin andan ey şâhib ribâğ

---

⁴⁹² Fatiha Suresi, 4. ayet.

⁴⁹³ Fatiha Suresi, 5. ayet.

Oldı pes *lâ raybe fih*⁴⁹⁴ ke'l-miṣâl

Hep sözüüm âyine-i vech-i maḳâl

Ḳadr-i kâfi çün kırâ' at oldı pes

Ol vaḳıf vaḳf-ı kifâyet oldı pes

Hem daḫi vaḳf-i ḫasen ad itdiler

Cümle ḳurrâ hep anı yâd itdiler

Oldurur kim vaḳf idüb bî-ıztırâr

İde taḫsîn-i kırâ' at iḫtiyâr

Lafz ü ma'nâ ola nev'an mürtebiṭ

Vaḳf iderse olmaya hîç muḫîṭ

Hergîz aḫa denmiye vaḳf-ı ḳabîḫ

Çünkü ma'nâ ola ber-vech-i ṣaḫîḫ

Di anı miṣl-i *ḫüdelli'l-müttekîn*⁴⁹⁵

Ger şıfat mevşûf ola yâ zü'l-yakîn

İki vaḳfiḫ arası olsa ba'îd

Ḳaṭ' idesin her ne yerde ey sa'îd

⁴⁹⁴ Bakara Suresi, 2. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu örnekle ile iktifa edilmiştir.)

⁴⁹⁵ Bakara Suresi, 2. ayet.

Çün revâdır kim teneffüs idesin

Ol maḥalli kim tecessüs idesin

Her maḥallda kaç' olunmaz çün ḥaḳîḳ

Ol maḥalli kaç' bilgel ey şadiḳ

Tût gözüm gel ḥilâf (ü) bî-cidâl

Döndürüb kıılma i'âde her maḥall

Ba'zı cühhâl kim iderler bî-şu'ûr

İtme anı sen eyâ ehl-i cüşûr

Tâ meger aḥsen ola ma'nâ yüzi

Nev'-i taḥlîṭ itmeyüb hîç bir sözi

Qıl i'âde kim muṭâbıḳ olsa ger

Ma'niye ma'nâ muvâfıḳ olsa ger

Şöyle kim ma'nide olsa i'tidâ

Ner ne yerde kaç' ola ki ibtidâ

Qaç' ola çün ıztırârî ey yüce

Vaḳf-ı beñzer iḥtiyârî ey ḥoca

Sen anı pes sekte mişli kııl şehâ
Kılmayub mişli mahall-i intihâ

Fî Beyâni Sektetin [258. – 268. Beyitler]

Sekte dördür her biri bir sûrede
Kehf⁴⁹⁶ ü Yâsîn⁴⁹⁷ sûrelerde ey dede

Hem Kıyâmet⁴⁹⁸ sûresinde bî-ıfâ
Hem daği Taţfif⁴⁹⁹ de ey şâhib vefâ

Ger ola kim kâmil ü şâhib nazar
Olmaya bu sözlerim hiç muntazır

Kâmilü'l-‘ilm olana yoğdur sözüm
Yoluna hergiz fedâ özüm cânım

Lâkin ammâ ger ola câhil kişi
Vech-i ma‘nâda tehi gâfil kişi

Pes gerek bir ehl-i ‘ilme ‘arz ide
Hıdmetinde kendüyi kul farz ide

---

⁴⁹⁶ Kehf Suresi, 1. ayet.

⁴⁹⁷ Yasin Suresi, 52. ayet.

⁴⁹⁸ Kıyamet Suresi, 27. ayet.

⁴⁹⁹ Mutaffifin Suresi, 14. ayet.

Tâ ki tecvîde vuķûf taķşîl ide

‘İlm-i aķķâm-ı ħurûf taķşîl ide⁵⁰⁰

Muķtemeldir Ħaķ anı irşâd ide

‘İlm-i Ķur’ân birle ħôş dil-şâd ide

Rûz-ı Şeb mercûddur kim o cevâd

‘İlm-i Ķur’ân ehlin ide ber-murâd

Raķmetinden cûd idüb biz ķullara

Mühtedî ide ħayrlu yollara

‘İlm-i Ķur’ân ehline hep ol Muĝîn

Dü cihânda ide iķsân ecma‘în

---

⁵⁰⁰ Bu beyit esas alınan nüshada yoktur, diĝer nüshada mevcuttur.

Manzûm Risâle-i Tecvîd

Bismi'llâhi'r-Raḥmâni'r-Raḥîm

El-ḥamdü li'llâhi'l-lezî ğasele

Zünûbe ehli't-tilâveti

Ve şakale mir'âtü't-tâlibîne

Bi-muşâkaleti't-tecvîdi ve'l-feşâhati

Ve ce'ale ḳulûbe'l-'ârifine münevvereten

Bi envâri'l-'ulûmi ve'l-ma'rifeti

Ve's-şalâtü ve's-selâmü 'alâ Muḥammedin

El-lezî ḳarâ'âhü bi'l-belâğati

Ve 'âlâ âlihi ve evlâdi'z-zarâfeti

Ve aşḫâbihi ḥayra's-şâhibeti

Ve etbâ'ihî ke'n-nücûmi'z-zâhirati

Bi-miyahi't-tilâvveti ve'l-ḳırâati

Fe inne hâzihi'r-risâlete

Nazımtühü bi't-Türkiyyü li-ḳâri'yihî en ya'lemehü

Ve'l-lezî dûne en yete'allemehü

Ve lem ya'lemû şey'en min'el-'Arabiyyeti

Hâzihi'r-risâlete kitâbe't-tecvîdi

'Alâ қа'deti Hafsın rahmetü'llâhi

Besmeleden sonra hamd idiñ Hâkkâ

Cümle işde fâ'il oldur muṭlaḳâ

Vâcib oldı taşliye hem ba'd-ı ezîn

Kem şefi' ola bize ol yevme-dîn

Cihâr-ı yâre hem ḳalan aşhâbına

Daḳi âline ve etbâ'ına

Ben direm şallû 'aleyhim ecmâ'in

Tâbi' oluñ siz daḳi ey ehl-i dîn

Bir faḳîrem hem haḳîrem Nâciyem⁵⁰¹

Ben za'if ey Rabb 'afvıña râci'yem

Şeyhlü şehrine geldim ben faḳîr

Cün ğarîbem özümü ḳıldım haḳîr

Nice yârenler yanuma geldiler

---

⁵⁰¹ Eser sahibinin adıdır.

‘İlm-i Qur’ân anladuğum bildiler

Oğudılar bu za’îf bî-çâreden

Hem gitürdiler hicâbı aradan

Dilediler kim kavâ’id bileler

Ka’de üzre hûş tilâvet kıllalar

Hem bize sizden teberrük kıla ol

Anlamağa bize âsân ola yol

Bu risâle cem’ kıldım ben daği

Kim tabî’at mucibince ey aği

İhtisâr itdim bunı ben nazm ile

Kim tabî’at issî olanlar bile

Ka’de küllî ne ise anı dedim

İhtilâfı olanı cümle kıdum

Her ki Qur’ân okumağ dilerse

İsti’âze ide ‘ağlı bârise

İhtilâf-ı isti’âzede şavâb

Ya’ni manzûm olan tabî’ata mülâyimdir ezberlemege ve okumağa âsândurur minh.

Ya’ni kâ’ide-i kırâ’ kim ekşerince okursa anı didim zîrâ içinde nâdir olanı zıkr itmedim minh.

Ya’ni isti’âze gerekdir gerekse sûre evvelinde ya ‘aşr evvelinde zîrâ hağ te’âlâ buyurdu kim “feste ‘izbi’llâhi mine’ş-şeytâni’r-racîm.”

İsti’âzda meşâyih ihtilâf itdiler. Ba’zısı “iste ‘iz bi’llâh” ba’zısı “e ‘üzü bi’llâhi’s-semî’u’l-‘alîmi mine’ş-şeytâni’r-racîm” ve ba’zısı “e ‘üzü bi’llâhi mine’ş-şeytâni’r-racîm” beher-ğâl getürmek câ’izdür minh.

Her ne vechile ola oldur sevâb

Ya'ni her sûrede besmele ditirtür. Bera'atde degil zîrâ berâ'at âyeti seyfdür ve besmele âyeti rahmândür. Âyet-i seyf ile âyet-i rahmeti cem' itmeli. Revâ getürmezler.

Sûreniñ hem evvelinde besmele

Lâzımdür câiz âyetde hele

Ya'ni sûrenin evvelinde besmele dimek elbette gerekdir. Namâzdan gayrı yerde ve ammâ 'aşr de itseñ revâdür itmesenñ dañi revâdür ammâ itmek evlâ minh.

Diye siz her sûrede illâ berât

Zîra anda vardurur seyf-i ğazât

Besmele çün âyeti rahmetdurur

Bil berâ'at âyeti miñnetdurur

Besmeleniñ âhirinde vañf idiñ

İbtidâ-i sûreye andan gidün

Vaşl iderseñ dañi câiz bilesiñ

Ba'zı yerde ihtirâzın kılasın

Ya'ni rahîm diseñ mîmiñ kesresini beyân idesin. Kaţ'-ı nefis itmedin bir sûreye başlıya sen ol dañi revâ degildür. Ba'zı yerde hattâ toñuz yerde dirler meşelâ "*rahîm lâ uksimü*" gibi "*rahîm veyl*" gibi "*rahîm 'abese*" gibi "*rahîm lem yekün*" gibi "*rahîm tebbet*" gibi "*rahîm el-hâkümü*" gibi "*rahîm el-lezîne keferü*" gibi "*rahîm lâ uksimü bi hâze'l-beled*" gibi "*rahîm veylün li-küllü hümezetin*" gibi ve dañi ba'zı yerlerde meşelâ "*rahîm el-ğamdü li'llâh.*" .... okunmuyor .....

Sûreniñ âhir yilini besleme

Vaşl kılma oñuriken sen bile

Âhirin sâkin idüben ÷urmasenñ

Bil hañâdur sûre(y)i tîz oñusañ

Bâbun Fî Beyâni Meĥârici'l-Ĥurûfi [32. – 53. Beyitler]

Lîki evvel saĥa gerek bilesin

Cümle ĥarfîĥ maĥrecini bulasın

Evveline hemze getürüb bilesin

Telaffuz itdükde ĥarfîĥ maĥrecin

Heyü vü hemze vü elifîĥ maĥreci

Aĥşâ-yı ĥalk kim boĥazuĥ orta ucı

Orta oldı maĥreci ĥı 'ayn ile

Hem denâ-yı ĥalkı ĥı ve ĥayn ile

.....*okunmuyor*.....

Bu daĥi ĥurûf-i ĥalaĥdür ammâ orta

.....*okunmuyor*.....

.....*okunmuyor*.....

Mahrec-i ĥâf oldı hem aĥşâyü'l-lisân

Diliĥ dibindedir.

Hem daĥi 'ulvî ĥanekden ey kesân

Yuĥaru ĥamaĥdandır

Kâfi andan aĥaĥada bilesin

Oĥuriken iĥtirâzdan kılasın

Ortadan oldu yi vü cîm şîn

Bildürem sağa olursañ hem-nişîn

Diliñ ucundandır.

Maḥrec-i zād ḥāffe-i dildendurur

Diyen bile daḥi azrāsdundur

Ya ‘ni dışdendir.

Atasın dilñü ya şağa ya şola

Lîki şağından evlâ ola

Lâmıñ maḥreci diliñ ortasıyla tamağdandır.

Ḥāffe-i dildendurur hem lâm daḥi

Zahrine idḥâl olur hem ey eḥî

İntihâsından dilüñ ol hem ḥanek

Nûn yanından anuñ bulmağ gerek

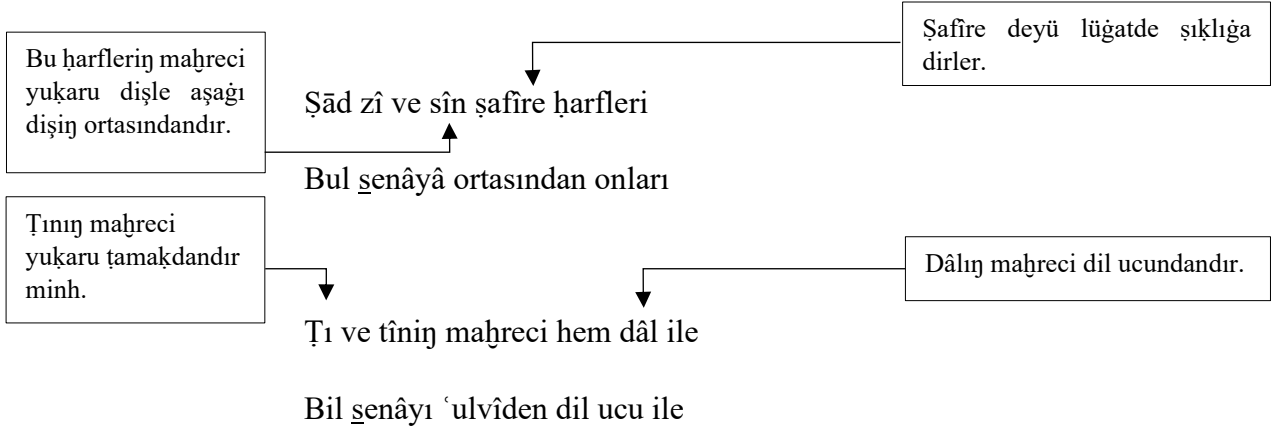
Bu daḥi vustâdır.

Maḥreci ri hem qarîndür bunlara

Eyle didi Sîbeveyh⁵⁰² şoranlara

⁵⁰² “Ebû Bişr (Ebû Osmân, Ebû’l-Hasen, Ebû’l-Hüseyn) Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî; 135-140 (752-757) yılları arasında Şîraz yakınlarındaki Beydâ köyünde Fârisî bir anne babadan doğdu. İlk bilgileri bu çevrede aldı. Daha sonra ailesiyle birlikte Basra’ya göç etti. Eserinde Farsça’yı çok iyi bildiğini gösteren pasajlara bakılarak bu göçün on dört yaşından sonra gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Benî Hâris b. Kâ’b b. Amr veya bunun bir kolu olan Âl-i Rebîa b. Ziyâd’ın mevlâsı olup lakabı olan Sîbeveyhi kelimesinin aslı Farsça “sîbôyeh” olup “küçük elma” anlamına gelir. Çocukken yanaklarının kırmızı olması veya “sîbeveyhi” denilerek okşanması dolayısıyla kendisine bu lakabın verildiği kaydedilir...Zekâsı, çalışkanlığı, genç yaşına rağmen geniş bilgisiyle çevresinin alâka ve takdirini kazanan Sîbeveyhi, hocası Halîl b. Ahmed’in vefatından sonra nahivde zamanının en yetkili âlimi kabul edildi...Eseri. el-Kitâb. Arap dilinin nahvi, sar_ ve fonetiği alanında ölümsüz bir eserdir. el-Kitâb’ın ana malzemesi Halîl b. Ahmed’in vefatından (ö. 175/791) önce tasnife hazır vaziyette mevcuttu. Onun vefatından hemen sonra Sîbeveyhi Halîl’in ilmîni ihya etmek amacıyla eseri kaleme almıştır.” Mehmet Raşit Özbalkıç, “Sîbeveyhi”, *DİA*, XXXVII. Cilt, 2009, s. 130.

Yaqın olur diş dilden bir taraf

Hâsıl olur ortasında nice harf

Zâl ü zânîḡ sâ ile hem maḥreci

Dişler ortasıyla hem dil ucu

Maḥreci fi bil senâ-(y)ı meşrife

Doḡunur üstün diş batn-ı sefe

Bî vâv mîm tıtaḳlardan qoyar

‘Âḳıl olan qâri’ ağızdan qoyar

Maḥrec-i ġunne çü ḡayşûmden gelür

ġunne burundan çıkar bir ündurur

Ba ‘zılar dir maḥreci on altıdür

Bu harflerin maḥreci iki dişin ortasıyla dil ucundandır minh.

Fîniḡ maḥreci üstün dişle altın dudağa doḡunur minh.

Bunların maḥreci şefedir iki tudaḳ arasındandır.

Kimi on beş kimi dir yedidür⁵⁰³

Bâbun Fî Beyâni Şifâti'l-Ĥurûfi ve'l-Ezdâdihi [54. – 123. Beyitler]

Maḥrecin bildünise bu ḥarfleriñ

Bil şifâti daḡı vardır anlarıñ

Ḥarfiñ maḥrecini bildiñse şifâtların daḡı bilmek gerek tâ saña okumaḡ âsân ola minh.

Müchire vü riḡve vü hem müstefil

Münfetiḡ hem muşmete bu bişi bil

Ya'ni bu beş şifattır. Bunun zıddı daḡı vardır.

İşid anuḡ zıddı nedür ey kişi

Şey'ün ezdâdın bilür bilen kişi

Ḥurûf-ı mehmûse fe ḡa se he şe ḡı şa se ke te bu on bir ḥarfdır. Ḥurûf-ı mehmûsedür ḡurûf-ı riḡve ikisi birdir. minh.

Bilesin mehmûse zıddı müchire

Fehaşshû şahşın sekte ḡarfını bile

Ḥurûf-ı şedide ḡurûf-ı müchire ikisi birdir. Elif dâl râ cîm dâl kâf ḡı be ke te bunlar sekizdir minh.

Hem ecid hem **ḡaḡ beket** ḡarf-i şedid

Ortasında **lin 'umer** ḡarf-i bedid

Ya'ni âşikâre eyle minh.

Lam nûn 'ayn mîm râ bu beş şedide ile riḡve ortasındadır.

Ḥuşşa zaḡtın kız ḡurûf-ı 'ulvidür. Mustfiliniñ Zıddıdır.

Bil ḡurûf-ı bâḡisin kim süflidür

Bir şifâtı var münfetiḡiñ zıddıdır. Şâd zâd ḡı zı bu dört ḡarf muḡbiḡadır. Bunlardan ḡayrına münfetiḡa dirler.

Şâd ü zâd ü ḡâ' zâ' muḡbiḡa

⁵⁰³ “Mahreçlerin sayısı üzerinde ihtilaf edilmiştir. Ferrâ (207/822) ve İbn-i Keysân (299/912) gibi bazı âlimler 14; Sibeveyh (180/796), Ebû Amr ed-Dâni (444/1053) ve Ca'berî (732/1332) gibi bazı âlimler 16; Halîl bin Ahmed (170/786) ve İbnü'l-Cezerî (833/1429) gibi bazı âlimler de 17 olduğunu söylemişlerdir.” Abdurrahman Çetin, a.g.e., s. 98.

Muşmatıñ zıddıdır.
Fe rā mîm nûn lâm
be. Bu altı harf
müzliqadır. Bundan
ğayrısı musmatadır.

Firre min lubbin ħurûf-ı müzliqa

Hem şafire ħarf-i şād ü sîn ü zî

Bilmezsen aña sen anda bizi

Bu şifâti daĥi kâkâledir. Kâf tı
be cîm dâl minh.

Ķuṭbi ceddin ħarfidür hem kâkâle

Muĳrî oldur bunları tertîl kıla

Lâma münĥarife dirler anuñçün
ki dil egilür. Bunları zikredicek
minh.

Lâmı daĥi münĥarife didiler

Rîniñ adıñ hem mükerrer ĳodılar

Dil egilür bunları zikr idicek

Ĥâşşe kim anlar müşedded olıcak

Anuñçün kim zâdda kimiñ şavt
ğâyetde uzun olur. Ĝalîz ħarfidür.
Bunda daĥi zı(y)ı fark itmek
gerek. Zîrâ zîniñ maĥreci dil
ucundandır. Zâdiñ maĥreci
azrâsdandır çok fark vardır.

Müsteṭile dediler zâda bilün

Zı vü zâdiñ maĥrecini fark ayduñ

Ya'ni tefeşşî dimek taĳılur
dimekdir. Şinde çok şavt çıkar
taĳılur minh.

Şîniñ adı hem tefeşşî oldı çün

Çıĳsa aĳızdan taĳılur anuñçün

Ĥarf-i 'illet vâv elif yâdır. Bunlar
ĥarf-i medlerdir. Nerde kim olsa
elbette çekmek gerek miĳdârınca
minh.

Şorariseñ ĥarf-i 'illet oldı vâv⁵⁰⁴

Yaĥşî anla dimeyesin vâv vâv

⁵⁰⁴ V: و - A: ا - Y: ي

Çün hurūfuñ maḥrecinden söyledik

Hem şıfâtıñ daḥi ma‘lûm eyledük

Oқuması nicedür anı işit

Ṭālib isenñ aña göre sende iş it

Yeynirek kıl şavtıñı mehmûsede

Zîrā anuñ aşlı hemsdür ey dede

Âşikâre oқu қalan mechûreyi

Arқın arқın oқı ḥarf aralayı

Müchire vü hem şedîde ḥarflerin

Añladıñsa cümlesiniñ maḥrecin

Ḥurūf-ı mechûre.....cehr ile oқu.....gerek.....

Ya‘ni ‘aceyle oқuma ki bilesin ri‘âyet idecek қанқisidir. Her bir ḥarfî yerli yerinde heceler gibi oқuyasın minh.

Şöyle қатı oқu ki..... şafire ḥarfleri.... mütemâsil olmasa....

Şaklı oқı cehrinü vü şiddetin

Қатрақ oқı şedîde ḥarflerin

Lin ‘umer ḥarfñ andan alçaçuk

Riḥve ḥarflerini daḥi yumşacuk

Riḥve ḥarfleri..... lin ‘umer... alçaқ oқu..... minh.

Şavtuñuz ‘ulvîde ḥôş yüce çıқа

Oқur iken işden size baқа

Ne kadar yoğun okusa be-gâyet laţif olur minh.

Tefh m oğı ‘ulv yi h c ğam degül

Z r  bunda dal  amağdan kem degül

Tefh m harflerin zikr idecek dil  amağa yakın olur minh.

Terđik oğı m stefile n ki v r

Ne kadar ince okusa be-g yet la f olur minh.

Tefh minden  ıl h zer hem   n kib r

Terđik oğı nerde gelse m stefile

 ıl h zer tefh m ya ey m ntek l

Harf-i m stefile(y)i ba’zı y renler tağliz iderler. Hu uŐan m m v v be ancak ‘m -c eni’, ‘ve b  v’, ‘ve  men v’ ve-m  eşbehe z lik ‘ve ul ike’ de ondandır minh.

Tefh m itme m stefile harflerin

Medd idecek teğliz itme Şağın

Harf-i isti’ l ya  onŐi olsalar

Terđik oğı tefh minden  ıl h zer

‘‘Ve m  edr ke’’ gibi ‘‘m liki yevmi’d-d n’’ gibi

 ande gelse tefh m ile m  deme

 nce oğı ki Şağın kim var v  dime

 bn-i cezer  böyle buyurmuŐ: ‘‘harf ’l-isti’l e mufah am n ve iŐŐaŐati’l-itt b ki ağviyy n neh  k le ve’l-’ Őr’’ minh.

Ey min v l

L m elif  ande gelse terđik it

Çünki  urr  eyle dir ol yola git

Hem riv yet eyle oldu ez-ras l

Şavtı koyın bilki oğı dir uŐ l

Hem ‘Arab elhānı gibi dir oꞑuŋ

‘Arab elhānı gibi ince oꞑuŋ minh.

Dāve gibi bağırur seniŋ fāꞑuŋ

Deve gibi yoğun bağıрма anuŋ minh.

İnce oꞑıben diyüben mâları

Ki Őaꞑın imâle kıla anları

Çün mücevved oꞑumazsaŋ Qur’ânı

La’net ile aŋıser Qur’ân seni

Öyle vâşıl oldu hem biz dağı

Vâcib oldu oꞑumaꞑ siz dağı

Tecvîd ile oꞑumaꞑ vâcibdir ‘inde’l-meşâyih minh.

Hôş feşâhatle oꞑuŋ tecvîd ile

Kökcek demek olunur.

Zîrâ oꞑuŋ didi Hâꞑ tertîl ile

Hâꞑ te‘âlânıŋ kelâm-ı kâdiminde gelmişdir: “ve retti’l-ꞑur’âne tertîlâ.” Rettil emridir vücüb için minh.

Oꞑumaŋız zağmeti ‘itâb ile

Çıꞑa Qur’ân nuꞑꞑuŋuzdan luꞑf ile

Şavaşur gibi oꞑumaŋ Qur’ânı

İşidü ben sevine sâmi‘ cânı

Ya’ni e‘üzünüŋ ‘aynını ve dağı bi’llâhi deki çok çekme lâmını. Çok çekme ve hem yoğun eyleme zîrâ ki anlar ħurûf-ı müstefiledendir. Amma tıda Őonda kayırmaz anuŋçün ħarf-i muṭbîkadır. İki Őıfatla muttasıfdır. İkiŋi dağı kaldırı oꞑunur ħurûfdandır minh.

Hâşşe kim bu isti‘âze hemzesi

‘Aynı elifden fark idemez ey kişi

E‘üzü hemzesini ilgâ ‘ayndan fark etmek gerek. ‘Ayn gibi olmaya minh. Ya’ni hemze ki evâilde vâꞑı’ olur anuŋ tağlîzinden ħazer kııl.

Şavtıñı ƙaldurma tıdan ğayrıda

Medd yoƙdur çekme cımden ğayrıda

Şol evâil hemzesinden ƙıl ğazer

Aħmaƙ olma saña ƙılsun söz eser

Ya ‘ni ħurûf-ı muţbıƙa nerede gelse âşıkâre idiy minh.

Okuriken ƙıl beyâni muţbıƙa

Şavtıñ işiden ƙişi saña baƙa

*Ĥıttatun*⁵⁰⁵ itbâƙını ƙıl ħoş beyân

Sıttatun daħi yine hem ƙıl ‘ayân

“*Lîn besaţte*” gibi “*ĥıttatun nehfirleküm*” gibi “*ĥıttatun bimâ ledeyhim*” gibi bu tılar, bunların gibi yerlerde idğâm eyle. İdemeñ bigâyet izhâr idiy minh.

Lîki *nahlökkümde*⁵⁰⁶ vardır bil ħılâf

İkisi daħi dürüst zamme ğüzâf

Ğüzâf degil ikisi daħi dürüstdür minh.

İşbu ħarfleri okurken dil taıaƙ

Feksünü’l-‘izâm

Yaƙın olur birbirine bir taıaƙ

Ya ‘ni şad sinden fark ola minh.

Gey ğazer ƙıl münfetiħden kim ‘asâ

Okuriken olmaya hem çün aşâ

Ya ‘ni ħurûf-ı şafire üçdür. Şad sîn ze. Bu üç ħurûf telaffuz idicek şavt çigreyi virmek gerekdir. Ĥattâ dimişler ki yüzün ve ağız derisi çimşeşe düşe ve hem şafire lüğatde şaklığa dirler bu ħarfleri şaklık gibi çıkara ağızından minh.

Okuriken hem şafire ħarflerin

Şavtıñı çigret ki çimşeşe deri

⁵⁰⁵ Bakara Suresi, 58. ayet.

⁵⁰⁶ Mürselat Suresi, 20. ayet.

Âşikâre oĸu hem ĸurûf-ı müzliĸa

Ėayr ĸarfler Ÿumtile dilden ĸıka

Sâkin olsa ĸıl beyân ĸalkale

ĸalkale bir Ÿeyi yerinden
ĸoparmaĸa dirler minh.

Hâleti vaĸfında daĸi ebyen ĸıla

TefeŸŸi daĸılıcı dimek olur.

Ebî leheb gibi muĸiĸ gibi vaĸf
âŸikâr.

Ÿîn tefeŸŸidür kaĸan Ÿavtıĸ ĸıka

Aĸzuĸ içinden diler taŸra aĸa

Telaffuz itseĸ ümm-i zen olur. Eger
zîden fark itmeŸeĸ namâz fâsid olur
minh.

MüŸteŸile didiler zâda bilüĸ

ĸande gelŸe zî ile farkın ĸıluĸ

Eyĸâzen vehüm ruĸûd gibi

Nerde gelŸe za ‘îni zîdür zılli leh

“*Fî zilâlin ve ‘uyûnin*”

‘Azîm ĸıfz eyĸaz ve ‘nzur ‘azimle

“*Ve ‘nzurnâ ilâ yevmi yüb ‘aŸûn*”

“*ĸıfzihümâ ve hüve ‘l-‘aliyyü ‘l-‘azîm*”

Zâhri lafzî hem *lezâ* zâhir daĸi

Hem *Ÿuvâz*⁵⁰⁷ ve *kezîm*⁵⁰⁸ hem zûlm ey eĸî

Bi zallâmi ‘l-lil ‘abîd

Hem *zallâm*⁵⁰⁹ *zufur*⁵¹⁰ hem *vagluz*⁵¹¹ gele

⁵⁰⁷ Rahman Suresi, 35. ayet.

⁵⁰⁸ Yusuf Suresi, 84. ayet; Nahl Suresi, 58. ayet; Zuhruf Suresi, 17. ayet.

⁵⁰⁹ Âl-i İmran Suresi, 182. ayet; Enfal Suresi, 51. ayet; Hac Suresi, 10. ayet; Fussilet Suresi, 46. ayet; Kaf Suresi, 29. ayet.

⁵¹⁰ Enam Suresi, 146. ayet.

⁵¹¹ Tevbe Sûresi, 73. ayet; Tahrir Suresi, 9. ayet.

*İntezir*⁵¹² *zam 'ân*⁵¹³ dağı *zîdür* bile

“*Ve 'izhüm*”, “*ve mâ ye'idühüm*”

*Ezfer*⁵¹⁴ ü *zannâ*⁵¹⁵ da *zîdür* hem va 'z

*Lâ 'izîn*⁵¹⁶ de bu sözümde sende 'iz

Ya 'ni “*lâ 'izîn*” zâddurur naşihat al.

Sûre-i Nahlde “*ve izâ büşşira ehadühüm bi'l-ünşâ zalle vechühû müsvedden ve hüve kezîm.*” zîdür minh.

Nahl Zuhruf *zalle*⁵¹⁷ zîdür ey fetâ

Sûre-i Zuhrufda “*meşelen zalle vechühû*” zîdür minh.

Kâtib oldur kim bunı ezber tuta

*Zalte*⁵¹⁸ *zaltüm*⁵¹⁹ Rûmdaki *zallû*⁵²⁰ bübîn

“*Zalet 'aleyhi 'âkifâ*”, “*fezaltüm tefekkehün.*”

Şu 'arâ⁵²¹ Tâsînde *fezallû 'âkifîn*

“*Yeẓlelne revâkide 'alâ zahrîh*”

“*Feẓzalet a'nâkuhüm lehâ hâzi 'în*” minh.

Dağı *yeẓlelne*⁵²² *mağzûren*⁵²³ gele

Hicr içinde gelse *zallet*⁵²⁴ zî bile

Künte *feẓzen*⁵²⁵ *muhteẓir*⁵²⁶ zîdür *ẓufür*⁵²⁷

Zîdür üçden ğayrı yerde her naẓar

Harf-i ğalağ şeş bu dâ-y-ı nûr-ı 'ayn

Hâ-i hemze hâ hâ 'ayn ğayn

Veylün li'l-Muţaffifinde “*ta 'rifü fi vücühîhim nazraten 'na 'im*” zâddurur. Zî degildir.

⁵¹² Enam Suresi, 158. ayet; Araf Suresi, 71. ayet; Yunus Suresi, 20. ve 102. ayetler; Hud Suresi, 122. ayet; Secde Suresi, 30. ayet.

⁵¹³ Nur Suresi, 39. ayet.

⁵¹⁴ Fetih Suresi, 24. ayet.

⁵¹⁵ Bakara Suresi, 230. ayet; Yunus Suresi, 36. ayet.

⁵¹⁶ Hicr Suresi, 91. ayet.

⁵¹⁷ Zuhruf Suresi, 17. ayet.

⁵¹⁸ Taha Suresi, 97. ayet.

⁵¹⁹ Vâkıa Suresi, 65. ayet.

⁵²⁰ Rum Suresi, 51. ayet.

⁵²¹ Şuara Suresi, 4. ayet.

⁵²² Şura Suresi, 33. ayet.

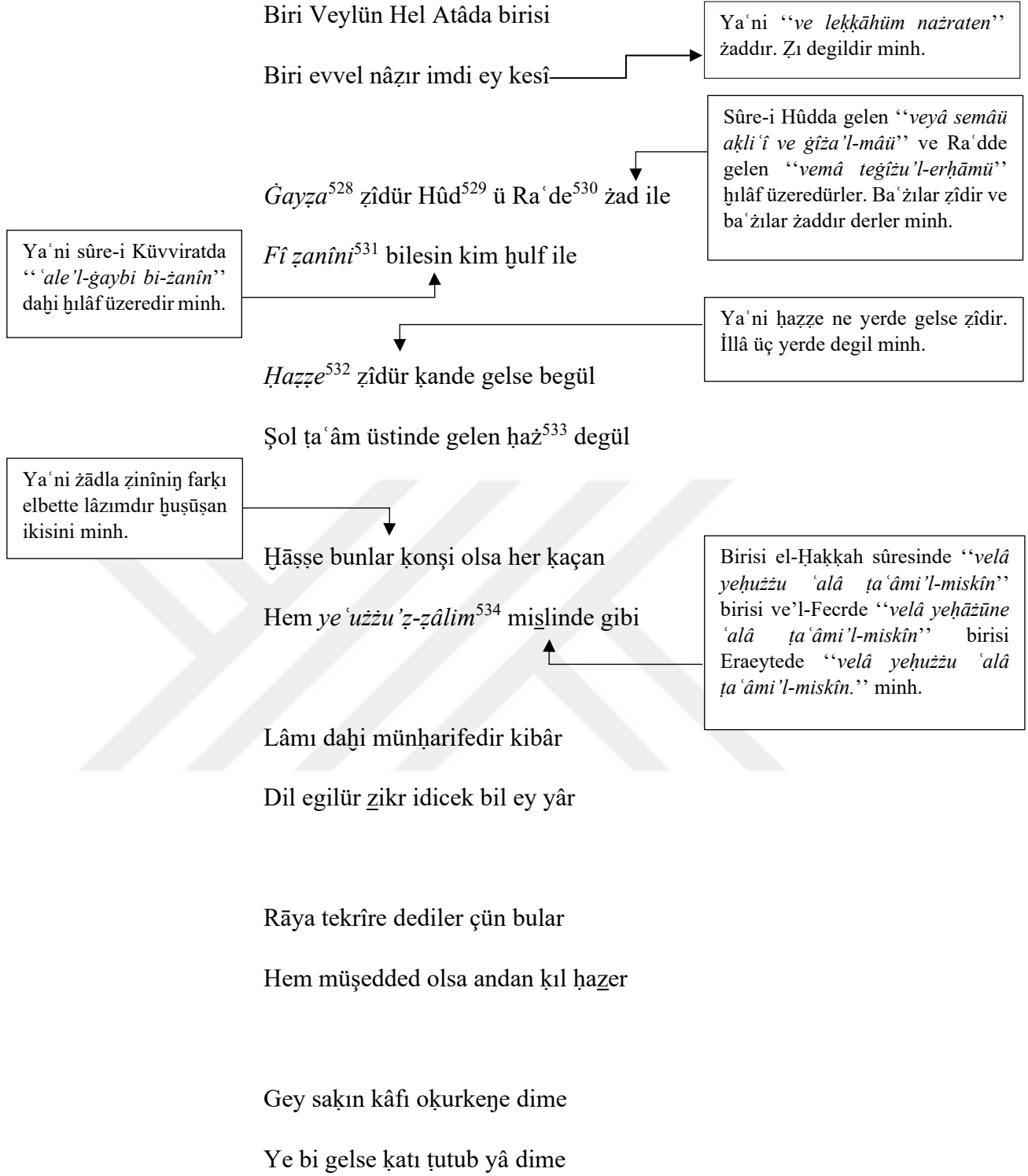
⁵²³ İsrâ Suresi, 20. ayet.

⁵²⁴ Hicr Suresi, 14. ayet.

⁵²⁵ Âl-i İmran Suresi, 159. ayet.

⁵²⁶ Kamer Suresi, 31. ayet.

⁵²⁷ Enam Suresi, 146. ayet.

⁵²⁸ Bu kelime de Hud ve Rad sureleri hariç mushaf-ı şerifte "zı" ile yazılmıştır.

⁵²⁹ Hud Suresi, 44. ayet.

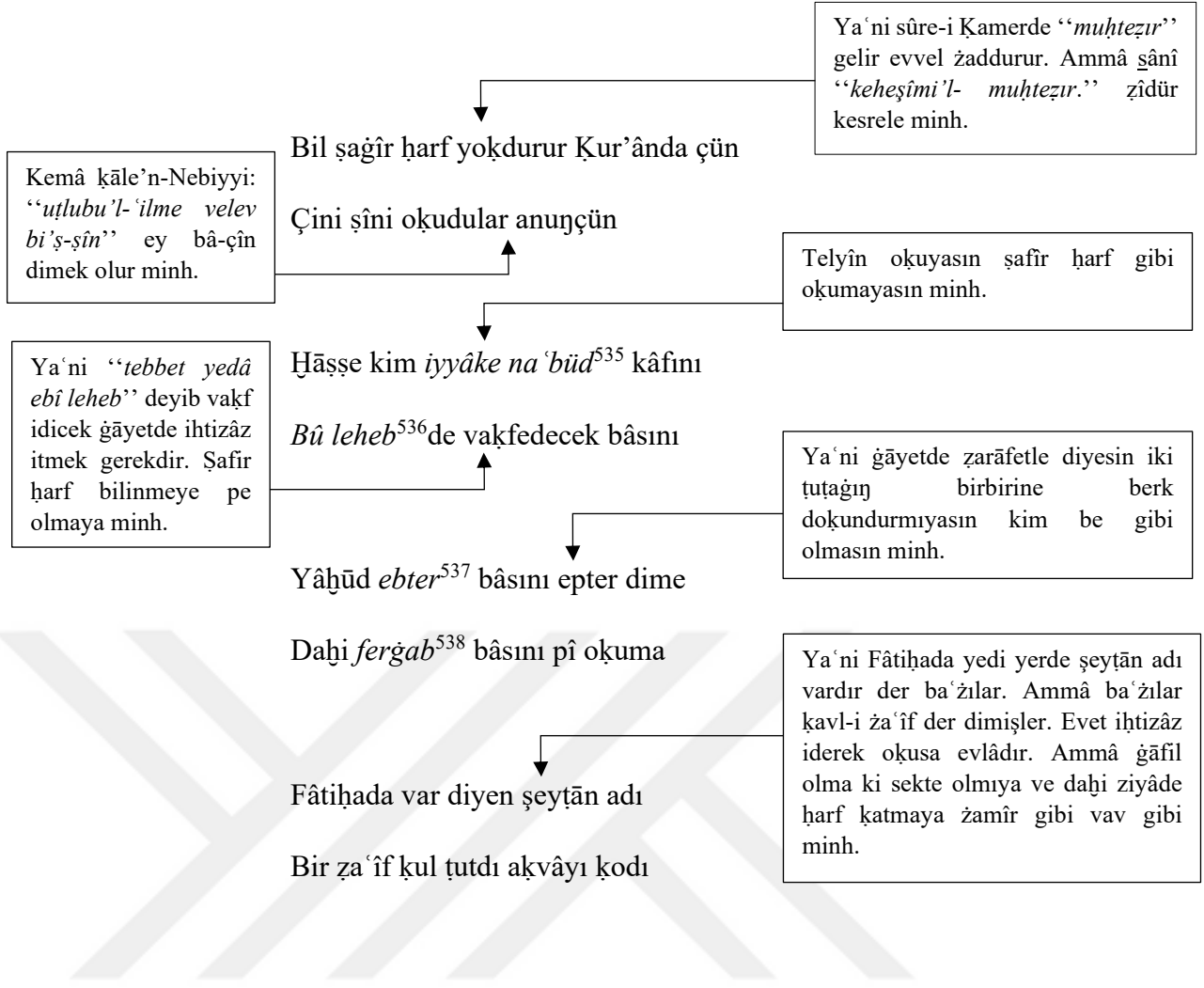
⁵³⁰ Rad Suresi, 8. ayet.

⁵³¹ Tekvir Suresi, 24. ayet. [Ayette "zâd" ile yazılmıştır. Metinde ise "zı" ile yazılmıştır. Müellif bu kelimedeki ihtilaf olduğunu belirtiyor.]

⁵³² Bu kelime mushaf-ı şerifte "zı" ile yazılmıştır. Maun suresindeki, "Yoksula doyurmayı da teşvik etmez" ifadesinde geçen "ve lâ yehużzu" وَلَا يَخْضُ ile karıştırılmaması gerektiğini burada belirtir.

⁵³³ Maun Suresi, 3. ayet.

⁵³⁴ Furkan Suresi, 27. ayet.

Oğuriken ihtizâz itseğ nola

Fâtiğada sekte yoğdur bil hele

Bâbun Fî Beyâni Nûni’s-Sâkini ve’t-Tenvîni [124. – 140. Beyitler]

Geldüğ imdi hükmi-nûn-ı sâkine

Oğuması nicedür hem hükmi ne

Dağı tenvîn nedür anı bilesin

Tenvîn nûn-ı sâkin bir deyesin

⁵³⁵ Fatıha Suresi, 5. ayet.

⁵³⁶ Tebbet Suresi, 1. ayet.

⁵³⁷ Kevser Suresi, 3. ayet.

⁵³⁸ İnşirah Suresi, 8. ayet.

“‘Azîzün hakîm’”, “‘azâbüün elîm’”,
“‘hakîmün ‘alîm’” gibi ne ki bunlara
benzer var ise minh.

Harf-i halka uğrasa izhâr olur
İstimâ‘ıñ olmasa aqluñ târ olur

Lâm ü rāya uğrasa idgām idüñ
Ol bilâ-gunnedurur yahşî gidin

Nûn-ı sâkin mîme uğrasa mişâl
“‘rasûlün mîn kablike’” gibi nûn-ı
sâkin rāya uğrasa mişâl “‘min
rabbiküm’”, “‘raûfun rahîm’” gibi
nûn-ı sâkin yâya vâva uğrasa mişâl
“‘men yeşâ’” gibi “‘lâ te’hu_zühü
sinetün velâ nevm’” gibi minh.

Lîki yenmû harfine uğrar ise
Ġunne(y)i idgām ide kim arise

“‘Alîmün bi-zâti’s-şudûr’” gibi
“‘muĥîṭun bi’l-kâfirîn’” gibi minh.

Bâya uğrar ise bilüñ qalb olur
Nûn mîm olursa ez-ğunne gelür

Bâki harfe uğrasa ihfâ olur
Oқыyan onı da ez-ğunne kıtur

Lîki şinvân⁵³⁹ gibide izhâr idüñ
Daĥi kinvân⁵⁴⁰ eyledür yahşî gördüñ

Hemze-(y)i vaşla uğrasa tenvîn eger
Kesrile geç geçmesin ey pür-hüner

Eĥadu’llâhü’s-şamed gibi es-sâkin
izâ ĥarreke ĥarreke bi’s-sükün minh.

Bir arada çün iki ĥarfeyn ola

⁵³⁹ Rad Suresi, 4. ayet. [bu ayette iki defa geçmektedir.]

⁵⁴⁰ Enam Suresi, 99. ayet.

İkisi mişleyni ya cinseyn

“*Qāle rabbi-ḥküm bi'l-ḥaqqi*”,
“*kellā bel*”, “*lā teḥāfūne*”, ve min
necvāhüm ve mâ eşbehu *zâlik minh*.

Sâkin olsa evveli idgām idün

Ba'zı gunne lîki idgām-ı 'âm idün

Meselâ “*men yeşâ*”, “*min rabbiküm*”, “*min ledün*” gibi ve
mâ eşbehu *zâlik minh*.

*Qīle men rāḳ*⁵⁴¹ sekte ider Ḥafş velî

Sekte-i *bel rāna* diyene belî

Lîki *fî yevmin* biliñ *ḳālû ve hüm*⁵⁴²

Ḳıl beyânın lîki idgām *ḳul lehüm*⁵⁴³

“*Sebbeḥa*” gibi
daḥi “*lā tezağ
ḳulûbünâ*” gibi
minh.

El-idgām el-idḥālû'ş-şey'i fî'ş-şey'
ya'ni idgām aña dirler ki bir
nesne(y)i bir nesneye koyalar minh.

Ḥî ve hî vü ḡayn vü ḳāfi ḳıl beyân

İtme idgām anları oḳı 'âyan

Nazma gelmez çün mişâli neyleyem

Nazm ile olanı ba'zen söyleyem

Ḥî vü hiye ḳāfa gunne uğrasa

Zâhir ide her ki muḳrî arısa

Sâkin şaḳla *ce 'alnâ*⁵⁴⁴ gibunün

⁵⁴¹ Kıyamet Suresi, 27. ayet.

⁵⁴² Şuara Suresi, 96. ayet.

⁵⁴³ Nisa Suresi, 63. ayet; İsrâ Suresi, 23. ve 28. ayet.

⁵⁴⁴ Bakara Suresi, 125. ayet; (Birçok yerde çektiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

Daği en ‘amte⁵⁴⁵ źalalnâ⁵⁴⁶ gîbinüŋ

Bâbun Fî Beyânî Aĥkâmî Hâî Zâmîrin [141. – 145. Beyitler]

Ĥareketi olsa zâmîrŋ ħablehü

Şıla oĥı sen anı mişl-i lehü

‘indehu velehu vebehu. Minh.

Şıla oĥur cümle zâmîrŋ ĥâsını

Ĥaşr ider Ĥafş gerĥi kim birisini

Fîhi ‘aleyh gibi.

Hâ’ -i yerza ĥareketiyle oĥudı

Ĥaşr itdi lîkim şılayı ĥodı⁵⁴⁷

Ĥaşr oĥı ĥünkim kinâyet ĥâsınıŋ

Sâkin oldı ĥün muĥâbili anıŋ

İllâ bir yerde ki şıla ider Ĥafş bilŋ

*Fîhî mûĥânân*⁵⁴⁸dür ol âġâĥ oluŋ

Bâbun Fî Beyânî Aĥkâmî Mîmi Sâkinin [146. – 152. Beyitler]

Mîm ü nûn olsa müşedded ġunnele

Ya ‘ni ihfâ ile oĥuya “‘aleyhim lehüm fîhim’” gibi minh.

Sâkin olsa mîmi lâkin ihfâla

⁵⁴⁵ Fatıha Suresi, 7. ayet. (Birĥok yerde ĥektiġi için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁵⁴⁶ Bakara Suresi, 57. ayet. (Birĥok yerde ĥektiġi için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁵⁴⁷ Vezin için ‘kasr’ kelimesine hareke konularak ‘kasır’ şeklinde yazılmıştır.

⁵⁴⁸ Furkan Suresi, 69. ayet.

Mîm-i sâkin bîye uğrasa bide

Misli “*innemâ*” gibi ve “*mimmâ*” gibi minh.

Ğunne ider azacuk ehl-i edâ

Mişli “*termîhim bi-ħicârah*” gibi.

Bâķi ĥarfe uğrasa izhâr ider

“*Aleyhim vele’z-zâllîn*” gibi
“*lehüm fihâ*” gibi “*leküm dîniküm veliye dîn*” gibi minh.

Ve *ûfi*⁵⁴⁹de lâkin gâyet kııl ĥazer

Mîm vâva uğrasa ol hem velâ

Gey şakın kim olmaya hem melâ

Mîm-i cem‘ uğrasa illâ hemzesi

“*Aleyhimü’l-lezîne âmenü*” minh.

Ķať‘ oķınur vaşl kıılma ey kesî

*Rabvetin*⁵⁵⁰ gibiyi daķi kııl beyân

Mîm vâva uğrasa kıılğal ‘ayân

Vâv-ı izhâr ile *efvâcen*⁵⁵¹ gibi

Nirde gelse daķi *emvâten*⁵⁵² gibi

Bâbun Fî Beyâni Aĥkâmi el-Meddi ve’l-Ķaşri [153. – 162. Beyitler]

Gele imdi medd nedür ey püser

Ĥâlib ol kim saņa öğretsün peder

⁵⁴⁹ Yunus Suresi, 59. ayet.

⁵⁵⁰ Bakara Suresi, 265. ayet; Mûminun Suresi, 50. ayet.

⁵⁵¹ Nebe Suresi, 18. ayet; Nasr Suresi, 2. ayet.

⁵⁵² Bakara Suresi, 28. ayet; Âl-i İmran Suresi, 169. ayet; Mürselat Suresi, 26. ayet.

Meşelâ “evliyâe ke”, “ve câ’e” gibi minh.

Biri medd-i vâcib adı muttaşıl

Biri medd-i câiz adı munfaşıl

Biri lâzım biri ‘ârız ey fetâ

Ûari oldur kim bunı ezber diye

Medd-i müşbe‘ didiler bir medde hem

Çek anı lezzet virince itme kem

Meşelâ “elif lâm mîm”, “ayn sîn kaf”, “kaf hâ yâ ayn sad” bunları telaffuz idicek harf-i lîn eklenür pes bunları tavîl çekmek minh.

Ol hurûf-ı maqtû‘ âtdür bil hemîn

Ûatı çek içinde olsa harf-i lîn

Harf-i medden sonra gelse hemze bil

Muttaşıl olur anı çekgil tavîl

Câiz oldur aňla bunı ey dede

Ve ba‘zılar buña medd-i tavîl daği dirler çekmek câiz oldığından ötürü minh.

Hemze vü harf-i medd iki kelimedede

Meşelâ “innâ e ‘aynâke” gibi “lâ e ‘budû” gibi “lâ ilâhe illa ‘llâh” gibi ve mâ eşbehe zâlîke minh.

Lâzım oldur medd iden lezzet bula

Ba‘zılar buña medd-i zarûrî daği dirler meşelâ “dâbbeten” gibi “vele ‘z-zâllîn” gibi “mâddeten” minh.

Harf-i medden sonra müdgam harf ola

‘Ârız oldur sâkini ‘ârız hemîn

Medd idesin anı mişl-i neste ‘în

Ya‘ni hâlet vakfında âhiri sâkin olursa sükûn-ı ‘ârız oldığından onlara medd-i ‘ârız didik medd-i tavîl daği dirler medd-i ğayr-ı lâzım dirler neste ‘înü gibi minh.

Bâkisin kaşrile okı hüsn için

Nâzük oldı okıyanuñ hüsn için

Ya'ni bundan gayri medlere medd-i aşlı dirler, medd-i lîn dirler, medd-i hasen dirler, medd-i ibdâl dirler. Onlar bir elif miqdârı çekerler. Ziyâde çekmezler meselâ “âmenû' kâlû”, “fetedellâ ev ednâ” gibi minh.

Bâbun Fî Beyâni Aḥkâmi'l-Vuḫûfi [163. – 196. Beyitler]

Diñle imdi vaḫf-ı ḥâlin ey aḥî

Tâlî⁵⁵³ iseñ vaḫf eyle kökçek sen daḥî

Niçe kısım oldı bular gel diñle gel

İḥtişâr itdüy üçe gel anḫla gel

Biri vaḫfû bi's-sükûnı gayr-ı revm

Biri revm-i bi's-sükûndur ey ḫavm

Biri işmâm hem sükûnile bile

İstimâ'ı olmayan nice bile

Ya'ni revm bi's-sükûn oldur ki kelimeniñ âḫirini zâmme ider gibi ola. Sen ba'zı hareketle şöyle ola kim ol hareket hemân sen işide sen yâḫûd yakın olan kişi işide. Tamâm hareket olmaya kim hareket üzerine vaḫf câiz degildir minh.

İşmâm oldur ki kelimeniñ âḫirini sâkin idesin tuḫdığını zâmm idesin bir yere işmâm-ı bi's-sükûn dirler ya'ni me'a's-sükûn dirler minh.

Vaḫfuñ aşlı bi's-sükûndur ey ḥôca

Anḫlarisen diyeyim bir bir nice

Bil naḫîz ibtidâ vaḫf oldı çün

Hem naḫîz-i ḫarket oldı bi's-sükûn

Oldı vaḫfuñ ma'nîsi çün intihâ

⁵⁵³ Kelimenin aslı “talî (tilâvet eden)” şeklinde olması gerektiğine kanaat getirildi. Müstensih hatası olduğu düşünülmektedir.

İntihânuñ zıddıdır çün ibtidâ'

İbtidâya virdiler çün hareketi⁵⁵⁴

Vağfa virdüler sükûn sükûneti

Eyle olsa vağfiçün kağ'-ı nefes

Vağf idecek eylesünler cümle kes

'Aksi olsa bu işiğ olur hağā

Ğıl ri'âyet kim ire hağdan 'atā

İmdi vağfa ol üç kısmı didi kim

Revm işmâm deyübeni çoğduğum

Bu semâ'a mevğûf işdür ey ağı

Gel işit kim bilesin hem sen dağı

Revm oldur kesrede hem feğhada

Ancağ işmâm zammede olur dede

Liki evlâ kesrededür bil hemîn

Revm ile vağf idicegez yağın

Ve dağı kelimeniğ âğirini sâkin kılığ, kağ'-ı nefis etmesiğ. Bu dağı hağadır zîrâ kelimeniğ âğirini sâkin kılmağ anüğçün câizdir ki nefesiğ alasin diğlenesin. Ğur'ânı Ğôd mevşüldür. Öyle olsa kelâmu'llâhdan bir i'râb eksilmiş olur ne'üzü bi'llâhi te'âlâ minh.

Meğelâ rağîm diseğ mîm-i sâkin kılığ tezcik el-ğamdü li'llâh diseğ mîmde birinciler eklenür ağılda mîm meksûrdür bâki vuğûf dağı yine incelindir minh.

⁵⁵⁴ "hareketi" dir. Vezin için ra üzerine cezim konulmuştur.

Anla imdi nirede turmaq gerek

Tâlî⁵⁵⁵ olan küllîsin bilmek gerek

Vağf-1 mutlak vağf-1 lâzım bil ey yâr

Vağf-1 câiz hem mücevvizdir kibâr

Hem murağğaş ğayrisi oldı kabîğ

Qıl ri'âyet olasın ehl-i faşîğ

Vağf-1 kâfi dağı dirler hem bular

Kâfi qorlar her qaçan geçe bular

Vağf-1 lâzım dimek elbette todur

Zîrâ ma'nî ğayrı öğünde gelür

Vağf-1 mutlak turıcağ kökçek olur

Çün meşâyiğ adını mutlak qılır

Vağf-1 câiz oldurur itseğ revâ

İtmeyicek de dimezler nâ-revâ

Hem mücevviz oldur itseğ yekîlerinğ

İtmesenğ dağı yine dürüstürenğ

---

⁵⁵⁵ Kelimenin aslı “talî (tilâvet eden)” şeklinde olması gerektiğine kanaat getirildi. Müstensih hatası olduğu düşünülmektedir.

Ya'ni ruḥṣat virilmiŝdir minh.

Biri de vaḳf-ı muraḥḥaŝdur anuḡ

Ṭur nefesüḡ vir ki diḡlene cânuḡ

Bu maḥalde yeḡlerek oldur dönesin

Keçesin bir yerde daḡı ṭurasın

Ol ki kâfi didiler olda hemân

Bu da oldurur dimek olur 'ayan

Vaḳf-ı tâmdür didi ba'zı lâzıme

Ma'nâ tam olsa vü ṭurmak lâzıme

Ŗol tiler kim yazuda gird hâ ŝuret

Oḡumakda vardurur iki cihet

Hâleti vaşlında tî oḡuyasın

Hâleti vaḳfında hî oḡuyasın

Lîki bir yirde gelür fi ḳâri'a

Hâletinde oḡı onu mâhiyeh⁵⁵⁶

Hâl üzre oḡmak gerek aŝlında te
yoḡdur minh.

Vaḳf-ı vâcib yoḡdurur Ḳur'ânda bil

⁵⁵⁶ Karia Suresi, 10. ayet.

Ba‘zılar didi ve lâkin za‘if kı1

Ya‘ni müsta‘hil görmeyince ben de va‘f-ı celâldür diye meşelâ “mâ havlehû zehebe’llâhü” ve mâ eşbehe zâlik Qur‘ân’da on yedi yerde vardır isteyesin bulasın minh.

Va‘f-ı küfr olmaz da‘i ğayr-i sebep

Cezm ile va‘f idemez anı kişi

Meşelâ bi’s-şabır demiye ve da‘i bi’l-hezil demiye minh.

Orta ħarfün ħarketinden kı1 ħazer

Ķadri hem ve’l-fecr eyle ey peder

Ķarket üzre çünkü va‘f olur degül

Revmi ħöd şeyhsiz bilür degül

Revm ü işmâmün vu‘ûfun şeyĥ bile

Şeyhsüz âdem idemeye kim bile

Bâbun Fî Beyâni Aĥkâmi’r-Râ’ati [197. – 212. Beyitler]

Geldük imdi şimdi rānuĥ ħükmine

Tefĥîmile terkîkiniĥ ħükmine

Ref ile naşb olıcaĥ tefĥîm idün

Kesre terkîk okunur anı bilün

Ķurûf-ı müsta‘liye şâddür ve tıdur. Meşelâ “le bi’l-mirşâd” ve “kırtâsin” gibi minh.

Mâ-ba‘dında ħarf-i ‘ulvî olsa lik

Tefĥîm olur her ħâlinde aĥla nîk

Ye mâ-ğablı kesresi aşıl olmaya

Muğrî oldur onı terkîğ kılmaya

Hâleti vağfında mâ-ğablın görün

Ref^ç -i naşb olsa anı tefhîm biliğ

Sâkin olsa ğablı gör mâ-ğablını

Ağa göre oğı sen dağî anı

Lîk yâ-(y)ı sâkin olsa ğablı anığ

Terğîğ oğı didi üstâduğ seniğ

*Küllü firğın*⁵⁵⁷ da velâkin ihtilâf

İtdiler çün kim meşâyihler ħilâf

Ħilâf budur ki râ beyn-i kesreyi vâğı^ç olur. Ba^ç zılar terkîğ ider kesreye tâbi^ç ħilub ve ba^ç zılar tefhîm ider ħâfa tâbi^ç ħilub minh.

Hem rînuğ mâ-ğablı meksûr kendüsi

Sâkin olsa terkîğ oğur her kesî

Kendü menşüb olsa ğablı kesrile

Tefhîm oğur ħurra^ç -i ekşer hele

Lafzatu'llâh lâminuğ mâ-ğablı ger

Kesre olsa cümle ħurrâ rāğ ider

⁵⁵⁷ Şuara Suresi, 63. ayet.

Zîrâ lâmüñ oldı ist‘mâli çok

Rinüñ iken daħi ist‘imâli yok

Kesre vü ‘ârıza lâmda i‘tibâr

İtmediler râda itdiler ey yâr

Lafzatu’llâh lâmı çün manşûb ola

Tefhîm oquñ anı hõş ta‘zîmile

Ref‘ ü naşb olsa muķābili anuñ

Tefhîmile oqu sevine cânûñ

Ḳıl ri‘âyet bu dedigim sözleri

Ḳande olsa muķri ide sizleri

Bâbun Fî Beyâni Maḳtû‘âtin ve Mevşûlâtın [213. – 309. Beyitler]

Kâtib olan bir ‘amel ḳılmak gerek

Resm-i ‘Osmân nice dür bilmek gerek

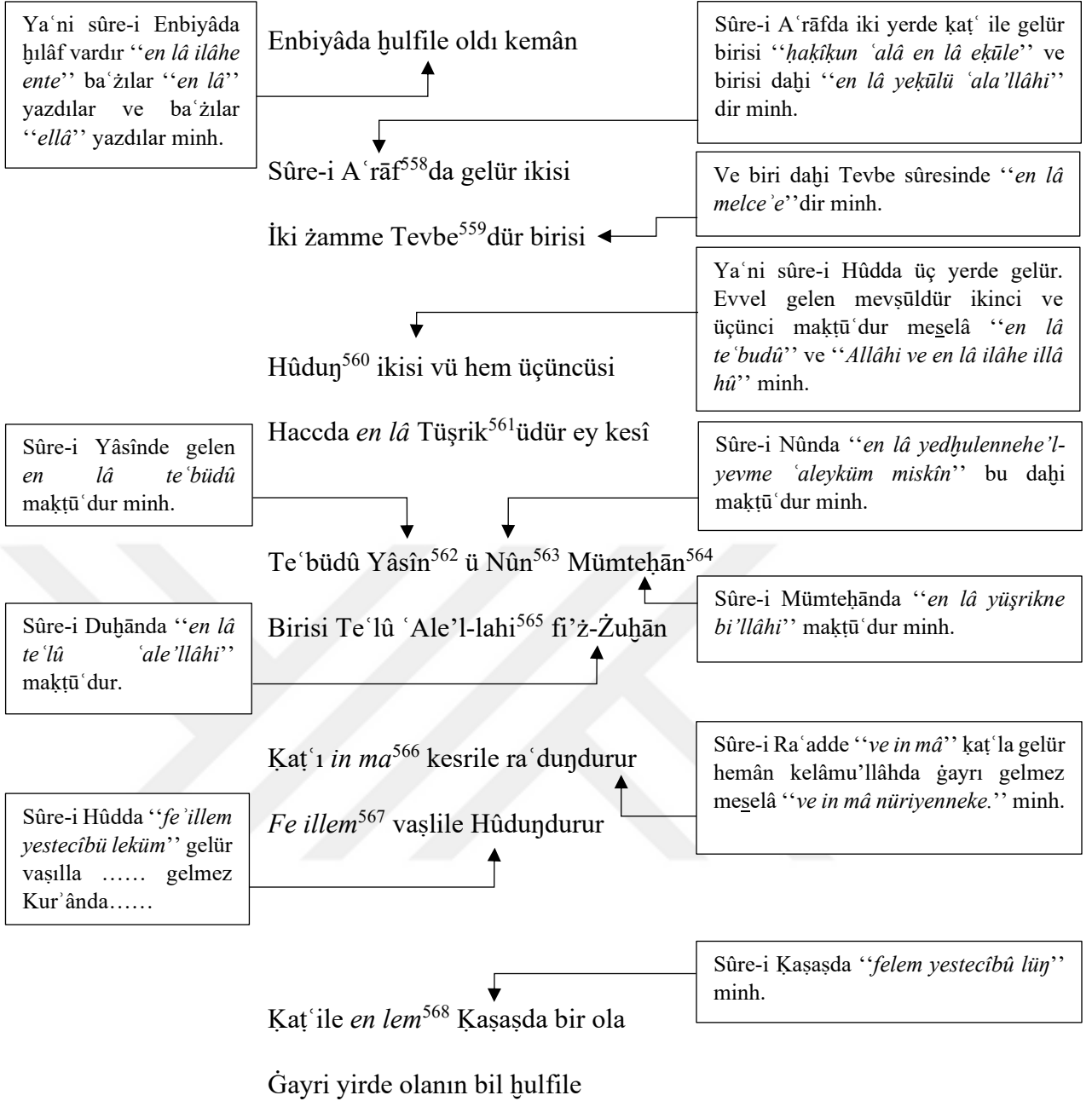
Yazariken nirede *en lâ* gele

Ḳanḳisi maḳtû‘ vü mevşûldür bile

Ḳaṭ‘-ı *en lâ* gelür on yerde hemân

Ya‘ni her kâtibe gerekdurur resm-i ‘Osmân nice ise bile. Ol vechile yaza ḳanḳisi maḳtû‘dur ve ḳanḳisi mevşûldür. Eger öyle bezmese âşim olur. Zîrâ ‘Osmân-ı ḥazret bilürdi ḥaḳîḳat neyise minh.

Bu rivâyet vâcibdir ki tavlen ve ḳaşren, vaşlen ve faşlen bile. Zîrâ ḥazret-i Rasûl ‘a.m. demişdir ki “*men izdâde ḥarfen mine’l-Ḳur‘âni ev naḳkasa fekad kefer*” demişdir. İmdi ol ziyâde ve noḳşân gerekse ḳırâ‘atde olsun gerekse kitâbetde olsun gâyetde ihtizâz itmek gerek minh.

⁵⁵⁸ Araf Suresi, 105. ve 169. ayetler.

⁵⁵⁹ Tevbe Suresi, 118. ayet.

⁵⁶⁰ Hud Suresi, 14. ve 26. ayetler.

⁵⁶¹ Hac Suresi, 26. ayet.

⁵⁶² Yasin Suresi, 60. ayet.

⁵⁶³ Kalem Suresi, 24. ayet.

⁵⁶⁴ Mümtehine Suresi, 12. ayet.

⁵⁶⁵ Duhan Suresi, 19. ayet.

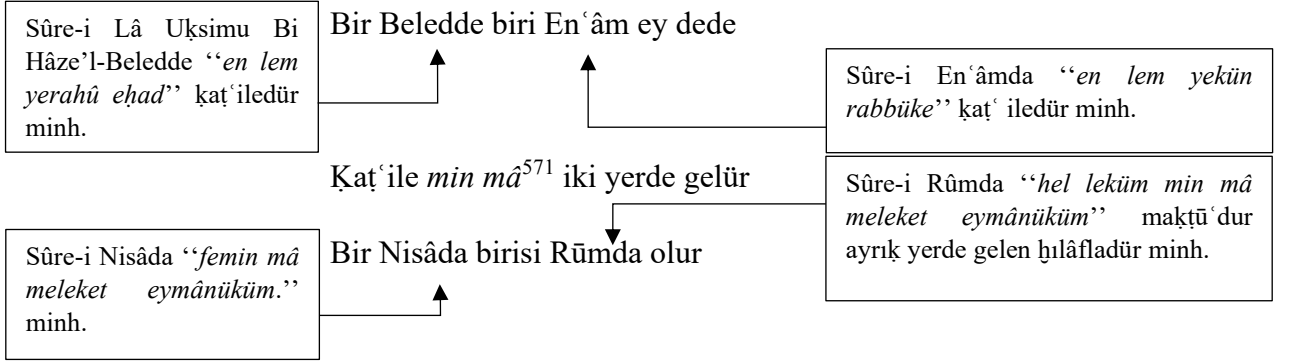
⁵⁶⁶ Rad Suresi, 40. ayet

⁵⁶⁷ Hud Suresi, 14. ayet.

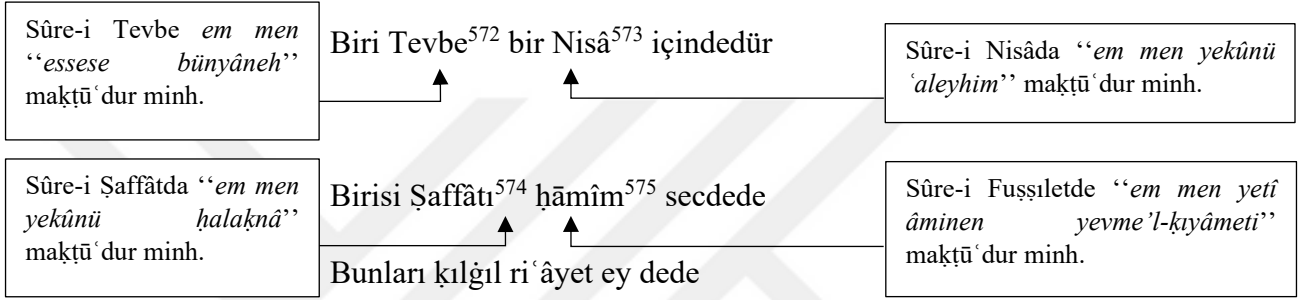
⁵⁶⁸ Kasas Suresi, 50. ayet.

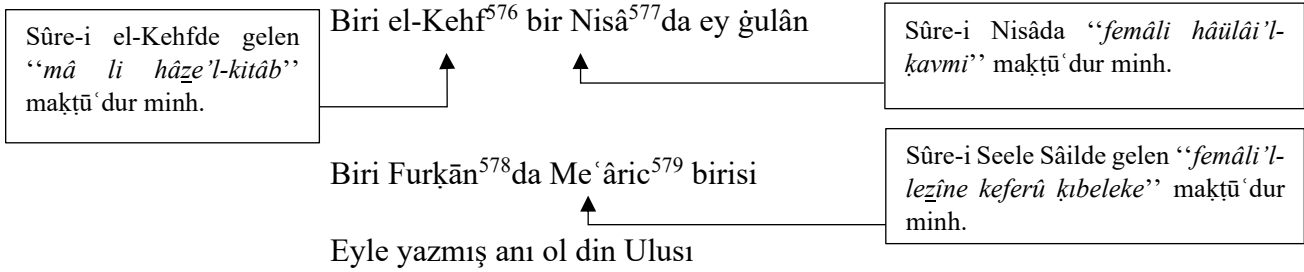
Fethile *en lem tekün*⁵⁶⁹ *en lem yerah*⁵⁷⁰

Daği *em men kaç'ile* dört yerdedür

Çat'ile *yaz mâ li* dört yerde hemân

Daği *'an min* iki yerde kaç'ile

⁵⁶⁹ Nisa Suresi, 73. ayet.

⁵⁷⁰ Beled Suresi, 7. ayet.

⁵⁷¹ Nur Suresi, 45. ayet; Rum Suresi, 28. ayet.

⁵⁷² Tevbe Suresi, 109. ayet.

⁵⁷³ Nisa Suresi, 109. ayet.

⁵⁷⁴ Saffat Suresi, 11. ayet.

⁵⁷⁵ Fussilet Suresi, 40. ayet.

⁵⁷⁶ Kehf Suresi, 49. ayet.

⁵⁷⁷ Nisa Suresi, 78. ayet.

⁵⁷⁸ Furkan Suresi, 7. ayet.

⁵⁷⁹ Mearic Suresi, 36. ayet.

Sûre-i Nûr⁵⁸⁰ da vü hem ve'n-Necm⁵⁸¹ de

Nirde *mimmen*⁵⁸² gelür ise vaşlile

Resm içinde kaç' yokdurur aşlile

Kaç' iledür çün gele 'an mâ nehû

İste bul A' rāf⁵⁸³ içinde ey ulu

İnne mâ En'âm⁵⁸⁴ içinde kaç' ile

Lîki Tâhâ sûresinde hulfile

Ra' dde⁵⁸⁵ bir yerde gelür *in mâ* hemân

Fethile olanı vaşl itmâ⁵⁸⁶ gümân

Hacc⁵⁸⁷ ü Loqmân⁵⁸⁸ *enne mâsı* ey ahî

Bî-hilâf maqtû' olur üçi daħi

Yevme hüm kaç' ile iki yerededür

Biri ve'z-Zâriyâti⁵⁸⁹ bir Gâfir⁵⁹⁰ dedür

---

⁵⁸⁰ Nur Suresi, 43. ayet.

⁵⁸¹ Necm Suresi, 29. ayet.

⁵⁸² Bakara Suresi, 144. ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁵⁸³ Araf Suresi, 166. ayet.

⁵⁸⁴ Enam Suresi, 134. ayet.

⁵⁸⁵ Rad Suresi, 40. ayet.

⁵⁸⁶ İtme

⁵⁸⁷ Hacc Suresi, 62. ayet.

⁵⁸⁸ Lokman Suresi, 27. ve 30. ayetler.

⁵⁸⁹ Zariyat Suresi, 13. ayet.

⁵⁹⁰ Mümin Suresi, 16. ayet.

Resm *ellen* vaşlile iki yereddür

Bir Kıyâmet⁵⁹¹ birisi el-Kehf⁵⁹²dedür

Hem *cezâü* vâv ile yedi hemîn

Eyle buyurdı Emîre'l-Mü'minîn

Biri Tâhâ⁵⁹³ biri el-Kehf⁵⁹⁴ ey fetâ

Kâtibe gerekdurur ezber tuta

Evvelinde Mâ'idenüñ⁵⁹⁵ ikisi

Biri Şûrâ⁵⁹⁶ Haşır⁵⁹⁷ Tenzil⁵⁹⁸ ey kesî

Şol el-Meleu vü kim evvelüdür Eflaḥuñ⁵⁹⁹

Üçi daḥi sûre-i Nemlün⁶⁰⁰ bilün

Vâvile '*ulemâ*' iki yereddür

Şû'arâ Tâsîn⁶⁰¹ birisi Fâtır⁶⁰²dadür

---

⁵⁹¹ Kıyamet Suresi, 3. ayet.

⁵⁹² Kehf Suresi, 48. ayet.

⁵⁹³ Taha Suresi, 76. ayet.

⁵⁹⁴ Kehf Suresi, 106. ayet.

⁵⁹⁵ Maide Suresi, 29. ve 33. ayet.

⁵⁹⁶ Şura Suresi, 40. ayet.

⁵⁹⁷ Haşır Suresi, 17. ayet.

⁵⁹⁸ Zümer Suresi, 34. ayet.

⁵⁹⁹ Müminun Suresi, 24. ayet.

⁶⁰⁰ Neml Suresi, 29. 32. ve 38. ayetler.

⁶⁰¹ Şuara Suresi, 197. ayet.

⁶⁰² Fatır Suresi, 28. ayet.

İki yerde yaz *şürekâü* vâvile

Biri Şûrâ⁶⁰³ birisi En'âm⁶⁰⁴ ile

Vâvile *zu 'afâ* ' iki yerde bil

Biri İbrâhîm⁶⁰⁵ biri Gâfirde⁶⁰⁶ bil

Mâ neşâü ' vâviledür Hûd⁶⁰⁷ daki

Hem *du 'âü* vâvile Gâfir⁶⁰⁸ deki

Sûre-i Rûmda⁶⁰⁹ *şüfe 'â* ' vâvile

Bir elif daği yazasın hep bile

Daği *enbâü*⁶¹⁰ yazasın vâvile

Ma'ide içre daği *enbâile*

Vâvile *bele* ' daği bil kandedür

Sûre-i Duḥānda gelen
“*mâ fihî belâun
mübîn*” vâvla minh.

Bir Duḥān⁶¹¹ içinde bir Şaffât⁶¹² dadür

Sûre-i Şaffâtta gelen “*lehüve'l-
belâü'l-mübîn*.” vâvladır minh.

Hem *berâü*⁶¹³ hem *rae* resmi daği

⁶⁰³ Şura Suresi, 21. ayet.

⁶⁰⁴ Enam Suresi, 94. ayet.

⁶⁰⁵ İbrahim Suresi, 21. ayet.

⁶⁰⁶ Mümin Suresi, 47. ayet.

⁶⁰⁷ Hud Suresi, 87. ayet.

⁶⁰⁸ Mümin Suresi, 50. ayet.

⁶⁰⁹ Rum Suresi, 13. ayet.

⁶¹⁰ Şura Suresi, 6. ayet; Enam Suresi, 5. ayet.

⁶¹¹ Duhan Suresi, 33. ayet.

⁶¹² Saffat Suresi, 106. ayet.

⁶¹³ Tevbe Suresi, 1. ayet; Zuhuf Suresi, 26. ayet; Kamer Suresi, 43. ayet.

Külle elifdür Necmde aḥî

Sûre-i Rûmda *likā*⁶¹⁴ hem yâ ile

İki yerde ikisi de ḥulfile

Hem iki yerde gelür resm-i ledâ

Sûre-i Yûsuf⁶¹⁵ elif Ğâfirde yâ

Hem *benê*⁶¹⁶ En'âmdaki *tülkâ*⁶¹⁷ Yûnus

Yâ(y)ile yaz bunları varise uş

Naḥl içinde hem daḥi *att*⁶¹⁸ gele

Sûre-i Tâhâda hem *inni*⁶¹⁹ gele

Hem verâ âḥiri Şûrâ cümlesi

Yâ(y)iledür ba' de elif hem ḳamusı

Eyyühâ mersûm elifsüz üçdurur

Biri Zuḥruf biri Raḥmân biri Nûr

Daḥi *keylâ* vaşlile dört yerdedür

---

⁶¹⁴ Rum Suresi, 8. ve 16. ayetler.

⁶¹⁵ Yusuf Suresi, 25. ayet.

⁶¹⁶ Enam Suresi, 100. ayet.

⁶¹⁷ Yunus Suresi, 15. ayet. [Mushafta “*tülkâ*” yazılıdır.]

⁶¹⁸ Nahl Suresi, 26., 55. ve 122. ayetler.

⁶¹⁹ Taha Suresi, 10., 12., 27., 82. ve 94. ayetler.

Dişlerisen ideyim nirededür

Âl-i 'İmrānda gelen *keylâ*⁶²⁰yı sen

Vaşl ile yaz kim işün ola hasen

Şol Hadîd⁶²¹ sûresinün üçüncisi

Dağı Ahzâb⁶²² sûrenün ikincisi

*Bi'semâ*⁶²³ vü *hayşü mâ*⁶²⁴ çün kaç'ile

Lîki şol kııl *bi'semâda* hulf ile

Yok hilâfi vaşliledür ikisi

Biri elif lâm mîm⁶²⁵ biri A' rāf ey kesî

Hulfile dört yerde gelür *külle mâ*⁶²⁶

Bir Tebârek ü Mü'min A' rāf Nisâ

Bâkisi vaşliledir illâ biri

Anı İbrâhîm⁶²⁷ bul ey dîn eri

---

⁶²⁰ Âl-i İmran Suresi, 153. ayet.

⁶²¹ Hadid Suresi, 23. ayet.

⁶²² Ahzab Suresi, 50. ayet.

⁶²³ Bakara Suresi, 90. ve 93. ayet.

⁶²⁴ Bakara Suresi, 144. ve 150. ayetler.

⁶²⁵ Bakara Suresi.

⁶²⁶ Mülk Suresi, 8. ayet; Araf Suresi, 38. ayet; Müminun Suresi, 44. ayet; Nisa Suresi, 56. ve 91. ayetler.

⁶²⁷ İbrahim Suresi, 34. ayet.

Nerde gelse *eynemâ*⁶²⁸ vaşliledür

Hızb-i Mâ-Nenseh⁶²⁹ de ol vaşlidedür

Nahl içinde *eynemâ*⁶³⁰ hem vaşlile

Bâkisini bilesin kim faşlile

Şû'arâ Tāsінде vü lîkin hulfîle

Sûre-i Aḥzâbda gelen hem bile

Ḳaṭ'ile *fî mâ*⁶³¹ nice yerde gele

Aydayın kim kâriḡ ola kim bile

Vâlidât⁶³² hizbinde şol üçünci

Sûre-i Mâ'ide⁶³³ de hem birisi

İki En'âm⁶³⁴ biri Rûm⁶³⁵ Enbiyâ⁶³⁶

Biri Nûru⁶³⁷ Vâkı'ât⁶³⁸ da ey heyâ

⁶²⁸ Bakara Suresi, 115; Nahl Suresi, 76. ayetler.

⁶²⁹ Bakara Suresi, 106. ayet. (1. cüzün 4. hizbinin başlangıcıdır. Bakara suresindeki 115. ayetin bu hizbin içinde olduğunu söylüyor.)

⁶³⁰ Nahl Suresi, 76. ayet.

⁶³¹ Kur'an'da 10 yerde geçmektedir.

⁶³² Müellif; “*vâlidât*” kelimesi ile 2. cüzün 4. hizbinin başlangıcı olan Bakara suresinin 233. ayetine işaret etmektedir. “*fî mâ*” lardan biri de bu hizbin 240. ayetindedir.

⁶³³ Maide Suresi, 48. ayet.

⁶³⁴ Enam Suresi, 145 ve 165. ayetler.

⁶³⁵ Rum Suresi, 28. ayet.

⁶³⁶ Enbiya Suresi, 102. ayet.

⁶³⁷ Nur Suresi, 14. ayet.

⁶³⁸ Vakıa Suresi, 61. ayet.

İki Tenzîl⁶³⁹ de vü biri Zulle⁶⁴⁰ de

Bunları sen kaṭ' ile yaz ey dede

On bir oldu kaṭ' ile *fi* olan⁶⁴¹

Vaşliledür ne ki var gerü kalan

Yedi yerde *rahmet* uzun tâ ile

Bâkisini yazasın gird hâ ile

Biri A' rāf⁶⁴² Hûd⁶⁴³ Meryem⁶⁴⁴ Rûm⁶⁴⁵ ile

Sel benî⁶⁴⁶ de ikisi Zuḥruf⁶⁴⁷ ile

Daḥi *ni' met* tâ ile on bir tamâm

Bâkisin gird hâ ile yazdı imâm

İki İbrâhîm⁶⁴⁸ üci Naḥlûḡ⁶⁴⁹ durur

Kim bunu bilmek evlâ fehlûḡdurur

---

⁶³⁹ Zümer Suresi, 3. ayet.

⁶⁴⁰ Şuara Suresi, 146. ayet.

⁶⁴¹ Vezin bu şekilde okununca tutuyor: “*on bir oldu kaṭ' ile fi mâ olan.*” Müstensih hatası var.

⁶⁴² Araf Suresi, 56. ayet.

⁶⁴³ Hud Suresi, 73. ayet.

⁶⁴⁴ Meryem Sûresi, 2. ayet.

⁶⁴⁵ Rum Suresi, 50. ayet.

⁶⁴⁶ Müellif; “*sel benî*” kelimesi ile 2. cüzün 3. hizbinde olan Bakara suresinin 211. ayetine işaret etmektedir. “*rahmet*” kelimesi bu hizbin 218. ayetindedir.

⁶⁴⁷ Zuhruf Suresi, 32. ayet.

⁶⁴⁸ İbrahim Suresi, 28 ve 34. ayetler.

⁶⁴⁹ Nahl Suresi, 72. – 83. ve 114. ayetler.

Biri Loqmân⁶⁵⁰ Fâtır⁶⁵¹ ve't-Tür⁶⁵² biri

Âl-i 'İmrân⁶⁵³ bir elif lâmiñ⁶⁵⁴ serî

Mâ'idenüñ⁶⁵⁵ şânîsidür ey hümân

Resm-i 'Osmânda olan budur tamâm

Yazasın beş yerde *sünnet* tâ ile

Yazdı 'Osmân bâkisini hâ ile

Birisi Enfâl⁶⁵⁶ de Fâtır⁶⁵⁷ da üçü

Birisi Ğâfir⁶⁵⁸ de ey ulu keçi

Nice yerde hem yine *kelimet* gele

Ķâtib olan ĶanĶisi tâdür bile

Biri En'âm⁶⁵⁹ biri A'râf⁶⁶⁰ birisi

Sûre-i Ğâfir⁶⁶¹ de Yûnus⁶⁶² ikisi

---

⁶⁵⁰ Lokman Suresi, 31. ayet.

⁶⁵¹ Fatır Suresi, 3. ayet.

⁶⁵² Tur Suresi, 29. ayet.

⁶⁵³ Âl-i İmran Suresi, 103. ayet.

⁶⁵⁴ Bakara Suresi, 231. ayet.

⁶⁵⁵ Maide Suresi, 11. ayet.

⁶⁵⁶ Enfâl Suresi, 38. ayet.

⁶⁵⁷ Fatır Suresi, 43. ayet. (Bu ayette üç defa geçmektedir.)

⁶⁵⁸ Mümin Suresi, 85. ayet.

⁶⁵⁹ Enam Suresi, 115. ayet.

⁶⁶⁰ Araf Suresi, 137. ayet.

⁶⁶¹ Mümin Suresi, 6. ayet.

⁶⁶² Yunus Suresi, 33 ve 96. ayetler.

Âhirinde Yûnusun hem Gâfirün

İhtilâfi vardurur anun bilin

*Cennet*⁶⁶³ ü *ķurret*⁶⁶⁴ *ķeceret*⁶⁶⁵ tâ ile

Bir Ķaķaķda Vâķı'ât Duķân ile

Hem *ķayâbet*⁶⁶⁶ *ma'ķiyet*⁶⁶⁷ *la'net*⁶⁶⁸ daķi

Hem *bakıyyet*⁶⁶⁹ hem *âyet fıtrat*⁶⁷⁰ daķi

*Beyyinet*⁶⁷¹ *ķurfet*⁶⁷² *cimâlet*⁶⁷³ *mürselât*⁶⁷⁴

Zât-ı *behcet* daķi *enbet* heyhât

Tâyiledür tâ ki var *merzât*⁶⁷⁵ daķi

Sûre-i Necm içinde *ellât*⁶⁷⁶ daķi

Tallaķun *ûlâti ģamlin*⁶⁷⁷ tâ bilün

Daķi ķaduķ *lâtı*⁶⁷⁸ ne aņa he olun

---

⁶⁶³ Vakıa Suresi, 89. ayet.

⁶⁶⁴ Kasas Suresi, 9. ayet.

⁶⁶⁵ Duhan Suresi, 43. ayet.

⁶⁶⁶ Yusuf Suresi, 10 ve 15. ayetler.

⁶⁶⁷ Mücadele Suresi, 8 ve 9. ayetler.

⁶⁶⁸ Âl-i İmran Suresi, 61. ayet; Nisa Suresi, 25. ayet; Araf Suresi, 38. ayet; Nur Suresi, 7. ayet.

⁶⁶⁹ Hud Suresi, 86. ayet.

⁶⁷⁰ Rum Suresi, 30. ayet.

⁶⁷¹ Fatır Suresi, 40. ayet.

⁶⁷² Sebe Suresi, 37. ayet. (Mushafta *ķurâfet* olarak geçmektedir.)

⁶⁷³ Mürselat Suresi, 33. ayet.

⁶⁷⁴ Mürselat Suresi, 1. ayet.

⁶⁷⁵ Bakara Suresi, 207, 265. ayetler; Nisa Suresi, 114. ayet; Tahrim Suresi, 1. ayet.

⁶⁷⁶ Necm Suresi, 19. ayet.

⁶⁷⁷ Talak Suresi, 6. ayet.

⁶⁷⁸ Sad Suresi, 3. ayet.

*İmrāt*⁶⁷⁹ her yerde mersûm hâ ile

Lîki izâfet olsa zevce tâ ile

Tâyile olan iki Yûsuf⁶⁸⁰dadür

Üci daği sûre-i Tahrîm⁶⁸¹dedür

Âl-i 'İmrânda Kaşâşda tâ ile

Bâkisini bilesin kim hâ ile

Çok kavâ'id var ki nazma gelmez ol

Bunların emşâli çok Kur'ânda bul

Hâtıra geldikçe ba'zı söyledük

Te'siri çün Türkiçe nazm eyledük

Anla bâkisini benden ey fülân

Anbârın çâşnisi bir avuç hemân

Nicedir okumasın bilmek gerek

Resm-i 'Osmân niyese kılmak gerek

---

⁶⁷⁹ Nisa Suresi, 12. ve 128. ayetler; Naml Suresi, 23. ayet; Ahzab Suresi, 50. ayet.

⁶⁸⁰ Yusuf Suresi, 30. ve 51. ayetler.

⁶⁸¹ Tahrim Suresi 10. ve 11. ayetler. (10. ayette iki defa geçmektedir.)

Lîki evlâ oldurur şeyh-i taleb

İdesiz dimeyesiz bize te'ab

Şeyh-i Kur'an azdurur bu dünyâda

Lîki hâfız çün çokdurur bil ey dede

Hem kavâ'id bilene çok uğraduk

Hôş ri'âyet ideni çok bulmadık

Ka'de bilmek gerçi zâhir hôş tereset

Hôb-i ter okumak az hem bihterest

Bilürem şanubeni tû hód mebîn

Gel bilevür yanına gelde di beyîn

Ya'ni bâyâdı yakın

Bu semâ'idür buña şıgmaz kıyâs

Oğuram şanur velî her küll-i nâs

Ey qarındaş bile gel Hâğdan utan

Müşkil işdür cehil kalma ğıl vağan

İste bul dünyâda Kur'an şeyhini

Oğı andan kim bulasın şeyhini

Kişi kendü 'aybını bilmez olur

Nice okursa dürüst Kıur'ân şanur

Şeyh-i Kıur'ân dünyâda yok şanmağıl

Bulacığaz okı hîç uşanmağıl

Sa'y idersen bulasın sa'yü geçe sen

Sa'y ide gör elde sa'yün var iken

Sa'yüñ oldukça bulurisen ey ağa

*Leyse li'l-insâni illâ mâ se'â*⁶⁸²

Olasın üstâdırıñ kulu gibi

Hâşıl it Kıur'ân ol 'âlim gibi

Ne kadar döğüb kovarsa gitmegil

Döğüben söğdüğine 'âr itmegil

Nitekim Şeyhi Şâtıbî eyledimiş

Yâd-i gâr olsun deyü bir beyt dimiş

Kıad kıle kün kelben yükzîhi ehlühü

Femâ te'telî fi nüshıhim mütebeddela(en)

---

⁶⁸² Necm Suresi, 39. ayet.

Dimek olur kıl temellük sen aña
Dögse sögse kendü beş kez ol seña

Sözi aña çün naşihat hem şevâb
Budurur ve'llâhü a'lamü bi's-şavâb

Ṭalib ol her şüretin ma'nîsine
Ma'aretsiz şüretün ma'nîsine

Bi-ḥamdi'llâh tamâm oldı kitâbım
Açdı çeşm-i cânım gitdi ḥânım

Manzûm Tecvîd

Bismi'llâhi'r-Raḥmâni'r'Raḥîm

Ḥudânuḡ ismidir Ḥâlîḡ senâ-(y)ı ḡamda ol lâyiḡ

Ḥabîbi cümleye fâ'îḡ şefâ'atde o şâmil hâ

Şalâtile selâm Şâha idelüm ol yüzi mâha

Şefi' ola dergâha olalum bizde nâ'il hâ

Muḡammeddir anuḡ ismi bize raḡmetdurur cismi

Ḥudânuḡ ismine ismi muḡârin bizde kâ'il hâ

Daḡi âli vü aşḡabı tamâmen cümle aḡbâbı

Şalâtı Rabb-ı erbâb ideriz cümle şâmil hâ

Getirdi çün bize Ḳur'ân-ı Kelâm ḡazret-i Raḡmân

Oḡuyanlar bula iḡsân eger oḡursa kâmil hâ

Kemâl-i 'ilimle tecvîd anuḡladır ḡamu temcîd

Anuḡladır daḡi taḡmîd ü rettil nazmını bil hâ

Ve rettil nazmı bilüb cehl zulumâtını silüb

Eliḡe bir kitâb alub şifât-ı maḡreci bil hâ

Bir üstâda idüb ḡidmet bulara eyle gel diḡḡat

Rabbi tâlinde ki la'net oḡunmaya saḡa bil hâ

Şıfât-ı maḥreciñ fehmi sehl-i menşûreden nazmı
Hurûfuñ müttefik cezmi⁶⁸³ ki yigirmi toköz bil hâ

İrişdi feyz-i Raḥmânî 'inâyet etdi Sübhânî
Bu manzûm ḥurûfâtu tamâmen bildirir bil hâ

Sürûrî sırr-ı Sübhâna nedîm ol ḥarf-i Kur'âna
Ḥalîliñ nazmı ihvâna du'âda bir recâ bil hâ

Bilürsün maḥrec-i ḥarfî ki on yedi didi muḥtâr
Anuñ evvelki aḳşâ-(y)ı ḥalk çıkar hemze daḥi bil hâ

Vasaṭu'l-ḥalkdır ikinci çıkar 'ayn ile mühmel hâ
Üçüncü ḥalkıñ ednâsı çıkar ğayn ile hâ bil hâ

Diliñ aḳşâsı mâ-beyni ḥanek a'lâ ḥizâsından
Budur dördüncü maḥrec hem yalnız kâf çıkar bir hâ

Beşinci maḥreci bil kim diliñ aḳşâsı mâ-beyni
Kâfiñ maḥreciniñ ba'di ḥanek a'lâ ḥizâ bil hâ

Bu maḥrecden çıkar cîmi daḥi hem mu'ceme şîni

⁶⁸³ Kur'an-ı Kerîm okurken harfleri yerlerine vaz' edip mahrecinden çıkarırken tane tane, fesahat, beyan ve teenni ve sükûnet üzere okumak.

Müsennâ yâ' -i taḥtiyye yedinci maḥreci bil hâ

Diliñ bir yanı mâ-beyni hizâsı üst azu dışden

Çıkar sen mu' ceme zâdı sekizincisini bil hâ

Diliñ yanları mâ-beyni ile zâd maḥreci ba'di

Hizâsı liçe-(y)i 'ulyâ bu lâmiñ maḥreci bil hâ

Toğuzuncı diliñ ucı yuğarı liçe mâ-beyni

Bu maḥrecden çıkar nûnı onuncı maḥreci bil hâ

Diliñ az ucınıñ zahrı yuğarı liçe mâ-beyni

Bu mühmel rāya maḥrecdir nedir onbirini bil hâ

Lisânıñ re's-i mâ-beyni ile üst öñ dışıñ köki

Bu maḥrecden çıkar üç harf nedir onı diyem bil hâ

Birinci tã' mühmeldir ikinci dâl mühmeldir

Müsennâ ta' -i fevķıyye üçünci oldı sen bil hâ

On ikinci diliñ ucı daḥi az öñ dışıñ üsti

Bunuñ mâ-beyni üç harfiñ olubdur maḥreci bil hâ

Birinci şâd mühmeldir ikinci sîn mühmeldir

Üçüncü za' mu'cemdir on üçüncü nedir bil hâ

Lisânın ucunun üstü dağı üst öğ dışın ucu

Bunun mâ-beyni üç harfin olubdur mahreci bil hâ

Birinci zâ' mu'cemdir ikinci zâl mu'cemdir

Müşelles şâ üçüncü hem budur on dördünü bil hâ

Bu üst öğ dışların ucu ile hem alt tudağ batını

Çıkar fâ(y)ı bu mahrecden tudağlardan değil bil hâ

Olubdur on beşincisi iki tudağ arası hem

Bu üç harfe olub mahrec nedir gör anları bil hâ

Muvaḥḥid bâ' birisidir ikinci mîmdir rā' anuḡ

Üçüncü vardır ammâ değil bu harf-i medd bil hâ

On altıncı boğaz boşu ile hem ağınuḡ boşu

Ḥurûf-ı medd çıkar bundan ḥalâî dâḥili bil hâ

Didiler on yedi ismi ki ḥayşûm anuḡ aḡşâsı

Çıkar ḡunne bu mahrecden şifât-ı mîm nûn bil hâ

Çü bildik mahreci harfi zihinde eyle ḡel şarfi

Bilme dirseñ şıfât-1 harfî halîle bir du'â kı1 hâ

Bu yigirmi toğuz harfiñ şıfâtı on sekiz oldu

Anuğ evvelki hems oldu bu on harfde olur bil hâ

Fehassehu şahşun ile **seket** harfî hems oldu

Bularınđ ğayrı cehr oldu ki on toğuz anı bil hâ

Daği mehmûse bir kez nefes ağmasına didiler

Nefes ğabs olsa mechûre buları mücerreb kı1 hâ

Didiler bir de mehmûse çıkan ğürlü âvâz ile

Çıkarsa âşikâre harf anı mechûreden bil hâ

Üçüncü hem şıfât ismin Şedîde bil sekiz harf

Ecid kaçın beket harfî riğvedir mâ'adâ bil hâ

Şedîde harfleri bir kez âvâzınđ ğabsine dirler

Riğvedir ger âvâz ağsa nefes degil bunı bil hâ

Şedîde perek çıkan harfe riğve yumşak çıkan yerde

Şıfât-1 beyyine dirler beşinci ismini bil hâ

Şıfât-1 beyyine her dem beyân oldu bu beş harfde

‘Umer lîn harfleridir ol buları böylece bil hâ

Bu harflerden âvâz akmaz tamâmen daği habs olmaz

Anuçün beyyine dirler beyânı böyledir bil hâ

Hem altıncı şifât-1 ismin yedi harfde di ist‘ilâ

Bu harflere **huşşa zağt kız** gerü müstefilden bil hâ

Daği müste‘liye hem dil damağa çıkmğa dirler

Aşağı kalsa müstefile lisânından bunı bil hâ

Sekizinci şifât-1 ismin disen ıtbâk dört harfde

Birinci şâd ikinci zâd üçüncü tādır di zâ bil hâ

Bu dördün ğayrı münfetiha yigirmi beşdir harfi

Nedir ıtbâk münfetiha diyem anı daği bil hâ

Çapansa birbirine ger çeneler muṭbıka dirler

Açılmasına münfetiha dirler böyle sen bil hâ

Şifât-1 müzlika dirler onuncı altı harfdir bu

Ḥurūf-1 **ferru min lübbin** gerü sen muşmeta bil hâ

Lisân ile tudaqların kenarından çıkan harf

Didiler müzlika anı ki zıddı musmeta bil hâ

On ikinci şağire dir ki üç harfin şifâtıdır

Şıklık ile çıkanda harfe bil hâ

Birisi şād mühmeldir ikincisi zâ' mu'cemdir

Üçüncü sîn mühmeldir buların zıddı yok bil hâ

Onç⁶⁸⁴ kalkale oldı ki bu beş harfde bulunda

Didiler **kuḫbiced** anı cehr şiddet eyle bil hâ

Bu harfler örtülüb çıkub eger olursa pes

Daği deprenür olsa didiler kalkale bil hâ

Bu on dördüncü münharife iki harfdir **ler** harfi

Ki münharife diyü ez-dilâ geylân harfdir bil hâ

Şifâtın on beşinci müsteḫiledir ki bu harfdir

Ki ol harf-i zād mu'cemdir nedir hem müsteḫile bil hâ

Didiler müteḫile uzayan harf oldı maḫrecde

On altıncı şifâtı mütekerrîre sen bil hâ

---

⁶⁸⁴ “Onuncu” demektir.

Daḥi rā' mūhmeldir çıkan tekrâr şadâsıdır

Bu tekrardan ḥazer itmek bize vâcibdurur bil hâ

Tefeşşî on yedinci hem bulunur şîn mu'cemde

Mütefeşşîye maḥrecde yayılan ḥarf-i dâr bil hâ

Şıfâtıñ on sekizinci diyü lîn ki vey ḥarfı

Bular sâkin ve mâ-ḳablı fetih oldında lîn bil hâ

Bu vey ḥarfinde lîn oldu daḥi lîn yumşağa dirler

Müleyyin ol daḥi sende tamâm oldu şıfât bil hâ

Tedâhül itdi bu icmâl kim bir ḥarfde bilinmez ḥâl

Gerü gel her birinde ḥâl şıfâtı kaç diyem bil hâ

Gel imdi hemze bil sen cehr şiddetle müstefile

Daḥi münfetiḥa müzelliḳa birisin ḳalkale bil hâ

Müsennâ-i tâ' fevḳıyye eyle hem kâfda beş oldu

Hems şiddetle müstefile feth muşmete dir bil hâ

Hâ-i müşelleş mūhmel ḥâ' ile hem hâ' da beş oldu

Riḥv müfteḥa muşmate hems müstefile dir bil hâ

Dağı dâl cîm mûhmelde bu altı kâkale Şiddet
Cehr mûstefile mûnfetiğ birisin muşmete bil hâ

Bulunda hâ' mu'cemde Őıfâtıđ biş ey hâce
Hems mûnfetiğa muşmete riğe mûste'ile bil hâ

Bilürsüğ zâl mu'cemde ve hem elifiğ Şıfât beş
Cehr muşmete mûstefile riğe mûnfetiğadır bil hâ

Yedidir râ' mûhmelde cehr beyyine mûstefile
Dağı mûnfetiğa mûnđarife tekerrür müzellika bil hâ

Hem altı zâ' mu'cemde cehr mûstefile mûnfetiğa
Őafirde muşmete ile riğvedir bunları bil hâ

Bu altı Şîn mûhmelde riğe mûstefile mehmûse
Şafire muşmete birle dağı mûnfetiğadır bil hâ

Bulanda Şîn mu'cemde bu altı hems mûstefile
Riğe mûnfetiğa muşmete tefeŐŐidir biri bil hâ

Şıfât-ı Şâd mûhmelde bu altıdır riğe muşmete
Hems mûste'ile birle Şafire muğbağa bil hâ

Daḥi bil zād mu‘cemde bu altı muşmete ıṭbâk

Riḥve müstefile ve cehr birisi müste‘île bil hâ

Şıfât-ı tã’ mühmelde bulanda altısı şiddet

Cehr müste‘île ıṭbâk taḳalkul muşmete bil hâ

Daḥi zâ’ mu‘cemde şıfât beş didiler ol

Riḥve beyyine müste‘île ıṭbaḳ cehr muşmetedir bil hâ

Didiler kim bulandı beş şıfât-ı ‘ayn ya ‘aynı

Cehr beyyine müstefile fethdir muşmete bil hâ

Şıfât-ı ‘ayn mu‘cemde daḥi beşdir cehr riḥve

Daḥi munfetiḥa muşmete birin müste‘île bil hâ

Beş oldı hem şıfât-ı fâ’ riḥve müstefile münfetiha

Daḥi müzellika oldı biri mehmûsedir bil hâ

Daḥi altı şıfât kâf cehr müste‘île şiddet

Daḥi münfetiḥa muşmete birisi ḳalkale bil hâ

Diyüb altı şıfât-ı lâm cehr beyyine münfetiḥa

Daḥi müstefile münḥarife birisi müzellika bil hâ

Dağı hem mîm nûnda bulundı beş şıfât ey cân

Cehr müstefile beyyine feth hem müzlika bil hâ

Şıfât-ı vey berâberdir bu altı cehr müstefile

Rihve münfetiha muşmete dağı hem lîn sen bil hâ

Tamâm oldı ki sen bil gil şıfât ile mehâricler

Bu manzûmı alub alda idegör hıfzını dilde / Sürûrî sırrını
Bulur mîzândurur harf bu farzdır 'ilmini bil hâ

Ki efvâh meşâyihden işdüb eyce meşq ile

Diliñ misvâr ola tâ kim hâlâş ol la'neti bil hâ

Bu manzûmı alub alda idegör hıfzî diliñ

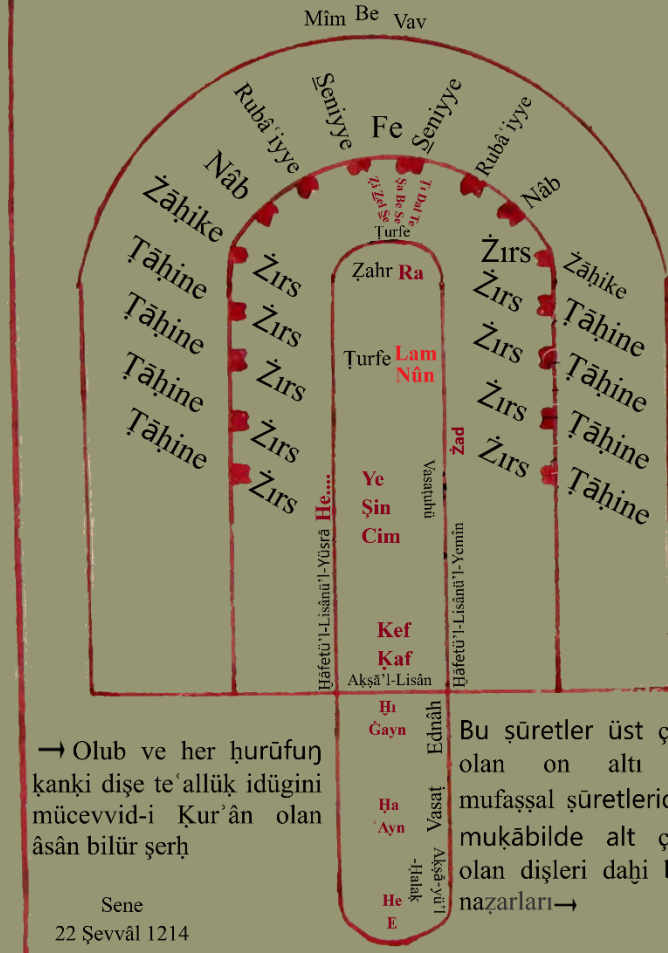
Sürûrî sırrını bil de Hâlîle bir du'â kıl hâ

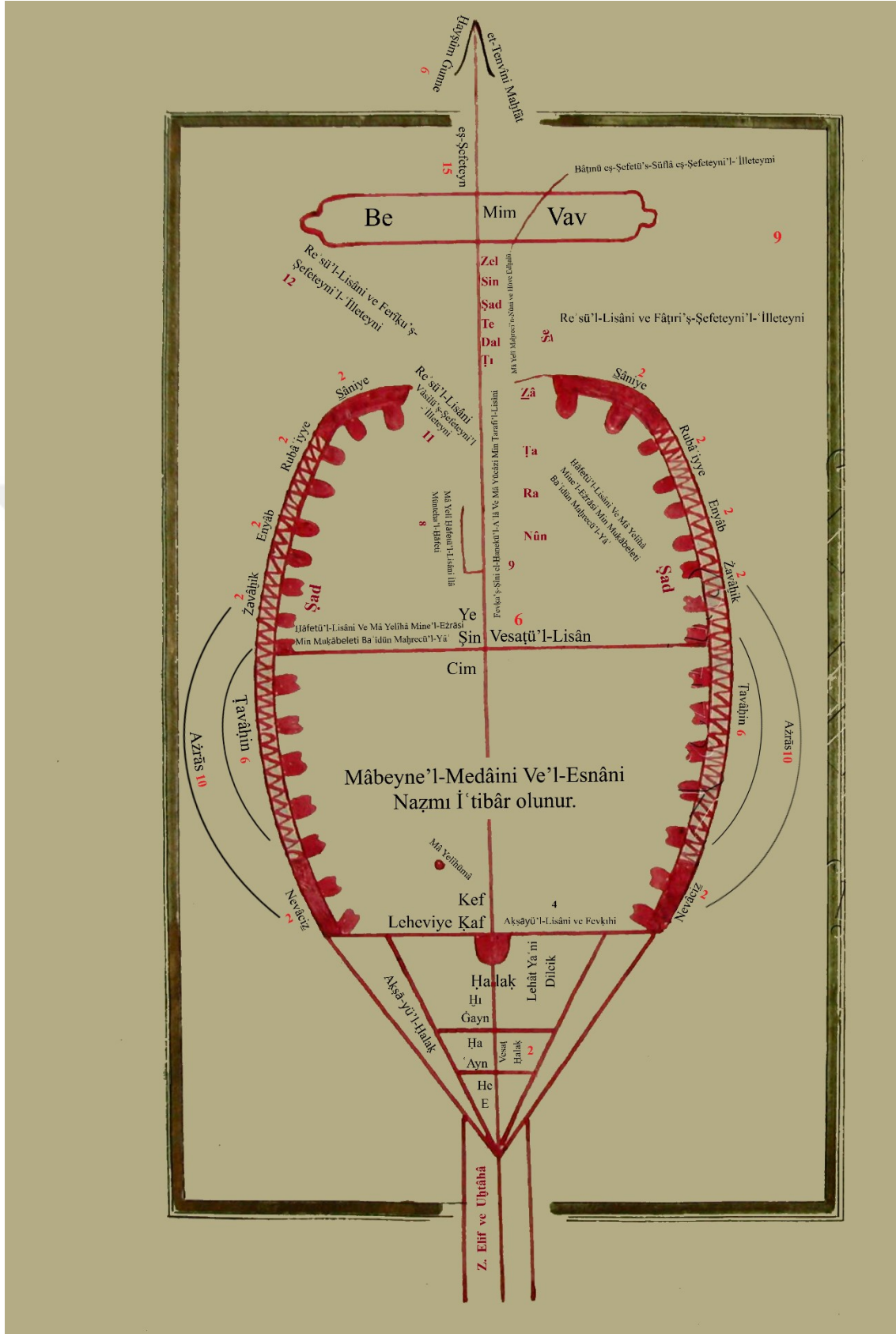
Manzûm Tecvîd Risâlesi

Me'a'l-İnsân

Şeceretü Me'hâricü'l-Hurûf

Taşvîrü'l-Lisân

686 Çizimin Aslı Korunarak Transkribe Edilmiştir.

Nazm-ı Tecvîd-i Tercüme-i Husâmü'l-Mar‘aşî

El-Faşlü'l-Evvelü Fî'l-Mehâric [1 ile 21. Beyitler]

Gel beri gel dinlerisen bu kelâmı ‘an şamîm

Nice okunur bilesin tâ ki Qur‘ân-ı kadîm

Evvelâ bil gilki yigrmi toktuzdurur cümle harf

Lâm elif ‘add eylemez kim ki ol ‘aql-ı selîm

Bunlarıñ maħrecleri bil cümlesi on altıdır

Bu on altı dört kısımdır biri birine kâsîm

Yedi harfi halkı oldu dört daħi şefevîdür

Biri hayşûmiye bâkîdür lisânî ey hakîm

Hemze ile medd elifle hem daħi hâ maħreci

Halkın aqşâsıdur terbi‘ ile ey kerîm

Evsatından bilki halkıñ hâşıl olur ‘ayn ü hâ

Ġayn ü hâ ednâ-(y)ı halkdan kılmayan olur zemîm

Bilki aqşâsı lisân ile hizâsından hanek

Ķâfi bundan kıl telaffuz bunuñ üzre ol muķîm

Maħrec-i kâfdan berice kâfi daħi böyle bil

Zahr-i dil ile tamaradan okı Őın ü yâ ü cîm

Cânib-i eyser lisânun yâhûd eymen-i cânibi

Çarşısı ezdâdı selindür lafz-ı Őadıñ müstedîm

Lâm için mâdûn-ı evvel hâfesi vardır diliñ

Müntehâsı cânibine toğrı bile ey kelîm

Çarşısı a' lâ hanekle üst çeñazi dişlerin

Zâhik ü nâb ü rubâ'î vü Őeniyyedür mezîm

Bu Őeniyye üst çeñezi(y)le lisânun hâfesi

Bunı nûnun maħreci kıl olmadın diliñ remîm

Nûn-ı ihfâ olsa sâkin mevzi' i hayşûmdür

Bu dağı maħrec Şayıldı başka ey 'abdü'r-Raħîm

Râ diliñ zahrinde adħaldür didiler nûndan

TaŐraya meyldür andan maħrece nûn ey ħalîm

İki üst öñ diş dib ile hem kenârında diliñ

Tâ ü dâl ü tâ bilgil leyk farkıdır 'azîm

Dil ucile⁶⁸⁷ hem şenâyâ ortasidür maḥrecidür

Şād ile zâ ile sîniñ ya‘lemü’llâhü’l-‘alîm

Hâfe-i aḳdem lisânı hem şenâyâ-(y)ı ‘ulâ

Bil ki zâ vü zâl ü şanuñ maḥreci ḳarîm

Üst şenâyâ uçlar ile altı tuḫaḳdan fâ gelür

İki duḫaḳ inzimâm ile ya vü vâv ü mîm

Bu meḥâric ki dinildi ri‘âyet eyle gil

Olmaya fâsid şalâtıñ oluben lafzıñ saḳîm

Tâ vü şâ vü dâl ü zâl ü zâ vü sin ü şād ü zâ

1 2 3 4 5 6 7 8

Ġayn ü ḥâ vü ḳâfa iḥtimâm eyledelim

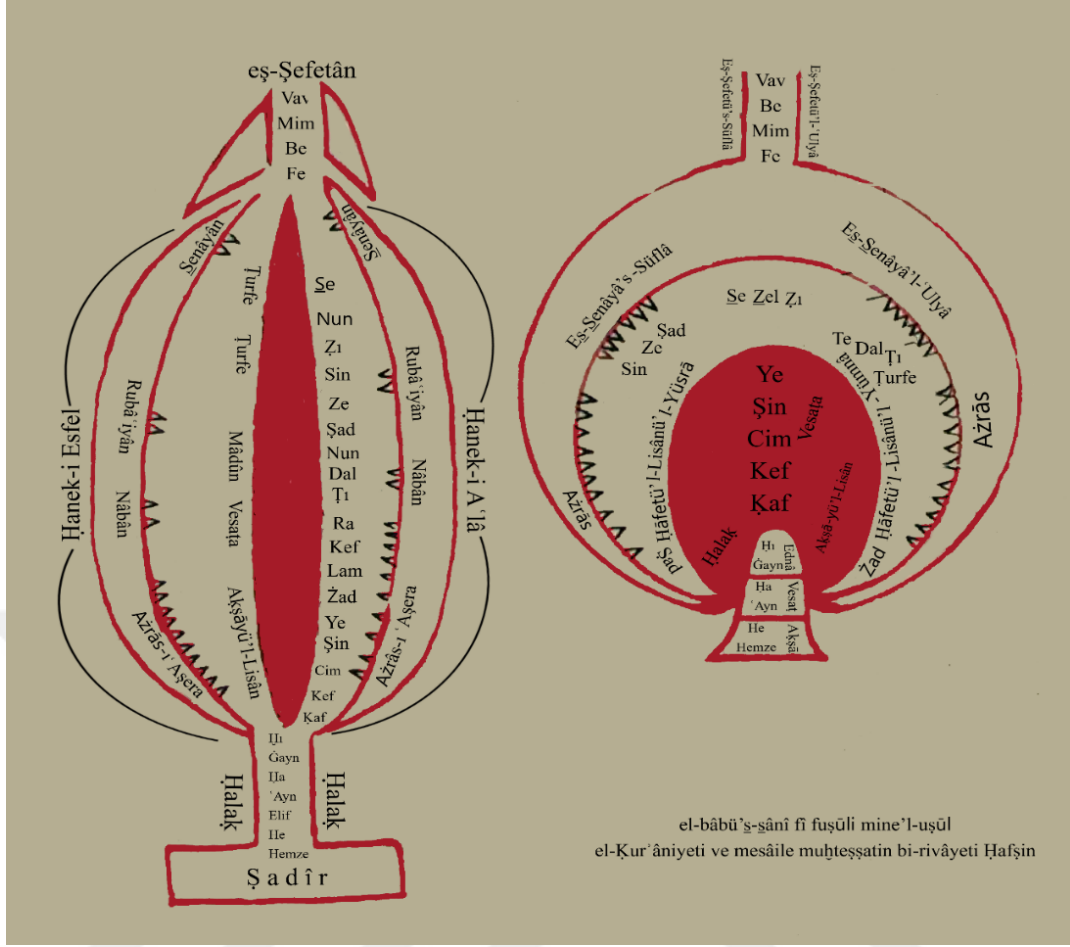
9 10 11

Hem daḫi mercûdir ki luḫf idüben diyesin

Yâ ilâhî nâzımâ ihdinâ’s-sırâta’l-müşḫâḳîm

⁶⁸⁷ Telaffuz ederken ‘ucla’ okunduğu zaman vezin oturuyor.

688

El faşlü'l-Evvelü Fî Aḥkâmi'n-Nûni's-Sâkinetü Ve't-Tenvînü [22 ile 29. Beyitler]

Nûn-i sâkin yâhûd tenvîn ḥarfî ḥalqa uğrasa

6

Anı ızhâr eyle gil ki eyle ister ol maḳâm

Râya lâma uğrasa idgâm-ı bilâ ğunne olur

1 2

Leyk men rāk⁶⁸⁹ inde sekte eylemek meşhûr tâm

Mîme nûna vâva bâya uğrasa ol ikisi

1 2 3 4

⁶⁸⁸ Çizimin aslı korunarak transkribe edilmiştir.

⁶⁸⁹ Kıyamet Suresi, 27. ayet.

Eyle idgām-ı me‘al ğunne ki olsun müsteķām

Bunlar ile nûn sâkin olsa bir lafzıñ cüzi

Anda idgām eylemezler isteriseñ rûm ü şâm

Bâya uğrasa anıñ bilgil adı iķlâbdür

Ya‘ni tenvîn nûn-ı sâkin mîme ķalb olur tamâm

Bâķi on beş harfile ihfâ me‘al ğunne olur

15

Nûnı gizle şavtı hayşûmdan çıkar ğıl sen müdâm

Sûre-i kehf evvelinde *ķayyimâ*⁶⁹⁰ dimez sözün

Ķaldı elif tenvîn cîmi sekte itdi Ħafş-ı nâm

Nite ki ķatı‘ itmeyüb sekte laţife eyledi

Şol üzre ki *min mer ķadinâ*⁶⁹¹ da ol imâm

El-Faşlü’s-Şânî Fi’t-Tefhîmi Ve’t-Terķîķi [30 ile 35. Beyitler]

Lafzatu’llâhıñ ki ķablı kesre ola terķîķ it

Fetha zamme olıcaķ sünnetdurur tefhîm ü lâm

⁶⁹⁰ Kehf Suresi, 1. ve 2. ayetler.

⁶⁹¹ Yasin Suresi, 52. ayet.

Fethası olur anuñ yâhūd olsa zammesi

Anı tefhîm eylemekdür müttefik ehl-i nizâm

Ve eger meksûr olursa anı terkîk eyle gil

Sâkin ise gözle mâ-ğablın eyâ zû'l-ihtirâm

Fetha zamme tefhîm ister kesre terkîk velî

‘Ârız olsa ya ulaşsa ‘ulve rā tefhîm ü kâim

Vakfını tefhîm iderler leyki mâ-ğabla anuñ

Yâ(s)ı sâkin olsa yâhūd kesre terkîk merâm

Zaştazın hağakın hurûfî harf-i isti‘lâdır

Bunları kılmak müfehham oldı ‘âdât-ı kirâm

El-Faşlü’s-Sâlisü Fî’l-Medd [36 ile 38. Beyitler]

Harf-i medde lâkî olursa hemze ya müdgama

Meddini anuñ ziyâde eyle gil sen ey hümâm

Hemze ile harf-i meddiñ lafzı vâhîdden ola

Muttaşıl meddidir ve illâ munfaşıldır hâş u ‘âmm

Medd-i lâzım müdgam adı müdgama medde uğrasa

Ol iki medden ziyâde bunı medd it küll ü ‘âmm

El- Faşlü'r-Rabi' u Fî'z-Zamîru [39 ile 42. Beyitler]

Müfredü ğāib zamîrün kablı sâkin olıcağ

Çekse gel *fihî mühânâ*⁶⁹²dan sivâ ol müstedâm

Ƙıl sâkin olmaz ise sen zamîre Ƙıl nazâr

Vaşl idersen Ƙarf-i 'illet dâhil eyle ol niyâm

Žamme olsa vâvı vir gil kesre olsa yâyi vir

Vağf idicek küllü hâlin sâkin eyle şubh u şâm

Ƙablü kesre yâ-(y)ı sâkin olsa buna kesre vir

Sen 'aleyhu'llâhe⁶⁹³ vü *ensânihü*⁶⁹⁴ de ol hâya ziyâm

El-Faşlü'l-Hâmisü Fî'l-İdgâm [43 ile 47.Beyit]

Cins-i vâhıdden iki Ƙarfi olsa sâkin evveli

Vâcib oldı evveli şâniye itmek inzimâm

Dâl ü tã ki olsa sâkin tâda müdgam Ƙıl anı

Tâ' -i sâkin dâl ü tãya uğrasa idgâmü vâm

Tãyı idgâm eyliyecek bâki Ƙo itbâkıını

⁶⁹² Furkan Suresi, 69. ayet.

⁶⁹³ Fetih Suresi, 10. ayet.

⁶⁹⁴ Kehf Suresi, 63. ayet.

Ḥazf ü itbâk eylemek az‘afdurur ‘inde’l-‘izâm

Lâm-i sâkin rāda idgām eylemek lâzımdurur

Leyki *bel rāna*⁶⁹⁵ oldu *men rāk*⁶⁹⁶ın gibi ey nîk ü nâm

Zâl-i sâkin zâya lâkı olsa idgām eyle hem

*Yâ büneyye’r-keb*⁶⁹⁷ bäsını eyle mîmde idgām

El-Faşlü’s-Sâdisi Fî’l-İzhâr [48. Beyit]

Mîm-i sâkin ḥarfi bu fe uğrasa izhâr kıl

Gey şakın taḥrîk mîmden ola gör bu söze râm

El-Faşlü’s-Sâbi’u Fî’l-İmâle [49. Beyit]

Mîmü meftûḥ eyle *bismi’llâhi mecrāhâ*⁶⁹⁸da sen

Hem imâle eyle rāniḡ fetḥasında bi’d-devâm

El-Faşlü’s-Sâminü Fî’l-İşmâmi Fî Ğayri’l-Vaḳf [50 ile 51. Beyitler]

Sûre-i Yûsufda *te’mennâ*⁶⁹⁹da işmâm eyle gil

Žamme kim bu işmâm olur ‘aynı işmâm ḥıtâm

Žamm ile nûna işâret eyle ihfâ ile hem

⁶⁹⁵ Muttaffifin Suresi, 14. ayet.

⁶⁹⁶ Kıyamet Suresi, 27. ayet.

⁶⁹⁷ Hud Suresi, 42. ayet.

⁶⁹⁸ Hud Suresi, 41. ayet.

⁶⁹⁹ Yusuf Suresi, 11. ayet.

Terk it idgāmı şahîhi buña eyle ihtimâm

El-Faşlü't-Tâsi' u Fî'l-Hemzeteyni Fî Kelimetin [52 ile 54. Beyitler]

Fuşşiletde *a 'cemiyyün*⁷⁰⁰ bilki istifhâmdür

Hemzesi ikidurur lâkin hılâf ider Hişâm⁷⁰¹

Evveli meftûh idüben beyne beyne it şâniî

Dâhil it mâ-beynine elif fâşıl it sen ey gulâm

Çavlü Şeyh-i ibn-i Keşîrûn ibn-i Rekvânın budur

Hem kıyâs-ı kavlı-ü Hafşun böyle taḥkîk-i kelâm

El-Faşlü'l- 'Âşirü Fî'l-Vuḫûf [55 ile 60. Beyitler]

Sen taḥarrük üzre vaḫfî görme câiz sâkin it

Hem teneffüs birle anda eyle vaḫfî ihtimâm

Ehl-i Kûfe vaḫf idicek zammeye ya kesreye

Revm ya işmâm iderler bunları bilmez 'avâm

Bil ki min ḫaysü'l-taḥkîk revm-i e'amm işmâmda

⁷⁰⁰ Fussilet Suresi, 44. ayet.

⁷⁰¹ ‘‘Hişâm (Ebü'l-Velîd Hişâm b. Ammâr b. Nusayr ed-Dimakşî, vf: 245/859): 153/770 yılında Dimaşk'ta doğdu ve 245/859'da yine Dimaşk'ta vefat etti. Kıraat ve hadis âlimidir. Uzun yıllar Dimaşk Emeviyye (Ümeyye) Camiinde hatiplik yapmıştır. Kıraatı, isnad yoluyla İbn Âmir'e ulaşmaktadır. Bu kıraatı, İbn Âmir'in meşhur talebesi Yahya b. Haris ez-Zimârî'nin yetiştirdiği Irak b. Hâlid ve Eyyüb b. Temîm'den öğrenmiştir. Bu alandaki uzmanlığı ve güvenilirliği sebebiyle kıraat kitaplarında İbn Âmir'in iki râvisinden birisi olarak tercih edilmiştir. Buhârî, Ebü Dâvûd, Nesâi ve İbn Mâce'nin eserlerinde, onun rivayet ettiği hadislerle de yer verilmiştir.’’ Abdurrahman Çetin, a.g.e., s. 309, 310.

Žamme maḥşüş oldu işmâm eylemek çün ve's-selâm

Şavtsiziñ itsek işâret leblerünle zammeye

Şöyle ki bilmezse a' mâ aña dirler işmâm

Ol işâret birle itseñ anda bir şavt-ı ḥafiyy

Anı idrâk itse a' mâ revm aña dir bu enâm

Nazm olundu bu kavâ'id mezheb-i Ḥafş üzre ki

Deyeler canuña rahmet bâreka'llâh ey Hüsâm

Der-Beyân Secdât [61 ile 63. Beyitler]

Bilgil on dört yerde geldi secde Qur'ânda tamâm

14

Yedisi farz üçü vâcib dördü sünnet ve's-selâm

Vâcib oldu cümlesi sen bil ey hür

Farzı A' râf Ra' d ü Nahı İsrâ vü Meryem Ḥacc ü Sâd
Eşâñ İvâyet budur.

1 2 3 4 5 6 7

Vâcib Furkân Elif Lâm Ḥâ Mîm ey 'aşâd

1 2 3

Neml ü Necm ü İnşikâk İkra' çü sünnetdür bular

Müşkilin ħal oldu bu üç beytile ey baḥtiyâr

Secde Du'âsı

Secedtü li'r-Raḥmâni * ve âmentü bi'r-Raḥmâni * fağfirlî yâ Raḥmâni
min cem'î ehli'l-îmân

Temmet

m. m. m.

m. m.

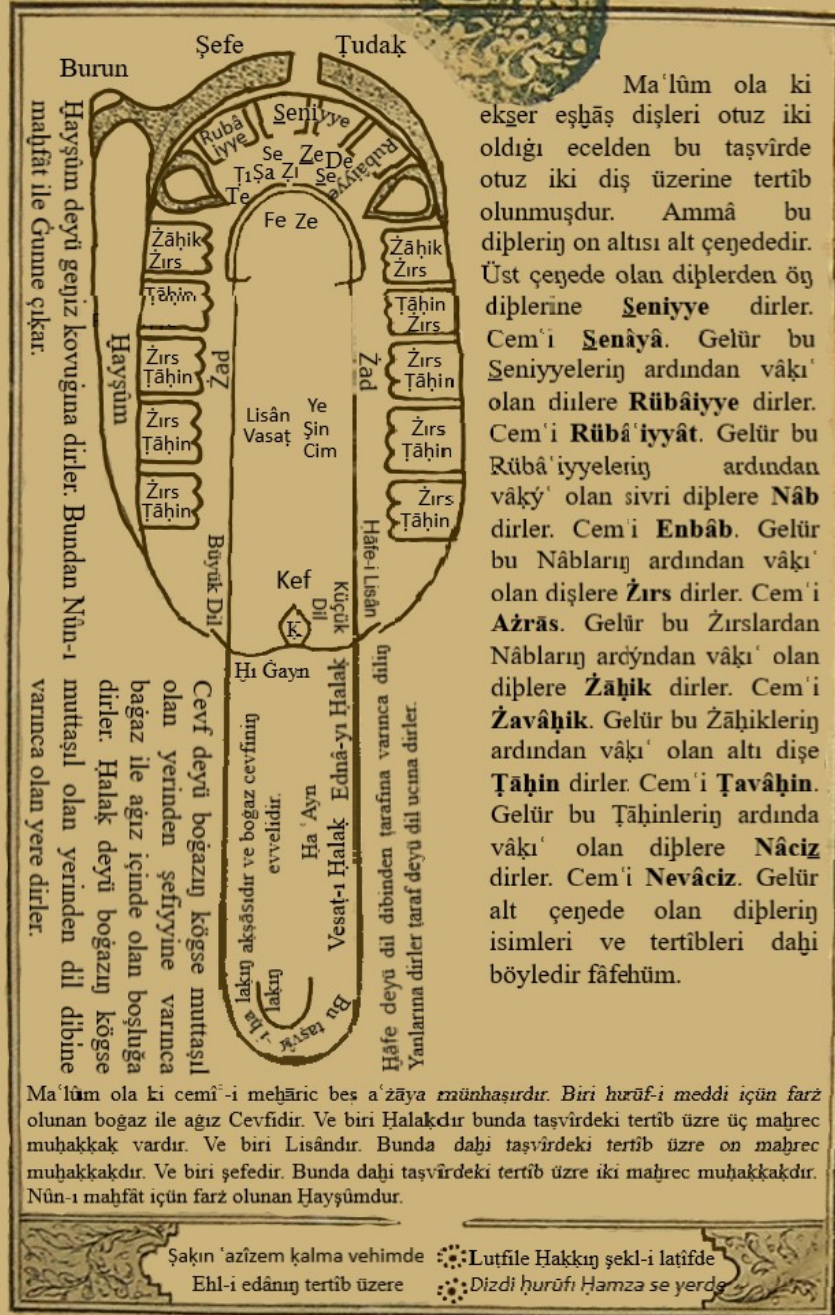
m.

Zafer Tecvîdi

Haysûm deyü geniz kovruğuna diler. Bundan Nûn-ı mahfât ile Gümme çıkar.

Cevf deyü bogazın kögse muttasıl olan yerinden şefiyine varınca bağaz ile ağız içinde olan boşluğa diler. Halak deyü bogazın kögse muttasıl olan yerinden dil dibine varınca olan yere diler.

Ma'lûm ola ki cemî-i mehâric beş a'zâya münhasırdır. Biri hurûf-i meddi için farz olunan bogaz ile ağız Cevfidir. Ve biri Halakdır bunda taşvîrdeki tertib üzere üç mahrec muhakkak vardır. Ve biri Lisândır. Bunda daşı taşvîrdeki tertib üzere on mahrec muhakkaktır. Ve biri şefedir. Bunda daşı taşvîrdeki tertib üzere iki mahrec muhakkaktır. Nûn-ı mahfât için farz olunan Haysûmdur.

⁷⁰² Çizimin aslı korunarak transkribe edilmiştir.

Tecvîd-i Manzûm

Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

Bî-kıyâs hamd ü sipâs olsun Hudâya bâ-şafâ
Hem şalâtile selâm olsun be-rûh-ı Muşafâ

Âli âşhâbına daği ola bizden çok selâm
Reh-nümâ-yı Hâkdır anlar anlarisen hâk kelâm

Anların eşerine 'azm iden ricâl ile nisâ
'İlmile Kur'âna sa'y ider hemen şubh ü mesâ

*Rattili'l-Kur'âne tertîlân*⁷⁰³ buyurdu çün Hudâ
Naşşile farz oldu tecvîd aḥz-i min ehli'l-edâ

Hatm-i lâzım ehl-i Kur'ândan aḥz-i tecvîd ile
Hâkka âşim kim bilâ-tecvîd okur taḳlîd ile

2 /

Ma'lûm ola ki meḥâric-i ḥurûf on altıdır. Evvelki maḥrec boğaz dibidir ki bundan evvelâ hemze sonra hâ çıkar. Ammâ hânîḡ maḥreci göbektendir ve nuṭuk olunurken göbek oynamalı didikleri bâtıldır. İkinci maḥrec boğaz ortasıdır. Bundan evvel 'ayn sonra hâ çıkar. Üçüncü maḥrec boğaz evvelidir ki ağza yakın olan yerdir. Bundan evvel gayn sonra hâ çıkar. Dördüncü maḥrec

Büyük dil dibiniḡ üstiyle anuḡ karşıısı üst tımaḡdır. Bundan kâf çıkar. Beşinci maḥrec kâf maḥreci gibidir lâkin andan bir barmaḡ miḡdârı aşıḡadır. Bundan kâf çıkar. Altıncı maḥrec büyük dilin ortasıyla berâberi üst tımaḡdır. Bundan cîm şîn ve yâ çıkar. Yedinci maḥrec yâ maḥreciniḡ mâ-ba'd çekeri berâberi olan soldan ya sağdan dil yanıyla anuḡ karşıısı olan üst dişlerdür ki azu dişiniḡ ardındaki dişe gelince bundan zâd çıkar. Bu maḥrecden zâdı iḡrâciḡ tarîki budur ki alt çeneyi bir miḡdâr genişçe olarak tabi'atı üzere dilin ortasını tımaḡa tayayub ol yanı mezkûr olan dişlere azacıḡ tayayub ya'ni pek şıḡmayub diliniḡ ucunu boşda bıraḡub tekellüfsüz sesini çıkarmayıle olur.

/ 'İzz-i dâreyn

⁷⁰³ Müzzemmil Suresi, 4. ayet.

‘İzz-i dâreyn isteriseñ ciddi cehd it hıfzına
Luţf-ı Kur’ânı görüb yârın gele pek hazzına

Ehl-i Kur’âna şefâ‘ât ide Kur’ân ey ahî
Mazhâr olam dirseñ ehil olmağa sa‘y it sen dañi

Medfenine hüsn-i şüretde gelüb ola enîs
Zulmet-i kabrin münevver ide ol zuv’î nefîs

İktidârım yoğiken nazma bunı ey pür-vefâ
Bizden itdiler recâ çün ba‘zı yârânı şafâ

İrticâ itdikleri sâ‘at şürûğ idüb hemân
Besmeleyle başladım nazma o demde bî-gümân

Sâbıkâ nazm itmemiş tecvîd bir ehlü’l-edâ
Hamdü li’llâh ben fakîre oldı tevfiğ-i Hudâ

Anı hıfz iden muzaffer fi’l-makarri ve’s-sefer
Tesmiye itdim bu tecvîd ismin anuñ çün **Zafer**

3 /

Sekizinci maḥrec lâm maḥrecidir. Bu daḥi sağdan ya soldan zâd maḥreciniñ nihâyetinden dil ucına varınca dilin yanı ile karşısu olan üst tamağdır ki zâhik ve nâb ve seniyye denilen dişlerin üst çekerleridir. Tokuzuncı maḥreci ihfâ olmayan maḥrecdir ki dil ucına karşısuındaki üst öñ dişlerin atlarıdır. Onuncı maḥrec râ maḥrecidir ki dilin gâyet ucınıñ bir miqdâr arkasıyla karşısuındaki öñ dişlerin üst çekeri olan tamağdır. On birinci maḥrec tâ ve dâl ve tâ maḥrecleridir ki dil ucına iki üst öñ dişlerin yukarusıdır ki etlerine gâyet yakın olan yerinden tâ çıkar. Andan azıcık aşağısından zâl çıkar. Nışflarına yakın olan maḥallden tâ çıkar. On ikinci maḥrec şâd ve sîn

Ve zâ maḥrecleridir ki dilin ince ucına iki alt dişlerin nışfı a‘lâlarıdır ki nışflarına yakın yerden şâd yukarusınıñ sîn ve başlarından zâ çıkar. On üçüncü maḥrec zâ ve zâl ve sâ maḥrecleridir ki dil ucınıñ yukaru yüzile üst öñ dişlerle başlarıdır. Dilin gâyet ucınıñ arkasından zâ çıkar. Azıcık ardından zâl çıkar. Azıcık ardından şâ çıkar. On dördüncü maḥrec fâ maḥrecidir ki üst dişlerin tarafları ile alt tudağın iç tarafıdır ki andan fâ çıkar. On beşinci bâ ve mîm ve vâv maḥrecleridir ki iki tudağ aralarıdır. Buradan ‘ale’t-tertib bâ mîm vâv çıkar. On altıncı maḥrec Ḥayşûmdır ki andan nûn-ı muḥaffef ile ğunne çıkar ve ḥayşûm deyü ğenjiz koğına dirler.

Nesri hıfz itmekte elbet var şu 'ûbet gâlibâ
Hıfzı sehl olsun deyü nazm itdim anı tâlibâ

Mağsad-yı aqşâ budur her kim nazar itse aña
Muqrî-i Vardar Yeñicesin du'a ile aña

Bâbu Harfi Medd [15. Beyit]

1

Harf-i medd üç vâv elif yâ harfleridir ey ebî
Sâkin ü kablı ola cinsinden *ûtinâ*⁷⁰⁴ gibi

Bâbu Sebebi Medd [16. Beyit]

2

Sebeb-i medd ikidir hemze biri biri sükûn
Harf-i meddle cem' olursa medd iderler *zû-finûn*

Bâbu Meddi Muttaşıl [17. Beyit]

3

Kelme⁷⁰⁵-i vâhidde olsa harf-i medd sebab-i medd
Aña medd-i muttaşıl didi kamu âbâ ü cedd

4 /

Ma'lûm ola ki aqsâm-ı medd altıdır. Medd-i tâtme medd-i lâzım medd-i muttaşıl medd-i munfaşıl medd-i 'arız medd-i lîn. Ammâ vâv ne zamân harf-i medd olur vâv sâkin olub mâ-ğablı mazmûm olursa ol zamân harf-i medd olur. Mişâlî *ûtinâ* da olan *û* ve *e'ûzû* gibi. Ammâ elif ne zamân harf-i medd olur elif dâimâ sâkin olub mâ-ğablı meftûh olursa ol zamân harf-i medd olur. Mişâlî *ûtinâ* da olan *nâ* ve *kâle* gibi. Ammâ yâ ne zamân harf-i medd olur Yâ sâkin olub mâ-ğablı meksûr olursa ol zamân harf-i medd olur. Mişâlî *ûtinâ* da olan *tî* ve *kîl* gibi. Bu harf-i meddiñ meddi vâcibdir. Niçün müttefikün 'aleyh oldığıçün. Ve bu harf-i medd ne miqdâr medd olunur: bir elif miqdârı medd olunur. Elif miqdârı dimek

E E diyecek kadar yâhûd bir barmaq kaldıracaq kadardır. Ma'lûm ola ki sebab-i medd ikidir. Hemze ve sükûn. Hemzesi medd-i muttaşıl ile medd-i munfaşıla maşşûşdur. Sükûn dañi iki kısımdır. Ya sükûn-ı aşlî veya sükûn-ı 'arizî. Sükûn-ı aşlî neye dirler vaqfen ve vaşlen sâbit olan sükûna dirler. Ve sükûn- 'arizî neye dirler. Vaqfen şâbit ve vaşlen sâkiñ olan sükûna dirler. Ve hemze niye dirler. Harekeyi qabûl idene dirler. Sükûn şâyed meddlere maşşûşdur. Yevmeizîn. Muttaşılıñ ta'rifi harf-i medden şonra sebab-i meddiñ hemzesi bir kelimedede vâkı' olursa medd-i muttaşıl olur. Mişâlî "izâ câ'e", "ulâ'ike" "sû'e" "cî'e" gibi. Bu medd-i muttaşılıñ meddi vâcibdir. Niçün müttefikün 'aleyh oldığıçün ve müttefikün 'aleyh dimek cem'î-i qurrâ medd itdiler qaşr itmediler dimekdir.

/ Başqa

⁷⁰⁴ Nemi Suresi, 16. ve 42. ayetler.

⁷⁰⁵ Vezin için cezim ile "Kelme" yazmış. Aslı "Kelime."

Bâbu Meddi Munfaşıl [18. Beyit]

4

Başka başka kelmede⁷⁰⁶ vâkı‘ olurlarsa eger
Aña medd-i munfaşıl didi begim ehl-i hüner

Bâbu Meddi Lâzım [19. Beyit]

5

Sebeb-i meddiñ süküni olsa aşlı ba‘de medd
Medd-i lâzım didi aña cümle kırrâ-i beled

Bâbu Meddi ‘Ârız [20. Beyit]

6

Sebeb-i meddiñ süküni olsa ‘ârız ba‘de medd
Medd-i ‘ârız dirler aña ezber it ey ercümend

Bâbu Meddi Lîn [21. Beyit]

7

Vâv ile yâ sâkin olub olsa meftûh üst yanı
Vağf olunsa medd-i lîn olur sen ezber it anı

Bâbu İhfâ [22. – 23. Beyitler]

8

Harf-i ihfâ on beş oldı hıfzını eyle metîn
Tâ vü şâ vü cîm ü dâl ü zâl ü hem zâ ile sîn

5 \

Ammâ bu medd-i muttaşılıñ mertebesi kırâ‘at-ı ‘âşım ve rivâyet-i hafş üzere dört elif miqdârı medd olunmağdır. Ammâ harf-i medden sonra sebeb-i meddiñ hemzesi başka başka kelmede vâkı‘ olursa medd-i munfaşıl olur. Mişâlî “yâ eyyühâ innî eḥâfû” gibi. Ammâ medd harfiña hıce-i vâv muḳadder iki vâv olur. Mişâlî “en mâ lehû eḥledehü” gibi. Ve kâ hıce vâvsız yâ-i muḳaddere iki olur. Mişâlî “bihî en yûşale” gibi. Ve bunıñ meddi câizdir. Niçün muḥtelifün fiḥ oldığıçün. Muḥtelifün fiḥ demek ya‘ni ba‘zı kırrâ medd itdiler ve ba‘zı kırrâ ḳaşr itdiler dimekdir. Ve bunıñ mertebesi kırâ‘at-ı ‘âşım ve rivâyet-i hafş üzere dört elif miqdârı medd olunmağdır. (5) Ammâ harf-i medden sonra sebeb-i süküni aşlı

Vâkı‘ olsa medd-i lâzım olur. Ve medd-i lâzım neye dirler. Vağfen ve vaşlen şâbit olan süküna dirler. Ve bu medd-i lâzım dört kısmıdır. Ya kelime-i müşakḳale ya kelime-i muḥaffefe ya harf-i müşakḳal ya harf-i muḥaffef. Kelime-i müşakḳale ne gibi “etühâccünnî” gibi. Kelime-i muḥaffef ne gibi “el‘ân” gibi. Ve Harf-i müşakḳal ne gibi elif lâmiñ mîmi gibi. Ve harf-i muḥaffef ne gibi elif lâmiñ lâmi gibi. Müşakḳal neye dirler. Teşdidise dirler. Muḥaffef neye dirler. Teşdidsiz harfe dirler. Ve bunıñ meddi vâcibdir. Niçün müttefikün aleyh oldığıçün. Ve bunıñ mertebesi cem‘i-i kırrâ ‘inde dört elif miqdârı medd olunmağdır. (6) Ammâ harf-i medden sonra sebeb-i medd süküni ‘ârız vâkı‘ olsa medd-i ‘ârız olur. Mişâlî “ya‘lemûne neste‘în” gibi.

⁷⁰⁶ Vezin için cezim ile “Kelme” yazmış. Aslı “Kelime.”

Şād vü zād vü tā vü zā vü fâ vü kâf vü kâf vü şîn
Nûn-ı tenvîn dâhil olsa eyle ihfâ külle hîn

Bâbu İzhâr [24. – 25. Beyitler]

9

Harf-i izhâr altıdır hıfz eyle gel ey nûr-ı ‘ayn
Cümlesidir hâ ü hemze hâ vü hâ vü ‘ayn ü ğayn

Nûn-ı tenvîn dâhil olsa bu hurûfâta eger
Sûra‘tile anlariseñ eyle izhâr ey püser

Bâbu İklâb [26. Beyit]

10

Nûn-ı sâkin ile tenvîn dâhil olsa bâya ger
*Enbetet*⁷⁰⁷ *zevcin behic*⁷⁰⁸ veş aña iklâb didiler

Bâbu İdgâmi Me‘al-Ġunne [27. – 28. Beyitler]

11

Harf-i yemnûya mülâkî olsa tenvîn ile nûn
Aña idgâm-ı me‘al-Ġunne didiler muĠri‘ûn

6 /

Sükûn-ı ‘arîz neye dirler. Vakfen şâbit vaşlen sâkıf olan sükûna dirler. Ve bunun meddi câizdir. Niçün muhtelefün fih oldığıçün. Ve bunun mertebesi oldur ki eger âhiri meftûh olsa üç vechi câizdir. Tûl, tavassuţ, kaşr. Ammâ medd iki mertebedir tûl, tavassuţ. Tûl deyü dört elif ve tavassuţ deyü üç elifdir. Eger meksûr olsa dört vecih câizdir. Tûl tavassuţ, kaşrdır bir de revm. Ve eger merfû‘ olsa yedi vecih câizdir. Tûl tavassuţ kaşr, tûl ile işmâm, tavassuţ ile işmâm, kaşr ile işmâm bir de revm. Ve daği revm neye dirler. Gizli âvâz ile harekeyi taleb itmege dirler. Ta‘rîfi er-revm: talebü‘l-hareketi bi şavtin hafıyyin. Ve daği işmâm neye dirler. Sükûndan şonra

Ṭudaklarını yummağa dirler. Ta‘rîfi el-ışmâm: inzımâmü‘ş-şefeteyni ba‘de’s-sükûn. Ve harf-i lînden şonra sebeb-i medd sükûn-ı vâkı‘ olsa medd-i lîn olur. Mişâlî “eş-şayfi”, “min havfin”, “velâ nevmin” gibi. Ve bunun meddi câizdir. Niçün muhtelefün fih oldığıçün. Ammâ Nûn-ı sâkin ile tenvîn bu on beş harfden birine uğrasa ihfâ olur. Mişâlî “ġaniyyün”, “kerîmün ve “an şalâtihim” ve “min ‘indillah” gibi. Ta‘rîfü‘l-ihfâ: Hâketün beyne‘l-izhâri ve‘l-idgâmü ‘arîyetün ‘ani‘t-teşdîdi me‘a beġâi‘ el-ġunneh. Ma‘lûm ola ki idgamdan murâd idgâm-ı tâmdır ki harf-i evvelîñ zâtını ve şifatını ma‘nen harf-i şâniye derç itmekdir. (9) Ammâ nûn-ı sâkin ile tenvîn birine uğrasa izhâr olur. Mişâlî “ġafûrun ġalîm”, “min havfin” gibi. ta‘rîfi el-izhârü: hüve‘l-infişâlü

/ Olmaz

⁷⁰⁷ Bakara Suresi, 261. ayet, Hac Suresi, 5. ayet.

⁷⁰⁸ Hac Suresi, 5. ayet, Kaf Suresi, 7. ayet.

Olmaz idgām nûn ile bir yerde olsa vâv ve yâ

Mis-i *kınvânin*⁷⁰⁹ ve *şinvânin*⁷¹⁰ ve *bünyânin*⁷¹¹ ve *dünyâ*⁷¹²

Bâbu İdgâmi Bilâ-Ğunne [29. Beyit]

12

Lâm ile rāya muḳârin olsa tenvîn ile nûn

Aḳa idgām-ı bilâ-ğunne didiler ḳâri'ûn

Bâbu İdgâmi Mişleyn [30. – 31. Beyitler]

13

Mîm-i sâkinden su'âl ider iseḳ ey cân peder

Mîm-i sâkin mîme uğrar ise mişleyn didiler

Bâya uğrarsa didi ihfâ' hâş ehl-i hüner

Uğrasa sâir ḫurûfa eyle izhâr ey püser

Bâbu İdgâmi Müttecâniseyn [32. 34. Beyitler]

14

İhtilâf üzre şıfât-ı mahreci hem iştirâk

Olsa idgām-ı müttecânisdir ol ey nesl-i pâk

7 /

Tebâ'uden beyne'l-ḫarfeyni. Ya'ni ḫarflerin beyni faşl olunub acılarına okunmaḳdır. (10) Ammâ nûn-ı sâkin ile tenvîn yâya uğrasa iḳlâb olur. Mişâlî “sem'îün başîrun”, “leyünbezenne” gibi. Ta'rîfi'l-iḳlâbü: hüve ḳalbü'n-nûni's-sâkineti evi't-tenvîni mîmen ḫâlişan ve ihfâûhâ 'inde'l-bâ'i bi-ğunneti. (11) Ma'lûm ola ki idgām-ı me'al-ğunne dört ḫarfdır. Yemnû ḫarfleridir. Ḳaçan tenvîn ve bâ nûn-ı sâkin bu dört ḫarfden birine uğrasa idgām-ı me'al-ğunne olur. Mişâlî “ḫayran yerah”, “fazlan minallah” gibi. Ammâ nûn-ı sâkin iki vâv yâḫûd ya bir kelimedede vâḳı' olsalar ol zamân izhâr olur. Mişâlî “bünyânün”, “kınvânün”, “şinvânün” gibi. Bu idgām-ı me'al-ğunne hem kâmil hem nâḳışdır. Mîm ile nûnda kâmidir. Vâv ile yâda nâḳışdır. İdgām-ı me'al-ğunnenin idgâmı vâcibdir. Müttefekün 'aleyh oldığıçün.

Ğunne neye dirler. Geñizden çıkan şadâya dirler. Ta'rîfi'l-ğunnetü: hiye şavtün yehrucü 'ani'l-ḫayşüm deyü geñiz ḳovuğına dirler. (12) İdgâm-ı bilâ-ğunne ikidir. LeR ḫarfleridir. Ḳaçan nûn-ı sâkin ile tenvîn lâm ile rāya uğrasa idgām-ı bilâ-ğunne olur. Mişâlî “ğafûrun raḫîm”, “hüden li'l-mütteḳîn” gibi. İdgâmı vâcibdir. Niçün Müttefekün 'aleyh oldığıçün. (13) ammâ idgām-ı mişleyn şol ḫarfdır ki sâkin olub yine kendi mişline uğrasa idgâm-ı mişleyn olur. Mişâlî “femâ rabiḫat ticâratühüm” gibi. Ta'rîfi mâ ittiḫaze mahrecen ve şıfaten. Ya'ni mahrecde şıfatda mütteḫid olan ḫarflerde idgâm-i mişleyn câridir. Ve eger nûn-ı sâkin nûna uğrasa hem idgâm-i mişleyn ve hem idgâm-ı me'al-ğunne olur.

⁷⁰⁹ Enam Suresi, 99. ayet.

⁷¹⁰ Rad Suresi, 4. ayet. [Bu ayette iki defa geçmektedir.]

⁷¹¹ Saf Suresi, 4. ayet.

⁷¹² Enam Suresi, 130. Ayet. (Birçok yerde geçtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

Sekiz olmuştur idgâmın hürufi t̄alibâ
Tâ vü dâl vü t̄a vü şâ vü zâl vü zâ vü mîm vü bâ

Bu hürufât biri birine mülâkî olsa
Anı idgâm eylemek vâcib didi ehl-i hüner

Bâbu İdgâmi Mütেকâribeyn [35. – 36. Beyitler]

15

Dörttür idgâm-ı mütেকârib hürufi iki nev'
Kâf ile kâfdır biri biri daği lâm ile râ

Mağreci ile şifâtı biri birine qarîb
Oldıgıçün didi idgâm-ı mütেকârib verâ

Bâbu İdgâmi Şemsiye [37. – 38. Beyitler]

16

Oldı hem idgâm-ı şemsiye hürufi on dört
Ta vü şâ vü dâl vü zâl vü râ vü zâ vü sîn vü şîn

Şâd vü zâd vü t̄a vü zâ vü lâm-i nûn idgâm olur
Lâm-i ta'rîfiñ 'aķıbinde gelürse ey benîn

8 /

Mişâlî “min nârin” ve “men nu'assirhü” gibi. Ammâ mîm-i sâkiniñ üç hâli vardır. mîm-i sâkin mîme uğrasa idgâm-ı misleyn me'al-ğunne olur. Mişâlî “e't'amehüm min cû'in” gibi. Sâkin bâya uğrasa ihfâ-i hâş olur. Mişâlî “mâ fe'altüm bi yûsufe” gibi. Eger mîm-i sâkin sâir hürufa uğrasa İzhâr olur. Mişâlî “hüm fihi leküm dîniküm” gibi. İdgâmı vâcibdir. Niçün müttefekün 'aleyh oldıgıçün. (14) Ammâ idgâm-ı mütecâniseyn üç mağrecde olub sekiz harfdır. Kaçan bu sekiz harf birbirine uğrasa idgâm-ı mütecâniseyn olur. Ta'rîfi: mâ ittihaden mağrecen ve'htelefen şifaten. Ya'ni mağrecde müttehid şifatta muhtelif olan harflerde câri olub zıkr olunan üç mağrecden biri tâ', dâl, t̄a' mağrecidir. Mişâlî “lîn besette” ve “kâlet t̄aifetün eskalet de'avallâhe”

gibi ve biri zâ' ve zâl ve şâ mağrecidir ki mişâlî “iz zalemû”, “yelheş zâlik” gibi. ve biri bâ - mîm mağrecidir. Mişâlî “yâ büneyye-rkeb me'anâ” gibi. Ve bu idgâm-ı mütecâniseyniñ idgâmı hem kâmil ve hem nâkışdır. (15) Ammâ idgâm-ı mütেকâribeyn dört harfdır. Mağreci ikidir. Bu harfler birbirine uğrasa idgâm-ı mütেকâribeyn olur. Biri lâm râ mağrecidir. Mişâlî “kul rabbi”, “bel rafe'ahu'l-lah” gibi. Ve biri kâf, kâf mağrecidir. Mişâlî “elem nahlûkküm” gibi. Ta'rîfi mâ tekâreben mağrecen ve şifaten. Ya'ni mağrecde ve şifatta birbirine yakın olan harflere câri ve anlara 'ârız olur. Ve bu idgâm-ı mütেকâribiñ idgâmı hem kâmil ve hem nâkışdır. kâfi, kâf okursañ kâmil olur. kâfi kâf okursañ nâkış olur. (16) Ammâ kaçan elif lâm gibi

/ Bâb

Bâbu İzhâri Kameriye [39. – 49. Beyitler]

17

Daği izhâr-ı kameriye hurûfi on dört

Elif ü bâ vü cîm ü hâ vü ‘ayn ü hâ vü ğayn ü fâ

Ķâf ü kâf ü mîm ü vâv ü hâ vü yâ izhâr olur

Lâm-i ta‘rîfîñ ‘aķîbinde gelürse ‘ârifâ

Bâbu Ķalkâle [41. Beyit]

18

Kelmenîñ ‘ayn ile lâmnı olsa sâkin **ķuṭbuced**

Ķalkâle olur mişâli oldı *ħablün min mesed*⁷¹³

Bâbu Ahvâlü’-Râ’ [42. – 46. Beyitler]

19

Râ’ fetḥ ü zamme ya ķablı’s-sükûn olsa feḥîm

Kendi ya ķablı eger meksûr ise oldı raḥîm

Kendi sâkin ķablı meksûr vaķfı vaşlında raķîķ

Ba’ de ya kesrî kezâlik ğayri vaķfında raķîķ

9 /

Bu on dört harfden birine uğrasa idġâm-ı şemsiye olur. Ammâ nûna uğradıķda idġâm-ı şemsiye me‘al-ġunne olur. Bâķisine uğradıķda idġâm-ı şemsiye bilâ-ġunne olur. Mişâli “ve’n-nâsi”, “ve’ş-şemsi”, “ve’t-tîni” gibi. Ve bu idġâm lâm-ı ta‘rîfîñ keşret-i ist‘imâlınden içindir. Ve bu idġâmda Lâm-ı ta‘rîf kitâbetde şâbit olub kırâ’atde bi’l-küllîye lafızdan sâķit olur. Bu idġâm-ı şemsiyenîñ ta‘rîfi kün toġub nitekim yıldızlar ġayb olur. bununda ‘aķîbinde elif lâm öyle ġayb olur. (17) Bu izhâr-ı kameriye harfi on dördtür. Ķaçan lâm-ı ta‘rîfîñ ‘aķîbinde bu ön dört harfîñ biri gelürse izhâr-ı kameriye olur. Mişâli “ve’l-‘aşr”, “ve’l-fecr”

“ve’l-ķamer” gibi. Ta‘rîfi ay toġub nitekim yıldızlar zâhir olur bununda ‘aķîbinde elif lâm öyle zâhir olur. (18) Ma‘lûm ola ki harf-i ķalkâle beş harfdür ki **ķuṭbucedin** harfleridir. Ķaçan bu beş harfden biri kelimenîñ ortasında ve yâḥûd âḥirinde sâkin olsa ķalkâle olur. Mişâli “yed ħulûne eḥad be’ yuhıķku” gibi. Ta‘rîfi el-ķalkâletü lüğaten et-taḥrîk ve’l-ıztırâr ve fi’l-ıştılâḥı teķalkulü’l-maḥrecü hattâ yesme‘u lehû nebretün ķaviyyetün. Ya‘ni ķalkâle lüğatte debretmege ve ızdırâba dirler. Ammâ ıştılâḥda maḥrecîñ taḥrîk ve ıztırâbıdır ki hattâ andan incıķrık şavtı gibi

(2)

⁷¹³ Tebbet Suresi, 5. ayet.

Kesr-i 'ârız ya kalın olsa kablı ba'de ger
Eyle tefhîm râ' mazmûm ba'de ya vaşl olsa ger

Feth ü zammde kablı meksûr ince vaqfında hemân
Lîki hâlinde kalın memdûd ile meftûhatân

Kendi meksûr kablı feth ü zamm ya sâkin olsalar
Vaqf-ı tefhîm vaşl-ı terkîk oldı ey şâhib-hüner

Bâbu Lâmi'l-Celâl [47. – 48. Beyitler]

20

Lafzatu'llâh lâminin mâ-kablı ger feth ile zamm
Olsa tefhîm okı anı sen gel ey şâhib-i kerem

Qul hüve'llâh fetha naşru'llâh olub zamme mişâl
Olsa bi'llâh gibi meksûr itdi terkîk zü'l-kemâl

Bâbu's-Sekti [49. Beyit]

21

Hâzret-i Hafşın şehâ dört sûre içre sekte var
Kehf Yâsîn Kıyâmet biri Tahte'l-İnfitâr

10 /

Şavt-ı kavî işidilüb istimâ' oluna. (19) Ma'lûm ola ki râ meftûh veyâ mazmûm olsa okunur. Mişâlî "er'rahmâni'r-rahîm", "ve'r-rûhu naşru'l-lah" gibi. Ve eger meksûr olsa ince okunur. Mişâlî "bi'l-birri" gibi. Ve daği râ sâkin olub mâ-kablı meftûh veyâ mazmûm kalın okunur. Mişâlî ve'nhar men şeker bi'n-nüzür gibi. Ve eger râ sâkin olub mâ-kablı meksûr olsa ince okunur. Mişâlî "ve'steğfirhü", "ve'stabir" gibi. Tefhîm deyü kalın okunmağa dirler. terhîm ve terkîk deyü harfi ince ya'ni âsân okumağa dirler. (20) Lafzâtu'llâhin lâmi meftûh ve mazmûm olsa kalın okunur. Mişâlî "hüve'llâhü", "naşru'llâhi", "hüve'llâhüllezi" gibi. Ve eger meksûr olsa ince okunur. Mişâlî

"kul bi'llahi", "ve lillehi" gibi. (21) Rivâyet-i Hafş üzere Qur'ân-ı 'azîmü's-şânda sekte dört yeredir. Biri sûre-i Kehfde "ıvacen kayyimen" ve biri sûre-i Yâsînde "min mer kadînâ" ve biri sûre-i Kıyâmetde "ve kîle men rāk" ve biri sûre-i Muţaffîfînde "kellâ bel rāna" gibi. Ta'rîfi es-sekte kuṭ'i's-şavti düne'n-nefes. Ya'ni sekte nefsi kaṭ' itmeksizin şavtı kaṭ' itmektir. Hâü-i sektelerin vaşllarında ba'zı kurrâ 'indinde vaqfa-i yesîre lâzımdır. "lem yentehi", "vaḳtedih", "ve kitâbiyeh", "ve hısâbiyeh", "ve mâliyeh", "ve sulṭâniyeh", "ve mâ edrâke mâhiyeh" de. Hâyı isbât iden kurrâ için sekte lâzımdır. 'Âşım cemî' mevâz'ide ve vaşlında hâyı isbât eyledi. Ba'zılar "kitâbiyeh", "hısâbiyeh"

/ Bâb

Lafızlarının ğayrıda işbât itmediler. (22) Ammâ vaqıf hâlinde hâ-i sektelerin işbâtı müttefekün 'aleyhdir. (23) Ma'lûm ola ki Hafş kırâ'atında hâlet vaqıfda yedi kelimenin âhîrine bir şeyden bedel olmayarak elif lâhık olmuştur. Elif üzere vaqf olunur. Vaşılta elifsiz oğunur. Biri mütekellim-i vağdehû zamîri olan enedir. Ve biri "lâkinne hüvellâhü" dir. "ez-zünûnâ" dır. Ve biri "er-rasûlâ" dır. Ve biri "sebîlâ" dır. Ve biri "selâsilâ" dır. Ve rivâyet-i Hafş üzere sûre-i Fuşşiletde olan a'cemiyyün teshîl ile ya'ni hemze-i şâniyeyi hemze-i beyniyle harekesi cinsi olan elif beyninde hâ şâibesi olmayarak kırâ'at itmekdir. Zîrâ ba'zısız bundaki hemze-i meshûleyi hâya kalb idüb Teshîl itdim

Bâbu Hâû's-Sekti [50. Beyit]

22

Belle Qur'ânın toğuzdur hâ'-i sekti ey dede
İktedih⁷¹⁴ lem yetesenneh⁷¹⁵ mâhiyeh⁷¹⁶ şeş hâkkâh⁷¹⁷ da

Bâbu İbdâlü ve't-Teshîl [51. – 52. Beyitler]

23

Hafşın ibdâl ile teshîl mehîlle şeşdir
Bir Nemlde iki En'âmde üci Yûnusdadır

Fuşşiletde hem faqat teshîl olur a'cemiyyün⁷¹⁸
Yûsuf içre revm-i işmâm hem imâle Hûddadır.

Bâbu Ş-Şıla [53. – 54. Beyitler]

Nefkahü⁷¹⁹ fihî⁷²⁰ ileyhi⁷²¹ gibiler maşşüredir
Lîk faqat fihî mûhânâ⁷²²ya şıla maşşüredir

Hamdü li'llâh buldı bu manzûme tecvîd-i ihtişâm
Haşre dek olsun Rasûlün rûhına yüz biğ selâm

Zannıyla he'cemiyyün okuyub haţâ iderler. Ma'lûm ola ki sûre-i Hûdda olan "mec râhâ"yı imâle-i kübrâ ile kırâ'at itmelidir. Bu şüretde ya'ni "mecrâhâ"da rânın öñünde vâkı' olan elif imâle ile oğundığı şüretde râi inde oğumak lâzımdır. (24) Zamîrin mâ-ğabl müteğarrık olsa medd olunur. Mişâlî "innehû bihî", "ve lehû" gibi. Ammâ "lem yentehi" ve "mâ nefkahu" medd olunmazlar. Zîrâ zamîr degildir. Nefes kelimedendir ve eger mâ-ğabl sâkin olsa kaşr olunur. Mişâlî "aleyhi", "ileyhi", "fihî" gibi. Ammâ sûre-i Furkânda "fihî mûhânân" medd olunur.

⁷¹⁴ Enam Suresi, 90. ayet.

⁷¹⁵ Bakara Suresi, 259. ayet.

⁷¹⁶ Karia Suresi, 10. ayet.

⁷¹⁷ Hakkah Suresi. (bu surede altı defa olduğunu söylemektedir.)

⁷¹⁸ Fussilet Suresi, 44. ayet.

⁷¹⁹ Hud Suresi, 91. ayet.

⁷²⁰ Bakara Suresi, 2. ayet; Hicr Suresi, 63. ayet.

⁷²¹ Bakara Suresi, 28. ayet, Nisa Suresi, 158. (Birçok yerde geçtiği için bu iki örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁷²² Furkan Suresi, 69. ayet.

Tertîbu Secâvendi Hürûfin [55. – 71. Beyitler]

Beyân oldı vaqf-ı hürûfî bil anı

Anlayubda ezber eyle sen anı

Mevşületen mevķûfeten bildiler

Geçmesin durmasın ahsen gördiler

Secâvendi yazub yazın buldılar

Cümlesin yerli yerine kodılar

Tā gelürse vaqf-ı muṭlaķ didiler

Geçme anı vaqf-ı câiz gördiler

Mîm olursa secâvende ey aḥî

Gecme anda cümle dursun sez daḥî

Cîm gelürse vaqf-ı evlâ gördiler

Gecer iseñ Cîmde câiz gördiler

Za gelürse vaşlı evlâ kıldılar

Vaqf-ı zarüretde câiz kıldılar

Şād olursa vaqf-ı murahḥaşdurur

Vaqf-ı câiz geçmesi evlâdurur

12 /

Her umûr ki evvelinde besmele-i şerîfe ile şürûğ olursa ol umûrda elbetde ḥayr ve bereket ve suhûlet müyesser olub ol işde zarar görülmeye. Eger zıkr olunmazsa elbetde ol iş noķşân olur. Ḥadîs-i şerîf ile şâbitdir. Ve Qur'ân-ı Kerîme iķtidâen ve emr-i Rasûle imtişâlen her işiñ evvelinde besmele-i şerîfeyi zıkr itmek lâzımdır. Ve besmele-i şerîfeniñ ḥavâşşı ğāyet çoķdur. Cümleden biri besmele-i şerîfeniñ on ṭoķuz ḥarfî vardır. Ve cehennem zebânileri daḥî on ṭoķuzdur. Dâimâ besmele-i şerîfe müdâvemet idenleri Ḥaķ te'âlâ ḥazretleri cehennem zebânilerinden emîn ider ve bir daḥî gice ile gündüz yigirmi dört sâ' atdır

Beş vaķt namâz beş sa'âte ma'ârif olub bâķî kalan on ṭoķuz sa'âte bu on ṭoķuz ḥarf mu'âdil olmağıle bir kimse beş vaķt namâzı edâ ve her bir umûr-ı ḥasenelerin ve mübâḥîlerinin evvelinde besmele-i şerîfeye mülâzemet eylese bütün vaķtini 'ibâdâtla geçirmiş sevabına nâil olur. Ve ba'zılar didilerki ğâḥ dört nev' üzeredir. Gice günâhı ve gündüz günâhı ve gizli günâh ve âşikâr günâh. besmele-i şerîfe daḥî dört kelimedir. Bu vechile her mü'min ki ihlâş ve i'ṭiķâd ile anı telaffuz eyleye. Ḥaķ te'âlâ ḥazretleri günâhlarının cümlesini 'afv ider. Ve bir kimesneniñ

/ Kûfe

Ḳıf gelürse vaḳf-ı kûfi dediler
Kûfi ḳurrâ'ları anda durdılar

Kûfe ḳurrâ'ları anda dörtdurur
'Âşım Ḥamza Kisâi ḥulf ihtiyârdurur

Lâ gelürse durma anda bil anı
Durmayubdasüz atile gec anı

Ḳâf gelürse ḳala işâret ider
Dimişḳ ḳurrâ'ları anda vaḳıf ider

Ḳâf işâretinde daḫi müşterek
Bile gelse zâ gibi geçmek gerek

Kâf gelürse ḥükmi muḥayyerdurur
Ḥükmi kâfiḡ üst yanında hemdurur

Üst yanında ol sevâcend ḳanḳisi
İ'tibâr eyle gelürse birisi

Sîn gelürse ol işâret kâf gibi
Sінде olan ol işâret kâf gibi

Secâvendler oldı tamâm ve's-selâm
Ḳıl Muḥammed Muştafâya eş'salâtü ve's-Selâm

13 /

Ya celb-i menfa'at yâḥūd def'-i mazarrat veya ticâret veya ğayr-ı şey'e müte'allıḳ ḥâceti olsa ol âdem yedi gün her günde yediyüz seksân yedi kerre "bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm" diye bi-izni'llâhi te'âlâ muradına ider. Ve her kim gice ile uyutacağı vaḳitte yigirmi bir kerre besmele-i şerîfeyi okusa ol âdem ol gice şeyṭân şerrinden emîn ola ve evi ḥırsız şerrinden ve âteşe yanmadan maḥfûz ola. Ve şar'a tutmuş âdemiḡ ḳulağına ḥulûş ile kırḳ bir kerre "bismi'llâhir'-raḥmâni'r-raḥîm" dinilse bi-izni'llâhi te'âlâ ol kimse ol sâ'at ifâḳat bulur. Ve eger bir kimse bir mühim

Murâdı için on gün her günde yüz kerre "bismi'llâhir'-raḥmâni'r-raḥîm, yef'alüllâhü mâ yeşâ' bi-ḳudretihi ve yeḥkümu mâ yürîdu bi-'izzetihi" dise bi-izni'llâhi te'âlâ şübhesiz ol kimesne murâdına irer. Namâzıḡ şartı sekizdir. Evvelkisi muşallâ bedenini ikincisi libâsını üçüncüsü namâz ḳılacak mekânı ḥadeş ve cüşden pâk itmek dördüncüsü âb-dest almak beşincüsü 'avret yerini örtmek altıncüsü ḳibleye dönmek yedincüsü niyyet itmek sekizincüsü vaḳt içinde ḳılmaḳ. Ḥadeşden tahârete delîl ḳavlühü te'âlâ "ve-in küntüm cünüben faṭṭahharû."

Manzûm Tecvîd

Bismi'llâhi'r-Raḥmâni'r-Raḥîm

Ḥamd ü şükrim var Ḥudâya
'Afvı çokdur bî-nihâye

Şalâtuḡ lütfi hidâye
Olsun benî-Muştafâya

Âlini ol aşhâbını
Ve Ḳur'ânıḡ ârîni

Bizlere raḥmet kıl yâ Ganî
Ma'nen ûlâ muḥibbinî

Ba'de's-şalâtuḡ hıtâmı
Ḳava'idli ḥaḡ kelâmı

Oḡur ehlinden tamâmı
Edâ-i Ḳur'ânı tamâmı

Oḡumadan ta'lîmini
Küllî ḥarfîḡ maḡrecini

Beş şıfâtı ve zıddını
Evâcib bilüḡ anı

Çok telaffuz elfâzını
Diyiḡ efşah elfâzını

Secâvendin kıf⁷²³ ḡâlîni
Tâḡîmle dürdüḡ anı

Resm-i 'Osmânuḡ resmini

⁷²³ “Ḳıf” قف (Ḳaf ile fe'nin bitişik yazılışı): Dur manasındadır ki durmak evlâ olanıdır, demektir.

Hemze-i maqtû' un ka'atını

Hemze-i mevşûlün vaşlını

Cümlenün virün aşlını

Müennesdür tâ uzunı

Zamîrsizdür uzunı

Kâtibler tâ uzunı

Tâ(y)ı kerretle yazma anı

Beyânu Ma'rifeti et-Tecvîdi [15. – 20. Beyitler]

Tecvîd aḥzi kuzanı

Farz-ı dâim bilün anı

Kim okumaz tecvidini

Olur âşim didi anı

İndi Qur'ânı tecvîdi

Ressûl-i Aḥmed bildi

Ba'de Qur'ânı tecvîdi

Ümmeti aşhâbı bildi

Tecvîd ziynet-i edâda

Ve zinetdür kırâ'atde

Ḥaḳ-ı harfiñ şıfâtında

Müstehıḳîn vire edâda

Bâbu'l-Ḥurûfi [21. – 40. Beyitler]

Rivâyetdür teheccî

Mevzi'indedür hurûcî

Her harfün var maḥreci

On yedidür didi Râcî

Ol elifiñ maḥreci

Ağız cevfidür maḥreci

Vâv yâ elif aḥdür uci

Med kararı havâ uci

Boğaz dibidür maḥreci

Ṭı Ṭı Ṭı

Hemze(y)le hânıñ maḥreci

Orta boğazdür maḥreci

'Ayn (i)le ḥānuñ maḥreci

Aḥir boğazdür maḥreci

Ṭı Ṭı

Ġayn ile ḥānuñ maḥreci

Dil dibidür maḥreci

Me'a fevķ kâfuñ maḥreci

Taḥtındadür maḥreci

Ḷurb-ı ķāf kâfuñ maḥreci

Dil ortasıdür maḥreci

Cîm sîn yānuñ maḥreci

Dil yanlarıdür maḥreci

Vâsi 'ü'z-żādüñ maḥreci

Dil ilini açdırucu
Diş azûlar geçdürücü

Žadı âhirdür maħreci
Müntehâ lâmüñ maħreci

Dil ucunuñ maħreci
Dil arķası rā maħreci

Dil öñ diş dibleri ucı
Dâl t̄ā t̄ā nuñ maħreci

Dil taħt-ı diş fevķ ucı
Şād sîn z̄ātuñ maħreci

Dil ve a‘lâ dişler ucı
Zâl z̄ā şâ nuñ maħreci

İki a‘lâ dişler ucı
Şefen ķarnı ķā mahreci

İki dudaklardür maħreci
Vâv mîm yânuñ maħreci

Şavt ğunnenüñ maħreci
Burun ħayşûmı maħreci

Bâbu Şıfâti’l-Ĥurûfi [41. – 52. Beyitler + 1 âzâde mısırâ]

Der şıfât-ı mehmûsedür
Žıddı anuñ mechûredür

İkincisi şedîdlerdür

Žıddı anuŷ riĥvelerdür

Üçüncisi müst'alâdür
Žıddı anuŷ müstefiledür

Dördüncisi muţbaĥadür
Žıddı anuŷ münfetiĥdür

Beşincisi müzleĥadür
Şumtüdürler muşmetedür

Nuţĥdürler müzleĥadür
Şumtüdürler muşmetlerdür

Hurūfuŷ beşdür şıfâtı
Ve beş ezdâdı şıfâtı

İkiden al bir şıfâtı
Ĥarfe virüŷ beş şıfâtı

Unzur elif aĥmer demi
Eger yoĥdur esved demi

Mehmûsemi mMechûremi
Aĥmerle bul beş tamâmı

Ṭ₁ Ṭ₁ Ṭ₁

Mehmûse on feĥase şaĥşın seket mechûredür cehredür
Şedîd ecüde ĥaĥa beket riĥvelerdür riĥâvetdür

Ṭ₁ Ṭ₁ Ṭ₁

Müst'elâ yedi ĥuşşa ž'afĥın ĥıza müstefildür istifâldür
Muţbiĥa dört şafer ŧaz münfetiĥdür infitâĥdür

Müzliĥa altı fer semin lebin muşmetedür ışmâtdür

Bâbu Tefsîri eş-Şaffâti [53. – 56. Beyitler]

Mehmûsenüñ hemsî cârî

Mechûrenüñ şavtı cârî

Harfî şiddeti bilâ cârî

Mülâyîm riḥveler cârî

Şedîd riḥve ki beyyindür

Ṭı

Beyyine beş lin ‘umerdür

Ḳaṭ‘ı şiddet şedîdendür

Ez-cârî beyyinedür

Bâbu Beyâni İsti‘lâin [57. – 58. Beyitler]

Ḳalın isti‘lâ da denir

Müstefiller ince denir

Lafzatu’llâha ḳalın denür

Râ fetḫi zayyime ḳalın denür

Bâbu Şifâti İṭbâḳin [59. – 60. Beyitler]

Dil yuḳarı ḳaldırması

Büzr iṭbâḳlar edâsı

Sesi azlıḳdür cümlesi

Dil dudaḳdandür cümlesi

Bâbu Beyâni Müzleḳati İşmâtin [61. – 62. Beyitler]

Müzleḳa var rübâ‘ide

Daḥi vardür ḥumâsîde

Nuṭḡu ider ikisinde

Ġayri müzleḡalar ŧumtüdür

Bâbu Beyâni Őfâtı Ġayri Ezdâdin [63. – 64. Beyitler]

Ḥurûf beŧ teḡleḡiler

Ṭı

Ḳuṭbicedin teleḡleḡler

Rub ‘i ḥareke ḡalkaleler

Olur sekiz ve laḡlaḡaler

Beyânu Ḥurûfi Lînin [65. – 66. Beyitler]

Vâv yâlar sâkin olur

Fetha mâ-ḡablında olur

Âḡirine sükûn virür

Ḥarf-i lîn med olunur

Beyânu İnḡirâfin [67. – 68. Beyitler]

Dilüḡ lâm ü râda

Dili yabiŧdür lâmı râda

Ola sâkin *ce ‘âlnâda*

Var seknâ *ḡalalnâda*

Beyânu Laŧḡi ve’t-Tekrîrin [69. – 70. Beyitler]

Dil ucını ŧalḡı ṭutma

Râ ‘i sâkin oynatma

Dili damağından ayırma

Dil yabısdür taraltma

Beyânu Tefeşî ve'ş-Şagîri [71. – 72. Beyitler]

Tefşîler zağlimidür

Harfi Şînüñ şıfâtudür

Kaş kanad şavt-ı mişilliler

Şâdı sîn zâ şıfâtudür

Beyânu İstiâletin [73. – 74. Beyitler]

Mahreci zâdıñ uzundür

Oğurken dil yayın taldur

Mülâyim urcû sâkindür

Zâdı sâkinler câridür

Beyânu Muvâfıķın [75. – 80. Beyitler]

Muvâfıķ âhîrin tâbi'

İdüñ mâ-ķablına tâbi'

Vaķf-ı âhîr fetha tâbi'

Aç ağızını fetha tâbi'

Vaķf-ı âhîr zamme tâbi'

Düşür dudak zamme tâbi'

Vaķf-ı âhîr kesre tâbi'

Çeñeñ kırdür kesre tâbi'

Mefhûme di nûrı hidâye

Sebeb kıılır bir du'âya

Ĥudâ bizi yerliĝâye

Var cennete maĝâma

Nazmü't-Tecvîd

Bismi'llâhi'r-Raĥmâni'r-Raĥîm Dest-Gîr Ola Saĥa Her Dem Kerîm

Evvel Allah ibtidâ aĥmak gerek

Âb-ı kevşer içüben ĥanmak gerek

Çünkim ol Allah bize oldu refîĥ

Virdi bize Ķur'ânı toĥrı tarîĥ

Dilime geldi bu dem Ĥaĥ birliĥi

Razı ĥılsun ĥamuya Ĥaĥ dirliĥi

Ķur'ânıĥ ĥa'idesin nazm idelüm

Ṭurmadan toĥrı yola azm idelüm

Zeyn-i Ķur'ân bilinür bunda 'ayân

İşit ezber eyle gel idem beyân

Tenvîn oldur ki ola en in ün ben bin bün

İşbu resme ĥamusı ben bin bün

Pes elifde yiyedegin böyle bil

Elif ya nice ise eyle ĥıl

Nûn-ı sâkin tenvîni en len gibi

Cümle ta'yîn bilindi 'ayn gibi

Ka‘denüñ bişine şâmildür bu kâr

İki idgām biri bellü eyle izhâr

Biri kalb biri ihfâ biş tamâm

Oldı tenvînlerde bunlar ey hümâm

Der-Beyân-ı İzhâr [11. – 12. Beyitler]

Geldük izhârı bil imdi necidür

Gösterüben idelüm kim necidür

‘Azâbün elîm⁷²⁴ gibi

Min ilâhin ğayruh⁷²⁵

Men âmene⁷²⁶ gibi

Min ğayri⁷²⁷ Min ‘alîm gibi

Harf-i izhâr altı harfdür bil ahî

‘Ayn ü ‘ğayn ü hâ’ hemze hâ daği

Hayran⁷²⁸ gibi

Semiyyün ‘alîm⁷²⁹

Men hayrin⁷³⁰ ‘aliyyâ⁷³¹

Men hüve⁷³² minhâ⁷³³ Gibi

Der-Beyân-ı İdgām-ı Me‘a’l-Ġunne [13. – 17. Beyitler]

Kur’ânı ka‘deyle okıyalar

Bunları gey âşikâre diyeler

⁷²⁴ Bakara Suresi, 10. - 104. ayetler. (Çok yerde geçtiği için bu örnekler ile iktifa edilmiştir.)

⁷²⁵ Mümin Suresi, 23., 32. ayetler. (Çok yerde geçtiği için bu örnekler ile iktifa edilmiştir.)

⁷²⁶ Âl-i İmran Suresi, 99. Ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁷²⁷ Tur Suresi, 35. ayet; Kasas Suresi, 32. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnekler ile iktifa edilmiştir.)

⁷²⁸ Zilzal Suresi, 7. ayet.

⁷²⁹ Nur Suresi, 21. ayet; Tevbe Suresi, 103. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnekler ile iktifa edilmiştir.)

⁷³⁰ Âl-i İmran Suresi, 115. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁷³¹ Nur Suresi, 34. ayet; Tevbe Suresi, 40. ayet; Meryem Suresi, 50., 57. ayetler.

⁷³² Kasas Suresi, 78. ayet; Hud Suresi, 93. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnekler ile iktifa edilmiştir.)

⁷³³ Bakara Suresi, 25. ve 35. ayetler. (Çok yerde geçtiği için bu örnekler ile iktifa edilmiştir.)

Harf-i idgām me‘a’l-ğunne yine

Câr harfdür ideyim aňlayana

Yevmeiz̄in vâcifeh⁷³⁴ Min na‘îm ‘Azâbün muķîm⁷³⁵

İdeyim her birini bil külli muķîm

Biri yîdür biri nûndur bir mîm

Ezvâcân⁷³⁶ ve Ce‘alnâ⁷³⁷ Yevme‘iz̄in nâ‘imeh⁷³⁸

Nûnlaruñda biri vâvdur diyeler

Derc-i burundan katı berk ideler

Binâi⁷³⁹ ve ez̄ilünâ⁷⁴⁰ gibi Min vâlin⁷⁴¹ Mihâden⁷⁴² ve ‘l-cibâl⁷⁴³

Çalb harfi nedurur her kim bilür

Burunuñ içinde yumşak idilür

Semî‘ün bBaşîr⁷⁴⁴ Min ba‘dihim⁷⁴⁵

Der-Beyân-ı İdgām-ı Bilâ Ğunne [18. – 20. Beyitler]

Harf-i idgām-ı bilâ Ğunneye gel

⁷³⁴ Naziat Suresi, 8. ayet.

⁷³⁵ Maide Suresi, 37. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁷³⁶ Bakara Suresi, 240. ayet.

⁷³⁷ Enam Suresi, 9. ayet; Fussilet Suresi, 44. ayet.

⁷³⁸ Gaşîye Suresi, 8. ayet.

⁷³⁹ Bakara Suresi, 22. ayet; Mümin Suresi, 64. ayet.

⁷⁴⁰ Hud Suresi, 27. ayet. [ayette *erâzilünâ* diye geçmektedir.]

⁷⁴¹ Rad Suresi, 11. ayet.

⁷⁴² Nebe Suresi, 6. ayet.

⁷⁴³ Nebe Suresi, 7. ayet.

⁷⁴⁴ Hac Suresi, 61., 75. ayetler; Lokman Suresi, 28. ayet, Mücadele Suresi, 1. ayet.

⁷⁴⁵ Enam Suresi 6. ayet; Araf Suresi. (Çok yerde geçtiği için bu örnekler ile iktifa edilmiştir.)

İki harfdür bunı dağı böyle bil

*Velâkin lâ y'alemûn*⁷⁴⁶ gibi   *Min rabbike*⁷⁴⁷   *Hüden li'l-müttekîn*⁷⁴⁸

Biri râdür biri lâmdurur bellü

Oğuyalar bunları hem teşdüdlü

*Min rabbihim*⁷⁴⁹ gibi   *Velâkin lâ teşkürûn*⁷⁵⁰   *Ġafürü'r-rahîm*⁷⁵¹ gibi

Lîki şavt gelmez burunda bunlara

Bende olam bunı bilen canlara

Der-Beyân-ı İhfâ Me'â'l-Ġunne [21. – 25. Beyitler]

Harf-i ihfâ on bişdür anlağıl

Hem ideyim her birini diñle gil

*Min Semeretin*⁷⁵² gibi

*Şeceretün Teşrucü*⁷⁵³

*Min Dâniyetün*⁷⁵⁴

*Mâen Şeccâcâ*⁷⁵⁵ gibi

Biri tîdür biri şîdür biri dâl

Biri cîmdür biri zîdür biri zâl

Hâzihî   *Min câe*   *Min cânin*   *Min zâlik* gibi   *E enzertehüm* gibi

Entüm gibi   *Ġulâmen zekiyyâ* gibi   *Min zekihâ*

⁷⁴⁶ Bakara Suresi, 13. ayet.

⁷⁴⁷ Bakara Suresi, 149. ayet; Âl-i İmran Suresi, 60. ayet.

⁷⁴⁸ Bakara Suresi, 2. ayet.

⁷⁴⁹ Bakara Suresi, 5. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁷⁵⁰ Bakara Suresi, 52., 56. ayetler. (Çok yerde geçtiği için bu örnekler ilke iktifa edilmiştir.)

⁷⁵¹ Âl-i İmran Suresi, 89. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁷⁵² Bakara Suresi, 25. ayet.

⁷⁵³ Saffat Suresi, 64. ayet; Müminun Suresi, 20. ayet.

⁷⁵⁴ Enam Suresi, 99. ayet; Hakka Suresi, 23. ayet; İnsan Suresi, 14. ayet.

⁷⁵⁵ Nebe Suresi, 14. ayet.

Biri şâddur biri zâddur biri fı

Biri fidür kâfdur biri zî

*Mirâen zâhîran*⁷⁵⁶ gibi   *Enşâren*⁷⁵⁷   *Zâlike şavâben*⁷⁵⁸ *Mâen tahûrâ*⁷⁵⁹
*Hubben cemmen*⁷⁶⁰ *Fenşurnâ*⁷⁶¹   *Min kurreti*⁷⁶²

Biri kâfdür biri şîndür biri sîn

Hıfz idecek sen hıffâzıñ birisin

*Şekûran*⁷⁶³ gibi   *În küntüm*⁷⁶⁴ *Kalîlen*⁷⁶⁵ *Ğafûrâ*⁷⁶⁶ *Fevcün se'elehüm*⁷⁶⁷ gibi
*Min kablü şey'en*⁷⁶⁸ *Min zuhûr*⁷⁶⁹ gibi *Fenşernâ*⁷⁷⁰ *Minküm*⁷⁷¹ gibi

Bunları burun içinde şavtile

Oğuyalar dâimâ gey refkile

Der- Beyân-ı İdgâm-ı Vâcib [26. – 27. Beyitler]

İdgâm-ı vâcib diñle gil nedür

İki harfdür bir cins olsa böyledür

⁷⁵⁶Kehf Suresi, 22. ayet.

⁷⁵⁷Nuh Suresi, 25. ayet.

⁷⁵⁸Nebe Suresi, 38. ayet.

⁷⁵⁹Furkan Suresi, 48. ayet.

⁷⁶⁰Fecr Suresi, 20. ayet.

⁷⁶¹Bakara Suresi, 286. ayet.

⁷⁶²Secde Suresi, 17. ayet.

⁷⁶³İsra Suresi, 3. ayet.

⁷⁶⁴Bakara Suresi, 23. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁷⁶⁵Müzzemmil Suresi, 2. ayet.

⁷⁶⁶İsra Suresi, 25. ayet.

⁷⁶⁷Mülk Suresi, 8. ayet.

⁷⁶⁸Mümin Suresi, 74. ayet.

⁷⁶⁹Bakara Suresi, 189. ayet; Araf Suresi, 172. ayet.

⁷⁷⁰Zuhruf Suresi, 11. ayet.

⁷⁷¹Bakara Suresi, 65. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

*Me'al-lezîne 't-teķav ve 'l-lezînehüm muħsinün*⁷⁷² gibi

Şavtile burun içinde bunları

Gey katı berk ide gör ol dîn eri

*Ve 'l-lezîne âev ve naşarû*⁷⁷³   *ve misleħüm me 'ahüm*⁷⁷⁴ gibi

Der-Beyân-ı İdgâm-ı Müteķarib [28. – 31. Beyitler]

Diñle idgâm-ı müteķarib neyimiş

Anı daħi ideyim niceyimiş

*Aħrace Şeṭ 'ahû*⁷⁷⁵

Yaķın olsa birbirine iki ħarf

Ĥarf-i cinsdür didüğim añla ħarf

*'Âhedtüm*⁷⁷⁶ gibi

*Mâ 'abedtüm*⁷⁷⁷ gibi

Di ki *veddet tâ 'ifetün*⁷⁷⁸ mişâline

Oķuyucak göresin kim mişline

İzhârı yok daħi böyledür ey yâr

Üstini görüb cânıñı uyar

*Ĥateme'llâhü 'alâ kulûbihim ve 'alâ sem 'ihim ve 'alâ ebşârimi*⁷⁷⁹ gibi

⁷⁷² Nahl Suresi, 128. ayet.

⁷⁷³ Enfâl Suresi, 72., 74. ayetler.

⁷⁷⁴ Enbiya Suresi, 84. ayet.

⁷⁷⁵ Fetih Suresi, 29. ayet.

⁷⁷⁶ Tevbe Suresi, 1., 4., 7. ayetler; Nahl Suresi, 91. ayet.

⁷⁷⁷ Kafirun Suresi, 4. ayet.

⁷⁷⁸ Âl-i İmran Suresi, 69. ayet.

⁷⁷⁹ Bakara Suresi, 7. ayet.

Der- Beyân-ı Tefhîm [32. – 40. Beyitler]

Tefhîmi bildüreyim aňlariseň

Rast budur diňle gil gey ara(y)iseň

Râ kaçan meftûh ola maźmûm dađı

Ƙande olsa tefhîm oğı sen dağı

İkrâmen

*Kirâmen*⁷⁸²

*Keferü*⁷⁸³ gibi

Ƙaçan meksûr olsa terķîķ oğı sen

Buncılayın bunu teħķîķ oğı sen

İdrîs gibi

*Yevme yenfehu fi 'ş-şûri*⁷⁸⁴ gibi

İllâ yidi ħarf vardur yuğarı

Esre olub uğrayıcağ Şu biri

Naĥvu tefhîm ħuŐŐa zađđ kığ

Mübtedî tefhîm oğuya bunları

Diňle diyem saňa bir bir bunları

Biri tîdür biri cîmdür biri kâf

⁷⁸⁰ Âl-i İmran Suresi, 51. ayet.

⁷⁸¹ Bakara Suresi, 63. ayet.

⁷⁸² Furkan Suresi, 72. ayet; İnfitar Suresi, 11. ayet.

⁷⁸³ Bakara Suresi, 89. ayet. (Çok yerde geğtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁷⁸⁴ Nebe Suresi, 18. ayet.

Biri hādür biri şāddür biri kâfdür

*Erhamhümâ*⁷⁸⁵ *Limenirteżâ*⁷⁸⁶ *Rabbirci 'ûni*⁷⁸⁷ gibi *Yâ büneyyerkeb*⁷⁸⁸

*Emraetâ*⁷⁸⁹ *İnirtebtüm*⁷⁹⁰ gibi *Limen hârib*⁷⁹¹ *Küllü fırқан*⁷⁹² gibi

Birisi Hûd zî(y)imiş ol yidinüñ

Rast bil gil ka 'desin böyle anuñ

*Ve irşâden*⁷⁹³ *Lebil-mirşâd*⁷⁹⁴

Hâ zamîrûñ sâkin olsa evveli

Çekmeyesin anı ol dem ey velî

'Anh gibi *minh* gibi *Fîhi* gibi *Vallahi* gibi

Ama Furkân sûresinde bir gelür

Bu *fîhi mühânen*⁷⁹⁵ anda çekilür

Der-Beyân-ı Sekte [41. – 44. Beyitler]

Diñle gil sekteleride idelüm

Ḳur'ân içre nicedür şerh idelüm

Ḳur'ân içre sekte dördür iy yâr

Hafşa maḥşûşdur bunuñ dördi ki vâr

⁷⁸⁵ İsrâ Suresi, 24. ayet.

⁷⁸⁶ Enbiya Suresi, 28. ayet.

⁷⁸⁷ Mûminun Suresi, 99. ayet.

⁷⁸⁸ Hud Suresi, 42. ayet.

⁷⁸⁹ Bakara Suresi, 282. ayet.

⁷⁹⁰ Talak Suresi, 4. ayet.

⁷⁹¹ Tevbe Suresi, 107. ayet.

⁷⁹² Şuara Suresi, 63. ayet.

⁷⁹³ Tevbe Suresi, 107. ayet.

⁷⁹⁴ Fecr Suresi, 14. ayet.

⁷⁹⁵ Furkan Suresi, 69. ayet.

Sektenüñ evvelkisi el-Kehfdedür

Hem ikincisi dağı Yâsînedür

‘İvecan kayyimen⁷⁹⁶

Min mer kadınâ⁷⁹⁷

Bil Kıyâmet sûresinde birini

Bul Muţaffifinde dördüñ birini

Ve kıle men râk⁷⁹⁸

Kellâ bel râná⁷⁹⁹

Der- Beyân-ı Secde [45. – 52. Beyitler]

Çün bilindi yirli yiri sektenüñ

Rast oğı ğıl ferağ bula canuñ

İmdi secde nicedür eyle beyân

Farz sünnet kaçkı vâcibdür ‘ayân

Kur’ân içre secde on dördür iy yâr

Yedisi farzdür anuñ kim kaçde var

Üçi vâcibdür didi ehl-i kurrâ’

Dördi sünnetdür beyân idem şehrâ

---

⁷⁹⁶ Kehf Suresi, 2. ayet.

⁷⁹⁷ Yasin Suresi, 52. ayet.

⁷⁹⁸ Kıyamet Suresi, 27. ayet.

⁷⁹⁹ Muţaffifin Suresi, 14. ayet.

Gel imdi A' rāf Ra' d Naḥl gör

Hem Benî-İsrā' ile Meryemde gör

*Elif-Lâm-Mim-Ra*⁸⁰⁰ *Elif-Lâm-Mim-Şad*⁸⁰¹ *Etâ emru'llâhi*⁸⁰² *Liteksibû*⁸⁰³
*Yeḥurrüne lil ezḳâni sücceden*⁸⁰⁴ *Ve lehû yescidûn*⁸⁰⁵ *Velilâhi yescüd*⁸⁰⁶

Ḥacc hem Şād sûresinde bulunan

Yidisi farzdür on dördüñ bil 'ayân

*Ḥarre rāki'an*⁸⁰⁷ *Elem tera enne'l-lahe yescüde Leh*⁸⁰⁸ gibi
*Yâ eyyühe'n-nâsü't-teḳû rabbeküm*⁸⁰⁹ gibi *Ḥarrû*⁸¹⁰

Secde Furḳân eleme secdesi

Şol ki vâcib biri ḥame⁸¹¹ secdesi

*Ve izâ ḳîle lehümü-scüdû li'r-Raḥmân*⁸¹² *Ve'scüdû*⁸¹³ *Ḥarrû sücceden*⁸¹⁴
*Ve'scüd va-ḳterib*⁸¹⁵

Neml ve'n-Necm İnşikâḳ İḳrâ' hem

Sünnet olan secdelerdür kerem

⁸⁰⁰ Araf Suresi, 1. ayet.

⁸⁰¹ Rad Suresi, 1. ayet.

⁸⁰² Naḥl Suresi, 1. ayet. (Bu surenin ilk ayetini işaret ederek secde ayetlerinden biri bu sûrede demek istiyor. 49. ayet.)

⁸⁰³ Benî-İsrâilin secde etmekten kaçınmalarını hatırlatmaktadır.

⁸⁰⁴ İsrâ Suresi, 107. ayet. (Secde ayeti)

⁸⁰⁵ Araf Suresi, 206. ayet. (Secde ayeti)

⁸⁰⁶ Rad Suresi, 15. ayet. (Secde ayeti)

⁸⁰⁷ Sad Suresi, 24. ayet. (Secde ayeti)

⁸⁰⁸ Hac Suresi, 18. ayet. (Secde ayeti)

⁸⁰⁹ Hac Suresi, 1. ayet.

⁸¹⁰ Secde Suresi, 15. ayet. (Secde ayeti)

⁸¹¹ Yani ḥâ-mîm demektir. Fussilet Suresi, 37. ayet. (Secde ayeti)

⁸¹² Furkan Suresi, 60. ayet. (Secde ayeti)

⁸¹³ Hac Suresi, 77. ayet.

⁸¹⁴ Meryem Suresi, 58. ayet. (Secde ayeti)

⁸¹⁵ Alak Suresi, 19. ayet. (Secde ayeti)

*İllâ yescüdü 'llâhe*⁸¹⁶

*Fe'scüdû li 'llâhi va 'büdü*⁸¹⁷ gibi

*Ve'scüdû li 'llâhi 'l-lezî*⁸¹⁸ gibi

*Lâ ye'scüdûn*⁸¹⁹ gibi

Der-Beyân-ı Meddât [53. – 55. Beyitler]

Geldik imdi medleri bildirelim

Onı daği aşlıla bildirelim

Elif-Lâm-Mîm   *'Ayn-Şâd*

Biş meddür diñle gil idelüm iy yâr

Medd-i müşb'adür birisi daği var

*Kêf-Hâ-Yâ- 'Ayn-Şâd*⁸²⁰   *Hâ-Mîm*⁸²¹   *Ķâf*⁸²²   *Yâ-Sîn*⁸²³   *Tâ-Sîn-Mîm*⁸²⁴

Ulâ'ike   *Melâ'ike nûn*⁸²⁵

Biri medd-i muttaşıldurur anuñ

Medd-i munfaşıldür yoldaşı bunuñ

*Hâ-Mîm*⁸²⁶   *Sevâ'ün*⁸²⁷ gibi   *Cîe*⁸²⁸ gibi   *Semâ'en mâ'en*⁸²⁹   *Sûr*⁸³⁰ gibi

*İnnemâ*⁸³¹   *Libenî*⁸³²   *Bimâ ünzilet*⁸³³   *Hâ entüm*⁸³⁴ gibi

⁸¹⁶ Naml Suresi, 25. ayet. (Secde ayeti)

⁸¹⁷ Necm Suresi, 62. ayet. (Secde ayeti)

⁸¹⁸ Fussilet Suresi, 37. ayet. (Secde ayeti)

⁸¹⁹ İnşikak Suresi, 21. ayet. (Secde ayeti)

⁸²⁰ Meryem Suresi, 1. ayet.

⁸²¹ Mümin, Fussilet, Şura, Zuhuf, Duhan, Casiye ve Ahkaf suresinin ilk ayetleri.

⁸²² Kaf Suresi, 1. ayet.

⁸²³ Yasin Suresi, 1. ayet.

⁸²⁴ Kasas Suresi, 1. ayet.

⁸²⁵ Kalem Suresi, 1. ayet.

⁸²⁶ Mümin, Fussilet, Şura, Zuhuf, Duhan, Casiye ve Ahkaf suresinin ilk ayetleri.

⁸²⁷ Bakara Suresi, 6. ayet.

⁸²⁸ Zümer Suresi, 69. ayet; Fecr Suresi, 23. ayet.

⁸²⁹ Bakara Suresi, 22. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁸³⁰ Bakara Suresi, 69. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁸³¹ Bakara Suresi, 11. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnekler ile iktifa edilmiştir.)

⁸³² İsrâ Suresi, 2. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁸³³ Bakara Suresi, 41. ayet; Âl-i İmran Suresi, 53. ayet.

⁸³⁴ Âl-i İmran Suresi, 66. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnekler ile iktifa edilmiştir.)

‘Ayn Sîn Kâf⁸³⁵ [56. – 69. Beyitler]

Medd-i lâzımdür birisi ey cüvân

Ğayr-i lâzımdür işi anuñ hemân

Şâdiķîn⁸³⁶ Neste ‘în⁸³⁷

Ta ‘lemûn⁸³⁸ Mübîn⁸³⁹ Mü ‘minîn⁸⁴⁰

Ve le ‘z-zâ ‘llîn⁸⁴¹ ‘Âbidîn⁸⁴²

Yûķınûn⁸⁴³ Teşķürûn⁸⁴⁴

Bunların her birinüñ kelimesi

Ben didüm sen bil nicedür kelimesi

Medd-i lâzımüñ bir adı daħi var

Didiler medd-i żarûrî uş iy yâr

Medd-i ğayr-i lâzımdür o yine

Didiler medd-i tavîl üstadına

Ve le ‘z-zâllîn⁸⁴⁵

Didiler medd-i tavassuť hem yine

Bilsen olsun derdüñe merħam yine

Âmenû bi-âÿâtine⁸⁴⁶

Âÿeten⁸⁴⁷ gibi.

⁸³⁵ عسق

⁸³⁶ Enbiya Suresi, 38. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnekler ile iktifa edilmiştir.)

⁸³⁷ Fatiha Suresi, 5. ayet.

⁸³⁸ Bakara Suresi, 80. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁸³⁹ Araf Suresi, 60. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnekler ile iktifa edilmiştir.)

⁸⁴⁰ Bakara Suresi, 92., 93. ayetler. (Çok yerde geçtiği için bu örnekler ile iktifa edilmiştir.)

⁸⁴¹ Fatiha Suresi, 7. ayet.

⁸⁴² Enbiya Suresi, 53., 73., 84., 106. ayetler; Zuhruf Suresi, 81. ayet.

⁸⁴³ Bakara Suresi, 4. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁸⁴⁴ Bakara Suresi, 52. ayet. (Çok yerde geçtiği için bu örnek ile iktifa edilmiştir.)

⁸⁴⁵ Fatiha Suresi, 7. ayet.

⁸⁴⁶ Zuhruf Suresi, 69. ayet.

⁸⁴⁷ Bakara Suresi, 259. ayet.

Medd-i aşı vardur hele bilün
Kelimesin okuyun câzır kıluñ

Bunlaruñ her birinüñ kelimelerin
Didüm aña nicedür kelimelerün

Mübtedî çün işbu sözi dimişem
Bildügümçün gaykusını yimişem

Oğuya bunu çünkim çok püser
Okuduben niçe göñül yapıser

Oğuyalar mağfür için ideler
Rağmet ide Tağrı aña ideler

Ka‘denüñ aşı tamâm oldı tamâm
Okuyana çok selâm olsun selâm

Rağmet itsün okuyana aşına
Hağ te‘âla bile anuñ aşına

Diñleyene rağmet eyle ey Hudâ
Kamu mü‘minler ile yâ Râbbenâ

Yazana vir gil alab adsüz Şevâb

Söz budur *ve'llâhü 'alemü bi's-Şavâb*

3.2 MANZUM TECVİT METİNLERİNİN MUHTEVA TABLOSU

Dinî ilimler sahasına giren tecvidin birçok alt başlığı vardır. Bu ilim, Kur'an-ı Kerîm ile – özellikle kıraat edilmesi noktasında – doğrudan alakalıdır. Bu nedenle her bir Müslüman'ın ibadetlerini – doğrudan ayet, hadis ve icma ile belirlenen – sahih derecede yapabilmesi için bu ilmi bilmesi gerekir.

Çalışmanın bu bölümünde, incelenen dokuz manzum tecvit metnin, muhteva durumları üzerinden hareketle metinlerin muhtevalarına dair genel bir çerçeve çizilmiştir. Şunu belirtmek gerekir ki bu muhteva tablosu manzum tecvit metinleri için mutlak olmayıp çok farklı şekil ve muhtevalı metinlere de arşivlerde rastlamak mümkün olabilir.

İncelenen metinlerin muhtevalarında farklılıklar olduğu anlaşılmıştır. Her metin kendine özgü bir içeriğe ve anlatıma sahiptir. Bu farklı ve özgün anlatımın en birinci nedeni müelliflerin ilmî dirayeti ve şairlik vasıflarıdır. Diğer bir önemli husus da tecvidin nazmen kaleme alınmasındaki sebeplerden – ki çalışmanın baş kısımlarında belirtildiği gibi – Arapça bilmeyen Müslüman Türk halkının dinî ilimlere dair öğrenim ihtiyaçlarının giderilmesi olduğu düşünülmektedir. Buna göre telif edilen eserlerin muhteva ve şekillerinde farklılıklar olması – muhatap halk kitlesine göre – gayet normal bir durumdur.

Tecvit ilmi çok kapsamlı bir konu olduğundan, her konuya için açıklamalı muhteva karşılaştırması yapılması özel bir çalışmanın konusu olacağından bu bölümde birkaç konu mukayese edilmiş ve nihayetinde tecvit konularına dair genel muhteva tablosu hazırlanmıştır.

Tablo 4: Muhteva Karşılaştırma Tablosu

Konu	Girizgâh	Harflerin Sıfatları	Kalkale
Nazmü' t-Tecvîd	10 Beyit	-	-
Manzûm Tecvîd	7 Beyit	20 Beyit	2 Beyit
Zafer Tecvîdi	14 Beyit	-	1 Beyit
Manzûm Tecvîd Risâlesi	-	6 Beyit	-
Manzûm Tecvîd	11 Beyit	-	-
Manzûm Risâle-i Tecvîd	31 Beyit	70 Beyit	Sıfatlar içinde yer verilmiş
Risâle-i Manzûme-i Tecvîd	43 Beyit	30 Beyit	9 Beyit
Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî	14 Beyit	31 Beyit	-
Nazmü' l-Ehemm Fî İlmi Tecvîdi' l-Elzem	12 Beyit	8 Beyit	2 Beyit

Manzum tecvit metinlerinin muhteva dizaynında mutlak ölçüler bulunmadığı anlaşılmıştır. Yukarıdaki tabloda metinlere ait üç bölümün durumları gösterilmiştir. Geri kalan konuların yaklaşık - genel mukayese durumu bu çalışmanın 312. – 315. Sayfalarında verilmiştir.

- Kalkale konusu “*Manzûm Tecvîd Risâlesi*” ve “*Nazmü't-Tecvîd*” risalelerinde anlatılmazken “*Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî*” adlı eserin ‘İnce Okumalar Bâbı’ ve ‘Harflerin Sıfatları Bâbı’ başlıkları altında anlatılmıştır. “*Manzûm Tecvîd*” adlı eserlerde ise 1 beyitte müstakil yer verilirken ayrıca birden fazla yerde anlatılmaktadır. Diğer metinlerde ise müstakil başlıklar altında farklı beyit sayılarıyla anlatılmıştır.
- Harflerin sıfatlarına “*Zafer Tecvîdi*” adlı eserde hiç değinilmezken “*Manzûm Tecvîd*” adlı metnin birçok yerinde kesin beyit ayrımı yapılmadan açıklanmıştır. “*Nazmü't-Tecvîd*” adlı eser ise harflerin mahreçleri ve sıfatları üzerine kaleme alınmış müstakil, ölçsüz – mesnevi tarzında anlaşılır bir üsluba sahip eserdir. Diğer metinlerde ise harflerin sıfatları müstakil başlıklar altında kaleme alınmıştır.

- İncelenen metinlerin – kesin olarak olmasa da – “girizgâh” diye adlandırabileceğimiz bölümleri vardır. Bu bölüm, incelenen eserlerden “*Manzûm Tecvîd Risâlesi*” adlı eserde bulunmamaktadır. Diğer bölümlerde ise müstakil başlıklar hâlinde olmasa da bu bölüm yer almaktadır.

Tablo 5: Manzum Tecvit Metinlerinin Muhteva Tablosu - 1

Metinler*	'Girizgâh" diyebileceğimiz bölüm	Talim, Faydalı Bilgi ve Âdâba dair	Harflerin Mahreçleri	Harflerin Sıfatları	Medd-i Tâbii	Medd-i Muttasıl	Medd-i Munfasıl	Medd-i Ârız	Medd-i Lâzım	Medd-i Lîn	Zamir	Kalkale
Nazmü'l-Ehemm Fî Tecvîdi'l-Elzem	12 Beyit	56 Beyit	11 Beyit	8 Beyit	1 Beyit	1 Beyit	1 Beyit	3 Beyit	4 Beyit	3 Beyit	1 Beyit	2 Beyit
Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî	14 Beyit	-	19 Beyit	31 Beyit	13 Beyit (Başlık: Medleri Bilme Bâbı)						-	'İnce Okumalar Bâbı" ve "Harflerin Sıfatları Bâbı" başlıkları altında anlatılmıştır.
Risâle-i Manzûme-i Tecvîd	43 Beyit	-	30 Beyit	7 Beyit	27 Beyit							9 Beyit
Manzûm Risâle-i Tecvîd	31 Beyit	-	22 Beyit	70 Beyit	10 Beyit						5 Beyit	Sıfatlarda değiniyor
Manzûm Tecvîd	11 Beyit	-	17 Beyit									1 Beyit (Başka birçok beyitte de değiniyor)
Manzûm Tecvîd Risâlesi	-	-	21 Beyit	6 Beyit	3 Beyitte ele almış. Çok detay yok.						4 Beyit	-
Zafer Tecvîdi	14 Beyit	-	-	-	-	1 Beyit	1 Beyit	1 Beyit	1 Beyit	1 Beyit	-	1 Beyit
Manzûm Tecvîd	7 Beyit	6 Beyit	20 Beyit	12 Beyit - Bu bölümden sonra harflerin sıfatlarını tek tek ele alarak anlatmaktadır. Diğer konulara bu sıfatlar içerisinde ara sıra değinmiştir.						4 Beyit	-	2 Beyit
Nazmü't-Tecvîd	10 Beyit	-	-	-	9 Beyit "Meddât" adı altında ele alınmış.						1 Beyit	-

* Hazırlanan bu tablodaki değerlerin tamamı, kesin olmayıp genel belirlemelerdir. Çünkü müellifler, tecvide dâir bir konuları anlatırken başka konulara da değiniyor olması, metinlerin konu muhteva tasnifinde net ölçüler çizmemize engel olmuştur. Bu tablo, manzûm tecvîd metinlerinde, tecvîd ilminin anlatımına dâir genel bir çerçeve olması için hazırlanmıştır.

Tablo 6: Manzum Tecvit Metinlerinin Muhteva Tablosu - 2

Metinler	Tenvîn ve Sâkin Nûn	İhfâ	İzhâr	İdgam-1 Me'al-Gunne	İdgam-1 Bilâ-Gunne	İdgam-1 Misleyñ	İdgam-1 Mütেকârib	İdgam-1 Metecâniseyn	İklâb	İzhâr-1 Kameriye	İzhâr-1 Şemsiye	Zî'ler Bölümü
Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem	1 Beyit	3 Beyit	1 Beyit	3 Beyit	1 Beyit	3 Beyit	4 Beyit	2 Beyit	1 Beyit	1 Beyit	1 Beyit	
Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî	7 Beyit	Bu konular farklı bölüm başlıkları altında kaleme alınmıştır.										
Risâle-i Manzûme-i Tecvîd		6 Beyit	9 Beyit	7 Beyit		5 Beyit			5 Beyit			
Manzûm Risâle-i Tecvîd	17 Beyit	Çok Farklı Başlıklar Hâlinde konular içinde değinilmektedir.										
Manzûm Tecvîd												
Manzûm Tecvîd Risâlesi	8 Beyit	-	1 Beyit	5 Beyitte ele alıyor.					-	-	-	-
Zafer Tecvîdi	1 Beyit	2 Beyit	2 Beyit	2 Beyit	1 Beyit	2 Beyit	2 Beyit	3 Beyit	1 Beyit	2 Beyit	2 Beyit	-
Manzûm Tecvîd	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nazmü't-Tecvîd	-	5 Beyit	2 Beyit	5 Beyit	3 Beyit	2 Beyit	3 Beyit	-	-	-	-	-

Tablo 7: Manzum Tecvit Metinlerinin Muhteva Tablosu - 3

Metinler	Râ'nın Halleri	Tefhîm	Teshîl	Lafzatullah	İmale	Sekte	Vakıf Keyfiyeti	Vasıl Hemzesi	Secâvendî Harfleri	İstiâze ve Besmele	Tilavet Secdesi	Tâ-i Te'nîs
Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem	6 Beyit				1 Beyit	3 Beyit	15 Beyit	3 Beyit	2 Beyit	2 Beyit	2 Beyit	5 Beyit
Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî	7 Beyit	Bu konular farklı bölüm başlıkları altında kaleme alınmıştır.						5 Beyit	-	-	-	16 Beyit
Risâle-i Manzûme-i Tecvîd						11 Beyit						
Manzûm Risâle-i Tecvîd	16 Beyit						37 Beyit					
Manzûm Tecvîd												
Manzûm Tecvîd Risâlesi	-	-	3 Beyit (farklı başlık altında)	-	1 Beyit	-	8 Beyit	-	-	-	3 Beyit	-
Zafer Tecvîdi	5 Beyit	-	2 Beyit	2 Beyit	-	1 Beyit	-	-	17 Beyit	-	-	-
Manzûm Tecvîd	1 Beyit	-	-	1 Beyit	-	-	-	-	-	-	-	-
Nazmü't-Tecvîd	9 Beyit		-	-	-	5 Beyit	-	-	-	-	8 Beyit	-

Tablo 8: Manzum Tecvit Metinlerinin Muhteva Tablosu - 4

Metinler	Kat' ve Vasl Hâlleri	Tekbîr	Kur'an Sure Tertibi	Münacat - Dua Bölümü
Nazmü'l-Ehemm Fî 'İlmi Tecvîdi'l-Elzem	12 Beyit	13 Beyit	10 Beyit	14 Beyit
Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî	29 Beyit			20 Beyit
Risâle-i Manzûme-i Tecvîd				
Manzûm Risâle-i Tecvîd	73 Beyit			24
Manzûm Tecvîd				
Manzûm Tecvîd Risâlesi	-	-	-	-
Zafer Tecvîdi	-	-	-	-
Manzûm Tecvîd	-	-	-	2 Beyit
Nazmü't-Tecvîd	-	-	-	8 Beyit

SONUÇ

Türk edebiyatının klasik dönem nâzımları, çok çeşitli konular üzerine manzum eserler telif ettikleri gibi dinî konularda da manzum metinler kaleme almışlardır. Tefsir, fıkıh-fetva, kırk hadis ve dinî hikayeler bunlara örnek olarak verilebilir. Bu dinî konuların yanı sıra manzum dinî konulardan bir diğeri de tecvit ilmidir. Arşivlerde Kur'an-ı Kerim'i doğru okuma ve anlama cihetinden doğrudan alakalı bulunan bu ilme dair nazmen kaleme alınmış birçok tecvit metni mevcuttur.

Eski Türk edebiyatı bilim sahasında manzum tecvit metinleri üzerine henüz bir çalışma yapılmadığı fark edilmiştir. Bu eksikliğin giderilip neredeyse anonim diyebileceğimiz bu metinler üzerine bir çalışma hazırlanması kararlaştırılmıştır. Arşivlerde taramalar sonrası birçok manzum tecvit metni tespit edilmiş ve bu metinlerin birçoğunun istinsah edilmiş nüshalar olduğu fark edilmiştir. Fakat tespit edilen metinler dışında daha başka telif edilmiş manzûm tecvit metinlerinin de olabileceğini burada belirtmek gerekmektedir. Elbette bütün metinler üzerinde tek bir çalışma yapmak imkân sınırlarını zorlayacağından, bu konunun üzerinde çalışmak için dokuz manzum tecvit metni seçilmiştir. Daha önceden belirlenen çerçeveler ölçüsünde, bu metinler üzerinde incelemelerde bulunmuş ve manzum tecvit metinlerinin Türk edebiyatındaki edebî ve sanatsal yönleri tespit edilmiştir.

Tespit edilen edebî ve sanatsal yönler şunlardır:

- Tecvit ilmini nazmen kaleme almayı gerektiren nedenlerin şunlar olduğu tespit edilmiştir; Öncelikli olarak nâzımın şair oluşu ve bu sahada eser verme arzusudur. Bununla beraber Müslüman Türk halkının Arapça bilmemelerinden ötürü, tecvit ilmene vâkıf kişilere bu ilmin anlatıldığı Türkçe manzum metinler aradıklarını veya talep ettiklerini dile getirmeleri üzerine de eserlerin telif edildikleri anlaşılmaktadır.
- İncelenen metinlerde tecvit ilminin nazmen kaleme alınmasında, nazım şekli açısından ağırlıklı olarak mesnevinin tercih edildiği görülmektedir. Bazı metinler ise kaside nazım şeklinde yazılmıştır. Bazı metinlerde de müellifin hem gazel hem kaside hem de mesnevi nazım şekli olarak üçünü kullandığı görülmüştür. Ayrıca bu ilmi nazmen anlatırken belirli bir veznin kullanılmayıp müellifin tercihiyle ait olduğu görülmektedir. Üzerinde inceleme yapılan

metinlerden biri mesnevi nazım şekli ile lakin ölçüsüz kaleme alınmıştır. Diğer sekiz metin ölçülü olarak yazılmıştır. Bu tespit, tecvit ilminin nazmen anlatımında aruz kullanımının şart olmadığını göstermektedir. Bu durumda incelenen metinlerde olmasa da hece ile kaleme alınmış tecvit metinlerine de rastlamak mümkün gözükmektedir.

- Manzum tecvit metinlerinde yer yer imale, zihaf, vasıl ve hece fazla veya eksikliğinden kaynaklanan vezin kusurlarına rastlanılmaktadır. Çünkü bu metinler öğretici bir amaçla kaleme alındığından, metinlerde yer yer Arapça ayet, hadis ve ibarelere yer verilmektedir. Bu da kimi zaman ölçünün bozulmasına neden olmaktadır. Aruzun ölçülü kalıpları nâzımın kalemını nasıl kullanması gerektiği noktasında sınırlandırdığından metinlerdeki bu kusurlar hoş görülebilir.
- Birçoğu istinsah edilmiş nüshalar olan metinlerde ilmî hatalara da rastlanılmaktadır. Bu hataların müellifler tarafından değil müstensihler tarafından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.
- Manzum tecvit metinleri didaktik bir anlatımla kaleme alındığından diğer edebî türlere nazaran - bilgi vermek amaç olduğu için - edebî sanatlar noktasında zayıf durumda oldukları anlaşılmaktadır. Metinlerin girizgâh olarak adlandırabileceğimiz bölümlerinde anlamla ilgili sanatlar daha fazla bulunmakta ve metnin geri kalan bölümlerindeyse yok denilecek kadar azdır. Anlamla ilgili sanatlara nisbeten sözle ilgili sanatlar metinlerde daha iyi durumdadır.
- Metinlerin incelenmesi neticesinde her metnin edebî ve sanatsal yönü farklı olduğu tespit edilmiştir. Bazı metinler çok sade iken bazı metinlerin tamamı olmasa da belli bir bölümü edebî yönden iyi düzeydedir. Bu durum tecvit ilminin Türk edebiyatında nazmen anlatımında kesin ölçülerin olmadığını göstermektedir.
- Nazmen tecvit ilminin anlatımına yönelik metinlerde el çizimi şekillere de rastlanılmaktadır. Müellifler, bu çizimlerde harflerin mahreçleri, dişlerin

isimleri, ağız boşluğu ve dudak gibi kısaca Kur'an-ı Kerim'i kıraat edecek kişinin hangi harfi nereden ve nasıl doğru çıkarması gerektiğini göstermişlerdir. Bu çizimlerin orijinal şekillerini muhafaza ederek transkripsiyonlu halleri manzum tecvit metinlerinin içinde buldukları bölümlere yerleştirilmiştir.

- Manzum tecvit metinlerinde, tecvide dair konuların anlatımı her metinde değişiklik göstermektedir. Örneğin; ‘‘Med’’ konusu çok kısa anlatımla kaleme alındığı gibi detaylı ve uzun olarak da kaleme alınmaktadır. Bu farklılığın birkaç nedeni vardır. Birincisi nâzımın ilmî müktesebatı ve aruza hakimiyet derecesi; ikinci olarak da – tecvidi nazmen kaleme almasındaki en önemli saik halkın talebi olduğu için – eserle muhatap olacak insanların ilmî dereceleridir. Bu iki nedenden dolayı metinlerde konu anlatımları çok farklılık göstermektedir.
- Metinlerin beyit sayıları yaklaşık 60 ile 300 arasında değişiklik göstermektedir. Bu durum bir önceki maddede açıklanan iki nedenden dolayıdır. Tecvidin nazmen kaleme alınmasında genel belirli ölçüler olmadığından arşivlere taramalar sonrası daha az veya daha çok beyit sayısına sahip metinler ile karşılaşmak da mümkündür.
- Son olarak, araştırmalar neticesinde dinî metinlerin doğrudan nazmen kaleme alınması, manzum olarak tercüme edilmesi veya mensur bir eseri manzum hâle getirme çalışmaları 15. yüzyılda başladığı anlaşılmaktadır. Manzum tecvit metinlerine dil açısından bakıldığında, metinlerin 16. yüzyılda ve sonraki dönemlerde kaleme alındıkları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Namık, *Divan Şiirinde Leyne Geçiyor Mu?*, Muğla, 2017. (20.05.2020)
<http://www.hamlegazetesi.com.tr/divan-siirinde-leyne-geciyor-mu/>
- Akkuş, Mehmet, “Arap ve Türk Edebiyatında Dini Edebiyatın Müşterekleri”, *İslamî Türk Edebiyatı Sempozyumu*, İstanbul, 2012, s. 271.
- Alim Sinan Efendi, *Tercume-i Akaid*, Suleymaniye Ktp., Pertev Paşa, No 613, 136-146 vr.
- Alim Sinan Efendi, *Tercume-i Mesabihu’s-Sunne*, Manisa İl Halk Ktp., No 45 Ak Ze 261/1.
- Apaydın, H. Yunus, “Hacir”, *DİA*, XIV. Cilt, 1996, s. 513.
- Atik, M. Kemal, “Ca‘berî”, *DİA*, VI. Cilt, 1992, s. 527, 528.
- Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I. Cilt, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1983.
- Birkan, Ali Fuat, *Risale-i Vâlidîyye Tercümesi*, Kitabevi Yay., İstanbul.
- Çelebioğlu, Amil, “Türk Edebiyatında Dini Metinler”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara, 1998, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., s. 350.
- Çetin, Abdurrahman, *Kur’an Okuma Esasları*, Emin Yay. İstanbul, 2019.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi, Ankara, 2017.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2009.
- Durmuş, İsmail, “Hemze”, *DİA*, XVII Cilt, 1998, s. 190. (02.03.2020)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/hemze>
- el-Cevziyye, İbn-i Kayyım, *Zâdu’l-Meâd* (Çev. Şükrü Özen), y.y., VI. Cilt, İstanbul, 2008.
- Efendi, Müfessir Vehbi, *Hulâsâtü’l-Beyân*, VI. Cilt, Üçdal Neşriyat, t.y.
- Eliaçık, Muhittin, “Osmanlıcada Manzum Fetvâlar ve Edebî Değerleri”, *Turkish Studies*, 2012, C. 7/1, s. 41-56.

Emirî, Ali, *Tezkire-i Şuarâ-i Âmid* (Der. Galip Güner, Nurhan Güner), Anıl Matbaa, Ankara, 2003.

Fazlıoğlu, İhsan, “Bir Bilgi Türü Olarak Şiir Üzerine Bir Taslak, *Sarıç Dergisi*, Sayı 1, Kasım 1997, s. 16-17.

Halil, *Manzûm Tecvîd*, Süleymaniye Ktp., No 07 Tekeli 991/4.

Hilmi, *Risâle-i Tecvîd*, Hacı Selim Ağa Ktp., No 00044.

Hilmi, *Tecvîd*, Süleymaniye Ktp., No 00041-003.

Hilmi, *Zafer Tecvîdi*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp., No 19 Hk 218/5.

Kiremitçi, Ferdi, “Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Mensur Eserleri Nazma Aktarma Çalışmaları ve Sâdıkî'nin Manzum Akaid-Nâme Örneği” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Kış 2012, s. 1502.

Kur'an-ı Kerîm.

Levend, Agah Sırrı, “Dini Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, y.y., 1973, (10.08.2020)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/38410/445360>

Öz, Selahattin, “İbnü'l-Cezerî'nin Mukaddime'sinin Mehmed Emin Tokâdî'ye Ait Manzum Tercümesi ve Değerlendirilmesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 27, 2015, s. 167.

Mehmed Emin Tokâdî, *Tercüme-i Manzûme-i İbn-i Cezerî*, Süleymaniye Ktp, Hacı Mahmud Koleksiyonu, 03805.

Naci, *Manzûm Risâle-i Tecvîd*, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Ktp., No 06 Hk 3640/10.

Özbalıkçı, Mehmet Raşit, “Sîbeveyhi”, *DİA*, XXXVII. Cilt, 2009, s. 130.

Özel, Ahmet, “Ali el- Kârî”, *DİA*, II. Cilt, 1989, s. 403.

Öztoprak, Siraceddin, *Kur'an Kıraati*, Beyan Yay., İstanbul, 2005.

Pakdil, Ramazan, *Talim, Tecvîd ve Kıraat*, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Yay., İstanbul, 2019.

Pamuk, Abdullah, *Mehmed Emin Tokâdî*, Pamuk Yay., 2003, İstanbul.

Sezgin, Fuat, *İslam Bilim Tarihi Üzerine Konferanslar*, İstanbul, 2015, Timaş Yay.

Şeyhü'l-Kurra Hafız Mehmet Efendi, *Nazmü'l-Ehemm Fî Tecvîdi'l-Elzem*, Ankara Milli Adnan Ötüken İl Halk Ktp., No 0366/003.

Şeyhü'l-Kurra Hafız Mehmet Efendi, *Nazmü'l-Ehemm Fî Tecvîdi'l-Elzem*, Süleymaniye Ktp., No 0366/003.

Şeyh Sinan, *Risâle-i Manzûme-i Tecvîd*, Çorum Hasan Paşa Yazma Eser Ktp., No 19 Hk 497/5.

Şimşek, Halil İbrahim, ‘‘Mehmed Emin Tokâdî’’, *DİA*, XXVIII. Cilt, 2003, s. 467.

Tahir, Bursalı Mehmet, *Osmanlı Müellifleri* (Haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen), Cilt I, Meral Yay., İstanbul, t.y.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Basımevi, 1988.

Taş, Bünyamin, ‘‘Klasik Türk Edebiyatında Manzum Tefsir’’, *International Journal of Social Science*, Sayı 37, 2006, s. 101-121.

(Yazarı belli değil), *Manzûm Tecvîd Risâlesi*, Süleymaniye Ktp., No 01037.

(Yazarı belli değil), *Manzûm Tecvîd*, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., 15 Hk 1295-3.

(Yazarı belli değil), *Manzûme-i Tecvîd*, Diyarbakır İl Halk Ktp., No 1662/2.

(Yazarı belli değil), *Manzûm Tecvîd*, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., No 42 Kon 373/4.

(Yazarı belli değil), *Nazmü't-Tecvîd*, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., No BY00005651/8.

